

alföldi tanulmányok

EU ÉS AZ ALFÖLD 2000/2001

1.

2.

3.

1. Téli belvízelöntés (Csorvás külterülete, 2000. február)
2. A jellegzetes településszerkezetű Hajdúböszörmény
3. A 4. sz. főút Szolnokot elkerülő szakasza

Hátsó borítón: Az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark,
a Megyegyűlések közös gyűlésének rendszeres helyszíne

(Rakonczi János felvételei)

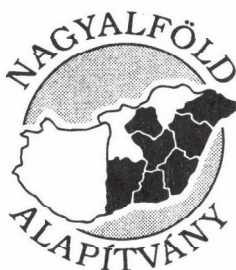
ALFÖLDI TANULMÁNYOK 2000–2001

MTA REGIONÁLIS KUTATÁSOK KÖZPONTJA
ALFÖLDI TUDOMÁNYOS INTÉZET

ALFÖLDI TANULMÁNYOK

2000–2001

XVIII. KÖTET

NAGYALFÖLD ALAPÍTVÁNY
BÉKÉSCSABA, 2001

Szerkesztőbizottság

Elnök: MATOLCSI LAJOS

Tagok:

CSATÁRI BÁLINT	HAJNAL BÉLA
LENGYEL IMRE	MÉSZÁROS REZSŐ
POZDER PÉTER	RAKONCZAI JÁNOS
SÜLI-ZAKAR ISTVÁN	SZOBOSZLAI ZSOLT
TIMÁR JUDIT	

Főszerkesztő:

CSATÁRI BÁLINT

Szerkesztők:

TIMÁR JUDIT – RAKONCZAI JÁNOS

Lektor:

HORVÁTH GYULA

Technikai szerkesztő:

VÁMOSNÉ ZÖLD MÁRTA

A tartalmi összefoglalók fordítása:

ILLÉS IVÁN

MISKOLCZY LÁSZLÓ

MISKOLCZY LÁSZLÓNÉ

Ábrák:

BENCSEKNÉ SZŐKE MARGIT
VETÉSI SÁNDOR

Borítóterv:

BARABÁS FERENC

Kiadja a Nagyalföld Alapítvány

HU ISSN 0139-3545

TARTALOM

GLATZ Ferenc: Helyünk a jövő Európájában	3
KENGYEL Ákos: Az Európai Unió regionális politikájának hatása a kevésbé fejlett tagországok felzárkózására – Írország és Portugália példája	8
ILLÉS Iván: Az Alföld helyzetének és fejlődésének transznacionális tényező	32
CSATÁRI Bálint: Az európai vidékiség és az Alföld	44
LENGYEL Imre: Megjegyzések az alföldi régiók versenyképességének megítéléséhez	64
NAGY Gábor: Az információs társadalom és az Alföld – Adaptációs esélyek	90
VELKEY Gábor: A területfejlesztés gyakorlata a területi érdekek és a pártpolitika erőterében	109
SZARVÁK Tibor: Regionalizációs attitűdök az Alföld két régiójában a prominencia-vizsgálatok tükrében	127
KERÉNYI Attila – FAZEKAS István – SZABÓ György: A környezetvédelem társadalmi megítélése a Tisza mentén – Egy kérdőíves felmérés európai összehasonlításokkal	141
INFORMÁCIÓK, AKTUALITÁSOK, BIBLIOGRÁFIA AZ ALFÖLDRŐL	
A Nagyalföld Alapítvány beszámolója és közhasznúsági jelentése az 1999. évről	164
A Nagyalföld Alapítvány „Pro Regione – Alföldért” díjazottjai 1997	166
T. GÉMES Tünde (szerk.): Könyvek az Alföldről 1997–1998 válogatott bibliográfia	168

CONTENS

Ferenc GLATZ: Our Place in Tomorrow's Europe	3
Ákos KENGYEL: The Impact of the Regional Policy of the EU on the Catching-up of Less Developed Member States– Ireland and Portugal	8
Iván ILLÉS: The Transnational Factors of the Condition and Development of the Great Hungarian Plain	32
Bálint CSATÁRI: European Rurality and the Great Plain	44
Imre LENGYEL: A Few Comments on the Evaluation of the Competitiveness of Regions in the Great Plain	64
Gábor NAGY: Information Society and the Great Plain – Chances for Adoption	90
Gábor VELKEY: The Practice of Regional Development against the Backdrop of Spatial Interests and Party Politics	109
Tibor SZARVÁK: Attitudes towards Regionalisation in Two Regions of the Hungarian Great Plain as Reflected in Prominence Studies	127
Attila KERÉNYI – István FAZEKAS – György SZABÓ: Environmental Protection in the Public View along the River Tisza – Questionnaire Survey with European Comparisons	141
INFORMATION, CURRENT EVENTS, BIBLIOGRAPHY	
A report of the Nagyalföld (Great Hungarian Plain) Foundation	164
The Prize-Winners of the Nagyalföld Foundation	166
T. Tünde GÉMES (ed.): Books on the Hungarian Plain in the 1997–1998 A Selected Bibliography	168

HELYÜNK A JÖVŐ EURÓPÁJÁBAN

Glatz Ferenc *

Vitákat folytatunk arról: mennyire felkészült Magyarország az európai uniós csatlakozásra. Vitákat folytattunk arról: milyen a politikai rendszerünk, jogbiztonságunk, igazgatásrendszerünk. Azután vitákat folytattunk arról is: milyen a gazdasági struktúránk, mennyire sikerült a nyugat-európai térséggel kompatibilissá tenni a magyar piacgazdaságot, mennyire képes mezőgazdaságunk az egyoldalú élelemtermelő-felfogás hagyományos gondolköréből kimozdulni. És végre vitatkozunk arról is: a kontinentális környezetvédelmi programokba hogyan illeszthető a magyar kormány környezetpolitikája, illetve a Magyarországon megtelepült vállalatok mennyire tartják magukat az európai környezetvédelmi normákhoz. De keveset vitatkoztunk és ma is keveset vitatkozunk arról: mi lesz a magyar társadalommal, mi lesz a magyarok szállásterületének egyes területeivel. Hozzávetőlegesen tudjuk, hogy a főváros vagy a nyugat-magyarországi városi központok könnyen fognak igazodni az okcicens termelési igényeihez, az ottani életformákhoz. Azt is tudjuk, hogy az Európai Unió regionális fejlesztései nagy egyenlőtlenségeket fognak előidézni az ország különböző fejlettségű vidékei között. Így nem utolsósorban az ország keleti területeinek hátrányára. De arról még alig tudunk valamit, hogy miként fogjuk az ország keleti részében lévő tájegységek emberi-természeti jövőjét megtervezni, s hogy mi lesz az emberi közösségek, a növényegyüttesek és az állatvilág sorsa az integráció szabadversenyek korában.

Az Alföld jelenlegi helyzetének és alternatíváinak felmérése nélkül nem beszélhetünk európai integrációra felkészült Magyarországról. Az országgal szomszédos északi, keleti és déli területek regionális kötődéseinek felmérése és lehetőségeinek kiaknázása nélkül sem az Alföld, sem az egész Magyarország jövőjét nem tervezhetjük. A települési, a demográfiai mozgások kutatása nélkül, a települések sajátos élővilágának tanulmányozása nélkül nem tudunk mit mondani az Alföld népének sem a közeli, sem a távoli jövőről. Ezért tehát az Alföld-kutatást fejleszteni kell.

Építve a korábbi kutatási programokra, egy, immáron európai látószöggel vissza- és előretekintő kutatási programot kell készíteni, s emellé kutatóerőket csoportosítani. Ezeknek a gondolatoknak a jegyében indult 1996 őszén az Akadémia új Alföld-programja a Nemzeti Stratégiai Kutatási Program részeként. Az alábbi szöveg azokban a hónapokban készült – külföldi közönség részére –, amikor a stratégiai programok, illetve az Alföld-program. A külföldi közönségnek igyekeztünk röviden elmagyarázni azt, hogy az EU keleti kiterjesztését ne halogassák, de ugyanakkor ne is akarják a nyugat-európai életnormákat számon kérni a mi térségünkön. Számolni kell térségünk hagyományaival, sajátosságaival. Az ezt követő vitában példaként többször hivatkoztam a magyar Alföldre, mondván: az európai emberi kultúra, a

* Dr. Glatz Ferenc akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke (Budapest)

növény- és az állatvilág lenne szegényebb, ha az integráció során e területnek évezredes társadalomfejlődési sajátosságait, ember és természet együttélésének több tízezer éves történelmét kísérelnék meg integráció címén megsemmisíteni.

Első tézis: A közép- vagy kelet-közép-európai térség integrációja a Nyugathoz ezeréves folyamat.

A mi felfogásunk szerint az Európai Unió most folyó kiterjesztése része annak az ezeréves folyamatnak, melynek során a latin keresztény kultúra peremvidéke integrálódik az európai gazdasági, kulturális és hatalmi rendszerbe. A történelem során a keleti peremvidékek hol szervezettebben tagozódtak be az okcidentbe (11. század, 14–15. század, 18–19. század), hol felerősödtek ezen térség társadalmában az ún. "keleties" vonások (mindenekelőtt a tatárok, törökök uralma /13., 16–17. század/, majd Szovjet-Oroszország terjeszkedése idején: 1945–1990). Ebből a történelmi nézőpontból vizsgálva a mostani fejlődést, érthető a következtetés: tévedés azt hinni, hogy az Európai Unió kiterjesztése diplomáciai aktus. Tévedés azt hinni, hogy ez egyszerűen "belépés" egy nemzetközi szervezetbe. Mint ahogy azt is tévedés volt hinni, hogy az európai integrációs folyamat egyszerűen kormányzati vagy éppen törvényhozói döntésekkel letudható akciósorozat. Netán néhány olyan intézmény bevezetését (politikai többpártrendszer, demokratikus választások, emberi szabadságjogok, piacgazdaság stb.) jelenti, amelyeknek Kelet-Közép-Európában kevés volt a hagyománya. Társadalmi és közgondolkodásbeli változásokról van szó, amelyek csak generációs időtávolságban mérhetők. Vagyis: *Az európai integráció, ezen belül az Európai Unió kiterjesztése évtizedekre elnyúló folyamat.*

Második tézis: Tudomásul kell venni, hogy a Nyugat keleti peremvidéke "másként szerveződött", és ma már regionális sajátosságai vannak.

Nemcsak Nyugat-Európának lehetnek elvárásai a keleti peremvidékkel szemben, de fordítva is: a kelet-közép-európai régióknak is lehetnek elvárásai a Nyugattal szemben. Melyek lehetnek – többek között – ezek az elvárások?

Először: Mi a 21. század Európáját az etnikai, a vallási és a szokásrendi sokszínűség kontinenseként képzeljük el. Következtetésünk ebből: az Európai Unió nem lehet csak a nagy nemzetek (angol, francia, német, spanyol) területigazgatási szervezete. Meg kell abban találni helyüket a kis nyelvi kultúráknak is, amilyen például a magyar, a szlovák, a román, a horvát, a szerb, a szlovén stb. Másodszor: Az elmúlt évszázadok során az okcident keleti peremvidéke – az Északi-tengertől le az Adriáig – olyan sajátos vonásokat alakított ki társadalomszervezetben, kultúrában, amely sajátosságok immáron markánsan megkülönböztetik részben a keleti (bizánci és mohamedán), részben a nyugat-európai kultúráktól. Következtetésünk ebből: az Európai Unióban meg kell találni a kelet-közép-európai társadalmak és termelési kultúrák sajátosságainak helyét is. (Államigazgatási határok és a nemzeti szállásterület határai nem esnek egybe, a nyugatitól eltérő – alapvetően agrárközpontú – termelésszerkezet; sajátos geográfiai elhelyezkedés Oroszország és Nyugat-Európa között stb.) Következtetésünk: nem lehet egyszerűen az okcidenten jól működő

törvényeket, szabályokat változatlan formában itt bevezetni. *Harmadszor*: Nem lehet a kelet-közép-európai társadalmakban generációkat "társadalmi halálra" ítélni. A kelet-közép-európai társadalmak most élik meg a piacgazdasággá való átalakulás korát. Következtetésünk: nem lehet sokkoló politikai intézkedésekkel sújtani a mostani generációkat. Az "átmenet" speciális kezelést kíván.

Ausztria, mint Európa egyik kis állama, valamint az osztrák nemzet, mint Európa egyik sajátos profillal rendelkező kis nemzete, megérti a térség népeinek ezen törekvéseit. Az osztrákok évszázad óta remek közvetítő szerepet töltek be az okcicens és a keleti peremvidék között. Úgy látjuk: Ausztriának különös szerepe lehet a keleti peremvidék integrálódásában. Mind az állami külpolitikának, mind a kultúrpolitikának világtörténelmi hivatása ez a közvetítő szerep. Reméljük, hogy Ausztria visszatér ahhoz az aktív keleti kultúr- és külpolitikához, amelyet a '90-es évek elején folytatott. Segít megértetni a nyugati nemzetekkel, hogy *itt nem egyszerűen Osterweiterung-ról van szó, hanem egy kölcsönös egymáshoz igazodásról.*

Harmadik tézis: Az EU-tagság igazi előnye a közép-kelet-európai társadalmak számára: a modernizáció kényszere.

A térség társadalmainak egyik nagy csalódása: a nyugati integráció nem segélyprogram, hanem kényszersmodernizáció. A segélyprogram hite illúzió volt. Ez a kényszersmodernizáció együtt jár a hazai termelési szerkezet, valamint a közgondolkodás radikális átalakításával. Az átalakulás viszont társadalmi megrázkódtatásokat hoz magával: bizonyos társadalmi rétegeket előnyös, másokat lehetetlen helyzetbe hoz. A térség társadalmi fokozatosan gyógyulnak ki korábbi illúzióikból. Sajnos, ez a kiábrándulás máris létrehozott egy integráció-ellenességet. Igen fontos, hogy legalább a helyi középosztályok megértsék, milyen előnyökkel jár az integráció és milyen átalakításokat kényszerít ránk.

Az európai integráció számunkra, Lengyelország, Csehország, Szlovénia, Magyarország számára új szakaszához érkezett. Az integrációs tárgyalások megkezdődtek és folynak Brüsszelben. De tanulságokkal szolgálhatnak a többi kelet-közép-európai nép számára is. Most válik csak világossá: a volt szocialista országokban hiányzik a politikai adminisztrációból az a szakapparátus, amely kiismeri magát az európai adminisztrációban. Mint ahogy az is egyértelmű: Brüsszelben sincs jelen a keleti peremvidék államait, gazdaságait, népeit ismerő szakember-gárda.

Negyedik tézis: Nemcsak a politikai rendszerekben, de a fejekben is szükség van a rendszerváltásra.

Az integráció története mindig arról is szól: hogyan tudja megtalálni az eddigi "kívülálló" érvényesülését, a maga sajátos érdekeinek a helyét az integrált "egész"-ben. Jelen esetben arról folyik a szó: hogyan tudja a lengyel, cseh, szlovén és magyar állam és nemzet megtalálni helyét az integrált Európában?

De a fentiekből az is következik, hogy ma már látjuk: az államszervezeti (területigazgatási) integráció az integráció legkönnyebb és leggyorsabban bejárható területe. Sokkal lassúbb ütemben fog végbemenni az integráció a gazdasági viszo-

nyokban és a mindennapok kultúrájában, a szokásrendszerekben, a magatartásformákban. *A "fejekben" a rendszerváltás sokkal nehezebb és lassúbb folyamat, mint a politikai intézményekben.* Ezért is nagy a térség értelmiségének és politikai elitjének a felelőssége: képes-e közvetíteni a helyi realitások és a nyugati elvárások között? Vajon képes lesz-e a térség sajátosságait jól megfogalmazni és szembesíteni a saját érdekeket a nyugati elvárásokkal? És képes lesz-e szemébe mondani saját népének, mi az, ami szokásrendjében, életvitelében tarthatatlan? Hogy nem lehet úgy élni, mint Nyugaton és úgy dolgozni, mint Keleten. Hogy más a nemzeti-felekezeti-szokásrendi hagyomány tisztelete és más a rossz keleti munkaszervezet, a kényelem kultusza.

Ötödik tézis: Az integráció rákényszerít bennünket kelet-közép-európaiságunk újraértékelésére.

A térség kis államai 1990–1995 között versenyt futottak a nagy nyugati hatalmakhoz, hogy támogatást találjanak e nagyhatalmaknál a helyi érdekeikhez és a szomszédaikkal való ellenérdekeltségeikhez. Mind a magyar, mind a szlovák, a román középosztálynak ki kellett ábrándulnia abból az illúziójából, hogy a nyugati hatalmak majd az "ő oldalukra" állnak a szomszédok elleni háborúban. De ki kellett ábrándulni abból az illúzióból is, hogy a helyi, nemzeti és gazdasági vitákat a nyugati hatalmak fogják eldönteni. Csak most, az 1990-es évek második felében eszmélnek rá, hogy a *helyi vitákat a helyi fórumokon* kell eldönteni vagy félretenni. (A napokban, a szomszédos régióban kitört balkáni háború, a nem tudni hová vezető NATO-beavatkozás még inkább a helyi megoldásokra ösztönöz.)

OUR PLACE IN TOMORROW'S EUROPE

Ferenc Glatz

The introduction of the essay, an exposition of several theses, reveals the problem that although the issue of Hungary's accession to the EU has been amply analysed and debated, little attention has been paid to spatiality, the actual intellectual preparedness of (local) society or the future of regions in terms of humanity and nature and its planning. Without an accurate assessment of the present situation in the Great Plain and the elaboration of regional development alternatives, we cannot say that Hungary is ready for EU accession. The study expounds Hungary's integration in Europe in five concise theses.

The *first thesis* claims that this integration, East Europe's catching up with the West, has already been going on for a thousand years and can only be viewed from a historical perspective. It may take generations to reshape public thinking.

The *second thesis* suggests that supposing EU is the continent of diverse ethnicities, religions and traditions, East Central European countries should also find a place of their own there.

According to the *third thesis*, the true benefit of EU membership for East Central European societies might be the constraint for modernisation. However, bitter disappointment might come in the wake of the realisation that Western integration is not a relief programme but compulsory modernisation, which might produce losers both regionally and socially. Illusions are dangerous.

One of the most important issues dealt with in the *fourth thesis* is that not only a political change of regime, but also a change of mind must take place. Administrative integration is the smoothest and fastest lane of the process. Economic and cultural (e.g. everyday life, behavioural patterns) integration will, however, be much slower.

The *fifth thesis* states that integration will force us to re-evaluate our East Central Europeanness and improve regional and cross-border relations, which is only feasible through the deliberate strengthening of localities.

AZ EURÓPAI UNIÓ REGIONÁLIS POLITIKÁJÁNAK HATÁSA A KEVÉSBÉ FEJLETT TAGORSZÁGOK FELZÁRKÓZÁSÁRA – ÍRORSZÁG ÉS PORTUGÁLIA PÉLDÁJA

*Kengyel Ákos**

EU-taggá válásunk során az egyik legnagyobb érdeklődésre számot tartó kérdés a strukturális alapok és a Kohéziós Alap által finanszírozott, a gazdasági és szociális kohéziót támogató politika bevezetésének és hatásainak elemzése. Ez a tanulmány a strukturális alapokból származó támogatások várható makrogazdasági hatásait két kevésbé fejlett EU-tagország példáján keresztül elemzi részletesebben.

A vásárlóerő-paritáson számított egy főre eső GDP nagyságának az EU-ban fennálló átlagos értékhez viszonyított alakulását vizsgálva látszik, hogy a mutató hosszú távon a fejletlenebb tagországok felzárkózásának alakulásáról ad képet. A négy kevésbé fejlett tagország 1960-ban az EU15 átlagához viszonyítva alacsony szinten állt a vásárlóerő-paritáson számított egy főre eső GDP vonatkozásában: Portugália 40, Görögország 43, Spanyolország 57, Írország 61%-os szintet ért el. 1999-re Portugália 73, Görögország 69, Spanyolország 82, Írország 113 os szintre jutott.¹ Tehát az eltelt négy évtized alatt *egyértelmű közeledés következett be a periférikus helyzetű tagországok teljesítménye és az unió átlagos fejlettségi szintje között.*

A fejlettségi szint közeledése szempontjából jól elhatárolható időszakokról lehet beszélni. A déli periféria országai felzárkózásának leggyorsabb időszaka még EU-tagságuk előtt következett be *a '70-es évek közepéig tartó időszak alatt, egy újabb hullám az ibériai országok esetében indult el a '80-as évek második felében.* A gazdasági konvergencia szempontjából *különleges Írország helyzetének változása.* Az egy főre eső GDP egészen a '80-as évek közepéig az EU-átlag 60–65%-a körül alakult. Az évtized második felétől rendkívül gyors felzárkózás figyelhető meg: az ország relatív fejlettségi szintje az EU15 átlagához viszonyítva *az 1985-ös 65%-ról 113%-ra emelkedett másfél évtizeden belül.* Az egyes időszakokban a fejlettségi szint közeledésében több tényező játszott szerepet, melyek eredményeként az EU-átlagnál gyorsabb gazdasági növekedés következett be. A gyors növekedésnek számos oka volt: beruházási boom, a nemzetgazdaságok fokozódó világ gazdasági nyitottsága és strukturális alkalmazkodása. A felzárkózás elindulásában az egyes országokban végrehajtott makrogazdasági stabilizációs programok sikeressége és a jelentős exportnövekedés játszott döntő szerepet.

*Dr. Kengyel Ákos (PhD) egyetemi adjunktus, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Világgazdasági Tanszéke Európa Csoportja, MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjas

¹ European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 1998, European Commission-EUROSTAT, 2000.

A sikeres felzárkózáshoz tehát elengedhetetlen a kedvező világgazdasági helyzet – vagyis a fő felvevőpiacok kiegyensúlyozott növekedése –, a hazai gazdaságpolitika stabilitása és a nemzetgazdaság fokozódó nyitottsága. Ezeket a külső és belső feltételeket egészíthetik ki, valamint tehetik eredményesebbé és gyorsabbá a felzárkózást az Európai Unió strukturális alapjaiból származó támogatások, melyek fő feladata a versenyképességet befolyásoló körülmények javítása. Ezek a támogatások a fizikai infrastruktúra fejlesztésére, az emberi erőforrások javítására, a kutatás-fejlesztési tevékenység támogatására és a kis- és középvállalkozásoknak nyújtott különféle támogatásokra irányulnak.

1. AZ EU REGIONÁLIS POLITIKÁJA – A STRUKTURÁLIS ALAPOK ELŐTT ÁLLÓ FELADATOK

Az EU a regionális politika eszközeivel próbálja meg a fejlődésben leginkább elmaradott és szerkezetváltási problémákkal küzdő régiók versenyképességét javítani és ezáltal felzárkózásukat elősegíteni. A regionális politikát a strukturális alapok – az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERDF), az Európai Szociális Alap (ESF), az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (EAGGF) Orientációs Osztálya, a Halászati Pénzügyi Orientációs Eszköz (FIFG) – és a Kohéziós Alap keretében nyújtott támogatások szolgálják. Ezek az alapok fokozatosan jöttek létre, működésüket az 1988-ban elfogadott átfogó reform során hangolták össze.² Azóta *egységes cél-, elv- és eszközrendszer alapján jutnak támogatáshoz az arra rászoruló régiók*. Az 1988 júniusában elfogadott Keretszabályozásban a strukturális alapok feladataként öt célkitűzés szolgálatát határozták meg, melyeken kisebb változtatásokat hajtottak végre és az 1995-ös bővüléshez kapcsolódóan egy hatodikkal egészítették ki. Újabb változtatásokat hozott az 1997. júliusában nyilvánosságra hozott Agenda 2000 című dokumentum, amely az EU Bizottsága 2000–2006 periódusra vonatkozó elképzeléseit tartalmazta. Az Agenda 2000-ről a végső döntést az Európai Tanács 1999. március 24–25-én tartott berlini ülése hozta meg, véglegesítve a 2000–2006-ig terjedő időszakra vonatkozóan a regionális politika működésének célkitűzéseit és költségvetését, megjelentetve benne immáron a társult államokat is (Kengyel 1999).

Az Agenda 2000 a strukturális alapok tevékenységének koncentráltabbá tétele és egyszerűsítése érdekében a támogatási célkitűzések számának csökkentését írta elő. Ennek értelmében a jelenlegi időszakban 3 célkitűzés keretében számíthatnak támogatásra az arra jogosult régiók (Council of the EC 1999b). *Az első célkitűzés* a fejlődésben elmaradott régiók fejlődésének és strukturális átalakulásának elősegítésére

²A Bizottság átfogó reformjavaslata eredményeként a Tanács 1988 júniusában és decemberében elfogadta a strukturális alapok működéséhez kapcsolódó jogi szabályozásokat, amelyek 1989-ben léptek életbe. E reform alapján alakították ki az 1989-től 1993-ig tartó időszakra vonatkozó támogatási programokat. A működés során szerzett tapasztalatok alapján 1993 júliusában módosításokat fogadott el a Tanács, az 1994-től 1999-ig terjedő időszakra vonatkozóan e szabályozás alapján döntöttek a támogatások odaítéléséről.

irányul. A támogatásokat az unió az ún. NUTS2 szintű régiók által készített tervekhez köti. Jogosult az a régió lehet, ahol az 1 főre jutó GDP a támogatás igénylését megelőző 3 évben nem érte el az EU-átlag 75 %-át. A *második célkitűzés* a strukturális problémákkal küzdő területek gazdasági és társadalmi átalakulásának támogatását szolgálja. Elsősorban az előző kategóriába be nem sorolható, NUTS3 szintű ipari régiók, vidéki körzetek, városi körzetek és a halászzattól függő régiók részesülhetnek támogatásban, de kivételes esetben NUTS2-es régiók is lehetnek kedvezményezettek. A *harmadik célkitűzés* keretében kapnak támogatást azok a régiók, amelyek az első két célterületre definiált kritériumok hatókörén kívül esnek. A célkitűzés alapján a tagországokat oktatási, szakképesítési és foglalkoztatási rendszereik modernizálásában és adaptációjában segítik³. Ez a támogatás elsősorban nem regionális, hanem horizontális jellegű, átfogóan a humán erőforrás fejlesztésére vonatkozik.

Az *Európai Regionális Fejlesztési Alap* feladata a regionális egyenlőtlenségek csökkentése, a régiók fejlődése és szerkezetátalakításának segítése, a gazdasági és szociális kohézió támogatása. A támogatott beruházások köre igen széles, kiterjed a munkahelyteremtő beruházásokra, a versenyképesség növelésére, az oktatás és egészségügy szerkezetátalakításra, a területfejlesztést segítő K+F-tevékenységre, a környezetvédelmi termelő és infrastrukturális beruházásokra.

Az 1783/1999 számú Tanácsi rendelet értelmében az ERDF-nek 2000-től megújított támogatási rendszere van (Council of the EC 1999e).

- Az 1. célkitűzés keretében munkahelyteremtő termelő-beruházásokat támogat.
- Az infrastrukturális beruházásokon belül az 1. célkitűzés alá eső térségekben az energiaszektor, közlekedés, távközlés, és transzeurópai hálózatok kiépítését segíti, és előmozdítja az elmaradott térségek strukturális alkalmazkodása érdekében történő beruházásokat. A 2. célkitűzés alá eső területeken olyan infrastrukturális beruházásokat támogat, amelyek segítik a hanyatló ipari körzetek diverzifikációját és a városi térségek revitalizációját, javítják a vidéki és halászati térségek megközelíthetőségét.
- Az alap segíti a helyi kezdeményezéseket, és a kis és közepes méretű vállalkozásokat, az alábbi területeken:
 1. Vezetési tanácsadási és piackutatási szolgáltatások nyújtása.
 2. Technológiai korszerűsítés támogatása, információgyűjtés, K+F.
 3. Vállalatok tőkepiaci műveleteinek megkönnyítése.
 4. Közvetlen beruházási segélyek.
 5. Kisebbségi mértékű infrastrukturális beruházások megvalósítása.

Ezen kívül finanszírozhatók az ERDF-ből az alábbi konkrét intézkedések is:

- A régió versenyképességét előmozdító programok és a régió infrastruktúrájának fejlesztése.
- Az információs társadalom előmozdítása.
- A turisztikai és kulturális, valamint környezetvédelmi beruházások társfinanszírozása.

³ Az emberi erőforrások fejlesztése az első két célkitűzésen belül is helyet kap.

AZ EU REGIONALIZÁCIÓS POLITIKÁJÁNAK HATÁSA...

- A határokon átnyúló regionális együttműködések és a férfiak és nők esélyegyenlőségének támogatása.
- Innovatív akciók és technikai segítségnyújtás.

Az *Európai Szociális Alap* célja a munkanélküliség csökkentése és felszámolása át- és továbbképzések támogatása, segélyek nyújtása révén, továbbá segít a foglalkoztatási és segélyezési struktúrák kialakításában is. Elsősorban a fiatalok foglalkoztatására és a nők és férfiak azonos esélyeinek biztosítására koncentrál az EU egész területén. A 2000–2006-os időszakban valamennyi célkitűzést támogatja. Az 1262/1999 számú Tanácsi rendelet értelmében az új hétéves időszakban az ESF öt területre koncentrál (Council of the EC 1999c):

- Támogatja az aktív munkaerő-piaci politikákat:
 - A (fiatal) munkanélküliség csökkentése érdekében.
 - A hosszú távú (krónikus) munkanélküliség megakadályozásában.
 - A krónikus munkanélküliek társadalomba történő visszaintegrálásában.Az ESF a legváltozatosabb eszközökkel kívánja a fenti célkitűzéseket megvalósítani: egyedi támogatásokkal, munkaközvetítői szolgáltatásokkal, a munkahelyek és képzési helyek együttműködésének támogatásával, foglalkoztatási tanácsadás segítségével.
- Támogatja az *egyenlő esélyek* elvét a munkaerőpiacon, elutasítva a társadalmi diszkriminációt. Itt elsősorban a fogyatékos emberekre, illetve az etnikai kisebbségekre, és a hátrányos körülmények között élőkre koncentrál az alap.
- Elősegíti a *képzési, oktatási rendszerek fejlesztését*, annak érdekében, hogy:
 - a diákok elhelyezkedését megkönnyítsék,
 - fejlesszék a munkavállalók alkalmazhatóságát, és elősegítsék mobilitásukat.
- *Vállalkozások munkahelyteremtésének* támogatása, valamint olyan kutatások, technológiák, és innovációk támogatása, melyek javítják a foglalkoztatottságot. A K+F-szektorban és technológiai szférában fejleszteni kívánják a szakemberállomány minőségét.
- *Nők foglalkoztatásának támogatása*, karrierjük fejlesztése.

Az ESF keretében az alábbi támogatási formák közül lehet választani:

1. *Személyek támogatása*: szakmai és munkahelyi képzések, munkanélküli segélyek kifizetése és a foglalkoztatás új formáinak felkarolása (pl. távmunka).
2. *Intézmények és rendszerek támogatása*: képzési és oktatási rendszerek korszerűsítése, a munkaügyi szolgálatok fejlesztése és olyan intézmények létrehozása, amelyek felbecsülik a jövő munkaerő-keresletének igényeit.

Az 1258/1999 számú Tanácsi rendelet értelmében az *Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Orientációs Osztályának* kiemelt feladata a mezőgazdaság modernizálása, szerkezetátalakítása és az új típusú mezőgazdasági politika kiépítése (Council of the EC 1999a). Ösztönzi a mezőgazdaságban dolgozók szektoron kívüli munkavállalását, támogatja a környezetvédelmi gondolkodás elterjedését a mezőgazdasági termelésben, és biztosítani kívánja a mezőgazdasági munkából élők számára a tisztességes megélhetést. 2000-től az első két célkitűzést finanszírozza az alap. Megjegyzendő hogy az 1. célkitűzés területén kívüli vidékfejlesztést nem az

orientációs, hanem a garancia osztály keretében támogatják (ez az egyik eleme a közösségi mezőgazdasági politika reformjának).

Az Orientációs Osztálynak kilenc fő támogatási területe van:

- A mezőgazdaságban foglalkoztatottak nyugdíjba menetelének támogatása.
- A mezőgazdasági infrastruktúra és birtokrendszer korszerűsítése.
- A turizmus elősegítése.
- Tanácsadó szolgáltatások nyújtása, szakmai képzések.
- Agrár-környezetvédelmi intézkedések finanszírozása.
- Mezőgazdasági termékek feldolgozásának és marketingtevékenységének javítása.
- Fiatal farmerek számára pályakezdési támogatások biztosítása.
- Erdőállomány megújítása.
- Vidékfejlesztés az Agenda 2000 irányelvei alapján.

A *Halászati Orientációs Pénzügyi Eszköz* meg kívánja erősíteni a halászati ágazat versenyképességét úgy, hogy segíti a halászati termékek minőségének javítását (a nagyobb hozzáadott érték elérése érdekében), és hozzájárul a halászathoz kapcsolódó marketingtevékenységekhez. A FIGG a fenntartható fejlődés jegyében fenn kívánja tartani a halállomány és a lehalászás kényes egyensúlyát.

Az 1263/1999 számú Tanácsi rendelet szerint az alap 2000-től az első két célkitűzést támogatja, az alábbi konkrét területeken (Council of the EC 1999d):

- Elsődleges prioritást élvez a halásztól függő térségek strukturális átalakítása, és diverzifikációja.
- A halászati termékek marketingakcióinak, értékesítési lehetőségeinek, feldolgozásának támogatása.
- Kicsi és hatékony tengeri halászat előmozdítása.
- A tengeri élővilág védelme, környezetvédelmi akciók kezdeményezése.
- A tengerparti térségekben a foglalkoztatottság javítása.
- Infrastrukturális beruházások támogatása, pl. kikötők építése, új technológiák elterjedésének elősegítése, minőségbiztosítási rendszerek bevezetése.
- A halászati tevékenység aktivitásának visszaszorítása, a halászhajóflották forgalomból történő kivonása, halászflootta-korszerűsítés és -megújítás az ún. többéves orientációs programok keretében (Multiannual Guidance Programme).
- A hajógyártás korszerűsítése, versenyhelyzetének megerősítése.
- Tengerparti természetvédelmi körzetek kialakítása.
- Pénzügyi hozzájárulás a korai nyugdíjazáshoz, illetve a munkanélküli halászok segélyezése, és egyéni juttatások nyújtása a harmincöt év alatti halászok számára.

Fejlesztési célokra használhatók fel az 1164/1994 számú Tanácsi rendeletben szabályozott *Kohéziós Alap* (Council of the EC 1994) támogatásai is. A Kohéziós Alap nem tartozik a strukturális alapok közé, mert különálló szabályozás vonatkozik rá, és nem régiókat (mint a strukturális alapok), hanem országokat támogat. Az országok jogosultsága két feltételhez kötődik:

1. Az egy főre eső GNP-nek kevesebbnek kell lennie a közösségi átlag 90%-ánál.
2. A támogatott országoknak egy részletes tervet kell készíteniük a Gazdasági és Monetáris Unióhoz történő csatlakozás menetrendjéről.

Az alap jelenlegi kedvezményezettje a négy legkevesbé fejlett EU-tagország: Görögország, Portugália, Spanyolország és Írország. Eredeti célkitűzése az volt, hogy a leggyengébb teljesítményű országokat támogassa a monetáris unióba történő belépés elősegítésében. Ezt a célját elérte, hiszen Görögország kivételével mindegyik ország 1999. januárjától bekerült az EMU alapítói közé és 2001. januárjától Görögország is taggá válik. A Kohéziós Alap jövőjét illetően az Európai Tanács berlini ülésén elfogadták a Bizottság javaslatát, mely szerint az EMU harmadik szakaszában bekerült tagországok továbbra is jogosultak támogatásra, ha az egy főre eső GNP-jük nem érte el az EU-átlag 90%-át. A Tanács egyetértett azzal, hogy a Kohéziós Alapból származó támogatások továbbra is fontosak: *vagyis a gazdasági és szociális kohézió és a tagállamok közötti szolidaritás erősítése érdekében szükség van a környezetvédelem és a transeurópai hálózatok területén végrehajtott beruházások pénzügyi támogatásának folytatására.*

2. A TÁMOGATÁSRA FORDÍTOTT KIADÁSOK

A regionális politikára fordított kiadások összege a '80-as évek második felétől egyre nagyobb súllyal szerepel az EU költségvetésében. Az 1989 és 1993 közötti időszakban – 1989-es áron számolva – összesen 63 milliárd ECU-t fordítottak regionális politikai célokra. Az 1989-től 1993-ig tartó időszakban az öt célkitűzés közül a fejlődésben leginkább elmaradt régiókat támogató első célkitűzésre fordították a strukturális alapok kiadásainak majdnem 65%-át. Az alapok közül az Európai Regionális Fejlesztési Alapból származott a támogatásra fordított összes kiadás fele, az Európai Szociális Alapból pedig az egyharmada (Europäische Kommission 1995). A strukturális alapokból származó támogatások összegét 1993 és 1999 között évi közel 20 milliárdról több mint 27 milliárd ECU-re növelték, ami a közös költségvetésben 29%-ról 32%-ra történő emelkedést jelentett. Ezt egészítette ki a négy legalacsonyabb jövedelmű országot külön támogató Kohéziós Alap, amelyet 1,5 milliárd ECU-val állítottak fel 1993-ban és évente növekedve '99-ben már 2,6 milliárd euró támogatást nyújtott. A strukturális alapokból az EU az 1994-től 1999-ig tartó időszakban, 1994-es árakon számolva, összesen mintegy 143 milliárd ECU-t fordított az elmaradott, illetve strukturális nehézségekkel küzdő régiók támogatására. A támogatásoknak 9%-át tették ki a Közöségi Kezdeményezések (1. táblázat).

Az 1994–99-es időszakban a strukturális alapokból a négy legkevesbé fejlett ország közül Görögország 13,98 milliárd ECU támogatást kapott, amihez még hozzájött a Közöségi Kezdeményezésekből kapott több mint 1 milliárd ECU, így összesen 15 milliárd ECU támogatásban részesült. Portugália ugyancsak 13,98 milliárd ECU-t kapott, a Közöségi Kezdeményezések ehhez még 1,4 milliárd ECU-t

1. táblázat A strukturális alapokból nyújtott támogatások megoszlása
célkitűzések és országok szerint 1994 és 1999 között (millió ECU, 1994-es árakon)

Országok	1.	2.	3. és 4.	5. (a)	5. (b)	6.	Közösségi kezdeménye zések	Összes támogatás
	célkitűzés							
B	730,0	160,0	456,0	194,5	77,0	-	233,84	1860,34
DK	-	56,0	301,0	266,9	54,0	-	88,95	766,85
D	13640,0	732,9	1942,0	1142,5	1227,0	-	1901,42	20585,82
GR	13980,0	-	-	-	-	-	1083,38	15063,38
E	26300,0	1130,1	1843,0	445,6	664,1	-	2315,07	32697,87
F	2190,0	1763,3	3203,0	1931,9	2238,0	-	1421,36	12747,56
IRL	5620,0	-	-	-	-	-	304,02	5924,02
I	14860,0	684,0	1715,0	814,4	901,0	-	1703,14	20677,54
L	-	7,0	23,0	40,1	6,0	-	13,12	89,22
NL	150,0	300,0	1079,0	164,6	150,0	-	231,77	2075,37
A*	165,6	101,0	783,0**		411,0	-	146,10	1606,70
P	13980,0	-	-	-	-	-	1410,17	15390,17
SF*	-	183,0	697,0**		194,0	459,9	153,40	1687,30
S*	-	160,0	728,0**		138,0	252,0	127,80	1405,80
GB	2360,0	2142,1	3377,0	449,7	817,0	-	1102,26	10248,06
EU 15	93975,6	7419,4	15538,0	6068,2	6877,1	711,9	12299,80	142890,00
Megoszlás (%)	65,77	5,19	10,87	4,24	4,81	0,49	8,60	100,00

** az összesítésnél az EU12 esetében fennálló 72:28 arány szerint került figyelembevételre a 3. és 4., illetve az 5. (a) célkitűzéseknél

Forrás: Europäische Kommission, 1996; Europäische Union, 1996.

adtak hozzá, így összesen 15,4 milliárd ECU támogatást kapott. Spanyolország a Közöségi Kezdeményezésekkel együtt 32,7 milliárd ECU-t kapott, Írország pedig összesen 5,9 milliárd ECU támogatásban részesült. *A négy ország az 1994-től 1999-ig terjedő időszakban a Közöségi Kezdeményezésekből kapott összeggel együtt összesen 69 milliárd ECU támogatásban részesült, ez a támogatási összeg az 1989 és 1993 között kapott segítség megkésztvezését jelentette. A négy ország a Közöségi Kezdeményezések nélkül 55,25 milliárd ECU-t kapott a strukturális alapokból, amit még kiegészített a Kohéziós Alapból származó 14,45 milliárd ECU-t jelentő támogatás (2. táblázat).*

2. táblázat. Az egyes tevékenységek támogatásának aránya a négy legkevesbé fejlett tagországban 1994 és 1999 között (%)

Támogatások	Görögország		Írország		Portugália		Spanyolország	
	Strukturális alapok	Kohéziós Alap	Strukturális alapok	Kohéziós Alap	Strukturális alapok	Kohéziós Alap	Strukturális alapok	Kohéziós Alap
Infrastrukt. beruházások	41	48	18	51	22	53	29	50
Termelési alapok meg-erősítése	28	-	33	-	36	-	30	-
Emberi erőforrások fejlesztése	25	-	44	-	29	-	28	-
Környezet-védelem	4	52	1	49	8	47	12	50
Technikai segítség	2	-	4	-	5	-	1	-
Összesen (millió ECU)	13980	2602	5621	1301	13980	2601	30382	7950

Forrás: Europäische Kommission, 1997.

A támogatás mértéke az egy főre jutó összegek tekintetében is jelentős emelkedést mutat. 1989 és 1993 között az első célkitűzés alapján kapott támogatás egy főre jutó évi nagysága Görögországban 150 ECU-t, Írországban 253 ECU-t, Portugáliában 171 ECU-t, Spanyolországban 91 ECU-t ért el. Az 1994-től 1999-ig tartó időszak alatt a görög mutató 255 ECU-re, az ír 262 ECU-re, a portugál 235 ECU-re, a spanyol pedig 188 ECU-re emelkedett. Ha az első célkitűzés alapján kapott támogatáshoz hozzáadjuk a Közöségi Kezdeményezésekből és a Kohéziós Alapból kapott támogatások összegét is, akkor még magasabb egy főre jutó támogatottsági

adatokat kapunk. Az összes támogatást figyelembe véve, az első célkitűzés által egész területével érintett három ország esetében a következő mutatókat kapjuk: 1989 és 1993 között Görögországban 183 ECU, Írországból 278 ECU, Portugáliában 191 ECU támogatás jutott egy lakosra; 1994 és 1999 között 285 ECU, 345 ECU és 297 ECU évi átlag jön ki (3. táblázat).

3. táblázat. Az egy főre jutó támogatás nagysága (évi átlag, ECU)

Ország	A támogatás jogcíme	1989–1993	1994–1999
Görögország	1. célkitűzés	150	255
	1. célkitűzés + Közösségi Kezdeményezések + Kohéziós Alap	183	285
Írország	1. célkitűzés	253	262
	1. célkitűzés + Közösségi Kezdeményezések + Kohéziós Alap	278	346
Portugália	1. célkitűzés	171	235
	1. célkitűzés + Közösségi Kezdeményezések + Kohéziós Alap	191	297
Spanyolország	1. célkitűzés	91*	188*
	1–5. célkitűzés + Közösségi Kezdeményezések + Kohéziós Alap	38**	108**

* csak az 1. célkitűzés alá tartozó régióknak nyújtott támogatások összege az érintett lakosság számához viszonyítva

** az egész országra vonatkozó átlag

Forrás: Europäische Kommission, 1997.

A berlini csúcson született döntés alapján a 2000-től 2006-ig terjedő időszakban 213 milliárd eurót fordíthatnak a jelenlegi 15 tagországban regionális fejlesztési célokra: ebből 195 milliárd a strukturális alapok és 18 milliárd a Kohéziós Alap részesedése. Az új belépők számára pedig 39,58 milliárd euró áll rendelkezésre. Így a 2000-től 2006-ig tartó időszakban a kibővült EU tagországai összesen 252,59 milliárd eurót használhatnak majd fel regionális fejlesztési programok finanszírozására. Az időszak végére a regionális fejlesztési célokra fordított kiadásokból az új tagok részesedése meg fogja közelíteni a 30%-ot (4. táblázat).

Az EU15 esetében a strukturális alapok számára rendelkezésre álló 195,01 milliárd euró a következőképpen oszlik meg az egyes célkitűzések között (European Council 1999):

- a kiadások 69,7%-át az első célkitűzés támogatására fordítják, ebbe beletartozik az átmeneti támogatásokra fordított, 4,3%-ot kitevő összeg is (ez összesen 135,9 milliárd eurót jelent);
- a kiadások 11,5%-át fordítják a második célkitűzésre, amiben benne van az 1,4%-nyi átmeneti támogatás is (ez összesen 22,5 milliárd eurót tesz ki);
- a támogatások 12,3%-a a harmadik célkitűzés számára áll rendelkezésre (ez 24,05 milliárd euró).

4. táblázat. A strukturális alapok és a Kohéziós Alap kiadásai 2000 és 2006 között
(millió euró, 1999-es áron)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Összesen
SA	29430	28840	28250	27670	27080	27080	26660	195010
KA	2615	2615	2615	2615	2515	2515	2510	18000
T. ö.	32045	31455	30865	30285	29595	29595	29170	213010
T. új	–	–	3750	5830	7920	10000	12080	39580
Össz.	32045	31455	34615	36115	37515	39595	41250	252590

SA: Strukturális alapok (EU15)

KA: Kohéziós Alap (EU15)

T. ö.: Támogatások összesen (EU15)

T. új: Támogatások az új tagok számára

Össz.: Összes kiadás (EU21)

Forrás: European Council, 1999.

A strukturális alapok költségvetésének 5%-át kell a Közöségi Kezdeményezések számára félretenni. Ennek legalább az 50%-át az INTERREG-programokra kell költeni, kiemelt figyelmet fordítva az EU bővítése szempontjából fontos határmenti együttműködések támogatására. Ezekben az együttműködési programokban biztosítani kell a PHARE-, a TACIS-, illetve a MEDA-programmal történő összehangolást. *Átmeneti támogatásban minden egyes régió és térség részesül, amelyik kikerült a jogosultsági körből:* erre a célra összesen 11,142 milliárd euró áll rendelkezésre. Az átmeneti támogatás mértéke minden esetben alacsonyabb lesz az 1999-ben elért szintnél, és legfeljebb 2005 végéig adható. *Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország számára a 2000-től 2006-ig terjedő időszakra biztosítják az 1999-ben elért egy főre jutó támogatottsági szint fenntartását.* Ennek érdekében a jogosan igénybevehető összeg felül Görögország 450, Portugália 450, Írország 40, Spanyolország pedig 200 millió euró plusztámogatást kap. Ez azt jelenti, hogy az elkövetkezendő hét éves időszakra a négy ország támogatására fordítható összeget az 1999-es szinten rögzítették. A Kohéziós Alap támogatásai 18 milliárd eurót fognak kitenni 2000 és 2006 között. Ez az összeg valamivel alacsonyabb lesz, mint az 1993 és 1999 között rendelkezésre álló 20 milliárd euró, de mivel Írország 2003-tól valószínűség szerint kikerül a támogatottak köréből, a másik három ország részesedése nőni fog.

3. A TÁMOGATÁSOK MAKROGAZDASÁGI HATÁSAI

A négy legkevesbé fejlett tagországban a strukturális alapokból származó támogatások GDP-hez viszonyított aránya jelentős mértéket ért el az 1989 és 1999 közötti időszak alatt (Europäische Kommission 1997). 1989 és 1999 között Görögországban a GDP 2,5%-áról 4%-ára nőtt a támogatások aránya. Az 1989-től 1993-ig tartó időszakban évi átlagban a GDP 2,65%-át tették ki a strukturális alapok támogatásai, ami a nemzeti közpénzekből és magánforrásokból történő hozzájárulással

együtt megközelítette az évi 4,5%-ot; az 1994-től 1999-ig tartó időszakban ez az arány évi átlagban 3,67, illetve 7,2%-ot ért el. Írország esetében a támogatások aránya az 1989-es 2,1-ről 2,7%-ra emelkedett 1999-re (közben már 1994-ben 3,1%-ot elérve). Az 1989-től 1993-ig tartó időszakban évi átlagban a GDP 2,66%-át tették ki a támogatások, a nemzeti hozzájárulással együtt viszont elérték a 6%-ot. Az 1994 és 1999 közötti időszakban évi átlagban 2,82%-os súlyt képviseltek a támogatások, a nemzeti hozzájárulással együtt pedig megközelítették az 5%-ot.

Portugáliában a támogatások GDP-hez viszonyított aránya az 1989-es 2,7%-ról 3,8%-ra nőtt 1999-re. A támogatások aránya az 1989-től 1993-ig terjedő időszakban évi átlagban 3%-ot ért el, az 1994 és 1999 közötti időszak alatt pedig megközelítette a 4%-ot. A nemzeti hozzájárulással együtt évi átlagban az első időszakban 6,1, a második időszakban már 7,1%-os volt a támogatások GDP-hez viszonyított aránya. Spanyolország esetében az első célkitűzés által érintett régiókban a támogatások aránya az érintett régiók GDP-jének 1%-áról 2,3%-ára emelkedett 1989 és 1999 között. Az 1989-től 1993-ig tartó időszakban az egész ország GDP-jéhez viszonyítva a strukturális alapokból származó támogatások aránya évente 0,75%-ot tett ki, az 1994 és 1999 közötti időszakban már évi 1,74%-ot ért el. A nemzeti hozzájárulással együtt az első időszakban a GDP 1,57, a második időszakban pedig 3,38%-át érte el évente a támogatás aránya (5. táblázat).

5. táblázat. A támogatások aránya a négy legkevésbé fejlett tagország GDP-jében (évi átlag, %)

Ország	Támogatás forrása	1989–1993	1994–1999
Görögország	Strukturális alapok	2,65	3,67
	Nemzeti közpénzek	1,49	1,67
	Magánszektor	0,33	1,86
	Összesen	4,47	7,20
Írország	Strukturális alapok	2,66	2,82
	Nemzeti közpénzek	1,74	1,18
	Magánszektor	1,60	0,98
	Összesen	6,00	4,98
Portugália	Strukturális alapok	3,07	3,98
	Nemzeti közpénzek	1,76	1,58
	Magánszektor	1,32	1,55
	Összesen	6,15	7,11
Spanyolország	Strukturális alapok	0,75	1,74
	Nemzeti közpénzek	0,56	0,88
	Magánszektor	0,26	0,76
	Összesen	1,57	3,38

Forrás: Europäische Kommission, 1997.

Az első célkitűzés alapján támogatott régiókkal rendelkező országokban a strukturális alapokból származó támogatások hozzájárulása a GDP növekedéséhez és a beruházásokhoz jelentős mértékűnek tekinthető. Az Európai Regionális Fejlesztési Alapból származó támogatások az 1989-es beruházásoknak 3,8%-ához járultak hozzá, 1999-re pedig már 7,8%-os a támogatások részesedése a négy legkevesbé fejlett EU-tagországban (European Commission 1994). 1999-re vonatkozó becslések szerint a strukturális alapokból kapott támogatások az érintett régiók gazdasági fejlődésére jelentős befolyást gyakorolnak. A támogatások Spanyolországban 5,2, Görögországban 4,8, Portugáliában 3,8, Írországból 3,2%-os pótlólagos GDP-növekedést eredményeznek (Committee of the Regions 1998).

Az 1994-től 1999-ig terjedő időszakra elfogadott Közösségi Támogatási Keretek makrogazdasági hatásainak elemzésére vonatkozóan két olyan tanulmány áll rendelkezésre, amely ugyanazon modell keretében vizsgálta az EU-ból származó támogatások makrogazdasági hatásait. Az egyik Írország helyzetének alakulását elemzi, (Bradley et al 1995) a másik pedig a Portugáliára gyakorolt hatásokat mutatja ki (Modesto-Neves 1994). Mindkét ország esetében a támogatások hatásainak vizsgálatát 2020-ig terjedően végezték el, mivel a várható hatásoknak hosszú távú következményei vannak. Abból a feltételezésből indultak ki, hogy az 1999 utáni időszakban reálértékben változatlan összegű maradt a támogatás szintje és a támogatott programok részesedése is azonos lesz. A hatásokat a Közösségi Támogatási Keret teljes hiányában fennálló helyzethez képest mutatták ki.

Ezt az úgynevezett HERMIN-modellt az Európai Unió támogatásával dolgozták ki a periférikus fekvésű régióknak nyújtott támogatások hatásainak kimutatására. A modell megalkotásának fő célja az egységes elemzési keret kialakítása volt, ami egyben azt is jelenti, hogy a támogatások hatásai az országok között összehasonlíthatók lesznek. A modellben négy szektort vizsgálnak: a mezőgazdaságot, a nem-piaci javakat előállító – alapvetően állami – szektort, a kereskedelmi forgalomba kerülő javakat előállító – lényegében a feldolgozóipari ágazatokat tartalmazó – szektort és a kereskedelmi forgalomba nem kerülő javakat előállító szektort, amely alatt a piaci szolgáltatásokat, az építőipart és az energiaszektorát értik.

A Közösségi Támogatási Kereteken keresztül nyújtott támogatás – mint bármilyen más közpénzekből finanszírozott program – világos, hogy keresletnövelő hatással jár, amit a HERMIN-modell – akárcsak bármilyen más makroökonómiai modell – megfelelően tud kezelni. Emellett viszont rendkívül fontos, hogy a hosszú távon várható kínálati hatásokat is jól be lehessen mutatni, olyan esetben, amikor kimondottan kínálatorientált kiadási csomagról van szó. *A HERMIN-modellben a kínálati hatás elemzésekor három területre koncentrálnak: az infrastrukturális beruházásokra, az emberi erőforrás fejlesztésére és a magánberuházásokhoz nyújtott támogatásokra.* Mind a három fő támogatási terület esetében megvizsgálták a GDP-re

gyakorolt hatásokat. Minden esetben kétféle számítást végeztek, az egyik a keynes-i modellen alapul, a másik emellett még figyelembe vesz bizonyos externáliákat, ugyanis a támogatásoknak köszönhetően a gazdaság szereplőit pozitív külső termelési hatások érik.

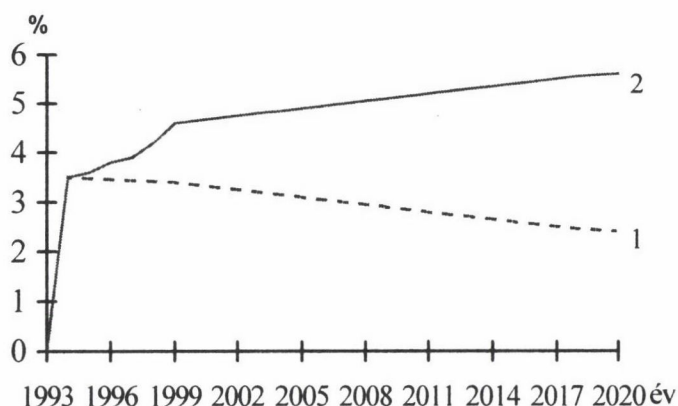
A gazdasági teljesítmény javulásának elemzésével foglalkozó irodalomban egyre nagyobb hangsúlyt kap a termelési externáliák hatásának elemzése, különösen az infrastruktúra és az emberi tőke fejlesztésének szerepét emelik ki. Márcsak ennek ismeretében is – a támogatások hatásainak reálisabb vizsgálata érdekében – ezeket az externáliákat figyelembe kellett venni a modellben. Az infrastrukturális beruházásokkal és az emberi erőforrás fejlesztésével kapcsolatban az externáliák a megnőtt fizikai infrastruktúra-állomány és a magasabb színvonalú emberi tőkeállomány által indukált hatásokhoz kapcsolódnak, hiszen csökkennek a szállítási költségek és nő a munkaerő termelékenység. E változások a kereskedelmi forgalomba nem kerülő és a kereskedelmi forgalomba kerülő javakat előállító szektorokban egyaránt termelékenység-növekedést idéznek elő. A magánszektorban nyújtott különböző beruházási támogatások esetében meghatározott ágazatokhoz kapcsolódó externáliákkal számolnak, amelyek az adott ágazat megnövekedett tőkeállományának következtében merülnek fel.

3.1. Az ír gazdaságra gyakorolt hatások

Az infrastruktúra-fejlesztésre fordított támogatások 3,8%-át tették ki az ír GNP-nek 1994-ben, majd 1999-re fokozatosan csökkenve 3,4%-ot képviselnek, 2020-ra 2,2%-ot érnek el. A fizikai infrastruktúra területén végrehajtott beruházások GDP-re gyakorolt hatásáról megállapítható, hogy a keynesianus hatások 1994-ben 3,5%-kal növelik a GDP-t, majd 1999-re 3,4%-ra mérséklődnek, azután pedig fokozatosan csökkennek 2,4%-ra 2020-ig. A teljes hatás – a keynesianus és az externáliák együtt – az elején azonos 1994-ben, azonban 1999-re 4,6%-os, 2020-ra pedig 5,6%-os növekedési különbséget eredményez (1. ábra).

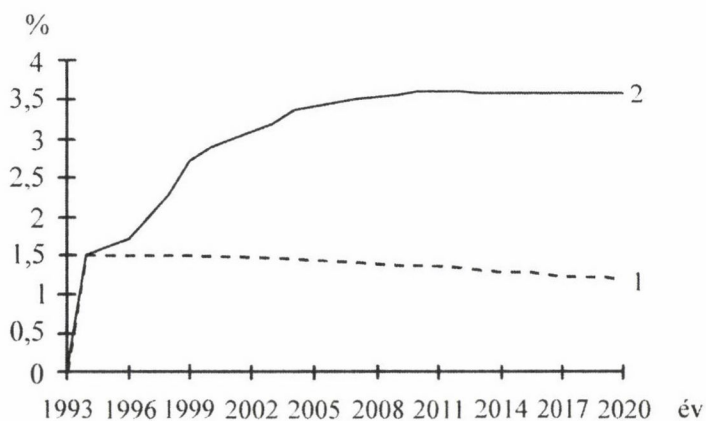
Az emberi erőforrás fejlesztéséhez nyújtott támogatások aránya 1994-ben a GNP 2,6%-át tette ki, azután fokozatosan csökkenve, 1999-ben 2,3%-ot, majd 2020-ban 1,5%-ot ér el. Az emberi erőforrás fejlesztésére fordított támogatások hatások elemzése azt mutatja: a keynesianus hatások 1,49%-os GDP-növekedést eredményeztek 1994-ben a támogatások nélküli állapothoz képest, ez a hatás egészen 1999-ig állandó marad, majd fokozatosan 1,2%-ra csökken 2020-ig. A teljes hatás 1994-ben azonos, azonban 2,7%-ra nő 1999-re, majd folyamatosan emelkedik tovább, egészen 3,6%-ig (2. ábra).

1. ábra. Az infrastrukturális beruházások hatása az ír GDP-re
Figure 1 The impact of infrastructural investments on Irish GDP

1: Keynesianus hatás, 2: Teljes hatás. 1: Keynesian impact, 2: Overall impact
Forrás: Bradley et al 1995.

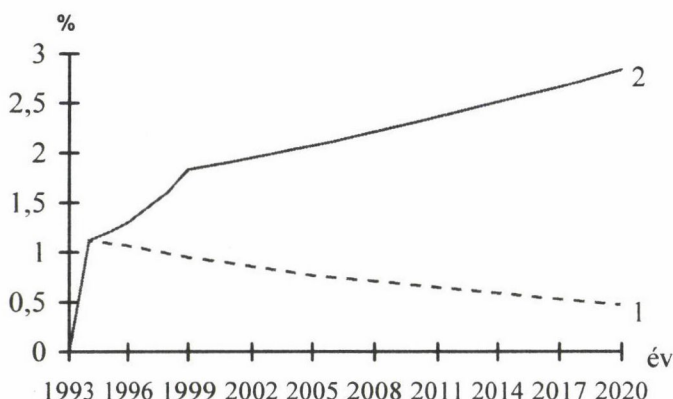
2 ábra. Az emberi erőforrás fejlesztésére fordított támogatások hatása az ír GDP-re
Figure 2 The impact on Irish GDP of subsidies spent on human resources development

1: Keynesianus hatás, 2: Teljes hatás. 1: Keynesian impact, 2: Overall impact
Forrás: Bradley et al 1995.

A magánberuházások támogatása 1994-ben az ír GNP 1,9%-át érte el, amely arány fokozatosan csökken a vizsgált időszak során, 1999-re 1,7%-ig, 2020-ra 1,1%-ig. A magánszektorban nyújtott közvetlen beruházási támogatások GDP-re gyakorolt hatása az alábbiakban foglalható össze: a keynesianus megközelítés alapján 1994-ben a támogatások hatása 1,12%-os a támogatások nélküli állapothoz viszonyítva, majd fokozatosan csökken 0,95%-ig 1999-re és 0,47%-ra 2020-ig. A teljes hatás 1994-ben ugyanakkora, viszont 1999-re 1,83%-ot ér el és 2020-ig tovább emelkedik 2,84%-ig (3. ábra).

3. ábra. A magánszektorban nyújtott beruházási támogatások hatása az ír GDP-re
Figure 3 The impact on Irish GDP of investment subsidies granted to the private sector

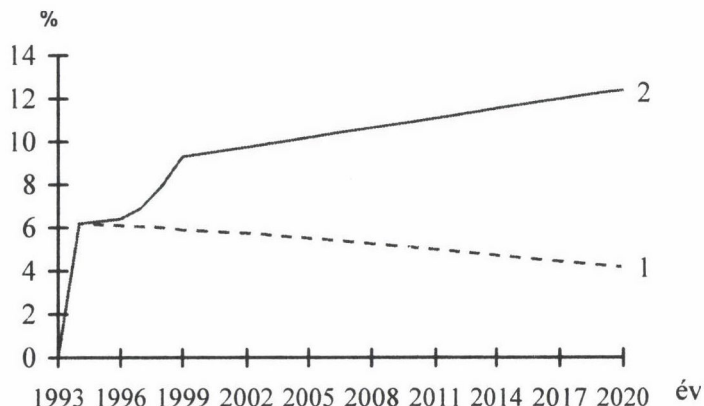

1: Keynesianus hatás, 2: Teljes hatás
 1: Keynesian impact, 2: Overall impact
 Forrás: Bradley et al 1995.

A Közösségi Támogatási Keretben nyújtott összes támogatás nagysága 1994-ben elérte az ír GNP 7,9%-át. A modell elemzései szerint ez az arány 1999-ig 7,1%-ra csökken, 2020-ra pedig 4,7%-os szintet ér el.

Az 1994 és 1999 közötti időszakra kialakított Közösségi Támogatási Keretnek az ír GDP-re gyakorolt összesített hatásának vizsgálata szerint: a pozitív externáliák nélküli hatások 1994-ben a támogatások nélküli helyzethez képest 6,2%-kal magasabb GDP-t eredményeztek. 1994 után fokozatosan mérséklődik a hatás, 1999-re 5,9%-osra, majd 4%-ig csökken 2020-ra. A teljes hatás az 1994-es 6,2%-ról tovább fokozódik 1999-re, elérve a GDP 9,3%-át, majd mérsékelten tovább emelkedik 12,4%-ig 2020-ra (4. ábra).

4. ábra. A gazdasági növekedésre gyakorolt összesített hatás Írországban
Figure 4 Overall impact on economic growth in Ireland

1: Keynesianus hatás, 2: Teljes hatás. 1: Keynesian impact, 2: Overall impact
Forrás: Bradley et al 1995.

A Közöségi Támogatási Keret összesített makrogazdasági hatását a 6. táblázat foglalja össze.

6. táblázat. A támogatások összesített hatása Írországban

		1994	1999	2020
GECSFRAT		7,85	7,13	4,75
GDP	K	6,23	5,94	4,03
GDP	K+Externáliák	6,23	9,33	12,40
GNP	K	8,09	7,45	2,16
GNP	K+Externáliák	8,09	10,33	10,27
GNPPC	K	8,09	4,64	-3,04
GNPPC	K+Externáliák	8,09	7,54	5,01
GBORR	K	1,94	2,05	2,76
GBORR	K+Externáliák	1,94	2,17	2,38

GECSFRAT: a teljes támogatás aránya a GNP-hez képest

GDP: a bruttó hazai termék %-os eltérése a támogatások nélküli helyzethez képest

GNP: a bruttó nemzeti termék %-os eltérése a támogatások nélküli helyzethez képest

GNPPC: az egy főre jutó GNP %-os változása a támogatások nélküli helyzethez képest

GBORR: az állami költségvetés hiteligényének eltérése a támogatások nélküli helyzethez képest, a GNP %-ában

K: a keynesianus számítás eredménye, K+Externáliák: a teljes hatás

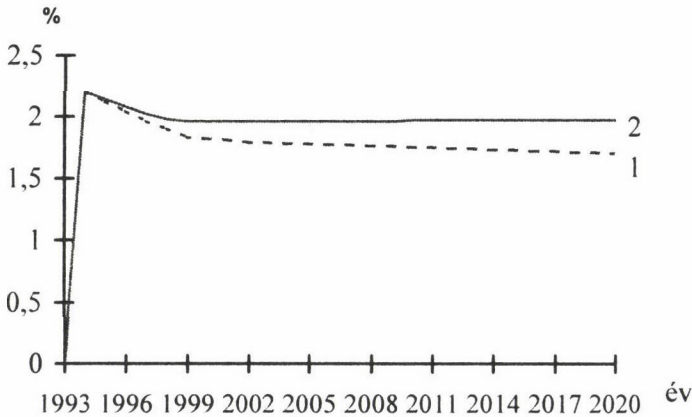
Forrás: Bradley et al 1995.

3.2. A portugál gazdaságra gyakorolt hatások

A portugál HERMIN-modell struktúrája megegyezik az ír modellével, csak kisebb változtatásokat hajtottak végre annak érdekében, hogy a portugál gazdaság sajátosságai érvényesüljenek.

A Közösségi Támogatási Keretben 1994-től 2020-ig infrastrukturális beruházásokhoz nyújtott támogatás összege átlagosan az 1992. évi portugál GDP 1,08%-át teszi ki. A kezdeti 1,4%-os arányról csökken 1%-osra a vizsgált periódus végére. Az infrastruktúra állománya 1993-hoz képest 24%-kal nő 2020-ra. A GDP növekedésére gyakorolt hatások externáliákat figyelmen kívül hagyva, illetve externáliákkal számolva analizálhatók.

5. ábra. Az infrastrukturális beruházások hatása a portugál GDP-re
Figure 5 The impact of infrastructural investments on Portuguese GDP

1: Keynesianus hatás, 2: Teljes hatás
1: Keynesian impact, 2: Overall impact
Forrás: Modesto-Neves 1994.

Externáliák nélkül a támogatások nélküli állapothoz képest a GDP 2,2%-kal magasabb szintet ér el az időszak elején, majd fokozatos csökken, 1999-re 1,83%-os szintre, utána 1,7%-os szinten stabilizálódik. Externáliákat is figyelembe véve nagyobb és tartósan magasabb szintű a GDP növekedése, az 1994-ben elért 2,2%-kal magasabb szintről 1999-re 1,96%-osra mérséklődik és a periódus végén, 2020-ban is még 1,97%-ot ér el (5. ábra).

Az elemzésben külön vizsgálták az infrastruktúra-fejlesztésre fordított támogatásnak a kereskedelmi forgalomba kerülő-, illetve a kereskedelmi forgalomba nem

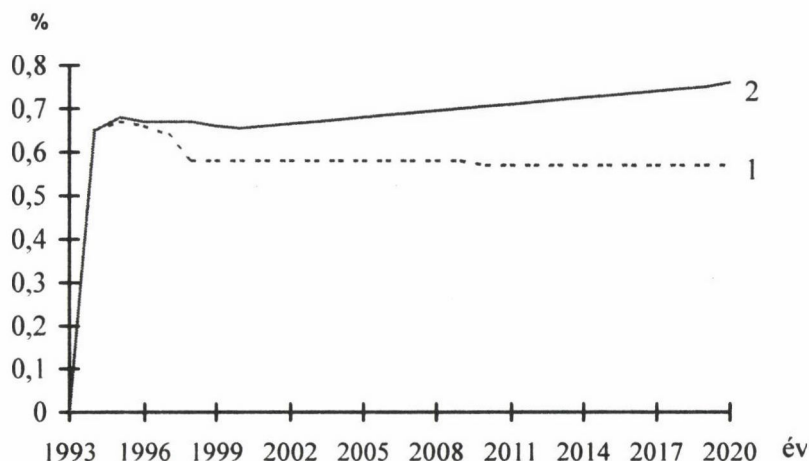
kerülő javakat előállító szektorokra gyakorolt hatását, mivel a támogatásoknak az építőipar irányában jelentős keresletnövelő hatásuk van, ami a modellben az utóbbi szektor részeként szerepel. Az externáliák nélküli esetben a kereskedelmi forgalomba nem kerülő javakat előállító szektorra a várakozásoknak megfelelően komoly hatást gyakorolnak a támogatások, 3,34%-os hosszú távú növekedés alakul ki, miközben a kereskedelmi forgalomba kerülő szektorra gyakorolt növekedési hatás csak 1,07%-os szintet ér el. Az externáliákat figyelembe vevő elemzés esetében valamivel kedvezőbb ez utóbbi szektor teljesítményének növekedése is, 1,71%-os szintet elérve, miközben a kereskedelmi forgalomba nem kerülő javakat előállító szektor outputja 3,56%-os növekedési szintet mutat fel 2020-ig.

Az emberi erőforrás fejlesztésére fordított támogatások az 1992. évi portugál GDP 0,56%-át teszik ki 1994–2020-ban. Az időszak eleji 0,66%-os szintről csökken 1999-re 0,48%-ra, az időszak végére pedig 0,45%-os szintet ér el.

Az externáliák nélküli keynesianus hatás hosszú távon fennálló 0,57%-os GDP-növekedést mutat a támogatások nélküli állapothoz képest, az externáliákkal is számoló elemzés folyamatosan növekvő hatást mutat ki, 2020-ra elérve a GDP 0,76%-át (6. ábra).

6. ábra. Az emberi erőforrás fejlesztésére fordított támogatások hatása a portugál GDP-re

Figure 6 The impact on Portuguese GDP of subsidies spent on human resources development

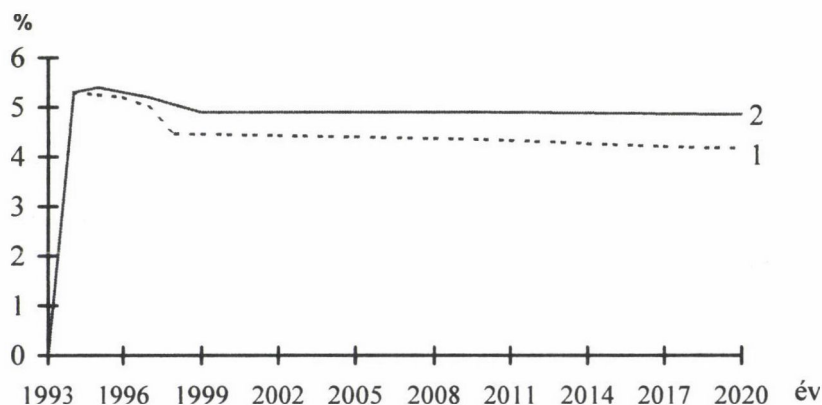
1: Keynesianus hatás, 2: Teljes hatás. 1: Keynesian impact, 2: Overall impact

Forrás: Modesto-Neves, 1994.

A magánberuházásoknak nyújtott támogatások területén három szektorra végezték el az elemzést: a mezőgazdaságra, a kereskedelmi forgalomba kerülő javakat előállító szektorra és a kereskedelmi forgalomba nem kerülő javakat előállító szektorra. Az agrárszektor esetében a támogatások GDP-hez viszonyított aránya a kezdeti 0,58%-ról 0,4%-ra csökken az időszak végére. A számítások szerint a keynesianus hatás 0,29%-os GDP-növekedést mutat, az externáliákkal is számoló elemzés pedig 0,51%-os GDP-növekedést jelez 2020-ban. A kereskedelmi forgalomba kerülő javakat előállító szektornak nyújtott beruházási támogatások az időszak elején a GDP 0,55%-át teszik ki, ami folyamatosan csökkenve 0,37%-os szintet ér el 2020-ra. Externáliák nélkül a GDP 2020-ra 0,22%-os növekedési szintet ér el, externáliákkal 0,28%-os az arány. A kereskedelmi forgalomba nem kerülő javakat előállító szektornak nyújtott támogatás a GDP-nek csak 0,14%-át éri el. A GDP növekedésére gyakorolt hatás 0,09%-ot tesz ki 2020-ban.

A Közös Támo­gatási Keret öss­ze­si­tett érté­ke­lé­se a kö­vet­ke­ző ered­mé­nye­ket mu­tat­ja. A tá­mo­ga­tá­so­k az idő­szak ele­jén elé­rik a GDP 4,3%-át, majd fo­lya­ma­tos csök­ke­né­se után 1999-ben 3,1%-ot tesz­nek ki, és 2,9%-os szin­te­re ju­tnak 2020-ig.

7. ábra. A gazdasági növekedésre gyakorolt összesített hatás Portugáliában
Figure 7 Overall impact on economic growth in Portugal

1: Keynesianus hatás, 2: Teljes hatás. 1: Keynesian impact, 2: Overall impact
Forrás: Modesto–Neves 1994. 1: Keynesian impact, 2: Overall impact

Az externáliákat figyelmen kívül hagyó számítások szerint a GDP 1999-ben 4,46%-kal ér el magasabb szintet, hosszú távon 4,16%-kal magasabb szintű GDP alakul ki a támogatások nélküli helyzethez képest. Ha az externáliákat is tekintetbe vesszük, akkor a növekedési különbség 1999-ben 4,9%, 2020-ig pedig 4,85%-ot tesz

ki (7. ábra). Ha a támogatásokat feltételezhetően kísérő magánszektor által eszközölt beruházások hatását is figyelembe vesszük, akkor a GDP növekedésére gyakorolt keynesianus hatás 1999-ben 4,99%-os, a hosszú távú hatás 4,6%-os lesz, illetve externáliákat is figyelembe véve 1999-ben 5,64%-os, hosszú távon pedig 5,51%-os növekedési hatás várható.

Az ugyancsak a HERMIN-modell alapján készített másik számítás szerint (Bradley et al 1995) a támogatások 2,7–2,9%-kal magasabb növekedést eredményeznek hosszú távon a keynesianus, illetve az externáliákat is figyelembevevő esetben. Ez az elemzés hosszú távon 6,85%-os, illetve az externáliákkal is számoló esetben 7,76%-os növekedési különbséget jelez a támogatások nélküli állapothoz képest (7. táblázat).

7. táblázat. A támogatások összesített hatása Portugáliában

		1994	1999	2020
GECSFRAT		6,40	6,25	5,87
GDP	K	6,22	7,18	6,82
GDP	K+Externáliák	6,22	7,81	7,76
GNP	K	6,22	7,18	6,82
GNP	K+Externáliák	6,22	7,81	7,76
GDPPC	K	6,22	7,18	6,82
GDPPC	K+Externáliák	6,22	7,81	7,76
GBORR	K	+0,38	-1,06	-1,80
GBORR	K+Externáliák	+0,38	-0,90	-1,06

GECSFRAT: a teljes támogatás aránya a GNP-hez képest

GDP: a bruttó hazai termék %-os eltérése a támogatások nélküli helyzethez képest

GNP: a bruttó nemzeti termék %-os eltérése a támogatások nélküli helyzethez képest

GDPPC: az egy főre jutó GDP %-os változása a támogatások nélküli helyzethez képest

GBORR: az állami költségvetés hiteligényének eltérése a támogatások nélküli helyzethez képest, a GNP %-ában

K: a keynesianus számítás eredménye

K+Externáliák: a teljes hatás

Forrás: Bradley et al 1995.

3.3. A két modell eredményeinek összehasonlítása

Az 1994-től 1999-ig tartó időszakban a Közösségi Támogatási Keret formájában nyújtott támogatások nagysága Írországban az időszak elején a GNP 8%-át tette ki, ami 1999-re 7%-ra mérséklődött. Portugália esetében a támogatások a GNP-nek körülbelül az 5%-át teszik ki a teljes időszak alatt. Érdemes megjegyezni, hogy a nemzeti hozzájárulás nélküli EU-támogatás részaránya Írországban a GNP 3,7%-át, Portugáliában pedig 4%-át érte el, tehát az állami költségvetés és a magánszektor hozzájárulása sokkal nagyobb mértékű Írország esetében.

A kötelező nemzeti hozzájárulás miatt – az EU-ból származó jelentős támogatások ellenére – mindkét ország esetében az állami költségvetés kiadásainak számot-

tevő emelkedésével kalkulálnak a modellekben. Ugyanakkor a gazdasági növekedésnek és a foglalkoztatottság emelkedésének köszönhetően az állam bevételei is jelentősen megnőnek, ezért nem számítanak a költségvetési hiány növekedésére. Emellett mégis valamennyire eltérő következményt mutat ki a két modell az állami költségvetésre gyakorolt hatások terén a két országban: Írországból a támogatások nélküli állapothoz képest folyamatosan emelkedik az állam hiteligénye, Portugáliában viszont éppen ellenkező folyamat következik be: csökken a költségvetés hiteligénye. Ez is részben jelezheti az egyes országok elkötelezettségét, illetve képességét a nemzeti forrásokból finanszírozott hazai regionális fejlesztési politika támogatására.

A támogatások teljes – tehát a pozitív externáliákat figyelembe vevő – hatása az ír gazdaságban drámai fejlődést idéz elő: 1999-re a Közösségi Támogatási Keret nélküli helyzethez képest 9,33%-kal, Portugáliában ugyanakkor csak 4,9%-kal (illetve a másik számítás alapján 7,81%-kal) magasabb szintet ért el a GDP. Hosszú távon nézve az írországi hatás 12,4%-os, a portugáliai pedig 4,85 (vagy 7,76)%-os. A jelentős különbséget nehéz megmagyarázni. Egyrészt magában a modellekben rejlő magyarázatot lehet találni az eltérő teljesítmény okaira, ugyanis az externáliák hatását vizsgáló számításoknál kisebb elaszticitással számoltak Írországnál, másrészt pedig a feldolgozóiparnál figyelembe vett externáliák hatása az ír modellben közvetlenül hat a szektor outputjára, miközben a portugál modellnél közvetett – a növekvő exporton keresztül érvényesülő – hatással számoltak.

Természetesen azért alakították ki eltérően a két ország esetében a modell egyes részeit, mert így próbálták az adott gazdaságok eltérő strukturális sajátosságait, a változásokra adott különböző reagálásait belevenni a modellbe. Tehát úgy tűnik, hogy nemcsak modellezési sajátosságok, hanem a tényleges gazdasági reakciók is indokolják a várható eredményekben jelentkező különbséget. Mindenesetre mindkét modell *a támogatások GDP-ben képviselt arányát meghaladó GDP-növekedést* mutatott ki, tehát sikeresnek mondható a támogatásoknak a gazdasági teljesítmény javulására gyakorolt hatása.

4. UTÓSZÓ

A Római Szerződés aláírásakor még nem tűnt szükségesnek közös regionális politika kialakítása, ami mögött az integrációs folyamatnak és az általános gazdasági fellendülésnek köszönhető fejlettségi különbségeket kiegyenlítő hatás feltételezése húzódott meg. Csak fokozatosan vált nyilvánvalóvá, hogy a gazdasági integráció súlyosbíthatja a már eredetileg is elmaradott és periférikus régiók helyzetét, ezért szükséges a közösség szintjén is e problémák kezelése. A EU a közös regionális politika eszközeivel próbálja meg a hátrányos helyzetű régiók versenyképességét javítani és ezáltal felzárkózásukat elősegíteni. A fejlődésben leginkább elmaradott régiók felzárkózásának elősegítésére fordítják a strukturális alapokból származó támogatások kétharmadát.

Mindemellett a strukturális alapoktól egyedül nem várható a regionális különbségek csökkenése – az EU többi politikájának összehangolása és az általános gazdasági növekedés is elengedhetetlen feltétel. Ez utóbbira utal az a tény is, hogy az 1973-ig tartó időszak alatt az EU15 átlagához képest Görögország az 1960-as 43-ról 60, Portugália 40-ről 50, Spanyolország 57-ről 77%-os szintre jutott el, mivel a kedvező külső feltételek mellett tartósan magas gazdasági növekedést tudtak elérni. Az olajválság utáni időszak fejlődési pályái nem ilyen egyértelműek, a felzárkózásban az EU-csatlakozás hatásai mellett az eltérő nemzeti gazdaságpolitikák következményei nagy szerepet játszottak. Egyértelműen látható, hogy az integráció előnyei nem automatikusak, alapvető alkalmazkodásra van szükség. A gazdasági modernizáció sikere a kedvező külső feltételek mellett nagymértékben függ az adott ország gazdaságpolitikájától és az üzleti tevékenység környezetétől. Ebbe a befektetőknek nyújtott különböző kedvezmények éppúgy beletartoznak, mint az infrastruktúra megfelelő szintje vagy a piaci növekedés kilátásai, illetve a kínálkozó exportlehetőségek. A hosszú távon fenntartható regionális gazdasági fejlődés alapját kétségtelenül a szigorú makrogazdasági politika, az infrastruktúra területén végrehajtott beruházások és az oktatási rendszer fejlesztése jelentik.

A jelenlegi és a leendő kevésbé fejlett EU-tagok számára is meghatározó a mostani fejlődési trendekhez való alkalmazkodás. A tömegtermelés utáni időszak gazdaságában a versenyelőny alapja a tudás, az információ és az innováció felhalmozásának és alkalmazásának képessége lett. Mindez a gyors termékfelváltásból, a minőség iránti igényből, az állandóan változó keresletnek való megfelelésből következik. Versenyelőnye azoknak van, akik képesek folyamatosan megújítani a termékeiket, műszaki és szervezeti fejlesztésekkel emelni a termelékenységet és fejlett információs és kommunikációs rendszerek segítségével csökkenteni a távolságból és az időből eredő veszteségeket. Magától értetődő, hogy a jelenlegi gazdasági fejlődési folyamatoknak az olyan vállalatok, régiók és országok lesznek a haszonélvezői, melyek birtokában vannak ezeknek a képességeknek.

E változásoknak a régiók közötti különbségekre gyakorolt hatásai igen összetettek. Az informatika és a korszerű szállítási rendszerek fejlődése elvileg megszünteti az EU jelenlegi és leendő periférikus régióit a távolságból származó hátrányok egy részétől. Tehát az infrastrukturális háttér kiépítése és fejlesztése elsőrendű feladat. Az új ipari paradigma alapján világos, hogy megfelelő közlekedési és kommunikációs hálózatok nélkül a kevésbé fejlett régióknak nincs esélyük a fejlődésre. A telekommunikációban és a tökemobilitásban bekövetkezett változások sokkal szabadabbá tették a telephely kiválasztásának lehetőségét, ami a kedvezőtlen helyzetű régiók számára is előnyöket rejt magában.

Az Európában végbemenő folyamatoknak talán a legfontosabb tanulsága, hogy a tőkebefektetések, a magánberuházások vonzásához szükséges a megfelelő infrastrukturális háttér megteremtése, de kedvező piaci kilátások és kiszámítható gazdasági-gazdaságpolitikai környezet nélkül ez nem elegendő. Ez mutatkozik meg Görögország példáján, pozitív példaként pedig az ír, a spanyol és a portugál sikeres

változások említhetők. A beruházók ugyanakkor a viszonylag magasabb működési költségeket is elviselik a fogyasztók közelsége, a nagy felvevőpiac és a jó nemzetközi közlekedési összeköttetések esetében. A versenyképességet befolyásoló új tényezőkkel a kevésbé fejlett régiók nem rendelkeznek: hiányzik az intézményi háttér és a felhalmozott tudás is. Az európai integrációs folyamat csakis piaci erőkre alapozott fejlődése rendkívül kiélezné a különbségeket a szükséges tényezőket birtokló prosperáló régiók és a gazdasági periférián lévő régiók között. A kevésbé fejlett régiók felzárkózási esélyének növeléséhez szükség van aktív nemzeti regionális politikára, amihez az EU is hozzá tud járulni a kialakított támogatási keretek között.

IRODALOM

- Bradley, J. – O'Donnell, N. – Sheridan, N. – Whelan, K. 1995: *Regional Aid and Convergence. Evaluating the impacts of the structural funds on the European periphery*. Avebury: Aldershot.
- Committee of the Regions 1998: *Reform of the Structural Funds. The contribution of the Committee of the Regions to the construction of Europe*. March. Brussels.
- Council of the EC 1994: Council Regulation (EC) No. 1164/1994 of 16 May establishing a Cohesion Fund. *Official Journal of the European Communities*. Luxembourg.
- Council of the EC 1999a: Council Regulation (EC) No. 1258/1999 of 17 May on the financing of the common agricultural policy. *Official Journal of the European Communities*. Luxembourg.
- Council of the EC 1999b: Council Regulation (EC) No. 1260/1999, of 21 June laying down general provisions on the Structural Funds. *Official Journal of the European Communities*. Luxembourg.
- Council of the EC 1999c: Council Regulation (EC) No. 1262/1999 of 21 June on the European Social Fund. *Official Journal of the European Communities*. Luxembourg.
- Council of the EC 1999d: Council Regulation (EC) No. 1263/1999 of 21 June on the Financial Instrument for Fisheries Guidance. *Official Journal of the European Communities*. Luxembourg.
- Council of the EC 1999e: Council Regulation (EC) No. 1783/1999. *Official Journal of the European Communities*. Luxembourg.
- Europäische Kommission 1995: *Die Durchführung der Strukturfondsreform in 1993. – Fünfter Jahresbericht*. Luxemburg.
- Europäische Kommission 1996: *Strukturfonds und Kohäsionsfonds 1994–1999. Verordnungstexte und Erläuterung*. Luxemburg.
- Europäische Kommission 1997: *Die Auswirkungen der Strukturpolitik auf die wirtschaftliche und soziale Kohäsion in der Union 1989–1999. Regionale Entwicklungsstudien*. Luxemburg.
- Europäische Union 1996: Regionalpolitik und Kohäsion, Strukturfonds 1994: erhöhte Anforderungen für einen neuen Planungszeitraum. *Inforegio* 15 (2).
- European Commission 1994: *Competitiveness and Cohesion: Trends in the Regions*. Fifth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions in the Community. Brussels.
- European Commission – EUROSTAT 2000: *A Community of Fifteen: key figures*. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg.
- European Council 1999: Presidency Conclusions – Berlin European Council 24 and 25 March. (<http://www.europa.eu.int/comm/council>)
- Kengyel Á. 1999: Az Európai Unió regionális politikája 2000 és 2006 között. *Külgazdaság* 43. (10): 60–78.
- Modesto, L. – Neves, P. D. 1994: The Effects of CSF on the Portuguese Economy, *Economia*. 18.

**THE IMPACT OF THE REGIONAL POLICY OF THE EU
ON THE CATCHING-UP OF LESS DEVELOPED MEMBER STATES
– IRELAND AND PORTUGAL**

Ákos Kengyel

The development of European integration based exclusively on market forces would only make the differences between developed regions and the ones on economic periphery sharper. Active national regional policy is needed to enhance the chances of catching up of less developed regions, which can be further boosted by the subsidy scheme of the EU. The common regional policy of the EU is meant to improve the competitiveness of less advantageous regions thus facilitating their catching up. The present study gives a detailed analysis of the macro-economic effects expected from the subsidy schemes of the EU through the examples of two less developed EU member states.

National contribution not included EU subsidy (within the Framework of Community Subsidy) between 1994 and 1999 amounted to 3.7% of the Irish and 4% of the Portuguese GDP. The overall effect on Irish economy of the subsidy taking into account positive externals was dramatic: by 1999 the Irish GDP had been 9.33% and the Portuguese one 4.9% (according to a different computation model 7.81%) higher than what they had stood at prior to the subsidy. In the long run (until 2020) it will reach 12.4% in Ireland and 4.85% (or 7.76%) in Portugal. Despite substantial EU subsidies, considerable budgetary expenses are expected in both countries due to compulsory national contribution. At the same time, however, owing to economic growth and improving employment figures, state revenues will also increase. Therefore, no budgetary deficit has been calculated.

Structural funds alone cannot be expected to reduce regional differences. The harmonisation of other EU policies and general economic growth are also indispensable. The success of economic modernisation largely depends on favourable external conditions, the quality of business environment as well as the economic policy of a given country including various preferences granted to investors, adequate infrastructure and the prospects of market and export growth. Stringent macro-economic policy, infrastructural investment and the improvement of the educational system form the basis of sustainable regional economic growth in the long run.

AZ ALFÖLD HELYZETÉNEK ÉS FEJLŐDÉSÉNEK TRANZNACIONÁLIS TÉNYEZŐI

*Illés Iván**

1. TÖRTÉNELMI ÖSSZEFÜGGÉSEK

A Magyar Alföld (vagy ahogy Jugoszláviában nevezik: Pannón Alföld, Romániában pedig Körösi és Bánáti Alföld) eddigi históriája a legszorosabban kapcsolódik Európa viharos történelméhez. Voltak évszázadok, amikor az Alföld európai kultúrák, illetve birodalmak határterületét képezte, annak minden következményével. És voltak évtizedek, évszázadok, amikor a magyar állam területének szerves részeként együtt sodródott az országgal, keletről nyugatra és vissza, de ekkor is – fekvéséből eredően – ez a „komputazás”, egyszer előnyösebb, másszor hátrányosabb helyzetbe hozva, mindig sajátos hatást gyakorolt az Alföld fejlesztésére.

Birodalmak (és civilizációk) határán többször volt az Alföld. Az i.e.1. századtól az 5. századig a római, a 9. században a frank birodalom határain, de azokon kívül helyezkedett el, a 16.–17. században pedig, bekebelezve ugyan az Oszmán Birodalomba, de megőrizte civilizációs hovatarozását, gazdasági kapcsolatait, valamint közigazgatási jogfolytonosságát. Mindenesetre, a 17.–18. századig az Alföld, mind a települések és a népesség sűrűsége, mind a gazdasági tevékenység színvonala tekintetében, elmaradt a dunántúli és a felvidéki, egyes időszakokban az erdélyi területektől is. Az elmaradásnak történelmi, társadalmi és természeti okai egyaránt voltak: az Alföld területének jelentős hányada mezőgazdasági művelésre alkalmatlan mocsaras terület volt, a betörések és háborúk (mindenekelőtt a török hódoltság időszaka) elsősorban ezt a területet pusztította, néptelenítette el.

A fordulat az Alföld helyzetében és sorsában a 18. században kezdődött el és a 19. században bontakozott ki: a 18. században a bevándorlás és a betelepítés az Alföld lakosságának regenerációjához, a korábbi népességszám eléréséhez vezetett. A 19. században azután az ármentesítés a mezőgazdaságilag hasznosítható földterületet nagymértékben megnövelte, ami – a jelentős népességnövekedés ellenére – az agrárnépesség és a művelhető földterület között, az országos átlagnál kedvezőbb arányt eredményezett. A vasúthálózat kiépítése a piacokat az Alföld mezőgazdasága számára elérhetővé tette, az Európa legnagyobb malomipari centrumává kiépült Budapesthez való közelség pedig a feldolgozás szempontjából is megfelelő körülményeket eredményezett. A földrajzi helyzet egyébként is kedvezővé vált, hiszen az Alföld az akkori országterület közepén, sőt, az egész Monarchia földrajzi centrumához is viszonylag közel helyezkedett el. A Habsburg Birodalom többi tartományai-

* Dr. Illés Iván a közgazdaságtudomány kandidátusa, tudományos tanácsadó, MTA Regionális Kutatások Központja

nak nettó élelmiszerimportja és a Monarchia külső vámvédelme biztos és – legalábbis bizonyos mértékig – monopolizálható piacokat jelentett. Az agrárgazat jó adottságai – egy olyan országban, ahol a mezőgazdaság volt egyértelműen a domináns ágazat – az Alföld számára összességében kedvező pozíciót biztosítottak, ami megmutatkozott mind a banki megtakarítások, mind a napszámbérek relatív magasságában: mindkét mutató tekintetében az Alföld az ország vezető régiója volt.

A trianoni döntés véget vetett az Alföld előnyös helyzetének. A földrajzi Alföld régiót négy ország között osztották meg és mind a négyben viszonylag periférikus helyzetbe került. A magyar Alföldet külön sújtotta az összekötő vasútvonalak országhatáron kívülre kerülése. A kedvezőtlen változás legfőbb oka azonban a Monarchia 50 milliós agrárpiacának elvesztése, a létrejött kis államok egymástól való protekcionista elzárkózása és vámháborúja, valamint a megkisebbedett ország elszegényedése és élelmiszer-keresletének visszaesése. Mindezt tovább fokozta a világméreteken kialakuló agrárválság. A két világháború között kibontakozó importhelyettesítő iparosítás (textilipar, vegyipar) a Dunántúlt részesítette előnyben, és az újonnan feltárt bányakincsek is (kőolaj, bauxit) e területre estek. Megszűnt az Alföld kedvező pozíciója, és ezen a következő korszakok fejleményei, bár olykor némileg enyhítettek, alapvető fordulatot hozni többé nem tudtak.

A második világháborút követő időszak első évtizede az ország gazdasága idegen érdekeknek való alávetését, kifosztását hozta, és ebben az egyes régiók között aligha volt különbség. Az ötvenes évek végétől kibontakozó KGST-együtműködés azonban az Alföld számára kedvező mozzanatokat is jelentett. A főleg a Szovjetunióval lebonyolított növekvő áruforgalom az ország keleti felében fekvő Alföld földrajzi helyzetét relatíve felértékelte. A KGST autark piaca ismét bizonyos „monopolisztikus” helyzetet biztosított a térségben legnagyobb nettó agrárexportőr Magyarországnak, és ezen belül az Alföld agrártermékei számára, noha ez az előny nem közvetlenül az árakban mutatkozott meg. A stratégiai iparágak országon belül keletre telepítésének szovjet katonai doktrínája is az Alföldet részesítette előnyben, de e doktrínát a magyar kormányzat az NDK, a lengyel és a csehszlovák kormányoknál kevésbé szolgáian követte. Ennél lényegesen nagyobb jelentőségű volt a gazdaságirányítási rendszer azon jellemzője, hogy a munkaerő árának torz, értéken aluli számbavételével a vállalatok szinte korlátlan létszámigényét váltotta ki, amit csak a korábban nem iparosodott térségekben való új ipartelepek, gyáregységek létesítésével lehetett kielégíteni. E tényező, párosulva a gazdaságpolitikának az ipari foglalkoztatás mutatóival mért területi kiegyenlítő törekvéseivel, jelentősen hozzájárult az ipari tevékenység és foglalkoztatás kiszélesítéséhez az Alföldön. A hetvenes évek végére, nyolcvanas évek elejére így ténylegesen végbement az Alföld bizonyos mértékű gazdasági „felzárkózása”, az országos fejlettségi és jövedelmi szinthez való közelítése, noha az 1920 és 1960 közötti negyvenéves lemaradást már nem tudta teljesen „jóvátenni”. A nyolcvanas évek gazdasági stagnálása során aztán ezek a területi fejlettségi arányok lényegesen már nem változtak. Hozzá kell mindjárt tenni, hogy az Alföld „felzárkózása” az országnak a világméretű műszaki-gazdasági ha-

ladástól való fokozódó mértékű lemaradása, a gazdasági és társadalmi szerkezet fokozódó mértékű megmerevedése, a megújításra való képtelensége, a világkereske-delemből való részesedés és a versenyképesség drámai csökkenése körülményei közepette ment végbe, ami értékét erősen megkérdőjelezi.

Így jutottunk el a jelenlegi időszakig, az 1989–90. évi politikai-gazdasági fordul-at után az átmenet évtizedéig. Aligha kell bizonygatni, hogy az Alföld nem tartozott a változások elsődleges hasznélvezői közé. A gazdaság térbeli szerkezetében ismét, sőt növekvő arányokban megjelentek a korábbi fejlettségi különbségek, négy-öt év alatt megsemmisítve a korábbi 30 év – egyébként meglehetősen ingatag alapokon nyugvó – „felzárkóztatási”, kiegyenlítési törekvéseinek eredményeit. Idézzük azon-ban mégis fel ennek a leszakadásnak a fő tényezőit:

- *Az elmúlt évtized agrárváltsága.* Míg az ipar, az évtized első éveinek visszaesése után, az utolsó években (évi 8–20%-os növekedési ütemben) – szinte „vágatató” fejlődésnek indult, a mezőgazdaság mindmáig az 1989–90-es évek termelési színvonalánál 30%-kal alacsonyabb szint körül tanyázik, és e helyzetből a kilábalásnak mindmáig csekély esélyei látszanak. Az Alföld gazdaságát, amely-ben a mezőgazdaság jövedelmi és foglalkoztatási súlya az országos átlagnál mindmáig nagyobb, ez a fejlemény nyilvánvalóan kedvezőtlenül érintette. Hoz-zá kell tenni: az országosan stagnáló és visszaeső mezőgazdaságot tekintve is az Alföld helyzete kedvezőtlenebbül alakult más térségeknél. Az évtized első felének szövetkezeti csődjei és felszámolásai nagyobb arányban érintették, en-nek következtében foglalkoztatási és jövedelemtermelő potenciálját kevésbé tudta megtartani, több embert tett kényszervállalkozóvá. E folyamat természetese-n az Alföldön belül is differenciált volt (Szabolcs-Szatmár-Beregben a legerő-sebb), mégis az Alföld egészére érvényesnek tekinthető.
- *Az ipar differenciált fejlődése.* Az Alföld iparának jelentős hányada más régiók-ban, mindenekelőtt a fővárosban székelő vállalatok ipartelepeiből, gyáregysé-geiből állt, amelyeknek önálló piaci kapcsolatai nem voltak, és amelyek koráb-ban önálló gazdálkodási, vállalkozási tevékenységre nem váltak képessé. Az ipari recesszió időszakában a vállalati központok, a törzsgyár létét és foglalkoz-tatottjait mentendő – először e telepektől szabadultak meg, szüntették meg őket. Az első években az Alföld számos térsége iparilag szinte „kiürült”.
- *A külföldi beruházások hatása.* Egész Kelet- és Közép-Európában tapasztalható, hogy az összes külföldi működőtőke-beruházások mintegy 85%-a az Európai Unió külső határaitól számított mintegy 250 km széles sávban valósult meg. E sáv határa Magyarországon nagyjából a Dunántúlt és az Alföldet elválasztó Duna-szakasz. A fordulat utáni évtized első felében Magyarországon még az említett 85%-nál is nagyobb arányban valósultak meg a külföldi (zöldmezős) beruházások a fővárosban és a Dunántúlon. Csak az ottani munkaerőforrások kimerülésével kezdtek megjelenni a keleti országgrészben, némileg javítva a ko-rábban kialakult arányokon. Mivel a magyar exportnak immár több mint felét a transznacionális vállalatok itt működő gyáregységei adják, a külföldi beruházá-

sok meglévő struktúrája egyben a növekedési kilátásokat is nagymértékben determinálja, ami az Alföld számára kevés jót ígér.

- *A KGST, különösen a volt szovjet piacok összeomlása.* Ennek hatása természetesen az egész nemzetgazdaságban érezhető volt. Mégis, az a körülmény, hogy a nagyvállalatok – egyébként teljesen racionálisan – főleg a keleti piacokra termelő gyáregységeiket telepítették az Alföldre, továbbá, hogy az alföldi zöldség- és gyümölcstermelés, valamint az abból gyártott konzervek a rubel-viszonylatú agrárexport legfőbb összetevői voltak, azt eredményezte, hogy ez a hatás az Alföld gazdaságát az átlagosnál jóval súlyosabban érintette.
- *Végül, az önkormányzati finanszírozás és általában az állami pénzügyek szabályozásának számos eleme* is az Alföldet érintette hátrányosabban. Az állami normatív támogatások és a helyi bevételek kombinált hatásaként a településhálózat két pólusa, a nagyvárosok és az aprófalvak kerültek viszonylag kedvezőbb helyzetbe, míg az Alföldön tipikus kisvárosok és nagy falvak helyzete volt a legkedvezőtlenebb. A mezőgazdasági tevékenység adózási kedvezményei alapvetően nem tudtak ugyan fordítani az agrárlakosság sorsán, de arra elegendőek voltak, hogy bevételek híján az alföldi települések önkormányzatait hátrányosabb helyzetbe hozzák.

Ezek a tényezők általában egyszerre és egyidejűleg hatottak, egymás hatását felerősítve. Az ipar eltűnése csökkentette a lakosság jövedelmeit, ami viszont korlátozta az agrártermékek és szolgáltatások keresletét, ez pedig a mezőgazdaság eltartóképességét vetette vissza. Ördögi kör alakult ki, amelyben, ha nem is az egész Alföld, de annak jelentős térségei egyre reménytelenebb helyzetbe kerültek.

2. AZ ALFÖLD ÉS AZ EU-CSATLAKOZÁS

Tekintsünk el most a csatlakozás időpontját érintő vitáktól és fordítsuk a figyelmet arra, mit jelentene az Alföld számára ez a csatlakozás, bármikor is következzen az be.

Először egy fontos körülményre kell felhívni a figyelmet, ami bizonyos fokig független az EU-csatlakozástól. Az 1989–90. évi politikai és gazdasági fordulat óta Európában új választóvonalak vannak kialakulóban. Korábban a legfontosabb, és valójában egyetlen igazán fontos gazdasági, politikai és katonai választóvonal a nyugati és a Varsói Szerződéshez tartozó keleti országokat egymástól elválasztó Vasfüggöny volt. Mára a korábban egy tömbbe tartozó országok fejlődése olyanira eltérő irányokat vett, ami alapvető strukturális és jelentős fejlettségi szintkülönbségeket hozott létre. A legnagyobb szakadék Lengyelország, Szlovákia és Magyarország keleti és délkeleti határai mentén húzódik. E választóvonal mentén kialakult különbségek, arányait tekintve, néhány határszakaszon már nagyobbak, mint nyugati határainkon, az egykori Vasfüggöny mentén. Illusztrációként álljon itt néhány, az összehasonlítást szolgáló adat: 1998-ban Burgenland vásárlóértéken számított egy főre jutó GDP színvonala 35–37%-kal volt magasabb, mint Győr-Moson-Sopron és Vas megyéé. Nagyjából ugyanekkora volt a különbség a román

határ menti alföldi megyék és romániai szomszédai között. De már Csongrád megye jövedelmi színvonala 60%-kal volt magasabb, mint a Vajdaságé, és a nálunk legszegényebb Szabolcs-Szatmár-Beregé 2,2-szeresen haladta meg Kárpátalját.

Ez a különbség természetesen együtt járt mindazon jelenségekkel, amelyek a nyugati határon is tapasztalhatók, mint illegális munkavállalás, a túloldalon olcsóbb termékek csempészete, stb. Amennyiben ez a határ az Európai Unió külső határává válik, ehhez további jelenségek járulhatnak hozzá: nagyságrendekkel növekedhet az embercsempészet, az illegális kereskedelem aránya. Ennél is veszélyesebb eshetőség lehet azonban, ha a határok mentén politikai feszültségek keletkeznek. Ez akkor fordulhat elő, pl. ha a bővítés második köre időben kitolódik vagy nem történik meg. Ez esetben Romániában frusztráció, Európától való elfordulás következhet be. Ennek következményeit természetesen elsősorban a közvetlen szomszéd, Magyarország érezné meg, ha az együttműködési készség, akár a határellenőrzés, akár a környezeti veszélyek előrejelzése és elhárítása területén érezhetően csökkenne, és ezzel Magyarország jelentős károkat szenvedne el. De politikai feszültségek nem zárhatók ki – kedvezőtlen politikai fejlemények esetén – Ukrajna és az Európai Unió, vagy ismét Szerbia és az Európai Unió között sem, aminek elsődleges károsultja ugyancsak Magyarország, és ezen belül is az Alföld lenne. Ezért talán leginkább az alföldi térségnek az érdeke, hogy az EU bővítési akciói között lehetőleg ne sok idő teljen el és a bővítés lehetőleg Kelet-Közép- és Délkelet-Európa minél több országára kiterjedjen.

A bővítéssel összefüggő, Alföldre gyakorolt hatások másik fő területe a mezőgazdaság. E téren mindenekelőtt óvni kell az illúzióktól. Tudomásul kell venni, hogy az Európai Unió számára az Alföld mezőgazdaságának nincs, és nem is lesz olyan jelentősége, mint amilyen a Monarchia számára, de még olyan sem, amilyen a KGST számára volt. Európa szívesen fogadja az Alföld egy-két speciális termékét, de tömegtermékeire valójában nincs szüksége. A csatlakozás előtt és után is fog természetesen bizonyos támogatást nyújtani a magyar mezőgazdaságnak, de ez olyan természetű lesz, ami nem annyira a jelen mezőgazdasági struktúra megtartását, inkább annak más tevékenység által való felváltását, esetleg e tevékenység felszámolását fogja szolgálni.

Ezzel kapcsolatban kell egy körülményre felhívni a figyelmet. Az elmúlt tíz év folyamán a magyar, de azon belül is az alföldi, mezőgazdaság munkaerő-megtartó képessége – az ezer hektár mezőgazdasági területre jutó aktív mezőgazdasági keresők számával mérve – drámaian lecsökkent. Jelentős különbség jött létre az alföldi és a dunántúli mezőgazdaság munkaerő-megtartó képessége között is, a Dunántúl javára. Az Alföld mezőgazdasága – területéhez viszonyítva – ma már kevesebb embert tud foglalkoztatni, mint a nyugatnémet, olasz vagy osztrák mezőgazdaság, legalábbis a foglalkoztatási statisztika szerint és az EU-val közölt adatok alapján. És ez nem a termelékenység gyors növekedésének, hanem a termelés extenzifikációjának, a területek egy jelentős része műveletlenül hagyásának vagy alacsony intenzitású művelésének tudható be. Az Alföld nagy térségei így már előre "eljátszották" az EU

egyes agrártámogatásaiból való részesedés esélyeit: a termelés visszaesett, ami csökkenti a kapható termelési kvóták nagyságrendjét, a létszám visszaesett, ami a közvetlen gazdatámogatás mennyiségét korlátozza, és végül elesnek az extenzifikáláshoz adott támogatás lehetőségétől, mivel az "extenzifikálást" már "spontán", megelőzve a támogatást, végrehajtották.

Míg az alföldi mezőgazdaság jövőbeli EU támogatottsága bizonytalan, egyértelmű, hogy a strukturális alapokból az alföldi régiók viszonylag jelentős támogatáshoz fognak jutni. E támogatás mértéke és arányai is még számos bizonytalan tényezőtől függenek:

- Elvileg az EU strukturális alapjaiból nyújtott támogatás is annál nagyobb, minél szegényebb, fejletlenebb a régió. Ez az elv a hátrányosabb helyzetű Alföldnek kedvezne. Csakhogy a 2000. évtől az Európai Unió bevezetett egy másik elvet is: azt, hogy a támogatás nem lehet nagyobb az adott régió GDP-jének 4%-ánál, mert a tapasztalat szerint egy kevésbé fejlett régió ennél nagyobb támogatást már nem képes hatékonyan felhasználni, "abszorbeálni". A legszegényebb régiók támogatását ez a korlát felülről behatárolja.
- Mivel az Európai Unió szempontjából Magyarország túlnyomó része kevésbé fejlett területnek minősül, hiszen egy főre jutó GDP-je az uniós átlag 75%-ka alatt van, ezért azzal kell számolni, hogy az uniós támogatás szélesebb területre terjed ki, annak az Alföld kisebb hányadát fogja kapni, mint jelenleg a nemzeti területfejlesztési támogatásokból, noha annak összege természetesen így is meg fogja haladni az eddig kapott összegeket. Ebből azonban az Alföld részesedése nem lesz eleve adott, az nagymértékben függeni fog az alföldi megyék és régiók tervező és előkészítő munkájától, a megjelenő pályázatok figyelemmel kísérésétől, azok kidolgozásának színvonalától, a hatékony felhasználástól, annak ütemességétől. Az EU strukturális politikája továbbfejlesztésének variánsai között olyanok is vannak, amelyek szerint előzetes regionális kvóták egyáltalán nem lesznek, az ország egy összegben kap támogatást, és az egyes régiók politikai érdekérvényesítésük sikerességétől és pályázati tevékenységük színvonalától függően jutnak támogatáshoz. A támogatás garanciái tehát még az eddiginél is kisebbek és az értük folyó verseny az eddiginél is élesebb lesz.
- Az EU-támogatások feltétele az országban a megyéknél nagyobb régiók kialakítása és azokban tervező, programozó, finanszírozási és ellenőrzési szervezetek kiépítése. A regionalizálást – mint a többi országban is – stratégiai és taktikai megfontolások egyaránt befolyásolják. Stratégiaileg valószínűleg a legcélszerűbb lenne az Alföldnek egyetlen egységes természeti, társadalmi és gazdasági régióként való kezelése. Az Alföld területe azonban – a jelenlegi beosztás szerint is – négy régió között oszlik meg, hiszen Pest megye alföldi térségei a központi, Borsod és Heves síkvidéki térségei az észak-magyarországi régióhoz tartoznak. Az utóbbiak hovatartozásán – mivel a régiók intakt megyékből tevődnek össze – aligha lehet változtatni, Pest megye és a két alföldi régió különválasztása azonban még nyitott kérdés. Nemcsak stratégiai, hanem taktikai előnyök is

szólnának Budapest, a főváros önálló régióvá alakítása és Pest megyének az Alföldhöz kapcsolása mellett. A jelenlegi konstrukcióban ugyanis Budapest magasabb fejlettségi szintje az egész Központi Régió egy főre jutó GDP színvonalát megemeli, és így igen nagy a valószínűsége, hogy a vele egy régióban levő Pest megye is – ahol egyébként jelentős alulfejlett térségek is vannak – kiesik az EU-támogatás köréből. A másik megoldás e veszély elkerülésére az lenne, ha a Központi Régió területét és lakosságszámát – kevésbé fejlett megyék hozzácsatolásával – olyan mértékben megnövelnénk, hogy az ellensúlyozza Budapest magasabb fejlettségét és a Központi Régiót egészében támogatásra jogosulttá tegye. Ez a regionalizálás nagy valószínűséggel Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyék központi régióhoz való kapcsolását jelentené. Ez a megoldás viszont olyan mértékben és földrajzilag olyan irracionális módon tagolná szét az Alföld területét, ami mindenfajta integrált stratégia kialakítását és megvalósítását megghiúsítaná. Az EU-csatlakozásra való felkészülés tehát olyan kihívások elé állít, ahol a taktikai és stratégiai szempontok között kell megtalálnunk az adott körülmények között legjobb megoldást.

Jelentősebb szerep jut az Alföldnek az Európai Unió közlekedési koncepciójában. Az európai közlekedési miniszterek harmadik Pán-Európai Közlekedési Konferenciáján, 1997 júniusában Helsinkiben elfogadott 10 Transzeurópai Közlekedési Folyosó közül négy érinti az Alföldet: a 4. számú, ami Nyugat-Európából Budapest–Nagylak, illetve Budapest–Biharkersztes útvonalon Bukarest, Szófia és Isztambul felé vezet, az 5. számú, amely Triesztből Budapest–Záhonyon át Kijevbe és Moszkvába vezet, a 10. számú, amely Bécsből Budapest–déli országhatáron át Belgrádba, Thesszalonikibe és Athénba vezet, végül a 7. számú dunai víziút, ami az Alföld határán folyik. Kevés olyan régiója van Európának, amelyet négy Transz-Európai Folyosó is átszel. Mégis indokolt bizonyos fenntartásokkal kezelni ezek jelentőségét:

- A Balkán felé vezető folyosók egymás alternatívái, tehát aligha valószínű, hogy mindegyik párhuzamosan és azonos nagy átbocsátóképesseggel épül ki. Az is megtörténhet, hogy a jugoszláviai helyzet konszolidációjával a Nyugat-Európából a Balkán felé irányuló forgalom visszatér hagyományos útvonalára, a Magyarországot elkerülő Szlovénia és Horvátországon keresztül vezető autópályára.
- A Dunán lebonyolított forgalom már a jugoszláviai háború előtt a nyolcvanas évek színvonalának 25%-ára esett vissza, a novi sadi hidak lebombázása óta pedig teljesen leállt. Valószínűleg hosszú időnek kell elteltie, amíg a víziútról elterelt forgalom oda visszatér, ha ez egyáltalán megtörténik.
- Az 5. számú folyosó jelentősége és forgalma az utóbbi években nagymértékben csökkent, aminek számos oka van: az első az orosz és ukrán gazdasági összeomlás, valamint a volt KGST-országokkal lebonyolított kereskedelmi forgalom nagymértékű csökkenése. A második, hogy a pénzhányban szenvedő Ukrajna olyan aránytalan tranzitdíjakat ró ki az országon áthaladó orosz szállítmányokra (amellett, hogy állítólag illegálisan meg is csapolja azokat), hogy Oroszország

azokat inkább átirányítja a Fehéroroszországon és Lengyelországon át vezető útvonalakra. Ez igaz a vasúti és a csővezetékes szállításokra egyaránt. A harmadik, hogy Ukrajna első számú stratégiai partnerének nyilvánvalóan Lengyelországot tekinti, oda vezető útvonalait és határátkelőit építi ki, míg a Csapon át vezetőket elhanyagolja. Hiába épülnének tehát ki a magyar szakaszok, ha a másik oldalon érdemi javulás nem történik, sőt romlás következik be, akkor a forgalom át fog terelődni más útvonalakra.

- Végül, de nem utolsósorban, önmagában a nemzetközi közlekedési folyosók kiépülése még nem biztosítja az Alföld közlekedési helyzetének, elérhetőségének alapvető javulását. Ha a fő útvonalakhoz csatlakozó, az egyes térségeket feltáró másodrendű közlekedési hálózat nem épül ki, a nagykapacitású vízi- és vasútvonalak kihasználását lehetővé tevő logisztikai központok nem jönnek létre, akkor kialakulhat az ún. "alagút-hatás", amennyiben ezek a nemzetközi folyosók úgy haladnak át ezeken a térségeken, mint egy alagútban: a közbelső szakaszokon megközelíthetetlenek, és a térség fejlődésére semmiféle érdemi hatást nem gyakorolnak.

Miközben tehát az EU-csatlakozás az Alföld számára is kétségtelenül számottevő előnyöket ígér, ezek az előnyök korántsem automatikusak és garantáltak. Kihhasználásuk lehetősége jelentős részben az Alföld társadalmától, de legalább ennyire külső – általunk nem befolyásolható – tényezőktől is függ. Vannak emellett kétségtelen veszélyek is. Az Alföld stratégiájában ezért nem szabad "egy lapra" tenni. Az Alföld sorsának alakulásában az Európai Unióval majdnem azonos szerepet játszik a szomszédos országokkal való együttműködés alakulása (amiről a következő alfejezetben lesz szó), valamint az Európán kívüli fejlesztési tényezők megjelenése. Sajátos módon ez utóbbiaknak, az amerikai, japán és más tengerentúli befektetőknek és érdekeknek nagyobb szerepe van az Alföldön, mint az ország más térségeiben. Ennek okai részben kikövetkeztethetők, részben csak feltételezhetők:

- *A távolság tényező.* Míg a nyugat-európai – különösen osztrák és német – befektető számára meghatározó jelentőségű az országának határától való távolság, a tengerentúli (amerikai vagy japán) vállalkozó számára – Budapestre megérkezvén – végül is teljesen mindegy, hogy onnan nyugat vagy kelet felé utazik további 200 kilométert. Az ő számukra az Alföld Dunántúlnál "kedvezőtlenebb" fekvése nem, vagy sokkal kevésbé jelentkezik.
- A tengerentúliak számára az egyes térségek stratégiai jelentősége más, mint az európaiak számára. Számukra pl. a NATO-tagság sokkal lényegesebb tényező, mint az EU-csatlakozás, az Alföld ilyen értelemben már "blokkon belül", míg az európaiak számára még "blokkon kívül" van. Vagy pl. Ukrajna stratégiai jelentőségét és az Ukrajnával való szomszédtságot egészen másképp értékelik, mint az európaiak. Bizonyos fokig hasonló a helyzet Jugoszláviával: az ezen ország mellett fekvés az amerikaiak számára stratégiai előnyt, az európaiak számára hátrányt jelent.

- Végül van egy *pszichológiai*, de nem elhanyagolható tényező. A széles térségekhez szokott amerikai otthonosabban érzi magát az Alföldön, mint a szűkebb és tagoltabb tájakhoz, otthon másfajta színekhez szokott német, vagy osztrák.

Nem véletlen tehát, hogy az Alföld – jóval szerényebb – külföldi befektetésein belül az amerikai és japán befektetések lényegesen nagyobb arányt képviselnek, mint a Dunántúlon. Az sem egészen véletlen, hogy Kelet-Magyarországon az amerikai követség hozott létre befektetési irodát és nem a német, olasz vagy francia. És végül az sem véletlen, hogy annak idején a Kárpátok Eurorégió amerikai kezdeményezésre jött létre, és azt az első időszakban egy japán alapítvány támogatja, míg az Európai Unió e "határaitól távol fekvő együttműködési térség" fejlesztéséhez eddig egy centtel sem járult hozzá. Ezeket a tényezőket az Alföld stratégiájának kialakításánál érdemes figyelembe venni.

3. AZ ALFÖLD ÉS SZOMSZÉDAI

Talán felesleges is bizonygatni, hogy az Alföld az ország, és egyben Európa, "kifelé" egyik legnyitottabb régiója, amelyik a legnagyobb mértékben szorul rá a határmenti együttműködésre. Néhány adattal azonban mégis érdemes ezt a körülményt szemléletessé tenni:

- Az európai államok határainak 84%-a egyben természetes határ is: 63% a tengeri határ, 10% a folyók által és 11% a hegygerincek által képezett határ. Csupán 16% az olyan határ, amelynek átlépését semmiféle természeti akadály nem gátolja. Az Alföld 696 km külső határából viszont 93% nem természeti határ, ahol a táj valójában folytonos, és csupán 7%-ot, 48 km-t képeznek a Tisza és a Maros rövid határszakaszai. De érdemes akár a Dunántúllal is összevetni, amelynek 951 km külső határából 450 km, azaz 47% a természetes határ.
- Az Alföld külső határainak szinte teljes hossza mentén, a határ túlsó oldalán többségében vagy jelentős hányadában magyar etnikumú lakosság él, s a határ két oldalán élőket gyakran rokoni szálak, de mindenképpen szoros ismeretségi kapcsolatok fűzik egymáshoz, amelyek az elmúlt nyolcvan év folyamán sem szakadtak meg teljesen.
- A határ mindkét oldalán az Alföld nagyobb városai a határ közvetlen közelében helyezkednek el (Zombor, Szabadka, Szeged, Makó, Arad, Gyula, Nagyvárad, Debrecen, Nagykároly, Szatmárnémeti, Beregszász, Ungvár). E városok természetes (és egyben történelmi) vonzáskörzetének jelentős hányada a határ túlsó oldalára esik. Egy európai integrációban, amelyben a határok spiritualizálódnak, e városok természetesen rekonstruálnák vonzáskörzetüket, és ezzel megszűnne periférikus helyzetük, visszanyernék jelentőségüket.
- Az e városokat összekötő vasútvonal a határok túloldalán vezet, a magyar oldalon jelentős területeket megfosztva a közvetlen vasúti összeköttetéstől. A legrövidebb vasúti összeköttetés pl. Békéscsaba és Debrecen között Nagyszalontán, Nagyváradon és Érmihályfalván keresztül vezetne, amelyet az integráció megvalósulásával minden bizonnyal ki is használnának.

- A tapasztalatok szerint komplex határmenti együttműködési problémák ott keletkeznek, ahol három, vagy több ország határai találkoznak. Nos, egész Nyugat-Európa 15 300 kilométer hosszú szárazföldi határain összesen 6 ilyen pont van, miközben a magyar Alföld 696 km hosszú határán van négy. Egész Európában egyetlen hely van (és a világon összesen is csak három), ahol egymás közelségében (60 km-es sugarú körben) öt ország határai találkoznak. Ez a magyar alföldi határ mentén van, Kárpátalja vidékén, ahol Lengyelország, Ukrajna, Szlovákia, Magyarország és Románia határai találkoznak. Mindez jelzi a határok jelentőségét e térség számára.

Ezek a körülmények és adottságok azt a következtetést támasztják alá, hogy az Alföld helyzetében és perspektíváiban nem is annyira az hozna fordulatot, ha Magyarország csatlakozna az Európai Unióhoz, bár természetesen ez igen kedvező változást jelentene. A fordulatot mégis inkább az hozná, ha vele együtt, vagy ha nem is együtt, de viszonylag rövid időközzel szomszédai is csatlakoznának az Európai Unióhoz. Ez esetben az Alföld periférikus helyzete gyökeresen megváltozna, centrális helyzetbe kerülne tágabb környezetében. Ukrajna esetében erre sajnos kevés az esély, de Románia és – a demokratikus változások után – Jugoszlávia hamarosan követhetné Magyarországot. Igaz, az Európai Unió strukturális támogatásain több országgal kellene osztozni, de az együttműködésből és a periférikus határhelyzet megszűnéséből adódó előnyök ezt bőségesen kompenzálnák.

Addig is, amíg ez megtörténik, az EU csatlakozás követelményeinek teljesítése mellett hasonló erőfeszítéseket kellene fordítani az ezekkel az országokkal való együttműködésre. E keretek között ezekből csak néhány elem vázolható:

- *A határátkelőhelyek szaporítása:* e térségben korábban a mai határokat keresztező sűrű út- és vasúthálózat volt. A katonaföldrajz tanúságai szerint (Kozma et al 1993) az Alföld határait 35 szilárd burkolatú közút keresztezi, ebből ma nyolcat használnak nemzetközi közúti határátkelőhelyként. 17 vasútvonal keresztezte a határt, ebből ma ugyancsak 8 szolgál határátkelőként. Viszonylag nem túl nagy beruházással ezeknek a ma nem használt átmenő utaknak és vasútvonalaknak legalább egy része ismét üzembe helyezhető volna.
- *A határmenti együttműködések számának bővülése.* Ehhez ismét csak egy illusztráció: a 442 km hosszú német–lengyel határon 4 Eurorégió van, a 762 km hosszú lengyel–cseh határon 5, az Alföld 696 km hosszú határán csak kettő, de ezek közül is az egyik, a Kárpátok Eurorégió, a szó valódi értelmében eurorégióinak alig nevezhető. De nem is a szám itt a lényeges, hanem az, hogy a határmenti együttműködések lefedjék az egész határvonalat, és főleg, hogy működésük ne merüljön ki a protokolláris látogatásokban, hanem valóban megvalósuljon a legkülönbözőbb típusú szervezetek és tevékenységek együttműködése, közös programjai.
- *A határmenti együttműködést szolgáló PHARE-CBC programok hasznosítása.* Ilyen csak a román-magyar határon van. Elvileg az ukrán határon megszervezhető lenne a PHARE-TACIS-együttműködés (a PHARE megfelelője a szovjet

- utódállamokban), de erre az ukrán állam ma nem mutat különösebb érdeklődést. Remélhető, hogy Jugoszlávia hamarosan részesül PHARE-segélyben, és az együttműködés akkor ott is megszervezhető. Fontos körülmény azonban, hogy az EU-támogatáshoz, bár szerény, de helyi, önkormányzati hozzájárulás, saját rész is szükséges, és sok esetben az érintett önkormányzatok még ezt sem tudják, vagy nem akarják hozzátenni.
- Végül, de talán elsősorban: *környezetvédelmi együttműködés és megállapodás*. Magyarország felszíni vizeinek 96%-a külföldről származik, de ez az arány az Alföldön valószínűleg ennél is nagyobb, holott már az országos arány is világrekordot jelent. Az Alföldön, ahol a folyók nem határfolyók, hanem a határra merőlegesen érkeznek az országba, ráadásul a határtól nem távoli hegyekből hirtelen duzzadhatnak fel, elsődleges fontosságú a kötelezettségeket és felelősséget egyértelműen tisztázó vízügyi együttműködés megvalósítása.

IRODALOM

Kozma E. – Héjja I. – Stefancsik F 1993: Katonaföldrajzi kézikönyv. Budapest: Zrínyi Kiadó.

THE TRANSNATIONAL FACTORS OF THE CONDITION AND DEVELOPMENT OF THE GREAT HUNGARIAN PLAIN

Iván Illés

The Great Plain is a European region in many respects:

- Geographically, it is divided among three European countries inhabited by several nationalities. In this sense it is a transnational and multi-ethnic region.
- The fate and history of this region was always closely connected to the history of Europe, it was greatly affected by the great European political, religious conflicts.
- The Great Plain is situated on the main crossroads connecting the Northwest to the Southeast and the Northeast to the Southwest of Europe.

From the 15th century, this region was one of the main sources of food for Western Europe's growing urban population. This position substantially worsened with the appearance of the competition of American grain and meat. It became even more critical with the dissolution of the Habsburg Empire and with the emergence of trade barriers between the new small states of Central Europe between the two World Wars. COMECON trade ensured again a large and secured market for Great Plain agriculture, while the dissolution of COMECON caused again a critical situation, both for agriculture and for the newly developed industry of the region.

What can the Great Plain expect from EU enlargement? Being a less developed region, it will certainly enjoy the support of the Structural Funds, though to a lesser extent than the present beneficiary countries and regions. But even this support is not guaranteed in advance. It seems that Hungary will be handled as a single less developed region and the share of the Great Plain from the national support will depend on the interest enforcement capabilities of Great Plain regions and counties and on the quality of the projects submitted by the representatives of this region.

There is even more uncertainty about the support for agriculture due to the size of farms in the Plain and the question marks of the direct support to farmers in the accession countries. In the last decade a substantial decrease of production and an "extensification" of farming took place on the Great Plain, that also lessened the chance of being supported in the future.

More support can be expected for the construction of Trans-European transport networks. However, serious domestic efforts are necessary to develop main routes crossing the Plain and to exploit the advantages of these corridors by improving the "feeding" transportation network.

Finally, the EU enlargement might be beneficial to the Great Plain if the neighbouring countries and regions also joined the EU shortly and economic co-operation, integrated transportation network and unrestricted linkages were reconstructed in this part of Europe.

AZ EURÓPAI VIDÉKISÉG ÉS AZ ALFÖLD

*Csatári Bálint**

1. A VIDÉK KUTATÁSÁNAK ÉS FEJLESZTÉSÉNEK EURÓPAI HANGSÚLYAI

A 20. századra jellemző átfogó, globális, – a gazdasági, társadalmi és települési folyamatokat átható – urbanizációnak két jellegzetes és jól megkülönböztethető térszerkezeti egységét alkotják a városi és a vidéki területek. A „vidékek” – különösen a városiasodás első szakaszaiban – mondhatni, hogy csak „elszenvedték” e rendkívül erős térbeli átalakulás hatásait. Agrártársadalmi válságjelenségek, elvándorlás, elnéptelenedés, előregedés, periferizálódás voltak e hatások legfontosabb vidéki jellemzői. Ezért is fordult egyre nagyobb figyelem – a fejlett világ urbanizációjának erőteljes „koncentrációs” szakaszai után – az 1970-es évektől, s főleg a nyugat-európai országokban a „nem városi területek” átalakulása, modernizációjának megoldása felé.

Hazánkban lényegesen megkésve és az államszocializmus befolyásolta kényszerpályán haladtak e változások. Így igazán csak az utóbbi években merültek fel teljesen hasonló vidéki tünetek, s fordult az érdeklődés nálunk is e területek felé.

Érdekes kérdések sora vethető fel arról, hogy hazánkban – időben és térben – mennyire hasonlóan jelennek meg, illetve játszódnak le ezek a folyamatok.

A fejlett európai régiók első nagy megoldandó problémája kétségtelenül az agrártermelés, a föld- és területhasznosítás alapvető átalakításának szükségessége volt. Ezt követte a vidéki térségek relatív előnyeinek általános felértékelődése, majd ennek következményeként a fejlett országok táj- és természetvédelmének tudatos, tervszerű fejlesztése.

A másik nagy átalakulási szakaszban – elsősorban a város és vidéke közötti jó elérhetőség esetén, illetve az infrastruktúra területi színvonalának részbeni kiegyenlítése nyomán – először az ingázás, majd az általános agglomerációs és szuburbanizációs jelenségek térbeli kiterjedése, a lakó-, később pedig a rekreációs jellegű új falusias funkciók (pl. második otthonok) e terekben való gyors megjelenése és gyarapodása jellemzik e változásokat.

Harmadsorban, s nemcsak hazánkban, áthatják e vidék-vitákat a városi tömegkultúra és a falusi/vidéki tradíciók ellentétei és ellentmondásai, a jövedelmi és társadalmi esélykülönbségek „újratermelő” növekedése, s az ezekből levezethető, részben térbeli/települési, részben társadalmi, illetve politikai jellegű konfliktusok összessége is.

* Dr. Csatári Bálint a földrajztudomány kandidátusa, igazgató, MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét

A vidéki, falusias térségek fejlesztésének első kulcskérdése a fejlett Európában is az volt, mint ami manapság nálunk is felmerül. „A vidék és a falvak jövője a különböző természeti környezeti, gazdasági és szociális körülmények között folytatható agrártermelés objektív nehézségeinek megoldásától függ” – írja egy francia szerző még a hatvanas évek elején (George, in Clout, 1972).

A hetvenes évtized e témát átfogó angol egyetemi tankönyve már három, az előbbinél sokkal szélesebb rurális problematikát tárgyal. A vidék elnéptelenedését, majd egyes térségekben az „újránépesedését”, az ingázás és a társadalmi mozgások, kapcsolatok kiteljesedését, illetve a növekvő rekreációs és tájfejlesztési igények okán egy konzekvens tájtervezés és vidékfejlesztés szükségességét (Clout, 1972). Kiváló elemzések sora foglalkozik a vidéki terek és települések elérhetőségével mint alapproblémával, illetve a falusi, kisvárosi ellátó-szolgáltató „kulcstelepülések” tudatos fejlesztésének szükségességével (Mosely, 1979).

Az 1980–90-es években az e témával foglalkozó szakirodalmi munkák – amelyek már a csaknem másfél évtizede tartósan érvényesülő és részben sikeres vidékfejlesztési beavatkozások nyomán születtek – egyértelműen a sokoldalúan megközelített és megfogalmazott környezeti, gazdasági és társadalmi fenntarthatóságot állítják az elemzéseik és a vidékfejlesztési megoldási javaslataik fókuszába (Briant–Marois, 1996). Törekvéseikre, eredményeikre általában jellemző, hogy e vidék- és faluföldrajzi kutatások igen szoros kapcsolatban vannak a területfejlesztési gyakorlattal.

A fenntartható vidékfejlődést/fejlesztést legáltalánosabban a híres Brundtland jelentés értelmezi. „A vidékfejlesztést – kompromisszumok nélkül – úgy kell elvégezni, hogy a jövő generációja számára is biztosítsa mindazokat az értékeket, lehetőségeket és szükségleteket, amelyek elvárhatók.” (WCED 1987) Az így értelmezett fenntarthatóság szoros összefüggésben áll nemcsak kizárólag a gazdasági fejlődés alapján mérhető területi különbségek kiegyenlítésének szükségességével, hanem a környezet szerepének felértékelődésével, valamint legújabban az „azonos értékű életkörülmények” kistérségi szintű megteremtésének igényével is.

A vidékfejlesztésről és -fejlődésről született tanulmányok – országonként igen különböző indíttatású és sokoldalú értelmezések hangsúlyozása mellett – általában kiemelik cselekvési prioritásaik között:

- a természetvédelmet, a vidéki tájértékeket, a táji-települési harmóniát;
- a város-falu kapcsolatok új dimenzióit, fejlesztési lehetőségeit;
- a helyi, a lokális identitás, a közösségek igen fontos társadalmi kérdéseit.

Egyaránt hangsúlyozzák továbbá az e terekre irányuló fejlesztési filozófiák morális (jogi, „egyenlőségi”), társadalmi (közösségi, önbecsülési) és materiális (víz, élelem, védelem, biztonság) aspektusait. A tudományos megközelítések viszonylag határozott különbséget igyekeznek tenni a fenntartható, környezetbarát agrár- és vidékfejlesztés, valamint a profitorientált mezőgazdaság igényei és lehetőségei között, s kiemelik a falusi társadalmi közösségek sajátos megújító szerepét.

A fejlett Európa rurális település-, illetve kistérség-fejlesztését taglaló szakirodalma tehát a rurális átalakulási folyamatok értékelésében megfelelően változó mód-

szereket, elvi megközelítéseket követ, mindig hangsúlyozva a problémakör komplex megközelítésének fontosságát.

Összegezve e vidékkutatókat, azoknak három határozott szakasza különíthető el:

- a mező- és erdőgazdasággal szorosan kapcsolatba hozható problémák, hatások vizsgálata és megoldása,
- a vidéki tér gazdasági és társadalmi struktúrájának változásaiból következő – a területi szolidaritás által is erősen áthatott – vidéki ellátás fejlesztése, majd
- az új falusi/vidéki funkciók megjelenése nyomán a modern fenntartható vidékfejlesztés értelmezése és – az e területek sokszínűségnek megfelelő – alkalmazása.

Igen fontos tény, hogy a tudományos eredményeket és az általuk vázolt fejlesztési lépéseket minden többé-kevésbé sikeres vidékfejlesztéssel rendelkező országban (Nagy-Britannia, Hollandia, a Skandináv államok) követte az e tevékenységekhez elengedhetetlenül szükséges sokoldalú szakképzés bevezetése, a tervezési s elsősorban a lokális gazdaság- és társadalomfejlesztés intézményrendszerének a kiépülése.

2. A VIDÉK FOGALMI MEGKÖZELÍTÉSEI

A vidék meghatározásához több irányból vezet az út. Az első probléma mindjárt a vidék, illetve a vidékiség szó sokféle értelmezéséből, továbbá az idegen nyelvekről magyarra történő fordításából adódik.

A vidék legegyszerűbben – Erdei Ferenc klasszikus könyvének címére is tekintettel – a „város vidéke”-ként definiálható. E szerint a fogalom eleve egy viszonyulást, viszonyt, illetve kapcsolódási rendszert fejez ki. A vidék alatt tehát legáltalánosabban egy ritka települési szövetű, nem városi tér értendő. Alapvető jellemzője a mezőgazdasági tájhasznosítás dominanciája, s falvai, szórványai valamilyen méretű és minőségű városias központhoz kapcsolódnak.

A vidéket magát azonban (angol kifejezése a „countryside” vagy „rural area”) leginkább a benne lejátszódó jellegzetes és sajátos földrajzi folyamatok határozzák meg. Ezek a táj- és természetvédelemtől, a sajátos erőforrások (pl. víz- és rekreációs források) kihasználásán és a klasszikus feladatnak tekinthető élelmiszer-termelésen át a lakó- és foglalkoztatási funkcióikig, illetve azoknak ma már leginkább a modernizált vidéki életkörülményekkel jellemezhető kiteljesedéséig vezetnek. Mindezekkel együtt a város-vidék viszony tekintetében kiemelten fontosak magában ebben a térben lejátszódó területi kapcsolatok (pl. a közlekedés, az ingázás), illetve a szolgáltatási és ellátórendszerek „vidékiek terekre” jellemző működése.

A klasszikus faluföldrajz szerint a vidék „hinterland”. Különleges települési, gazdasági és társadalmi környezettel, fejlődési sajátosságokkal bíró, a városiastól jellegzetesen elkülönülő tér. Természetesen más-más jellemzőkkel írható le e rurális tér a fejlett országokban, ahol már az 1950–60-as évekre lezárult a népesség városba

áramlásának és a városok hagyományos térfoglalásának expanzív folyamata, s másrészt a fejlődő világban, ahol ez még ma is tart.

A vidék fogalma megközelíthető az e térre jellemző települések mérete, funkciói, épített környezete szerint is. Általában egyértelműen vidékies településeknek tekinthetők a szórványok (tanyák), a különböző méretű, alacsony beépítettségű és funkciókat illetően egyre sokszínűbbé váló falvak, s – számos tanulmány kompromisszumos mérőszáma szerint – a tíz, illetve húszezer főnél nem népesebb települések, a kisvárosok is.

Sokak vélik úgy, miután a város meghatározhatósága lényegesen egyértelműbb, hogy a falu egyszerűen nem városi település, s a vidéki térség pedig nem más, mint nem városias térség. Cloke felfogása szerint falunak, illetve vidéknek tekinthető az a település és tér, amelyről az ott élők többsége azt gondolja, hogy vidéki. Így a vidéki funkciók sajátos megjelenése, tartalma, földrajzi képe, tudatosult látványa maga is fogalommeghatározó tényezőként vehető figyelembe (Cloke, 1983). Különösen, ha hozzávesszük az ilyen terekhez szorosan köthető életformát és -stílust, a társadalmi-rokoni kapcsolatokat, az azok által keltett jellegzetes területi kohéziót, a környezet és a „megélt vidéki tér” sajátos minőségeit és imázsát is.

A magyarországi vidékek meghatározását célzó definíciós és vidékbesorolási kísérletek, illetve az azokról szóló viták közös vonása, hogy egyelőre, elsősorban és csaknem kizárólag, a mezőgazdaság és az agrártársadalom szemszögéből közelítik meg a problémát (Dorgai 1998; Fehér 1998; Kovács 1998; Romány 1998). Ez természetesen is, hiszen nálunk még e vidék-probléma – az előző fejezetben vázolt „fázizás” miatt – abban az agrárátalakulási-fejlődési fázisban van, mint a fejlett országok voltak két-három évtizede. Komoly gondként merült fel e definíciós vitában is, hogy a tudományos besorolás igénye és az „egységesítésre” való törekvés hamar ellentmondásba kerülhet a különböző erősséggel artikulált gazdasági és politikai érdekekkel (Fehér 1998). Így a vidékmeghatározásokat, -besorolásokat „pusztán” az európai forrásszerzés is lényegesen befolyásolhatja. Sőt az is, hogy szükségképpen mást kellene értenünk egy szakmailag sokoldalúan megalapozott igényes, több tudományterület eredményén és konszenzusán alapuló vidékdefiníción, s mást azokon a különböző vidékbesorolásokon, -elhatárolásokon, amelyekhez a használt mutatók száma és súlyozása akár a különböző támogatásokkal elérendő célok függvénye is lehet (Dorgai 1998). Nincs igazán közös álláspontjuk a témáról vitázó feleknek a vidékértelmezés települési és térségi szintjeit illetően sem. A jellemzően vidéki települések együttese révén formált vidéki térség fogalmához tartozó területi egység tekintetében azonban egyetértés mutatkozik a kistérséget illetően.

Nehéz, szinte lehetetlen tehát a vidék pontos és egyszerű meghatározásával szolgálni. A fentebb vázolt lehetséges definíciós megközelítések azonban mindenképpen kifejeznek egyfajta viszonylagosságot, melyeknek lényege, hogy a vidéki tereket elsősorban az emberi társadalom és a tér viszonyának csak az e területekre jellemző tudatos megnyilvánulásai és sajátos fejlesztési beavatkozásai jellemzik. E sajátos megnyilvánulásoknak és határozottan az e terekre jellemző gazdasági-társadalmi –

környezeti, (mező-)gazdasági, lakó, pihenő – funkcióknak a térbeli összessége tekinthető tehát legáltalánosabban vidéknek.

3. A VIDÉK MINT SAJÁTOS FEJLESZTÉSI CÉLTERÜLET

Egy másik – igen fontos megközelítés szerint – alapvető fontosságú a vidéknek mint fejlesztési célterületnek a meghatározása. E tekintetben szinte egész Európában általánosan elfogadottnak tekinthető az az elvi, illetve területpolitikai megállapodás, amely a Vidéki Térségek Európai Chartájában fogalmazódik meg. Azok a fő célok, amelyekkel e térségek „felé” az Európai Unió politikája – a Közös Agrárpolitika (CAP), illetve a Strukturális és Kohéziós Alapok forrásainak felhasználása tekintetében is – általában olyan terekről és „többfunkciós rurális térségfejlesztésről” szólnak, amelyekben, „összhangban és egyensúlyban az európai városi régiók kezelésével”, egy „új, fenntartható fejlődés valósítható meg”.

További alapelv, hogy a rurális térségek fejlesztését az e terekben élőkhez és problémáikhoz „legközelebb álló” helyi és regionális hatóságokra, önkormányzatokra kell bízni. „Rájuk kell számítani elsősorban, bátorítani kell együttműködéseiket, támogatni kell elhatározásaikat, céljaikat” – írja a dokumentum. A charta, nyilván jellegéből adódóan is igen tág interpretációt lehetővé téve határozza meg a rurális térségeket és azok jellemzőit. E szerint a „rurális térség” fogalma alatt olyan tágabb értelemben vett terület vagy „tengerpart menti” vidék értendő, amelyben a falvak és a kisebb városok, gazdaságilag és szociálisan egységes egészet alkotnak, és összehasonlítva a városi térségekkel:

- számottevően alacsonyabb a lakosság, a gazdasági, szociális és kulturális struktúrák koncentrációja,
- a terület nagyobb részét mezőgazdasági, erdőgazdasági, természetvédelmi és kikapcsolódási célokra használják.¹

Mindezekből is következően igen gazdag a *vidékfejlesztés beavatkozási célterületei* meghatározásának mind a tudományos, mind a területfejlesztési szakirodalma. Ezek általában a metodikailag is sokoldalúan, mérőszámok alapján kidolgozott legkülönbözőbb, ún. „vidékiség index”-számításokban öltenek testet. Két fő számítási alaptényezőjük a népsűrűség, valamint a besorolandó célterületek, kistérségek (általában) településsoros mutatóinak felhasználásával elvégzett, a népesség koncentrációját kifejező %-os mutatószámok meghatározása.

Az OECD által használt „vidékiség kritérium-index” például azt a téregységet (általában kistérséget) tekinti alapvetően rurálisnak, ahol az adott terület népességének kevesebb mint 50%-a él 150 fő/km²-nél ritkább népsűrűségű településen. Va-

¹ A fenti definíciót követő 3. cikkely, illetve a vidéki térségeknek a definíció alapján való nemzeti besorolását előíró 28. cikkely a vidékiség ügyében érintett régiókkal konzultálva a besorolást az egyezményt aláíró országok kötelemévé teszi. Ezeket a besorolásokat az egyezmény aláírási okmányaival együtt be kell terjeszteni az Európa Tanács főtitkárához. Ugyanez vonatkozik az esetleges utólagos vidékbesorlási módosításokra is.

gyis ez az egyszerű mutatószám önmagában kifejezi a vidékiség viszonylagosságát (a nagy népsűrűségű városok kizárásával), s a besorolt rurális (vidéki) terület népességének alacsony települési koncentrációját is.

Az országonként gyakran eltérő sajátos vidékbesorolások és index-meghatározások természetesen alapvetően függnak a közigazgatási- területi beosztásoktól és ezen egységek méretétől is. Nagy-Britanniában és más erősen urbanizált országokban az is gyakori, hogy az alapvetően városi területek (urban district) külön közigazgatási beosztást kapnak, s ezekhez viszonyítva határozzák meg a „közbenső vagy erőteljesen vidéki” térségeket. A besorolásukat általában járási vagy megyei igazgatási szintekre végzik el (Cloke, 1983).

A finomabb beosztású vidéki területminősítéseknél gyakran kombinálják ezeket az egyszerű mutatókat a falusi terekre általában jellemző folyamatokat leíró olyan mutatókkal, mint a mezőgazdasági népesség átlag feletti aránya, a munkanélküliség, az előregedés indexe vagy az elvándorlás.

A vidéki térhasználat és -fejlesztés tekintetében igen fontos és viszonylag új tényezőcsoportot képeznek a természeti értékek, a rekreációs adottságok, a különböző módszerekkel meghatározott környezetileg érzékeny területek s a részben megújuló erőforrások (mint a talaj, a vizek). Ezek a jellegzetes védelmi, megőrző és tájrehabilitációs vidéki funkciók a fejlett országokban az e terekre irányuló környezetfejlesztési filozófiák egyre fontosabb szegmensét jelentik.

Természetesen a fentiek alapján láthatóan igen sokoldalúan megközelített és sokszínűen interpretálható vidéki célok és a hozzájuk kijelölt fejlesztési célterületek kutatása és fejlesztése tovább árnyalja, finomítja a róluk kialakítható képet. Azok az össztársadalmi érdekek és területi értékek, amelyeket megjelenítenek, végeredményben arról szólnak, hogy minden európai vidéki táj lakott, gondozott, ápoltt, fenntartható módon és okszerűen használt legyen. Az európai vidékfejlesztési politika pedig nemcsak a regionális szintű gazdasági, társadalmi és területi kohézió megteremtésében, sőt erősítésében játszik egyre fontosabb szerepet, hanem fokozatosan teljeseedik ki e sajátos politika három „kulcsfunkciójának”, a termelői-, a társadalmi- és a környezetvédelmi funkciónak a támogatási rendszere is (Situation and Outlook 1997).

Végül, mielőtt az alföldi vidéki sajátosságokat bemutatnánk, szükséges szólnunk a területfejlesztés, a regionális fejlesztés és a vidékfejlesztés viszonyáról. E viszonyról a közelmúltban három eltérő felfogás fogalmazódott meg (Kulcsár-Kozári 1998). Egyik részről a vidékfejlesztés a területfejlesztésnek alárendelt tevékenysége, a másik szerint nincs is közöttük értelmezhető viszony, a harmadik szerint közöttük sajátos mellérendelt viszony van. Az első felfogást vallók szerint „a vidékfejlesztési program: a rurális területekre kidolgozott területfejlesztési program”, a második – mint a szerzők írják – visszaszorulóban van, míg a harmadik álláspont tör előre leginkább. E sajátos mellérendelt viszony lényege, hogy a regionális fejlesztés elsősorban a makrogazdasági, műszaki és technikai jellegű megközelítéseket helyezi előtérbe a nagyobb területi szinteken, míg a vidékfejlesztés a mikrogazdasági, társadalmi és lokális integrációs szempontokat a kisebb terekben.

4. AZ ALFÖLD VIDÉKISÉGE

A magyar Alföld nagy része sajátos vidékies területek által formált régiónak tekinthető. Táji-környezeti adottságai alapján, mezőgazdaságának tradíciói, szerepe és súlya szerint, népességének sűrűsége és területi koncentrációja révén nagy része egyértelműen vidékies teret alkot. Ugyanakkor településhálózatának struktúrája és szerkezete, társadalmának korábbi és mai változásai is szoros párhuzamba állíthatók a fentebb értékelt sokoldalú európai vidékiségi tényezőkkel és kritériumokkal. Arra a kérdésre, hogy ez a tény a régió egészét tekintve egyértelműen előnyös vagy hátrányos adottságot jelent-e, aligha lehet egyértelmű választ adni. Mód van azonban az egyes szempontok tételes vizsgálatára, mely az alábbi eredményekhez vezet.

4.1. A régió mezőgazdasága

Az Alföld két tervezési régiója az ország összes területének 38,8%-át foglalja el, népességének részesedése 28,6%. Ezzel szemben a mezőgazdasági tevékenységgel összefüggő adatok reprezentációi szinte minden tekintetben meghaladják a fenti értékeket. A mezőgazdasági tevékenységet folytató népesség aránya az országból 43,7%, számuk összesen megközelíti a 900 ezer főt. Az összes mezőgazdasági szervezet 36,5%-a, az egyéni gazdaságok 44,7%-a található a két alföldi régióban, melyek az ország összes mezőgazdasági területének 39,5%-át művelik. A földműveléssel foglalkozó alföldi egyéni gazdaságok az ország hasonló gazdaságai területéből 50,8%-kal részesednek. Az állattartó gazdaságok részaránya – a számosállatszám alapján – még ennél is magasabb: 54,1% (1. táblázat).

Mindezek a 2000. évi mezőgazdasági összeírásból számított adatok eléggé egyértelműen tükrözik, hogy a régió az országos adatokhoz mérhető agrárjellege igen erőteljes, s aligha vitatható. Ugyanakkor a mezőgazdasági szektorban ténylegesen alkalmazottak száma a két régióban ma már alig haladja meg az 50 000 főt, (részesedésük az országból 39,2%). Nettó átlagkeresetük mind a szellemi, mind a fizikai foglalkoztatási állományoknál messze alatta marad az országos ipari átlagnak, az előbbieknél annak mintegy 2/3-a, az utóbbiaknál (még az országosan is igen alacsony 32 000 Ft) 90%-át sem éri el. Az agrárágazat termelési értékének relatív súlya, illetve eltartóképessége csaknem egy évtizede fokozatosan csökken országosan és az Alföldön is.

Az erőteljesen szétaprózott birokstruktúrát jelzi a nyilvántartott és öt hektárnál kisebb földterületen gazdálkodó egyéni gazdaságok szinte elképesztően magas aránya (Észak-Alföld 91,4%, Dél-Alföld 87,3%). Közülük a növénytermesztő gazdaságok 70, illetve 65%-ának az éves egy gazdaságra jutó termelési értéke nem haladja meg a 200 000 Ft-ot.

Ez a néhány alföldi regionális adat egyértelműen jelzi, hogy régióink mezőgazdasága körülbelül abban a korábban már kifejtett európai „vidékfejlesztési fázisban” van, amelynek kezdetekor először az agrártermelés strukturális kérdéseit oldották meg. A fenti adatok alapján aligha vitatható, hogy ezt a lépést sürgősen meg kell

1. táblázat. Az Alföld mezőgazdaságának néhány mutatója

	Észak-Al- föld	Dél-Alföld	Alföld összesen	Magyaror- szág
Terület (km ²)	17777	17821	35598	93030
Arány (%)	19,1	19,1	38,2	
Népesség (fő)	152200	134100	286380	1004320
Arány (%)	15,2	13,3	28,5	
Mg-i szervezetek száma	1547	1517	3064	8382
Arány (%)	18,4	18,1	36,5	
Egyéni gazdaságok száma	220191	209143	429334	958534
Arány (%)	22,9	21,8	44,7	
Egyéni gazdaságok művelt területe (ezer ha)	1230,4	1322,3	2552,7	6448
Arány (%)	19,0	20,5	39,5	
Földművelő egyéni gazda- ságok (ha)	635,3	693,3	1328,6	2614
Arány (%)	24,3	26,5	50,8	
Állattartó egyéni gazd. számosállat	189695	230702	420397	777059
Arány (%)	24,4	29,7	54,1	

tenni. Az a két fő regionális mezőgazdaság-fejlesztési prioritás, amelyet a korábbi alföldi kutatásaink alátámasztottak, változatlanul időszerűek (Csatári 1995). Az egyik iránynak, ahol erre az adottságok és a piaci-értékesítési lehetőségek adottak (vagy megteremthetők), kétségtelenül a modern és magas színvonalú, kutatásokra és fejlesztésekre is építő, exportképes élelmiszergazdaság kínálkozik. A Dél-Alföld elfogadott regionális fejlesztési koncepciójában ezek a fejlesztési irányok pontosan kidolgozásra kerültek, ugyanakkor a tényleges megvalósulásuk, a szükséges operatív programok „átütő” sikerű megindítása évek óta várat magára.

A másik fő mezőgazdaság-fejlesztési iránynak a részben önellátó, a fenntartható, a bio- vagy ökögazdálkodás kínálkozna. Ahhoz, hogy ezek az új mezőgazdaság-fejlesztési irányzatok a régióban alkalmazhatók legyenek, egészen új és a korábbiaktól eltérő fejlesztési filozófiák megtanulására, adaptálására és alkalmazására lenne szükség. A szigorú természetvédelmi oltalom alatt álló, vagy az élővilágnak az egész Kárpát-medence szempontjából fontos biológia diverzitását biztosító zöld-folyósó-rendszerek térigényének és a rekreációs, illetve turisztikai célra is hasznosítható területeknek a fokozatos növekedése figyelhető meg a régióban. Ugyanakkor alapvetően hiányzik az ily módon érintett agrártelepülések és térségek szakszerű felkészítése, s legfőképpen a régió környezetbarát mezőgazdasági termeléséhez szükséges finanszírozási, kompenzációs rendszer kialakítása, bevezetése. Részben emiatt is, az ilyen irányú elképzelések többségét értetlenség, vagy a megfelelő ismer-

reték hiányában – szükségképpen – elutasítás övezi. Pedig bizonyos új és munkaigényes kultúrák vagy a gyógynövénytermesztés, a legeltető (bio-)állattartás, a mezőgazdasághoz kapcsolódó és fejlett háziipar tudatos fejlesztése (netán összekapcsolása a falusi, tanyai, vízparti turizmussal) lényeges javulást eredményezhetne.

Mindezek mellett is szükség lenne új vállalkozási tevékenységek fejlesztésére, mert az agrárágazat népességeltartó képessége bizonyosan – s a legjobb esetben is – csak stagnálni fog a közeljövőben. A mai birtokstruktúra és a meglehetősen fejletlen termeltetési és értékesítési rendszerek alapján legalábbis más aligha prognosztizálható. Legfeljebb egyes, speciálisan jó adottságú agrárterületek lassú felzárkózása lehetséges. A mezőgazdaság általános regionális húzóágazattá – mint hajdan a Monarchia és a KGST bizonyos fokig védett piacán működött az Alföld – valószínűleg már nem tehető. A most kezdődő SAPARD-programok talán elindíthatnak néhány tipikus vidéki kistérséget a kívánt irányba.

4.2. Az alföldi tájértékek

A fejlett Európában az agrártermelés problémáinak többé-kevésbé sikeres megoldásaival szoros tartalmi és fejlesztési összhangban értékelődtek fel a vidéki tájak. A modern fenntartható vidékfejlesztéshez vezető lépcsők egyik legfontosabbika volt a természetvédelmi oltalom alatt álló területek növekedése, tervezésük és szabályozásuk dinamizálódása, az ökológiai és ökonómiai kérdések és problémák „fímon fejlesztési” módszerekkel való összehangolása egyaránt. A táj klasszikus értelmezése szerint az embert, a lokális társadalmat a táj szerves, alkotó részének tekintve terjedtek ki e programok a tájépítészetre és a tudatos tájfejlesztésre, a népi mesterségek és a helyi, sajátos, sok egyedi vonással bíró és akár idegenforgalmat is vonzó kultúra megőrzésére is. Kiemelkedőek voltak közöttük például a folyó menti vidékfejlesztési programok is.

Elfogultság nélkül állítható, hogy az Alföld bőséggel rendelkezik ilyen tájértékekkel. A régió szigorú természetvédelmi oltalom alatt álló három nemzeti parkjának területe, és a hozzájuk kapcsolódó környezetileg érzékeny és értékes területek a régió 669 települését érintik. Kiterjedésük az elmúlt évtizedben jelentősen bővült, védelmi és tervezési-fejlesztési programjaik korszerűek, s továbbfejlesztésre alkalmasak.

Két nagy probléma azonban egyelőre aligha oldható meg könnyen e tájértékekre alapozó és kétségkívül sajátos vidékfejlesztési kulcsterületen. Az egyik a jóléti társadalom iránti vágyakozás és a szigorú, társadalmi (és termelési) önkorlátozással is számoló fenntartható fejlődés igényei közötti ellentmondás (Enyedi 1996). A másik – részben éppen ebből következően – a társadalom és a környezet közötti viszony újragondolásának s lokális újraszabályozásának a szükségessége. Ennek felismerése és megvalósíthatósága egyelőre számos ponton ellentmondásban van az utóbbi években általánosan követett piac- és növekedés-orientált fejlődési modellel. Az is igaz természetesen, hogy egy gyenge jövedelemtermelő és eltartóképességű, munkanélküliséggel és a periféria-tünetek sokaságával sújtott térség társadalma, sok

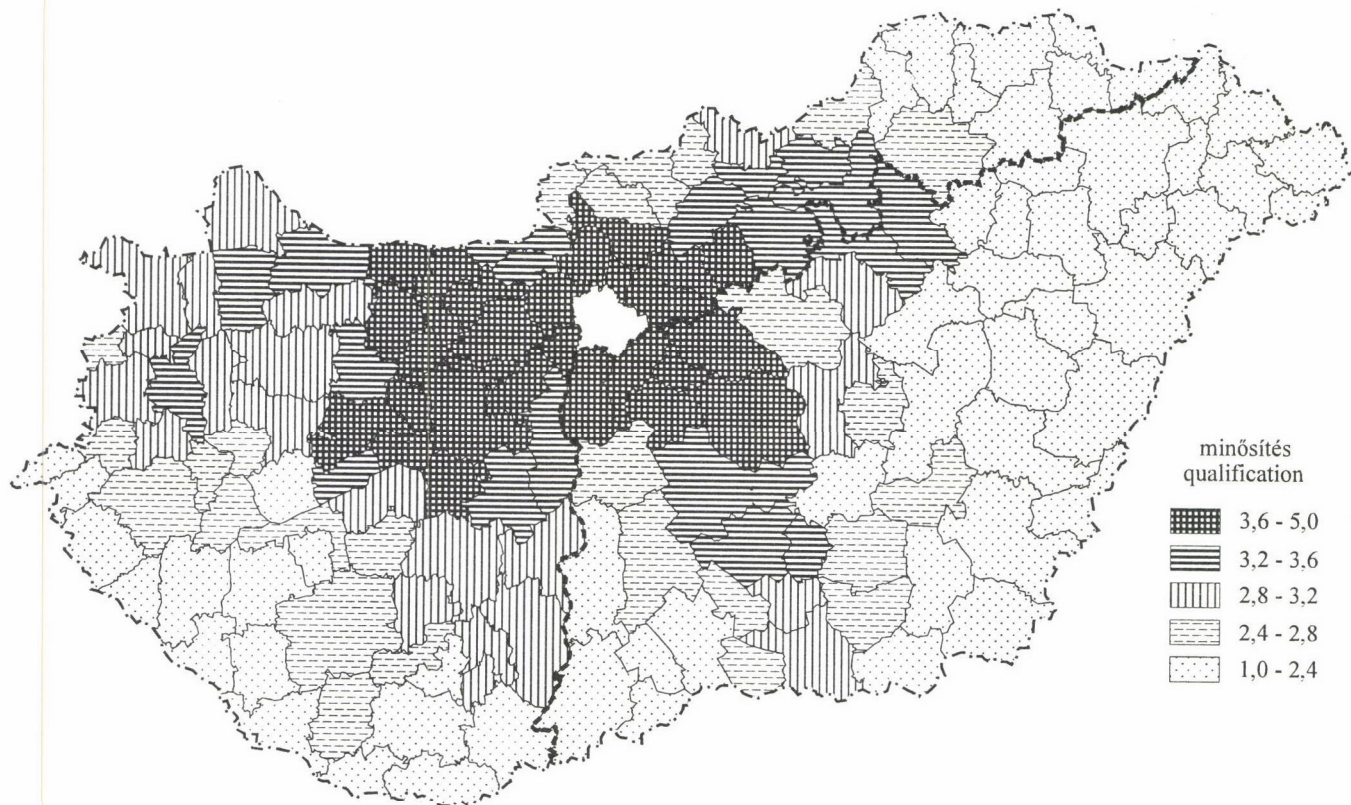
esetben megfelelő területi szolidaritás és támogatási rendszer hiányában, aligha tud rövid idő alatt még csak közelítően is megfelelni a fenntartható fejlődés szükséges kritériumainak. Pedig az Alföld kiemelkedő táji értékekkel rendelkező vidékei számára nem valószínűsíthető más járható út. A sajátos tájértékekkel számoló fejlesztési filozófiákra építő megoldások – a Hortobágy, a Kiskunság és Körös-völgy nemzeti parkjainak kiterjedt térségein kívül – bevezethetők lennének szinte az egész Tisza-völgyben, elérhetnék a megmaradt és fejleszthető tanyavilágot, alkalmazhatók lennének a Duna mellékén, sőt a volt mezővárosok sajátos táji-kulturális tradícióira is építhetnének.

4.3. *Alföldi vidékiségek jellemzői*

Továbbhaladva az európai vidékfejlesztés viszonylag jól elhatárolható szakaszain, szükséges áttekintenünk, hogy milyen minőségű az a vidék, ahová az új fejlesztési megoldásokat adaptálni, bevezetni kívánjuk. Az Alföld sajátos területi és települési fejlődésének történeti jellegzetességeiből is következik számos olyan „másság”, amelyet sokan és sokszor megfogalmaztak már. A mezővárosokra és kiterjedt tanyarendszereik térségeire a viszonylag szerves és egyedien sokszínű „vidékfejlődés” volt jellemző a múlt század közepétől a második világháborút követő néhány évig. Ez a különleges fejlődés, az „alföldi út” sajátos belső harmóniára épült, sőt annak relatíve kiegyensúlyozott „minőségi” fejlődése is kétségtelen tény. Az államszocializmus viszont évtizedekig szinte teljesen negligálta nemcsak az e városok maga módján progresszív paraszt-polgári társadalmát, hanem általuk szinte az egész Alföldet mint sajátos vidéki téregységekből formálódó régiót. Ha az alföldi vidéki terek mai állapotáról vagy a remélt – s európai metodikával megvalósítható – fenntartható vidékfejlődéséről értekezünk, akkor megállapíthatjuk, hogy bármilyen felzárkóztató, új minőséget teremtő átalakulás csak viszonylag sok tényező együttesen kedvező változása esetén lehet eredményes. Az alulról építkezés elve szerint például e sokszínű táj vidéki központjainak teljes értékűen vissza kellene nyerni (és egyben modernizálni) a hajdan sikeres (és érdemi decentralizáción alapuló) társadalmi és helyi-politikai döntési kompetenciáit. A minőségi jellemezőkkel mérhető vidékfejlesztésnek ez az egyik legfontosabb pillére. Az alföldi vidékek fejlődése – a régió saját történelmi példájából kiindulva – csak a városok fejlődésével összehangoltan lehet sikeres. Az urbanizáltabb, s már inkább városiasnak tekinthető alföldi térségek (Nyíregyháza, Kecskemét, Debrecen, Szeged) egyelőre szigetszerűen emelkednek ki a jellemezően vidékies terekből. A többieknek, az átlagos vagy leszakadó alföldi vidéki térségeknek a fejlődését reprezentáló mutatók igen gyengék és persze – a régió hajdani sokszínűségéből is következően – differenciáltak. A vidékfejlesztés „kemény” tényezői közül a legsúlyosabb a helyzet az elérhetőség tekintetében (1. ábra²). A teljes alföldi, de különösen a városok vidékeit feltáró

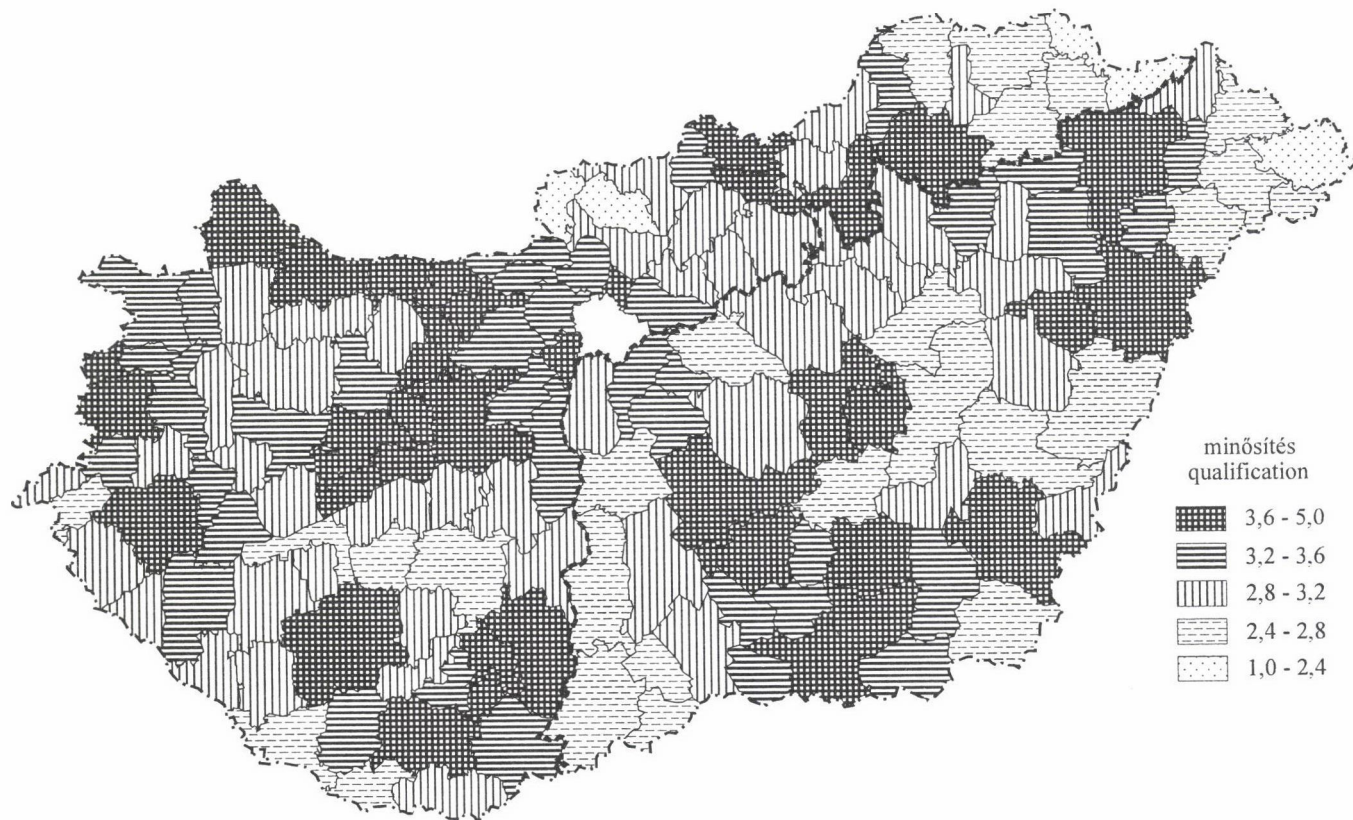
² Minden térség 5 osztatú minősítő besorlást kapott.

1. ábra. A kistérségek komplex elérési mutatója I.
 Figure 1 The complex accessibility indicator of small regions I.

Budapest elérési ideje = 50%, osztrák határ elérése (1 átkelő) = 20%, a régió három legnagyobb városa elérési idejének átlaga = 30%,
 the time of accessibility of Budapest = 50%, the accessibility time of the Austrian border (1 frontier station) = 20%, the average
 time of accessibility of the three major cities in the region
 Forrás: Terra Kft.

2. ábra. A kistérségek komplex elérési mutatója II.
 Figure 2 The complex accessibility indicator of small regions II.

megyeszékhely-elérés = 40%, kistérségközpont-elérés = 40%, az adott központ fejlettsége = 20%
 accessibility of county seats = 40%, accessibility of centres of small regions = 40%, the state of development of the given centre = 20%
 Forrás: Terra Kft.

úthálózat kapacitása elégtelen, a vasutak korszerűtlenek, a fejlesztések vontatottan haladnak, ami nemcsak a fővárostól távolabbi alföldi városok gazdasági fejlődését, vagy akár az egész Alföld euro-regionális közvetítő, transzfer szerepének a kibontakozását gátolja, hanem a város-vidék kapcsolatok kiteljesedését is. Bár az utóbbi tekintetben az Alföld régió nagyobb városias központjai és városias térségei némileg jobb helyzetben vannak, de mind a külső, mind a belső perifériák megjelenése erőteljesen érzékelhető (2. ábra). Az elérhetőség alapján történő vidék-besorolások és nyomukban a vidéki ellátórendszerek sokoldalú fejlesztése ugyanolyan határozottan elkülönülő vidékfejlesztési szakasz volt 2–3 évtizede a fejlett Európában, mint ahogy az manapság vizsgált régióknak vidéki tereiben felmerül.

Az alföldi vidékek minőségének két további tényezője sajátos területi ellentmondást mutat a régióban. Az egyik a települési infrastruktúra viszonylag gyors felzárkózása (csatornázás, gázellátás, telefonhálózat, gépkocsi-ellátottság), illetve az, hogy ezzel párhuzamosan nem vagy alig fejlődött a régió gazdasága és jövedelemtermelő képessége. Ez azt igazolja, hogy önmagában ezen tényezők szükségesek, de nem elégségesek a fejlődéshez. A vidéki települések elérhetőségének javítása s a helyi társadalom újjászerveződő közösségeinek befogadóképessége nélkül nem lehet sikeres az alföldi vidékfejlesztés (sem).

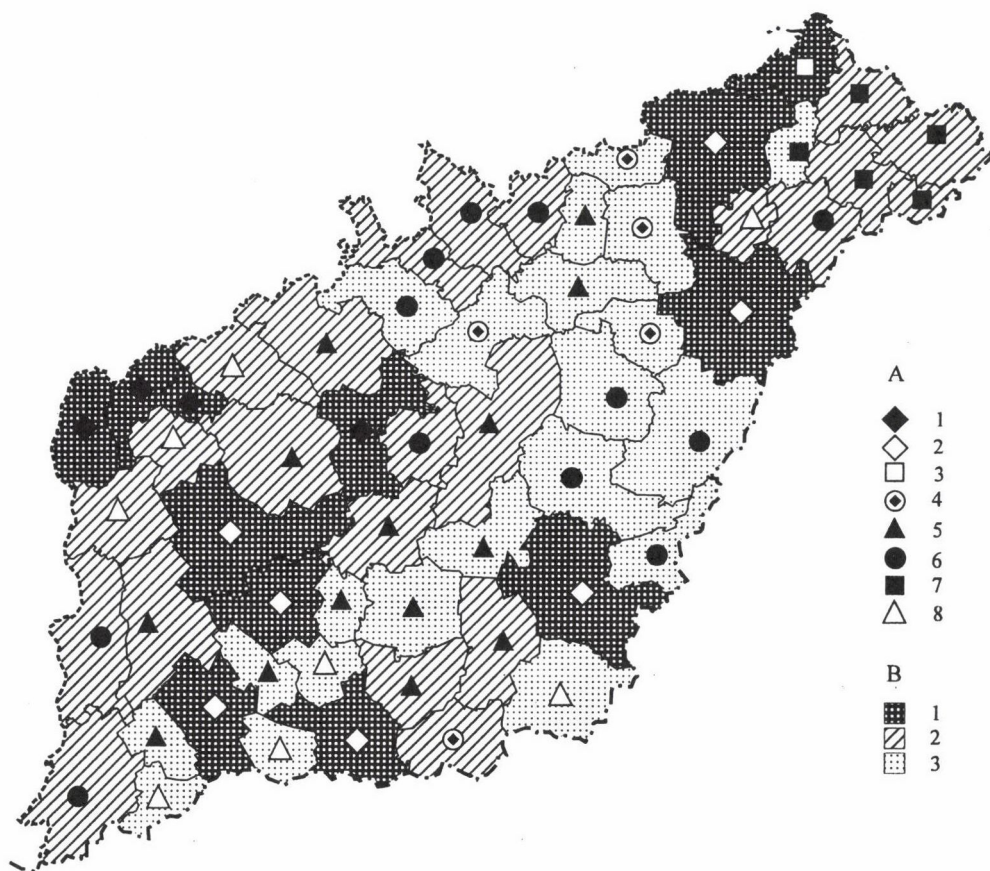
Mindenképpen tanulságos, hogyha az alföldi vidéki térségek több mutatóval mért gazdasági fejlettségét összehasonlítjuk a jelentős önkormányzati erőfeszítésekkel fenntartott intézményrendszerük vagy népességük iskolai végzettségének adataival, akkor az alföldi mezővárosi-vidéki térségek 2/3-ában a gazdaság messze elmarad az utóbbi két mutató – még országos összevetésben is – relatíve kedvező minőségeitől. Vagyis, ismét csak az elérhetőségre is visszautalva, a megfelelő vidékfejlesztési potenciálok még mindig tekintélyes mértékben és számban rendelkezésre állnak. Kiaknázásuk sürgető, mert egy bizonyos időn túl valószínűsíthetően a még meglévő humán erőforrások és a régió fejlődéséhez szükséges intézmények fognak „lefelé igazodni” a már több mint egy évtizede csökkenő alföldi gazdasági teljesítményekhez.

4.4. Az Alföld vidékies településszerkezete

Az előbbieken már érintettük, hogy az Alföld vidékiségének egyik legfőbb más-sága a település-struktúrájában keresendő. Ez a struktúra – néhány nagyobb várost kivéve – alapvetően és jellegét tekintve vidékies (3. ábra). Sőt, ha az általánosan használt európai és OECD vidékieségi indexeket kiszámítjuk³ vizsgált régióknak kistérségeire (a korábban idézett számítási kulcsot 120 fő/km²-re csökkentve), akkor

³ E szerint vidékies az a kistérség, ahol a népesség kevesebb mint 50%-a él 120 fő/km² -nél kisebb népsűrűségű településen. Ez a megközelítés egyszerre veszi figyelembe a relatíve alacsony népsűrűséget és a népesség csekély települési (városi) koncentrációját. Ezt az alapesorolást további, a vidékiséget jól kifejező települészerkezeti mutatókkal is kombináltuk. Például tanyás térség, ahol a térség külterületi népessége magasabb 3%-nál, aprófalvas, ahol a 100 km²-re eső településsűrűség nagyobb 4-nél. E finomítások alapján az alföldi városias indexű terekben is erőteljes vidékies jelleg mutatható ki.

3. ábra. Az alföldi városias és vidékies kistérségek településszerkezeti típusai
 Figure 3 The types of settlement structure of urban and rural small regions in the Great Plain

A: településszerkezeti típusok, 1: városias, 2: városias-tanyás, 3: városias-aprófalvas, 4: mezővárosias, 5: mezővárosias-tanyás, 6: kisvárosias, 7: kisvárosias-aprófalvas, 8: kisvárosias-tanyás, B: vidékiség indexe 1: városias, 2: vidékies, 3: erőteljesen vidékies

A: types of settlement structure, 1: urban, 2: urban-"tanya"-like, 3: urban with tiny villages, 4: market town-like, 5: market town-"tanya"-like, 6: small town-like, 7: small town-like with tiny villages, 8: small town-"tanya"-like, B: index of rurality, 1: urban, 2: rural, 3: markedly rural

Szolnok és a budapesti agglomeráció két városias térsége kivételével egyetlen olyan alföldi kistérség sincs, ahol – még a magyar viszonyítási rendszerben egyértelműen városiasnak tekinthető térségek esetében is – ne lenne jelen valamilyen erőteljes vidéki jelleget meghatározó tényező (pl. a tanyai népesség átlag feletti aránya) (4. ábra).

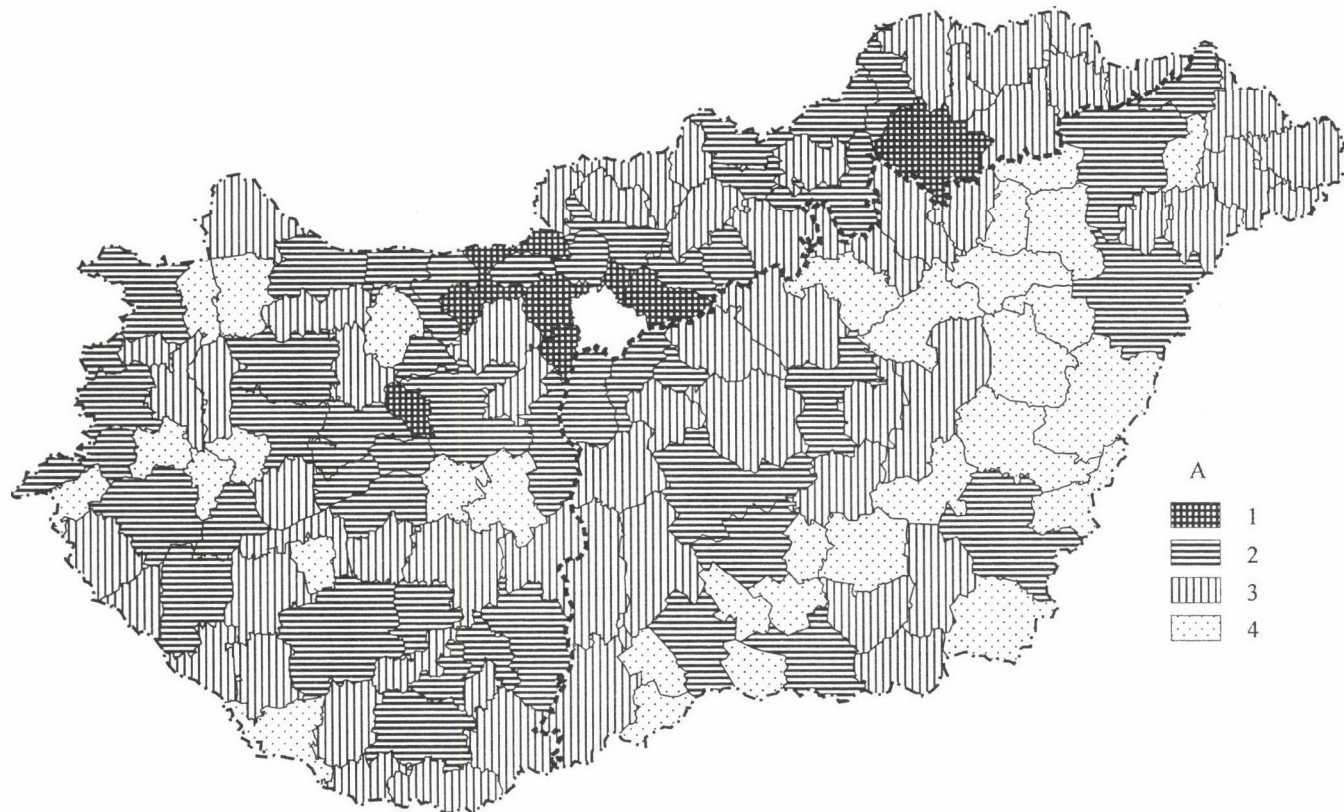
A valamennyi alföldi kistérségre⁴ kiszámított vidékiségi index alapján *a városiasnak minősíthető térségek száma mindössze 12* (erőteljesen városias nem is található a régióban). Másfél milliós népességük a területnek csak 25,9%-át foglalja el. Ezzel szemben a 23 vidékies térség 1,2 milliós népessége a terület 42,6, a 700 ezret alig meghaladó erőteljesen vidékies népességű 21 kistérség pedig a terület 31,5 %-át foglalja el.

A jellemzően vidékies alföldi kistérségek között sajátos helyet foglalnak el *a tanyás kistérségek*. Tanyaviláguk jelentős pusztulása ellenére is megőriztek bizonyos vidékies területhasználati és gazdálkodási tradíciókat, sőt az utóbbiak egy részét képesek voltak új agrárvállalkozásokba továbbvinni. Két jellemző csoportjuk van. Az egyiket szegedi, kecskeméti és kiskunfélegyházi „városias-tanyás” kistérségek alkotják, ahol a szuburbanizációs jelenségek (a városból való kivándorlás, a tanyai második otthonok) révén a városok közvetlen közelében fekvő tanyaközségekben a tanyavilág is erőteljesen átalakul. A másik csoportot az alacsony népsűrűség és a viszonylag magas tanyasűrűség alapján vidékies-tanyás térségek alkotják. Lényegében ezek az alföldi tanyás vidékek tartós pillére lehetnének ennek az egyedülálló táji, gazdálkodási és települési formával sokkal jobban számoló, célratörő és adekvát vidékfejlesztésnek. A szórványokat, különös tekintettel azok táj- és vidékfenntartó szerepére – hasonlóan az ilyen településszerkezeti struktúrával rendelkező európai tagállamokhoz – különös gonddal és támogatási rendszerekkel kellene beilleszteni az Alföld vidékfejlesztésébe is. E terek komplex vidékfejlesztésének fontos eleme lehetne a Kiskunsági Nemzeti Park tájértékeinek a fenntartása vagy a korlátozottan és szabályozottan fejlesztett tanyai turizmus. De számolni lehetne az itt még nem jellemző borturizmussal is, mint vidékfejlesztési tényezővel. Az a több száz nyugat-európai polgár, aki itt már tanyát vett és tart fenn, nyilván eredendően abból a vidékfejlesztési filozófiából indul ki, amely ott jellemző, s nálunk csak nagyon lassan nyer teret.

Az Alföldön a másik – településszerkezet alapján meghatározható – vidékies térségi csoportot a „mezővárosias” kistérségek alkotják. Ezek egyik részcsoportját a volt tanyarendszerekkel hajdan együtt fejlődő, majd részben vagy teljesen átalakuló mezővárosok (pl. Jászberény, Orosháza, Szentes, Szarvas, Hódmezővásárhely, Makó) alkotják, a másikat a szinte sávszerűen összekapcsolódó, a statisztikai térségi beosztásba „összeterelt”, s e módon együttes vidéki térségfejlesztésre bizonyára e formában teljességgel alkalmatlan Nagykun és Hajdú mezővárosok vidékies kistérségei alkotják.

⁴ E számításnál a két alföldi tervezési régió kivül az északi megyék alföldi kistérségeit is figyelembe vettük.

4. ábra. A városias és vidékies kistérségek Magyarországon és az Alföldön (Budapest nélkül)
 Figure 4 Urban and rural small regions in Hungary and the Great Plain (Budapest excluded)

A: urbanitás/ruralitás indexe, 1: erőteljesen városias, 2: városias, 3: vidékies, 4: erőteljesen vidékies
 A: index of urbanity/rurality, 1: markedly urban, 2: urban, 3: rural, 4: markedly rural

ségei. Az előbbieket mai ismereteink szerint megítélhető vidékfejlődése – a talán a történeti tényezők, a táji hagyományok, a lokális identitás elemeinek feléledésével, s a megfelelő kistérségi szervezetek kialakulásával – jó irányban halad. Az utóbbiak helyzete egyértelműen stagnál vagy romlik. Esetükben a legnyilvánvalóbb, hogy „kaptafa-szerűen” nem lehet rájuk semmilyen (vidék)fejlesztést alkalmazni. Ki kellene érlelni e kétségtelenül sajátosan alföldi és vidéki jellegű település-együttesek koordinált fejleszthetőségének módjait, akár az új európai területfejlesztési perspektíva dokumentumaiban ajánlott komplementer-központok együttműködési lehetőségeire is tekintettel. Hasonló problémák jelentkeznek Cegléd és Nagykőrös, a Középbékési Városeyüttes vagy Szeged és Hódmezővásárhely térbeli-funkcionális munkamegosztását illetően is. Közvetlen falusias vidékük helyzetén is ront, ha e városok térbeli pozíciójáért folytatott rivalizációban és küzdelemben szinte „lekötik”, illetve „kioltják” egymás energiáit.

Viszonylag kiegyesúlyozottabb e város-vidék viszony az Alföld tipikusan „kisvárosias-vidékiek”, a keleti végeken még aprófalvas jelleget is magukon viselő kistérségeknél. Esetükben, ha e kisvárosok kulcstelepülés-szerű ellátó, munkahelyteremtő szerepe fejlődhet, mérsékelt javulás várható.

Némileg más a helyzetük az évtizedek óta folyamatosan leszakadó, a belső és a külső periférián elhelyezkedő vidékeknek (Csatári 1999, 2000). Népségük fogyása, elöregedése, a magas és tartós munkanélküliségük, a szociális problémáik sokasága, a megközelíthetetlenségük alapján csak valaminő „szintentartásuk” prognosztizálható. Vélhető, hogyha az Alföld fentebb bemutatott és fejlesztésre mindenképpen alkalmasabb vidékei elindulnak „felfelé”, akkor ez rájuk is kedvezően hathat.

A határ menti vidéki térségek esetében azonban egy másik igen fontos tényező is figyelembe veendő. Országos, sőt nemzetközi jelentőségű terekké, átkelő, illetve „transzfer zónákká” válhatnak akkor, ha Magyarország csatlakozása után itt húzódnak majd az Európai Unió határai. Ennek remélt kedvező vidékfejlesztési hatásai eléréséhez azonban további gazdasági-társadalmi degradációjuk mérséklése több, mint helyi vagy parciális vidékfejlesztési feladat.

Az Alföld „vidékiségének” település- és térszerkezeti vonásai tehát meghatározó jelentőségűek lehetnének egy valóban alulról építkező, a helyi adottságokkal és tradíciókkal is maximálisan számoló, erőteljesen decentralizált, európai stílusú vidékfejlesztés számára. A régió 46 vidékiek térsége közül képezhető 5 féle vidékiek település-szerkezeti típus azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy e vidékfejlesztésnek a mainál sokkal sokszínűbbnek, a szerkezeti és strukturális adottságokhoz sokkal alkalmazkodóbbnak kellene lennie.

5. ELŐRETEKINTÉS

Talán a fentiek részben igazolták, bizonyították, hogy az Alföld (legalább közép-) európai léptékkal is mérhetően, jelentős értékeket és fejlesztési lehetőségeket hordozó, sajátosan fejleszthető és fejlesztendő vidéki térségekkel rendelkezik. Ha

már az Unióhoz csatlakozott peremterületi és lényegében vidékies karakterű országok (Dánia, Írország, Svédország, Finnország) többségében sikeres fejlesztési példáiból indulunk ki, az Alföld mint vidékfejlesztési cél-régió nem esélytelen. Nagy kérdés, hogy hogyan járható végig vagy mennyire gyorsítható fel az a két és fél, három évtizedes, viszonylag szerves agrár-vidék település- és társadalomfejlesztési, majd struktúraváltási és modernizációs folyamat, amely egyszerre biztosítja a felzárkózó „szintre hozást”, a megújulást és a környezeti, gazdasági és társadalmi tekintetben egyaránt fenntartható vidékfejlődést. Az is kérdéses, hogy ehhez mekkora nemzetközi és hazai forrás áll majd rendelkezésre, milyen ágazati és területi megoszlásban. Feltehető, hogy az első európai források akkor érkeznek majd, ha a nemzeti vidékfejlesztési beavatkozásaink már részben előrehaladott felzárkózást biztosítottak az alföldi vidékek számára.

Ehhez két további kiemelt feltételt képez: a közlekedési elérhetőség érdemi javítása és az alföldi, vidéki humán erőforrások tudatos fejlesztése, alkalmazkodó, kreatív, adaptációs és megújuló képességének biztosítása. Ehhez talán a 19. század végi, 20. század eleji, az idealizáltan néha sajátosan „aranykort teremtő”-nek nevezett alföldi hagyományok is feléleszthetők. Hiszen lényegében, s fejlesztési filozófiájában, akkor sem történt más az Alföld nagy részén, mint amit most is remélnénk. Az akkori fejlődés alapjait is a környezettel harmóniában folytatott tanyás, kertkultúrás gazdálkodás, a mezővárosok kétségtelenül érdemi progressziót hordozó iskolarendszere, a sajátos szellemű paraszt-polgári identitás, a civil közösségi élet, s az erős és relatíve igen független önkormányzatiság adta.

Azok nyilván sokkal szerencsésebb európai vidékek, ahol egy (dán vagy svéd) farmer, ugyanazon a tanyaportán, már kilencedik generációjához érve újíttja meg fokozatosan a saját vidékét. De mint számos sikeres alföldi vidéki példa mutatja, még nálunk is fellelhetők olyan értékek, és lehetőségek, amelyek révén hasonló, szerves fejlődési pálya remélhető.

Ha az Alföld, mint régió, jól sáfárkodik a modern európai vidékfejlesztésbe illeszthető vidéki értékeivel és fejlesztési lehetőségeivel, s az e fejlesztést megalapozó közgondolkodásba azok a különleges – jelenleg még pénzre vagy anyagi forrásra csak áttételesen konvertálható – értékek is megjelennek, akkor van remény. Mint az egyik holland vidéket kutató geográfus írta: „Kevesebb tervre és több vízióra”, ötletre, kezdeményezőkézségre van szükség (Huigen, 1996).

Ezek a tájértékek (nemzeti parkok, folyók, tanyák, gazdálkodási és kulturális hagyományok) csak akkor válhatnak egy sikeres európai típusú vidékfejlesztés kiaknázható tényezőivé, ha az e vidéki tereket célzó honi fejlesztésünk az alföldi adottságoknak sokkal megfelelőbb, sokszínűbb és sokoldalúbb területi és regionális politikát alkalmaz a jövőben.

IRODALOM

- Bryant, C.R. – Marois, C. (eds.) 1996: *The sustainability of rural system*. Montreal: Université Montreal.
- Cloke, P. J. 1983: *An introduction to rural settlement planning*. London: Methuen.
- Cloke, P. J. – Park, C. C. 1985: *Rural Resource Management*. New York: St. Martin Press.
- Clout, H. D. 1972: *Rural geography*. Oxford: Pergamon Press.
- Csatári B. 1995: *Az Alföld helyzete és perspektívái*. Nagyalföld alapítvány kötetei, 4. Békéscsaba: Nagyalföld Alapítvány.
- Csatári B. 1999: A kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálata I-II. Kézirat. Kecskemét: MTA RKK ATI.
- Csatári B. 2000: Kísérlet a magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározására. In: Dövényi Z. (szerk.) *Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek*. Budapest: MTA FKI: 151–167.
- Dorgai L. 1998: Néhány gondolat a „Mi tekinthető vidéknek?” c. vitacikkhez. *Gazdálkodás* 42 (5): 60–64.
- Enyedi Gy. 1996: *Regionális folyamatok Magyarországon*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Fehér A. 1998: A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. *Gazdálkodás* 42 (5): 55–59.
- Huigen, P. P. 1996: Less planning, more vision! Planning ideas and sustainability for rural areas. In: Bryant, C.R. – Marois, C. (eds.) *The sustainability of rural system*. Montreal: Université Montreal: 217–229.
- Kovács T. 1998: Mi tekinthető vidéknek? *Gazdálkodás* 42 (5): 39–48.
- Kulcsár L. – Kozári J. 1998: A vidékfejlesztés új stratégiája Magyarországon. *Gazdálkodás* 42 (4): 11–21.
- Moseley, M. 1979: *Accessibility: the rural challenge*. London: Methuen.
- Romány P. 1998: Miért fontos a vidék? *Gazdálkodás* 42 (5): 49–59.
- Situation and Outlook, Rural Developments. European Commission DG VI: CAP 2000, Working Document, 1997.
- Terra Stúdió Kft. résztanulmánya a kistérségek települési elérhetőségéről. In: A kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálata. 1999. Témavezető: Csatári B. Kutatási zárójelentés. Kecskemét: MTA RKK ATI.
- WCED – 1987: The Brundtland Report.

EUROPEAN RURALITY AND THE GREAT PLAIN

Bálint Csátári

The present study surveys the major pragmatic factors influencing the rural development of the Hungarian Plain, a region with a particular historical past, which might also be of some significance from the aspect of the general European rural development as well. First it delineates the outlines of the thematic development of 'rural' geography', a discipline emerging in the 1960s in Western Europe. Then it evaluates its trends and tendencies, presenting the impact research has had on the practice of regional and rural development in the European Union. The article emphasises that after the economic and social change of regime, Hungary, too, needs accurate, scientific, interdisciplinary definitions enabling us to interpret the diversity of rurality.

The second part of the study gives an overview of the content of rurality in the Great Plain. Adopting the train of thought of European rural geography, in an attempt to adapt, it enumerates the regional elements leading to modern sustainable rural growth: the condition of regional agriculture, the role of nature reserves and accessibility. Then an accurate classification is given of the index of rurality in the Great Plain Region, outlining its compatibility with the solutions seen in European rural development.

Finally, the study concludes that the road to the consummation of modern, sustainable, diversified and integrated rural development appreciating valuable landscapes and relying on a renewed city-village relationship will be long and arduous. The major – and in the author's opinion vital – stages of the journey to be made will probably be (1) the solution of agrarian issues, (2) the development of general infrastructure and (3) accessibility, (4) the increased emanation of cities in economy and area supply as well as (5) the adaptability and creativity of local society appreciating and sustaining development.

MEGJEGYZÉSEK AZ ALFÖLDI RÉGIÓK VERSENYKÉPESSÉGÉNEK MEGÍTÉLÉSÉHEZ

*Lengyel Imre**

A versenyképesség napjaink egyik legfontosabb kifejezése, legalábbis ez az érzése annak, aki az Európai Unió (EU) regionális politikájának dokumentumait, avagy a különböző hazai regionális és megyei területfejlesztési koncepciókat és stratégiai programokat áttekinti. A versenyképesség egy igen régi, a piaccal és a versennyel egyidős közgazdasági fogalom, sokféle tartalommal gyakran előfordult eddig is, hiszen a piaci versenyben való sikerességet, a helytállást, a versenyre való készséget jelenti. Kérdés viszont, hogy a vállalatokra, avagy nemzetgazdaságokra értelmezett versenyképességet lehet-e, és ha igen, akkor hogyan a régiókra is alkalmazni? Továbbá az is lényeges, hogyan alakult a magyar régiók versenyképessége és mit tehetünk javítására?

E tanulmány először rövid áttekintést ad a regionális versenyképesség fogalmáról és annak az EU regionális politikájában történő alkalmazásáról. Ezt követően a versenyképesség „mérhetősége”, azaz legfontosabb mutatói, majd a versenyképesség javításának alapvető tényezői kerülnek ismertetésre. A mutatók és a tényezők alapján röviden elemezzük a magyar régiók versenyképességét, különös tekintettel az alföldi régiókra.

1. VERSENYKÉPESSÉG: AZ ÚJ „VARÁZSSZÓ”

A versenyképesség általános értelemben a piaci versenyben elért sikerhez vagy kudarchoz kapcsolódik; mind a vállalatok, mind az országok esetében régóta használatos kifejezés. A vállalatoknál a piaci versenyre való hajlamot, készséget, a piaci részesedés és jövedelmezőség növelését, az üzleti sikerességet, a tartós versenyelőnyöket jelenti. Nemzetgazdaságok esetében a nemzetközi versenyben való sikerességet, az exportpiaci részesedést, a pozitív külkereskedelmi mérleget, a növekvő kibocsátást stb. értik alatta (Hatzichronoglou, 1996; Török 1997; Porter, 1990). A „versenyképesség fogalma mikroszinten a piaci versenyben való pozíciószerezés, illetve helytállás képességét jelenti az egyes vállalatok, egymás versenytársai között, valamint makrogazdasági szempontból az egyes nemzetgazdaságok között” (Török 1999a: 74).

A versenyképesség újabb, mindent elsöprő divatja mintegy húsz éve kezdődött és napjainkban is tart.

Először az Egyesült Államokban jött létre a nyolcvanas évek elején neves szakértőkből Reagan elnök tanácsadó szerveként az elnöki Ipari/Ágazati Versenyképességi

* Dr. Lengyel Imre a közgazdaságtudomány kandidátusa, tanszékvezető egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Regionális- és Alkalmazott Gazdaságtani Tanszék

ségi Bizottság (President's Commission on Industrial Competitiveness), amelyben éles vitákat folytattak az iparpolitika lehetőségeiről. Ebben és a hasonló célú egyéb bizottságokban a versenyképesség fogalmát is megpróbálták definiálni, ami érdekes és hasznos szakmai vitákon keresztül elvezetett a versenyképesség fogalmának és jellemzőinek pontosításához. Az Egyesült Államokban azóta is többféle, a versenyképességet nevében is viselő bizottság működik (pl. Council on Competitiveness, US Competitiveness Policy Council stb.), a gazdaságpolitikai és -fejlesztési elképzelések az egyes tagállamokban, városokban főleg a versenyképesség fogalmára támaszkodnak. Nemzetközi szervezetek is alakultak, pl. létrejött Barcelonában 1998-ban a „The Competitiveness Institute”. A nyolcvanas évek végétől könyvek, folyóiratcikkek tömegét publikálták a versenyképesség különböző kérdéseiről (Török 1999b; Lengyel 2000a).

Mind az OECD, mind az EU különböző bizottságaiban az Egyesült Államok mintájára a kilencvenes évek elejétől átvették a versenyképesség fogalmát, ami a különböző fejlesztési dokumentumokban előtérbe került (OECD 1998). Az OECD több munkabizottságában folytattak vitákat, aminek eredményeképpen a kilencvenes évek közepén megszületett az *egységes versenyképesség fogalma*.

Az EU-ban az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó fehér könyv már együtt tárgyalta a növekedés, versenyképesség és foglalkoztatottság kérdéseit (EC 1994a). Az EU-ban szintén létrejött a Versenyképességi Tanácsadó Csoport (Competitiveness Advisory Group), amely két időszakban, 1995–96 és 1997–99 között készített nagy visszhangot kváltott jelentéseket. Az OECD-ben és az EU-ban iparpolitika helyett egyaránt ipari versenyképességi politikát (industrial competitiveness policy) javasolnak a tagországoknak (OECD 1997b); ezen szervezetek éves jelentései már versenyképességi jelentések (OECD Industrial Competitiveness, The Competitiveness of European Industry, European industrial competitiveness stb.).

Hamar megjelent a *regionális versenyképesség* (regional competitiveness) fogalma is, amellyel kapcsolatban az OECD már 1997-ben kiadványt adott ki (OECD 1997a), az Egyesült Királyságban pedig 1998-tól készülnek regionális versenyképességi mutatók és fejlesztési stratégiák stb. Számunkra leginkább érdekes, hasznos és részben követendő folyamat az EU-ban zajlott le.

Az EU 1994-ben kiadott ötödik regionális időszaki jelentése már címében is a versenyképességet és a kohéziót együtt jeleníti meg (EC 1994b; Horváth 1998). Az első kohéziós jelentés 1996-ban már leszögezi a legfontosabb fejlesztési célról, hogy „a versenyképesség nem végcél önmagában, hanem eszköz a társadalom európai modelljének megszilárdításához” (EC 1996). Az EU 1999-ben készített hatodik regionális időszaki jelentése tekinthető témánk szempontjából a legkiforrottabbnak, mivel a regionális versenyképesség fogalmát nemcsak definiálja, hanem igen részletesen megadja javításának eszköztárát is (EC 1999a). A Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap 2000–2006 közötti felhasználására vonatkozó irányelvekben leírt három stratégiai prioritásból az első: a *regionális versenyképesség*, a második a társadalmi kohézió és foglalkoztatottság, míg a harmadik a városi és rurális térségek fejlesztése (EC 1999b). Az 1999 májusában elfogadott Európai Területfejlesztési

Perspektíva (ESDP) is három célkitűzést ír elő: a gazdasági és társadalmi kohéziót, a természeti erőforrások és kulturális örökség megőrzését, valamint *az európai térség kiegyensúlyozottabb versenyképességét* (EC 1999c). Leszögezhetjük, hogy az EU-ban a regionális politika a régiók fejlődését és elmaradottságuk mérséklését elsősorban versenyképességük javításától várja el.

Miért, milyen folyamatok következtében került előtérbe a versenyképesség? A legfontosabb ok a globalizáció felerősödése, ami természetesen sokréteggű folyamatot takar. A nyolcvanas évektől két felismerés vált széles körben nyilvánvalóvá:

- A fejlődést és fejlettséget a hagyományos fogalmakkal és mutatókkal nem lehet jól leírni, pl. a GDP növekedése önmagában már nem tükrözi vissza egy gazdaság „erejét”.
- Napjainkban a kormányok a hagyományos gazdaságpolitikai beavatkozásokkal: kvótákkal, export-import engedélyekkel, monetáris és fiskális eszközökkel stb. nem tudják befolyásolni a globális gazdasági folyamatokat.

A globális kihívásokra adott válaszok, így a regionális politikai válaszok is a versenyképesség fogalmát helyezték előtérbe. A korábbi „nemzetközi” gazdaságból egy „globális” gazdaság kialakulása két fő tényezőnek tudható be (Hatzichronoglou, 1996; EC 1999d):

- A *deregulációs politikáknak* (a kereskedelmi akadályok, vámok és korlátok lebontása, a pénzügyi szektor és a versenypolitika liberalizálása, a tőkemozgás szabadabbá válása, a termelési tényezők áramlásának szabadsága, a telephelyek létrehozásának elősegítése, a minősítések és szabványok kölcsönös elfogadása, a szolgáltatások elterjedése stb.).
- Az *informatikai és kommunikációs technikák és technológiák* növekvő gazdasági szerepének (az országhatároktól független az információk áramlása, az adatátvitel, az e-business és e-commerce, a műholdas televízió, az automatizált banki és pénzügyi rendszerek, a személyek kommunikációs lehetőségei: mobil telefon, e-mail stb.).

A deregulációk hatásának és a kommunikációs technológiák fejlődésének közvetlen következménye volt a világpiaci verseny szinte előzmény nélküli erősödése és a „globális versenyképesség” megjelenése. Napjainkban a *globális verseny* négy fő folyamatát lehet megfigyelni, amelyek a régiók versenyképességét is befolyásolják (Hatzichronoglou, 1999: 7–8):

- Előre nem látható módon *nő a verseny* a vállalatok között a különböző piacokon, egyre több cég lép ki a nemzetközi piacra és kénytelen versenyezni a külföldiekkel hazai piacokon is, a saját helyi, regionális piacain is.
- A *termelés, gyártás nemzetközivé vált*, az országok és cégek komplex módon kapcsolódnak egymáshoz, a termelés inputja (tőke, munkaerő, technológia, alapanyag, félkész termék) sok országból és sok helyről beszerezhető, több esetben nehéz megmondani, hogy melyik input melyik országból, régióból jön és milyen értékű az adott ország, régió hozzájárulása a termék végső értékéhez.

- A nemzetközi kereskedelem összetétele is megváltozott, számtalan telephely, érdekeltség van külföldön és a nemzetközi kereskedelem tekintélyes része a különböző országokban levő telephelyek és az anyacég, valamint ugyanazon cég telephelyei között zajlik, így a vállalaton belüli árumozgás országok közöttiként van nyilvántartva, a fejlett országok importjának döntő része saját világcégeik más országokban lévő érdekeltségeitől származik.
- *Növekszik a kölcsönös összefüggés* a globalizáció különböző részfolyamatai között: a közvetlen külföldi befektetések (külföldi működő tőke), az árukereskedelem, a technológia-transzfer és a tőketranszfer egymáshoz szorosan kapcsolódik, nehéz kimutatni egy-egy régió gazdaságában ezen részfolyamatokat külön-külön.

A globalizáció másik alapvető következménye *a térségek, régiók szerepének megváltozása és felértékelődése*. A régiók, földrajzi koncentrációk előtérbe kerülése nem valamilyen politikai vagy eszmei „divatnak” a következménye, hanem a globalizáció megváltoztatta a távolság szerepét és egy új gazdasági teret hozott létre (Cséfalvay 1999; Enyedi 2000; Lengyel–Rechnitzer 2000). A mai világban a vállalatok „bármit-bármikor-bárhonnan” beszerezhetnek és nagyon sok hasonlóan előnyös telephelyet hozhatnak létre. Ennek ellenére az empirikus vizsgálatok szerint a globális cégek tevékenységei térben nem terülnek szét egyenletesen, hanem erőteljes regionális specializáció (és földrajzi koncentráció) figyelhető meg.

A globális versenyben részt vevő és azt nagyrészt irányító nemzetközi vállalatok versenyelőnyei a cégek lényegi tevékenységeinek (core competencies) helyet adó térségtől, általában egy várostól és vonzáskörzetétől függenek, ahol a vállalati döntéshozók, a versenysztratégiát kidolgozók, a fejlesztők, a marketingesek, a pénzügyesek stb. dolgoznak és élnek (Porter, 1990; Lengyel 2000a). A globális versenyben dúló erőteljes rivalizálásban felértékelődtek a versenyelőnyök lokális forrásai: az innovációk kifejlesztését segítő üzleti környezet, az alacsonyabb tranzakciós költségeket lehetővé tevő regionális hálózatok, a speciális versenyelőnyöket nyújtó helyi intézmények (oktató, képző, minősítő stb.), a helyi tudásbázis stb. Úgy is lehet fogalmazni, hogy *a globális verseny nem más, mint a globális vállalatoknak helyet adó régiók és városok versenye*. Azaz a nemzetközi verseny helyébe a globális verseny lépett, és a korábbi nemzetgazdasági szint vesztített fontosságából, kompetenciái egyrészt „felcsúsztak” a globális, másrészt „lecsúsztak” a regionális szintre.

A globalizáció teljesen új követelményeket támaszt, az erőteljes verseny a világon szinte mindenütt jelen van, az új kihívásokra és új problémákra új válaszokat kell adni. Az új válaszok többsége pedig a versenyképesség fogalmára épül. A versenyképesség lényegében a gazdasági növekedés, a gazdasági fejlettség mérésének és javításának eszköze lett az új, megváltozott körülmények között. A globalizáció a vállalati versenyelőnyök lokalitását előtérbe helyezte, emiatt ráterelődött a figyelem a régiókra. Egyrészt a gazdasági folyamatok szükségszerűen hozzák magukkal a régiók, lokalitások felértékelődését, másrészt a régiók versenyképességének javítása vált a regionális politikák egyik legfontosabb prioritásává.

2. A VERSENYKÉPESSÉG EGYSÉGES FOGALMA

A versenyképességet többféle felfogásból, eltérő megközelítésekkel próbálták definiálni, hosszú listát lehetne összeállítani a különböző kísérletekből (Maskell et al 1998; Hatzichronoglou, 1999; Török 1999b; Lengyel 2000a). A versenyképesség fogalma a vállalatoknál egyértelmű: a versenyképes vállalat tartósan jövedelmező és növelni tudja, vagy legalább megőrizni piaci részesedését. Makrogazdaságok esetében igen eltérő vélemények vannak, pl. Krugman egyenesen tagadja országok esetében a versenyképesség fogalmának elméleti alkalmasságát (Krugman, 1994). A regionális versenyképesség fogalma elsősorban a makroökonómiai felfogásokra vezethető vissza, amelyek két nagy csoportba sorolhatók, az egyik az „ex post” a másik az „ex ante” felfogás.

- Az „ex post” versenyképesség a gazdaság múltbeli mérhető teljesítményére utal, a leggyakrabban használt mutatók: a GDP növekedési üteme, az egy lakosra jutó GDP, a külkereskedelmi egyensúly alakulása, az exportpiaci részesedés, az országok relatív költségcsintje, főleg a munkaerőé, a reálárfolyam stb.
- Az „ex ante” versenyképesség nem a gazdasági teljesítmény valamely mutatóját vagy mutatórendszerét, hanem a vállalati versenyelőnyöket nyújtó tényezőket, a globális versenyben való sikeres helytállás háttérfeltételeit, az üzleti környezet elemeit hangsúlyozza. Ez a felfogás elsősorban az üzleti feltételekre és környezetre, az inputra koncentrál, és csak másodsorban a gazdasági teljesítményekre, azaz inkább az okokat elemzi és nem az okozatokat. Emiatt gyakran támaszkodik szakértői véleményekre, kérdőíves felmérésekre és sok esetben szubjektív információkat, becslési adatokat dolgoz fel.

Napjainkra egyre inkább teret nyert, hogy a globalizálódó világgazdaságban zajló folyamatok leírásában mind vállalatokra (mikroszintre), mind iparágakra és régiókra (mezoszintre), mind nemzetgazdaságokra (makroszintre) a *versenyképesség egységesen értelmezhető fogalomként* is megadható. Az egységes versenyképesség-fogalom részben azért született, hogy általánosan elfogadott elméleti definíciót adjon, amely egyúttal jól mérhető és a gazdaságpolitika számára is hasznosítható.

A versenyképesség egységes/kiterjesztett fogalmának megalkotása szempontjából többen az USA Versenyképességi Tanácsa, az OECD és az EU dokumentumait tekintik irányadónak. Az OECD több dokumentuma és az EU hatodik regionális jelentése alapján (Hatzichronoglou, 1996; OECD 1997a; Wienert, 1997; EC 1999a; Maskell–Malmberg, 1999; Lengyel 2000a) az *egységes versenyképesség fogalma*: a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve.

Ez az egységes versenyképesség-fogalom elég rugalmas és széles körben használható, az értelmezéskor az alábbi főbb szempontokat kell figyelembe venni:

- Komplex, azaz *mindegyik gazdasági és területi egységre* (vállalat, iparág, régió, nemzet, makrorégió) értelmezhető fogalom.

- Két mérhető közgazdasági kategóriát: a *jövedelmet* és a *foglalkoztatottságot* emeli ki, de nem tér ki a tőke- és munkajövedelmek arányára.
- A nemzetközi versenyben való részvételt, a nyitott gazdaságot veszi alapul, azaz csak a *globális versenyben* eladható, piacképes termékek és szolgáltatások előállítását.

Az egységes versenyképesség fogalmában a relatív magas jövedelem (amit általában az egy főre jutó GDP-vel mérünk) és a relatív magas foglalkoztatottsági szint (amit a foglalkoztatottsági ráta mutat) a két fő tényező. Ezt a két tényezőt külön-külön is lehet mérni, de közöttük közismert módon kimutatható egy kapcsolat, mivel az egy lakosra jutó GDP felbontható három szorzótényezőre: az egy foglalkoztatottra jutó GDP-re (ami szoros korrelációban van a munkatermelékenységgel), a foglalkoztatottsági rátára és a munkaképes korúak arányára a lakónépességen belül (EC 1999a; Lengyel 2000a; Lengyel–Rechnitzer 2000).

A fentiek alapján az egységes versenyképesség fogalmának pontosításából adódik a *regionális versenyképesség mutatórendszere*: a régióban megtermelt egy lakosra jutó jövedelem, amely jövedelem egyaránt adódik a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság magas szintjéből. Másképpen, a versenyképesség olyan fenntartható gazdasági növekedést jelent, amely magas foglalkoztatottsági ráta mellett magas munkatermelékenységből származik. Nemcsak az abszolút szint, hanem mindhárom alapkategória *növekedési üteme* is fontos.

A regionális versenyképesség fogalmából következik, hogy *nincs egyetlen kiemelt mutatója*, nem jellemezhető egyetlen adattal, hanem egymáshoz szorosan kapcsolódó, összefüggő, viszonylag jól mérhető és egyértelmű *három gazdasági mutató együttesét* jelenti:

- a regionális GDP egy lakosra jutó nagyságát,
- a régióban a munkatermelékenységet,
- a régióban a foglalkoztatottsági rátát.

Azt a régiót tekintjük versenyképesnek, ahol nemcsak az egy lakosra jutó GDP magas, hanem magas a munkatermelékenység (abszolút szintje és növekedési üteme), amely a vállalatok versenyképességét jelenti, és magas a foglalkoztatottsági ráta, ezáltal a jövedelmek várhatóan szétterülnek és lehetővé teszik a munkaerő felkészültségének (versenyképességének) javulását és a magas szintű lakossági fogyasztást is. Mindhárom mutatót jól lehet mérni régiókra – az EU-ban NUTS-2 szintűek a regionális versenyképességi vizsgálatok (Szaló 1999). A munkatermelékenység valójában azt jelenti, hogy aki dolgozik, az mekkora tényezőjévedelmet (értéket) állít elő, miközben a tőkejövedelmek sokszor mobilak, addig a munkajövedelmek általában helyben maradnak és a régió összes lakosa „ebből él”.

Az egységes versenyképesség fogalmából és három összekapcsolódó mutatójából egyértelműen kiderül, hogy lényegében a *gazdasági növekedés hagyományos gondolkodásmódja lett finomítva*, hozzáigazítva a globális feltételekhez, mivel a gazdasági kibocsátás mellett a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság is fontossá vált. Az egységes fogalom a korábbi álláspontok elméleti hiányosságait próbálja

kiküszöbölni azzal, hogy a versenyképességet három tradicionális közgazdaság-tudományi kategória együtteseként értelmezi. A regionális versenyképesség fogalmában a hatékonyság (a munkatermelékenység) és a méltányosság (a foglalkoztatottsági ráta), azaz a regionális politika két hagyományos célja együtt jelenik meg. Nyilván a foglalkoztatottság javítása alapvető társadalompolitikai cél is, amint az EU-ban az idézett fehér könyv is és az első kohéziós jelentés is megfogalmazza, a versenyképesség nemcsak a szűken vett gazdasági célokat elégíti ki (EC 1994a; EC 1996).

Az egységes versenyképesség fogalma más indítatású regionális tudományi kutatások megállapításaival is összecseng. Enyedi György (1996: 62) megfogalmazásában a városok sikerességének középpontjában a hosszú távú és stabil jövedelemnövelés áll és „a várospolitikai célja a városban előállított jövedelem tartós növelése oly módon, hogy e jövedelemnövelésből a városi társadalom széles rétegei részesedjenek”. Nyilvánvalóan a várospolitikai célja is a versenyképesség növelése, mivel döntően csak magas foglalkoztatottsági ráta esetében tudnak a képződő jövedelemből a helyben élők is részesülni. Így az egységes versenyképesség fogalma mind-egyik területi egységre, a várostól a makrorégióig alkalmazható és mérhető.

Az egységes versenyképesség fogalma első olvasásra triviálisnak tűnik, hiszen mind a jövedelem, mind a foglalkoztatottság kérdéseit régóta elemzik. Új viszont a kettő összekapcsolása és új a versenyképesség mérésének mutatórendszere is. Az is újdonság, hogy a gazdasági növekedésben korábban fetisizált GDP kapott egy „társuralkodót”. Alapvető, hogy nem egy parciális tényezőt (pl. közlekedés, helyi adók, önkormányzati fejlesztéspolitika, humán erőforrás stb.) emel ki, hanem a legfontosabb közgazdasági kategóriák együttesét, azaz egy-egy régió versenyképessége kimondottan közgazdasági szempontokból indul ki. Lényeges, hogy a bonyolult, időnként több száz mutatóból¹ álló „versenyképességi index” leegyszerűsödött az alapvető kategóriákra, ezáltal áttekinthetővé és rendszerezhetővé váltak nemcsak az elemzések, hanem a fejlesztési politikák célrendszerei is (Rechnitzer 1997). Megjegyezzük, hogy több gyorsan fejlődő ország nem számít versenyképesnek, hiába magas a GDP növekedési üteme, ha magas a munkanélküliségi (alacsony a foglalkoztatottsági) rátájuk.

3. A HAZAI RÉGIÓK VERSENYKÉPESSÉGE

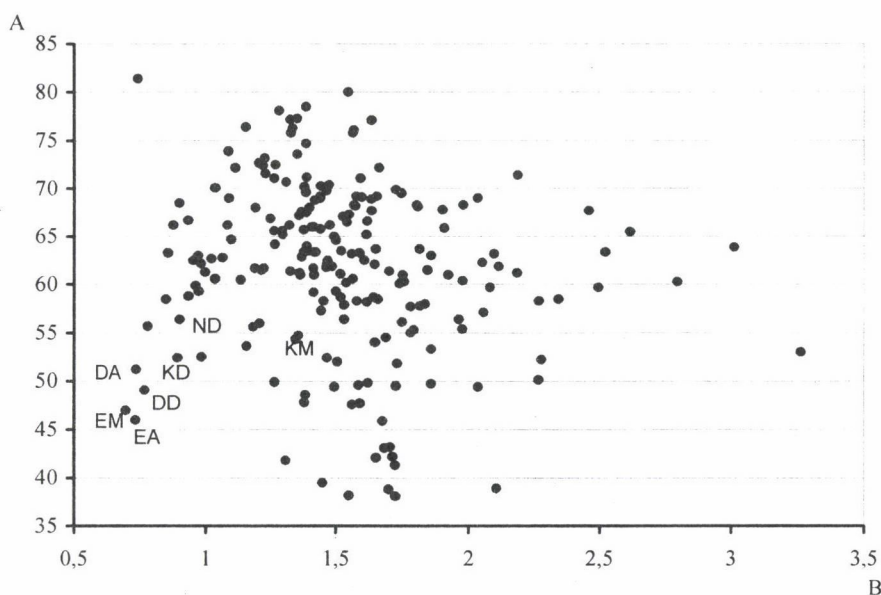
Az egységes versenyképesség fogalmának és mutatóinak ismertetése után röviden áttekintjük a magyar régiók és megyék versenyképességét, egyrészt az EU többi NUTS-2 szintű (206 db) régiójához, másrészt egymáshoz viszonyítva. Csak a legfontosabb mutatók és tényezők vázlatos elemzésére van módunk, nem térhetünk ki

¹ Az egyik legismertebb versenyképességi kiadvány, az International Institute for Management Development (Lausanne, Svájc) által 1986 óta készített „The World Competitiveness Yearbook” 1999-ben országonként 290 mutatót tartalmazott.

a háttér folyamatok értékelésére. Nyilvánvalóan mind a foglalkoztatottsági rátát², mind a (regionális) GDP-t becslések felhasználásával számítják ki, ezért csak a szignifikáns eltéréseket célszerű figyelembe vennünk.

A hét magyar régió mind a munkatermelékenységet, mind a foglalkoztatottsági rátát tekintve a 15 EU-tagország régióitól jól elkülönül. A 206 EU-régióhoz viszonyítva, az „EU-ból nézve” a magyar régiók versenyképessége nagyon gyenge, négy magyar régió található az európai mezőny végén: az észak-alföldi, az észak-magyarországi, a dél-dunántúli, és a dél-alföldi (1. ábra).

1. ábra. A hazai és az EU NUTS-2 szintű régióinak versenyképessége (1996)
Figure 1 The competitiveness of Hungarian and EU NUTS-2 level regions (1996)

A: foglalkoztatottsági ráta (%), B: munkatermelékenység (GDP/foglalkoztatott)

A: rate of employment (%), B: productivity (GDP per person in employment)

KM: Közép-Magyarország, ND: Nyugat-Dunántúl, KD: Közép-Dunántúl, DD: Dél-Dunántúl, EM: Észak-Magyarország, EA: Észak-Alföld, DA: Dél-Alföld.

Forrás: EC (1999a) és KSH mikrocenzus alapján saját számítás.

Az itthon kiemelkedően sikeresnek tartott közép-dunántúli és nyugat-dunántúli régiók versenyképessége is a leggyengébbek között van, egyedül Közép-Magyarország éri el az EU „alsó középosztályának” szintjét. Az köztudott, hogy vásárlóerő-

² Foglalkoztatott a munkaerő-felmérésben megkérdezett olyan 15–74 éves személy, aki a megfigyelt héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, vagy munkájától csak átmenetileg (betegség, szabadság, gyes, sorkatonai szolgálat stb.) volt távol. Egy régió foglalkoztatottsági rátája a foglalkoztatottak aránya a 15–74 éves lakónépességhez viszonyítva.

paritáson számolva Magyarország egy lakosra jutó GDP-je mintegy az EU-átlag felénél jár, az viszont meglepő, hogy a munkaképes korú lakosságnak csak mintegy fele dolgozik, míg az EU-ban kb. kétharmaduk. Magyarországon a 15–74 évesek között a lakosság 51–52%-a foglalkoztatott, ami nemzetközileg nagyon alacsony: száz gazdaságilag aktívra (foglalkoztatottak és regisztrált munkanélküliek együtt) 152 fő gazdaságilag nem aktív jutott 1998-ban³, Európában ez a legkedvezőtlenebb aktivitás. Az is egyértelmű, hogy a hazai regionális különbségek Európából (Brüsszelből) nézve nem számottevőek, a Közép-magyarországi Régió kívül a többi hat régió egyaránt nagyon elmaradott, gyenge a versenyképességük.

A fentiek alapján nem lehetnek vérmes reményeink, a munkatermelékenység javítása részben tökeigényes (technológia-igényes), részben a munkaerő képzettségének, tudásának és „hozzáállásának” megváltozását feltételezi, azaz mindenképpen időigényes folyamat. A többi régióhoz viszonyítva egyértelmű, hogy a magyar régiók versenyképessége gyenge marad, ha ilyen alacsony a foglalkoztatottsági rátájuk. Nemcsak munkahelyeket kellene létrehozni (miközben hazánkban a munkanélküliségi ráta viszonylag alacsony), hanem várhatóan a kedvezményes nyugdíjak jelenlegi feltételeit és a nyugdíjkorhatárt sem lehet fenntartani.

1. táblázat. Az egy lakosra jutó GDP vásárlóerő-paritáson az EU (15) átlagához viszonyítva (%)

Régiók/megyék	1996	1997	1998
<i>Közép-Magyarország</i>	68,4	70,9	71,0
<i>Közép-Dunántúl</i>	42,8	45,6	47,1
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	48,9	50,0	53,1
<i>Dél-Dunántúl</i>	37,3	36,9	37,1
<i>Észak-Magyarország</i>	32,2	32,0	32,6
<i>Észak-Alföld</i>	32,8	32,9	32,5
Hajdú-Bihar	36,4	36,3	36,4
Jász-Nagykun-Szolnok	35,2	35,7	34,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	27,6	27,5	27,3
<i>Dél-Alföld</i>	37,9	37,0	36,7
Bács-Kiskun	35,3	34,7	34,3
Békés	35,6	34,1	33,3
Csongrád	43,2	42,7	42,9
<i>Ország összesen</i>	46,6	47,5	48,1

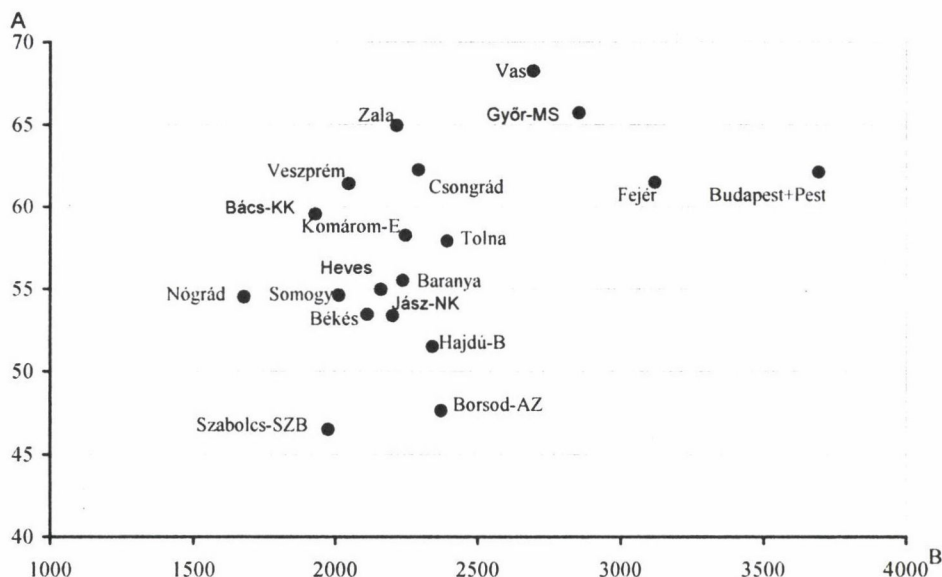
Forrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv, 1999

Magyarországon az egy lakosra jutó GDP vásárlóerő-paritáson a 15 EU tagországhoz viszonyítva 1996-tól 1998-ig 1,5 %-kal nőtt (1. táblázat). Viszont ez a gazdasági növekedés a régiók között egyenlőtlenül oszlott el: három régióban látványo-

³ KSH Statisztikai Évkönyv, 1998.

san nőtt (Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Közép-Magyarország), három régióban stagnált (Észak-Alföld, Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl), míg a Dél-Alföldön visszaesett. A hét magyar régióból háromban elindult a felzárkózási folyamat az EU-átlaghoz, míg a másik négyénél erre még várni kell. A hat alföldi megyéből négy gazdasági növekedése stagnál, míg kettő, Békés és Bács-Kiskun fokozatosan elmarad az EU-átlagtól. Ez pedig azt jelenti, hogy ezekben a térségekben egyre távolibb a remény arra, hogy az itt élők jövedelme, életszínvonala is javuljon. A megyék versenyképességét tekintve jelentős eltérések, nagy szóródás figyelhető meg, nyilván a régiókon belül is (2. ábra). Egyértelműen kiderül, hogy a sikeres dunántúli megyékben nemcsak a munkatermelékenység magas, hanem a foglalkoztatottsági ráta is. Azaz nemcsak hatékonyabban dolgoznak, hanem többen is, mint pl. az alföldi megyékben. A megyék eltérő versenyképessége utal arra is, hogy „régiókban gondolkozva” túlzottan leegyszerűsített következtetésekre juthatunk, a „kettéosztott” ország szlogenje csak bizonyos szövegkörnyezetben helytálló. Az Alföldön belül is a megyék között nagyok az eltérések a két versenyképességi alapkategóriát tekintve.

2. ábra A megyék versenyképessége 1998-ban
Figure 2 The competitiveness of counties in 1998

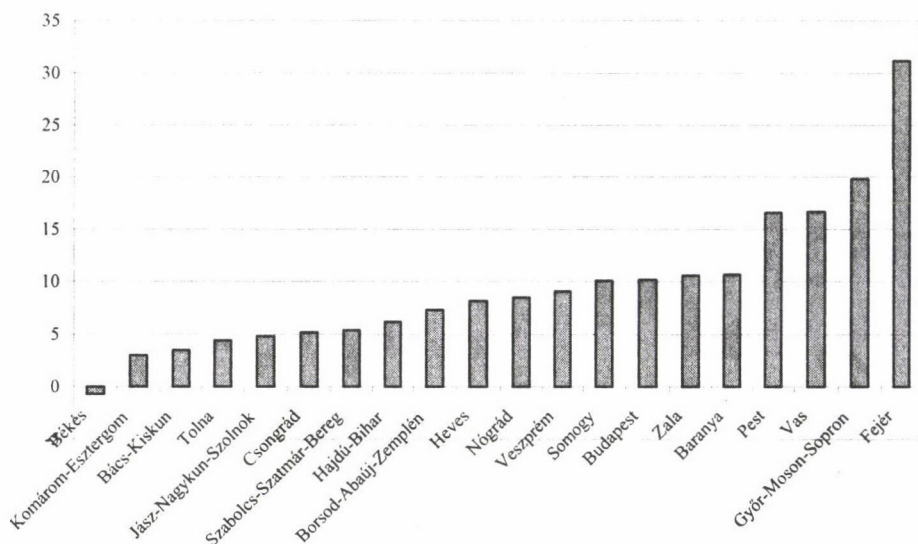
A: foglalkoztatottsági ráta (%), B: munkatermelékenység (GDP/foglalkoztatott: ezer Ft)
A: rate of employment (%), B: productivity (GDP per person in employment: in thousand HUF)
Forrás: KSH Statisztikai Évkönyv, 1998: 100, 301.

A versenyképességnél nemcsak a statikus állapot, hanem az időbeli változás is lényeges. A legfontosabb jelzőszám, az egy lakosra jutó GDP reálértéken mért 1996 és 1998 közötti területi változása a korábban írottakhoz hasonló tendenciát mutat (3. ábra). A dunántúli megyék többségében erőteljes a növekedés, a két év alatt eléri, sőt több helyen meghaladja a 10%-ot. Viszont a legkisebb növekedési ütemet produkáló nyolc megye között ott található mind a hat alföldi megye, sőt Békés megyében még csökken is a fajlagos GDP. A központilag erőteljesen támogatott észak-magyarországi megyékben már láthatóan megindult a fejlődés, azaz úgy tűnik, hogy a szerkezetváltás erőfeszítéseinek megjelentek az első eredményei.

Nyilvánvaló, hogy egy megyében megtermelt GDP nagysága eltérhet az ottani lakosság életszínvonalától, amely nemcsak a munkajövedelmektől, hanem a költségvetési újraelosztástól és a jövedelemtranszferektől (pl. szülő-gyerek között) is függ. Ráadásul a tőkejövedelmek nagy részét kivonják a régióból a tulajdonosok (pl. a külföldiek). Továbbá a GDP általában alulbecsült a jelentős agrárszférával és ön-ellátással vagy idegenforgalommal bíró térségekben, mivel ezekben az ágazatokban a „szürke” és fekete gazdaság egyaránt jelentős.

3. ábra. Az egy lakosra jutó megyei GDP változása reálértéken
1996 és 1998 között (%)

Figure 3 The change of county GDP per inhabitant in terms of real value
between 1996 and 1996 (%)

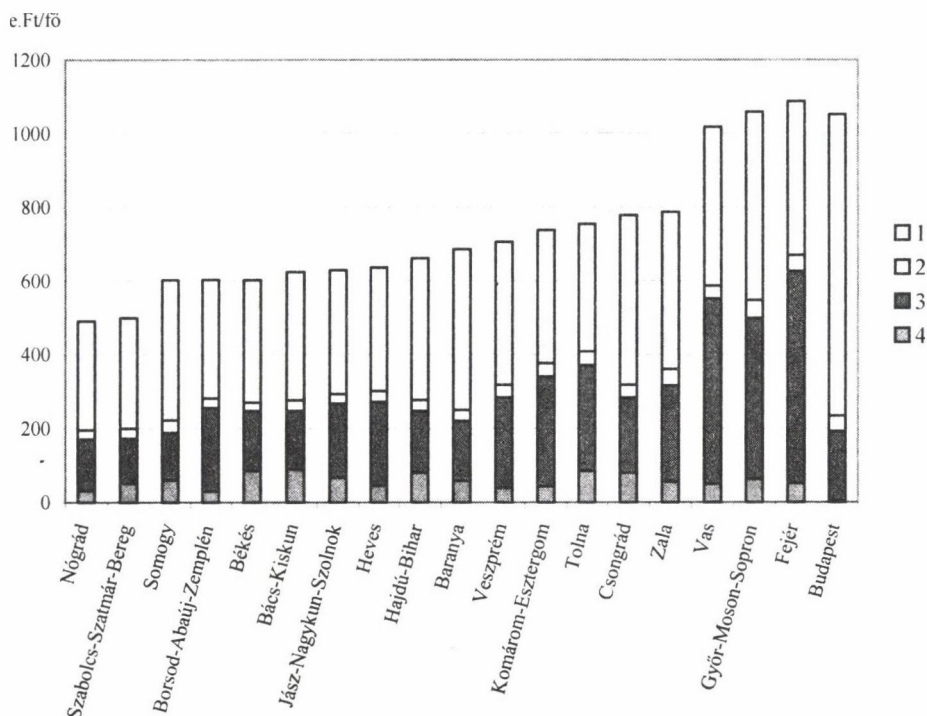

Megjegyzés: a főbb szektorok termelői árindexszeivel történő deflálás után kapott adatok

N.B. figures computed from deflation by producers' price indexes of major sectors

Magyarországon a megyénként számolt fajlagos GDP nagysága egyértelműen az iparban képződött hozzáadott értéktől függ (1997-ben korrelációjuk: +0,91 volt), míg a fővárosban dominánssá váltak a szolgáltatások, amelyek az egyetemi városokkal, köz- és államigazgatási intézményekkel, egészségügyi centrumokkal rendelkező megyékben is jelentősek: Csongrád, Baranya és Hajdú-Bihar megyékben (4. ábra).

4. ábra. Az egy lakosra jutó GDP megoszlása 1998-ban a szektorok között
Figure 4 The distribution of GDP per inhabitant among sectors in 1998

1: szolgáltatás, 2: építőipar, 3: ipar, 4: mezőgazdaság

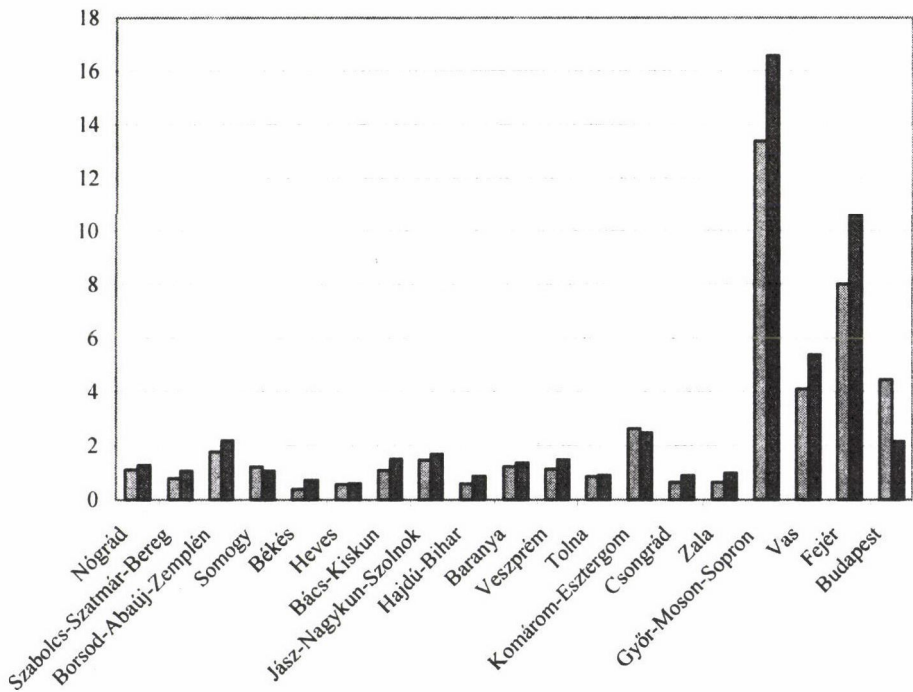
1: tertiary sector, 2: construction industry, 3: industry, 4: agriculture

A dunántúli „sikeres” megyékben az ipari tevékenységek nyilvánvalóan élénkítik a szolgáltatásokat, részben közvetlenül (pl. szállítási, üzleti tanácsadási tevékenységek iránti igények miatt), részben közvetve (a növekvő munkajövedelmekből adódó élénkebb lakossági szolgáltatási igények miatt). Az alföldi megyékben eddig még nem zajlott le érdemi szerkezetváltás, nem erősödött meg az ipar, avagy a szolgáltató szféra, emiatt is gyenge a versenyképességük. Megjegyezzük, hogy nemzet-

közi összehasonlítások alapján úgy tűnik, hogy a mezőgazdaság sehol sem képes a hozzáadott érték jelentős növelésére, illetve a hatékonyság (munkatermelékenység) javulásával általában csökken a foglalkoztatottak száma. Emiatt sem tűnnek megalapozottnak azok az Alföldön gyakori területfejlesztési elképzelések, amelyek szinte egyedül az agrárszférától várják el a régiók, megyék versenyképességének javulását.

A munkatermelékenység szektoronként eltérő ütemben javul, a vizsgálatok szerint míg a külkereskedelmi forgalomba kerülő (tradable) termékeket előállító ágazatokban az erőteljes globális verseny miatt gyorsan nő, addig a külkereskedelmi forgalomba nem kerülő (non-tradable) termékeket előállító ágazatokban (pl. közoktatás, kiskereskedelem, lakossági javítások stb.) jóval kisebb ütemben javul. Megyénként az egy lakosra jutó export nagysága érzékelteti azt, hogy a megye vállalkozásai mennyire kötődnek a nemzetközi piachoz, a globális versenyben (ami a versenyképesség egyik feltétele) hogyan tudnak helyt állni (5. ábra).

5. ábra. Az egy lakosra jutó import és export 1999-ben (ezer USD/lakos)
Figure 5 Import and export per inhabitant in 1999 (in thousands USD per inhabitant)

Forrás: Gazdasági Minisztérium honlapja.

Az adatok szerint kiemelkedik három megye, ahol az export értéke igen magas: Győr-Moson-Sopron, Fejér és Vas megye. Az import nagyságára is tekintettel egyértelmű, hogy a transznacionális cégeknek ezekben a megyékben (döntően ipari vámszabad területeken) működő érdekeltségei bonyolítanak le jelentős külkereskedelmi forgalmat. Így az exporttal szemben jelentős import áll, azaz inputjuk (alapanyag, alkatrész stb.) nagyobb részét nem hazai cégektől vásárolják.

A többi 15 megye elenyésző mértékben vesz részt a külkereskedelemben, azaz termékeik és szolgáltatásaik nem versenyképesek, avagy csak a hazai piacra termelnek. Ebből két következtetés adódik, egyrészt a megyék (főleg az alföldiek) gazdasága „non-tradable” termékeket állít elő, döntően a hazai keresletet elégíti ki, aminek szűkössége nem teszi lehetővé versenyképességük látványos javítását. Másrészt, ha végeznek is olyan tevékenységet, ami nemzetközileg is versenyképes, azt beszállítóként teszik, azaz tevékenységük más megyében levő vállalat exportjában jelenik meg. Ekkor viszont nem kerülnek közvetlen kapcsolatba a globális verseny résztvevőivel, ami komoly kiszolgáltatottságot és versenyhátrányokat okozhat. Természetesen ez a probléma igen összetett az alföldi megyékben is: nemcsak kevés a „tradable” termékeket előállító külföldi érdekeltségű (külföldi piaccal rendelkező) vállalkozás, hanem érdemi vállalati, üzleti döntési központok (ún. vállalati „home base”) sincsenek az Alföldön.

A hazai régiók és megyék versenyképességét röviden áttekintve egyértelműen lezögezhetjük, hogy tíz évvel a politikai és gazdasági rendszerváltás után csak az ország kisebb részében indult meg olyan fejlődés, amely lehetővé tenné az EU-átlaghoz történő felzárkózást. Lényegében három régió versenyképes, amelyekben látványosan nőtt a GDP, és amelyek mind munkatermelékenységüket, mind foglalkoztatottsági rátájukat javítani tudták. A régiókon belül is nagyok a megyék közötti eltérések; az ország külkereskedelme lényegében 3-4 megye nemzetközi kapcsolataira, néhány globális vállalat ottani üzemére, érdekeltségére korlátozódik. Az alföldi régiók és megyék versenyképessége gyengé, külkereskedelmük minimális, a GDP-jük növekedése csak azt teszi lehetővé, hogy ne szakadjanak le továbbra is az EU-átlagtól, a felzárkózáshoz viszont ez nem elegendő. Nemzetközi összehasonlításban is meglepően alacsony a foglalkoztatottsági ráta, azaz nemcsak a vállalatok, hanem a lakosság versenyképessége is gyenge.

4. MEGJEGYZÉSEK A REGIONÁLIS VERSENYKÉPESSÉG JAVÍTÁSÁHOZ

Régiók esetében a versenyképesség mérése az ismertett három közgazdasági kategóriával jól megoldható. Kérdés viszont, mitől függ egy régió versenyképessége, és mit tegyünk azért, hogy ez javuljon? Erre a kérdésre többféle válasz született, amely válaszok eltérnek a makroökonómiai háttér, a vállalati stratégiák (a vállalati kultúrák) jellemzői és a mikroökonómiai alapok különbözőségei miatt, illetve más-más módon lehet hatékonyan fejleszteni élenjáró, felzárkózó vagy követő régiókat (Waits, 1998; Mytelka, 1999; Porter, 2000).

Egy régió versenyképességének javulása két ellentétes folyamat megvalósítását, a munkatermelékenység növelését és a foglalkoztatottság szinten tartását, avagy javítását feltételezi. A munkatermelékenység a vállalatoktól függ, hogyan tudják versenyelőnyöket kialakítani és tartósítani, ezekbe a vállalati folyamatokba a regionális vagy helyi (ön)kormányzati politika nem tud beleszólni. Viszont ezek a versenyelőnyök jórészt a lokális környezetben gyökereznek, azaz a regionális és lokális üzleti feltételek kialakítása, a tudatos helyi fejlesztéspolitika ha nem is hoz létre versenyelőnyöket, de elősegítheti a vállalatok versenyhátrányainak mérséklését (Lengyel 2000b). A globalizáció erőteljes regionális specializációt hozott létre, emiatt egy-egy régióban a versenyképesség javítására egyidejűleg kétféle stratégiát kell folytatni (Rechnitzer 1998):

- „bottom-up” stratégia: a régió domináns iparágai, másképpen *klaszterei, versenyelőnyeinek* fenntartásához nagyon speciális fejlesztések szükségesek, amelyeket csak az érdekelt vállalatok tudnak megfogalmazni, viszont megvalósításukhoz nemcsak vállalati, hanem (helyi) kormányzati források is szükségesek (Farkas 1997),
- „top-down” stratégia: az *általános üzleti környezet, a háttérfeltételek* fejlesztése, a vállalati versenyhátrányok mérséklése, ami viszont a regionális és a helyi kormányzatok feladata, részben gazdasági (pl. infrastrukturális, oktatási stb.), részben gazdaságon kívüli tényezők (pl. közoktatás, közszolgáltatások, vállalkozói klíma stb.) fejlesztésével.

Tanulmányunkban a versenyképesség javításának csak általános szempontjait tekinthetjük át, kitérve az alföldi régiók néhány sajátosságára. Azokat a tényezőket vázoljuk, amelyek fejlesztésére a regionális és a helyi kormányzatok is hatással lehetnek. Az egyik leginkább elfogadott szempontrendszer az EU hatodik időszaki jelentésében körvonalazódott, ami főleg a regionális politikához ad támpontokat, azaz „top-down” szemléletű (EC 1999a).

A regionális versenyképesség empirikus vizsgálatánál fontos azon tényezők kiutatása, amelyek a sikeres régiókban megfigyelhetők, és amelyekre a GDP regionális különbségei visszavezethetők. A hatodik regionális időszaki jelentésben részletes mutatórendszert felhasználva a NUTS-2 szintű sikeres EU-régiók közös jellemzőit faktoranalízissel határozták meg, négy olyan faktort megadva, amelyek a GDP regionális eltéréseinek átlagosan kétharmadát (65%-át) megmagyarázzák (EC 1999a: 79–94). A következő négy faktorra vezethető vissza a régiók sikeressége:

- *A gazdasági szerkezet*: a foglalkoztatottak megoszlását a gazdaság legfontosabb szektorai (mezőgazdaság, feldolgozóipar, építőipar, gazdasági szolgáltatások, nem-gazdasági szolgáltatások) alapján vizsgálva a sikeres régiókban a foglalkoztatottak a gazdasági szolgáltatásokban és/vagy a feldolgozóiparban koncentrálnak.
- *Az innovációs tevékenységek kiterjedtsége*: a bejelentett szabadalmakkal mérve az innovációs kapacitás hatékonyságát, a sikeres régiókban jóval több szabadalom születik, mint a többi régióban.

- A *regionális elérhetőség*: a különböző közlekedési rendszereket és lehetőségeket komplexen értékelve, a sikeres régiók megközelíthetősége, elérhetősége (fekvése) előnyösebb, mint többieké.
- A *munkaerő képzettsége*: a munkaképes korú népesség (25–59 évesek) körében a felső-, közép- és alacsony végzettségűek arányát vizsgálva, a sikeres régiókban a relatíve magasán kvalifikált munkaerő aránya nagyobb, mint a többiben.

A versenyképességgel, a régiók sikerességével foglalkozó vizsgálatok alapján a régiók fejlődésére ható tényezők egy ún. „piramismodellben” rendszerezhetők (Lengyel 2000a; Lengyel–Rechnitzer 2000). Egy régió fejlesztésének célja az ott élők jólétének, életszínvonalának és életminőségének javítása, míg eszköze a régió versenyképességének növelése. A három versenyképességi mutatót (jövedelem, munkatermelékenység, foglalkoztatottság) főleg az ún. alaptényezők befolyásolják, amelyek viszonylag rövid távon hatnak és döntően gazdasági jellegűek. Az alaptényezőket viszont a sikeresség faktorai határozzák meg hosszabb távon, amelyek már nagyobb részt gazdaságon kívüli tényezők.

Az EU által javasolt, főleg a régiók sikerességével foglalkozó vizsgálatokból levont következtetésekre épülő *regionális versenyképességi alaptényezők* nemcsak közgazdaságtani, hanem gazdaságpolitikai és regionális politikai megfontolásokat is figyelembe vesznek (EC 1999a). Az alaptényezők rendszerezése egyrészt az EU regionális politikájának, a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap felhasználásának irányelveihez nyújt szempontokat, másrészt a nemzeti területfejlesztési politikák számára is hasznos kiindulásul szolgál. Továbbá a régiók, térségek területfejlesztési koncepcióinak és stratégiai programjainak kidolgozásához is felhasználhatók ezek az alaptényezők, mint „orientációs” fejlesztési irányelvek:

- közvetlen külföldi befektetések,
- infrastruktúra és humán tőke,
- kutatási és technológiai fejlesztés,
- kis- és középvállalkozások,
- intézmények és társadalmi tőke.

a) Közvetlen külföldi befektetések (FDI: foreign direct investment)

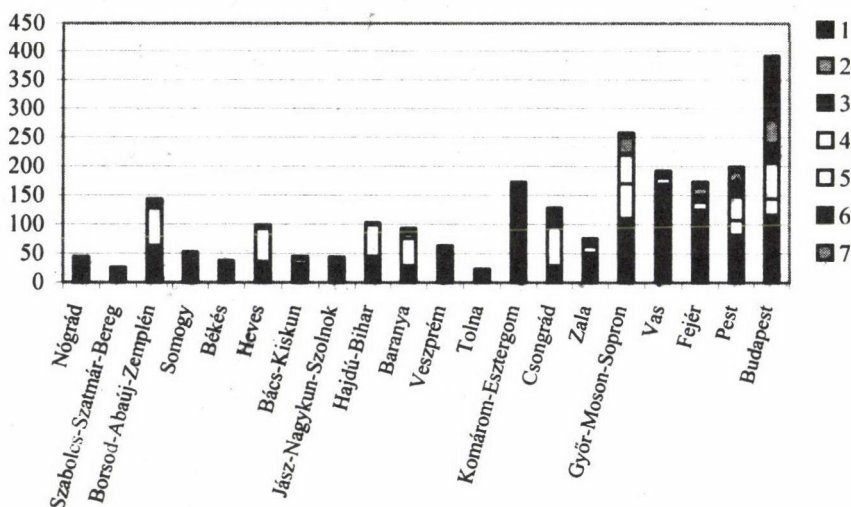
A külföldi működő tőke a kereskedelemmel együtt hatékony mechanizmust hozott létre a nemzetközi piacok integrálására, a kereskedelem (export-import) és a tőkekihelyezés képesek helyettesíteni és kiegészíteni egymást. A régiók gazdasági fejlődése erősen kapcsolódik ahhoz a képességükhöz, hogy odavonzzák és megtartsák a magas hozzáadott értéket produkáló gazdasági tevékenységeket. Az FDI hozzájárul a régió gazdasági növekedéséhez az eszközállomány és a termelési kapacitás növelésével, a helyi piaci (pl. munkaerő-piaci) verseny erősítésével, a helyi beszállító KKV-knak megbízások nyújtásával.

A regionális fejlődésre fontos hatást gyakorol, amikor a nemzetközi cégek többsége helyi érdekeltiségét, új telephelyét integrálja a helyi gazdaságba. Azaz kialakítja beszállítói kapcsolatait (nemcsak félkész termékeknél, hanem helyi szolgáltatások-

nál: energia, szállítás stb. is), így a *komplementer hatások* (regionális multiplikátor-hatások) közül a visszacsatoló hatás a beruházás létesítésekor és az üzem működésekor (a helyi beszállítói hálózat kialakításával) élénkíti a helyi gazdaságot (általában a helyi infrastruktúra bizonyos elemei is kiépülnek). Hasonlóan fontos a komplementer hatások közül az előrecsatoló hatás (az FDI outputjának továbbfeldolgozása), valamint a technológiai transzferből eredő technológiai hatás is, amikor a nemzetközi cég által alkalmazott új technológiák, technikák, szervezési módok, a munkaerő új ismeretei stb. elterjednek a régióban. Minél jobban integrálódik a befektető a helyi gazdaságba, annál valószínűbb, hogy hosszabb távon, folyamatosan itt marad. Az FDI-nek lehetnek *negatív hatásai* is a régió gazdaságára, ha nem integrálódik a helyi gazdaságba (az ún. megtámadható piacok stratégiáját alkalmazza), ha „piacot vásárolva” visszafogja vagy abbahagyja a termelést és elbocsátja a foglalkoztatottakat. Másik negatív hatás általában az, hogy a külföldi befektető megemeli a béreket, átcsábítja más vállalkozásoktól a felkészült, tapasztalt szakembereket, ezáltal a helyi cégek versenyképessége gyengül, mivel több esetben nincs helyben elég kvalifikált munkaerő.

6. ábra. A külföldi érdekeltségű vállalkozások egy lakosra jutó jegyzett tőkéjének megoszlása ágazatonként (1997)

Figure 6 The distribution of the registered capital of foreign investments per inhabitant among sectors (1997)

1: egyéb, 2: ingatlan, 3: szállítás, 4: kereskedelem, 5: energia, 6: feldolgozóipar, 7: mezőgazdaság
1: other, 2: real estate, 3: haulage, 4: commerce, 5: energy, 6: processing industry, 7: agriculture

A külföldi érdekeltségű vállalkozások egy lakosra jutó jegyzett tőkéjének ágazati megoszlása nagyon eltérő (6. ábra). Mindegyik megye feldolgozóiparában van külföldi tőke, de csak a két prosperáló régióban (nyugat-dunántúli, közép-dunántúli) jelentős, a többiben nem számottevő. Az Alföldön Csongrád és Hajdú-Bihar megyékben viszonylag magas az FDI, de mindkét megyében az energiaszektor (villamos áram, gáz) cégeiben érdekeltek, amely szektoroknak nincs, avagy minimális a komplementer hatásuk, azaz alig vannak hatással a helyi gazdaság fejlődésére. Ha eltekintünk az energiaszektortól, akkor hasonló megyei eloszlást kapunk, mint az export-importnál (5. ábra). A fentiekből kiderül, hogy a külföldi működő tőke az Alföldön nem jelentős, részben emiatt sem figyelhető meg a szerkezetváltás, illetve gyenge az alföldi megyék versenyképessége. Megjegyezzük, hogy a GDP és a külföldi működő tőke nagysága megyéket tekintve szoros kapcsolatban van, 1997-ben közöttük +0,85 volt a korrelációs együttható.

(b) Infrastruktúra és humán tőke

A regionális versenyképesség különbségeinek kialakulásában nemcsak a fizikai (műszaki) infrastruktúra, pl. a fejlett közlekedési és telekommunikációs hálózatok lényegesek, hanem a humán tőke színvonalát, képzettségét meghatározó hatékony oktatási és szakképzési rendszer is. Az EU gazdaságilag fejlett régióiban mind a műszaki infrastruktúra, mind a humán tőke felkészítéséhez szükséges intézmények színvonala jóval magasabb, mint az elmaradott régiókban.

Az infrastrukturális beruházások önmagukban nem mérséklék a regionális különbségeket (pl. az útépités hamar véget ér), hiszen a regionális növekedés az infrastruktúra által nyújtott lehetőségek eredményes gazdasági kihasználásától, a kapcsolódó egyéb tényezőktől is függ. Mint említettük, az infrastruktúra kiépülése csökkenti a vállalatok versenyhátrányát, de nem növeli versenyelőnyeiket. A regionális versenyképesség kialakulásában és fenntartásában fontos a munkaerő képzettsége, a sikeres régiókban magas a kvalifikált alkalmazottak aránya. A humán tőke színvonala főleg az *oktatási és képzési rendszerek hatékonyságától* függ. Egy régió munkaerő-bázisához szükséges oktatási és képzési rendszert nagyrészt a demográfiai trendek határozzák meg: a munkaerőpiacra lépő fiatal generációk létszáma és aránya. Továbbá a technológiai fejlődés üteme, amely a foglalkoztatottak átképzését állandóan megköveteli.

Az Alföldön a lakosság iskolai végzettsége, a felsőfokú végzettségűek aránya nem tér el jelentősen a többi vidéki régiótól. Viszont a munkaerőforrás összetétele nagy gondnak tűnik, főleg az üzleti életben versenyképes vállalati szakértők, menedzserek hiánya, mivel egy régió, város versenyképessége döntően a tehetséges, felkészült, kreatív üzletemberektől függ, akik képesek sikeressé tenni egy-egy vállalkozást. Sajnos az Alföldről még napjainkban is a tehetséges fiatalok kisebb arányban mennek műszaki vagy közgazdasági pályára, mint a többi régióból, ráadásul az amúgy is túlképzéssel és elhelyezkedési gondokkal küzdő agrárképzést is sokan választják (2. táblázat).

2. táblázat. A felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói a szülők lakóhelye szerint (hallgató/százezer lakos), 1998

	Tudomány- egyetem	Műszaki egyetem és főiskola	Agrár- egyetem és főiskola	Közgazda- sági főis- kola	Tanár-, ta- nító- és óvóképző	Összesen
Közép-Magyarország	446	353	126	125	123	1601
Közép-Dunántúl	321	455	119	54	180	1449
Nyugat-Dunántúl	352	501	155	70	277	1627
Dél-Dunántúl	500	317	109	51	187	1410
Észak-Magyarország	442	386	143	61	285	1574
Észak-Alföld	422	299	209	58	296	1583
Dél-Alföld	438	254	165	50	331	1488

Forrás: A magyar régiók zsebkönyve '99, KSH, Budapest, 2000

Mivel az Alföldre főleg azok jönnek vissza dolgozni az egyetem, főiskola elvégzése után, akik itt nevelkedtek, a szüleik itt élnek, ezért továbbra is nagy hiány várható olyan felsőfokú végzettségűekből, akik a vállalati életben is használható tudással rendelkeznek.

A fiatalok a felsőfokú intézmények kiválasztásakor szívesen mennek lakóhelyükhöz közeli intézményekbe. Az Alföld felsőoktatási intézményei a többi régióhoz viszonyítva későn reagáltak, pl. amíg Pécsen közel 30, Miskolcon pedig tíz éve van egyetemi szintű közgazdász-képzés, Debrecenben csak 1998-ban, Szegeden pedig 1999-ben végzett az első évfolyam. Még nagyobb a késés a műszaki oktatásban, egyetemi szintű mérnöki képzés egyáltalán nincs az Alföldön, főiskolai képzés folyik Kecskeméten, Debrecenben, Szegeden. Nem meglepő, hogy gyenge az alföldi megyék versenyképessége, mivel szűkös a vállalati versenyben eséllyel fellépő vállalati vezetők, szakértők köre, és várhatóan hosszú évekig ez nem is változik. Az is prognosztizálható, hogy a külföldi érdekltségű feldolgozóipari cégek a versenyképes műszakiak, mérnökök hiánya miatt továbbra sem szívesen telepednek le az Alföldön.

(c) Kutatási és technológiai fejlesztés (K+F)

A K+F a vállalatok versenyképességét döntően meghatározza, mivel versenyelőnyt jelenthet az innovációk, új technikák és új termékek gyors, a többi versenytárs előtt történő bevezetése. Az innovációk érkezhetnek régió kívülről (technológiai transzfer, know-how), de lehetnek a régióban működő vállalatok saját fejlesztései is. Egy régió versenyképességének tartós növekedését elsősorban a régióbeli eredményes K+F tevékenység segíti elő.

Napjainkban a K+F elképzelések a kutatás, innováció, oktatás és szakképzés egyidejű fejlesztését támogatják, cél a régióban *fejlett innovációs kultúra* létreho-

zása. Ez az innovációs kulturális háttér egyre inkább koncentrálódik a létrejövő vállalati hálózatokban vagy klaszterekben, ösztönzi a kis- és középvállalkozások innovációit, és biztosítja a tudományos eredmények széles körű elterjedését. A K+F támogatásának célja maximalizálni a tudományos és technológiai előnyök „túlsorodulását”, elterjedését és megjelenését a gyártási folyamatokban, a vállalati versenyelőnyökben. Az elmaradott régiókban az innovációs kultúra fejlesztése azért fontos, hogy a vállalkozások gyorsan és hatékonyan tudják adaptálni a legújabb innovációkat (követő stratégiák), míg a nagy szolgáltató centrumokban, ipari központokban az önálló kutatásokra alapozott fejlesztéseknek is létrejöhetnek a személyi és intézményi feltételei (Horváth 1994).

Az Alföldön jelentős az „innovációs szakadék”: a megyék többségében a tudásbázis kettős szintű. Az innovációk kidolgozására, avagy átvételére alkalmas intézmények (egyetemek, főiskolák, kutatóintézetek stb.) és a helyi vállalkozások még nem találtak egymásra, pl. az egyetemről nincs „túlsorodulás” (spill-over), a képzés nem veszi figyelembe a helyi munkaerőpiac igényeit, a vállalkozások fejlesztési szükségleteit. A Debrecenben, Szegeden stb. nemzetközileg is jegyzett kutatóintézetek, egyetemi tanszékek alig állnak kapcsolatban a régióban működő vállalatokkal, aminek szerteágazó okai vannak: egyrészt alig vannak olyan kutatási témák, amelyek a helyi vállalati versenyelőnyökhöz szükségesek lennének, másrészt a helyi vállalatoknak nem alapkutatások, hanem főleg műszaki fejlesztések iránt vannak igényeik. A Dél-alföldi Régióban elvégzett empirikus felmérés⁴ alapján a megkérdezett vállalkozások mindössze 3 %-a nevezte meg a versenyképesség javításának fő irányaként a kutatás-fejlesztést, s kevesebb, mint 20 %-uk szándékozott a jövőt a regionális piac kiaknázására építeni (Buzás 2000). A megkérdezett vállalkozások 90%-ánál nincs kutatás-fejlesztési részleg, az elmúlt 5 évben nem vásároltak licen-ciát, és nincs szerződéses kapcsolatuk semmilyen kutatást végző intézménnyel. A megkérdezettek több mint fele egyáltalán nem költ pénzt kutatás-fejlesztésre.

(d) Kis- és középvállalkozások (KKV⁵)

A régióban működő KKV-k szerepe egyre jelentősebb a helyi fejlődésben. A KKV-k a munkahelyteremtésben, a foglalkoztatottságban, azaz a versenyképesség egyik tényezőjében meghatározóak, mivel általában megfigyelhető, hogy a nagyvállalatok a munkatermelékenységüket javítva csökkentik foglalkoztatottjaik számát, a lényegi

⁴ A Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Regionális és Alkalmazott Gazdaságtani Tanszékének koordinálásával, a Dél-alföldi Régió gazdaságfejlesztési stratégiai programjához 1999-ben elvégzett felmérés során 120 kérdőív és 100 interjú feldolgozásából adódó eredmények.

⁵ Az EU-ban kis- és középvállalkozás a legfeljebb 250 főt foglalkoztató, maximum 40 millió Euró (kb. 10 milliárd Ft) nettó árbevételű és/vagy 27 millió Euró mérlegfőösszegű cég, amelyben 25%-nál nagyobb részesedése nincs valamelyik nagyvállalatnak. Magyarországon az a kis- és középvállalkozás, amelynek foglalkoztatotti létszáma 250 főnél kevesebb, éves nettó árbevétele legfeljebb 4 milliárd Ft, vagy mérlegfőösszege legfeljebb 2,7 milliárd Ft. Kisvállalkozás az, amelyben az összes foglalkoztatotti létszám 50 főnél kevesebb, éves nettó árbevétele legfeljebb 700 millió Ft, vagy mérlegfőösszege legfeljebb 500 millió Ft.

tevékenységekre koncentrálnak és a többi tevékenységet a KKV-kal végeztetik el, amelyek rugalmasabbak és gyorsabban alkalmazkodnak a piaci változásokhoz. Leegyszerűsítve az is megfogalmazható, hogy a régiók versenyképességének javításához a nagyvállalatok a termelékenység ugrásszerű növelésével, míg a KKV-k a foglalkoztatottság fenntartásával, a nagyvállalatoknál „felszámolt” munkaerő alkalmazásával járulnak hozzá.

Alapvető szempont, hogy *a KKV-k szinte kizárólag a térségi, regionális piacon* működnek, mivel a világpiacon való önálló megjelenés jelentős költségei (marketing, nemzetközi jogi szakértői, kapcsolattartás, információgyűjtés, szabványok és tanúsítványok beszerzése stb.) lerontják versenyelőnyeiket. A globális versenyben főleg az innovatív KKV-k jelennek meg (informatika, biotechnológia stb.), arányuk egyes felmérések szerint mindössze 10–15 %.

Az Alföldön, főleg a nemzetközi cégek hiánya miatt a külföldre is termelő KKV-k száma alacsony. A KKV-k döntő többsége „non-tradable” szektorban (kiskereskedelem, helyi szolgáltatások stb.) tevékenykedik, illetve más régiókban működő cégek beszállítója. A KKV-k helyi beágyazódottsága is gyenge, az említett, a Dél-Alföldön elvégzett empirikus felmérés szerint a megkérdezetteknek mindössze 7%-a intézte beszerzéseinek legalább felét a régióból, s több, mint 60%-uk semmit sem vásárolt a Dél-Alföldről (nyilván alapanyagból, félkész termékekről stb. van szó).

(e) Intézmények és a társadalmi tőke

A régiók gazdasági növekedésében e tényezők alapvetőek, mivel nemcsak „kézzelfogható” (mint pl. infrastruktúra), hanem „megfoghatatlan” elemek is szerepet játszanak a fejlődésben. A gazdaság eredményes működéséhez nemcsak a tágran vett intézmények (gazdasági szervezetek, a munkavállalók szervezetei, közigazgatási intézmények) szükségesek, hanem közöttük hatékonyan működő *kapcsolattartórendszer* is. Továbbá a gazdasági siker nemcsak a magáncégektől függ, a vállalati menedzsment színvonalától és a vállalati hálózatok elterjedtségétől, hanem olyan társadalmi faktoroktól is, mint a bizalom és a közigazgatás minősége. A regionális különbségek jelentős része nem magyarázható mérhető mutatókkal, pl. hasonló tényezőállottsággal (infrastruktúrával) rendelkező régiók versenyképessége igen eltérő lehet az intézmények színvonala és működésük hatékonysága miatt.

A regionális fejlesztés szempontjából különösen fontos a *társadalmi tőke*⁶, amely tartalmazza többek között a vállalatok közötti együttműködés jellemzőit, a kulturális hagyományokat és attitűdöket, aggregált tapasztalatokat, magatartásmintákat, kockázatviselési képességet, kreativitást stb. Ezek a jellemzők országonként, nemzetenként eltérhetnek (pl. más a vállalkozói, de a munkavállalói magatartás is Olaszországban, Németországban és Japánban), azonban nehezen mérhetők és számszerűsíthetők. A régiók versenyképessége szempontjából az intézmények közül

⁶ Társadalmi tőke „a társadalom szerveződésének jellemzői, mint a bizalom, a normák és hálózatok, amelyek a társadalom hatékonyságát javítani tudják koordinált cselekvések elősegítésével” (EC 1999a: 136).

a közigazgatás hatékonysága előtérben áll. A közigazgatás intézményei a terület-fejlesztés kiemelt koordináló szereplői, ezért hatékony működésük nélkül a régiók versenyképessége nehezen javítható, az elmaradott régiókban az EU-támogatások felhasználása vontatottan és rossz hatásokkal valósul meg.

Az Alföldön is gond a *paternalizmus továbbélése*: mind regionális, mind megyei és települési szinteken is megfigyelhető, hogy az önkormányzati testületek és intézményeik „boldogítják” a vállalkozásokat, azaz általában a megkérdezésük nélkül dőlnek el fontos, a vállalatok üzleti környezetét alakító fejlesztések. Emiatt pl. sok ipari park esetében nem meglepő a kihasználatlanságuk, a helyi önkormányzatok sokszor nem azt fejlesztik, ami a helyi vállalkozások tartós versenyelőnyéhez szükséges lenne. Az említett dél-alföldi empirikus felmérés során állandó visszatérő gondként említették a vállalkozások vezetői, hogy az önkormányzati vezetők, képviselők nem kérik ki a véleményüket se a szakképzést, se a termelői infrastruktúra fejlesztését stb. érintő kérdésekben. Nyilván csak akkor javul a régiók és megyék versenyképessége, ha a gazdaságot érintő fejlesztésekben a vállalati érdekek is érvényesülnek, nem pedig kizárólag gazdaságon kívüli, önkormányzati intézményi érdekek. Valószínűleg évtizedek kellene ahhoz, hogy a gazdaságot „szükséges rossznak”, „fejőstehénnek” tekintő értelmiségi vélemények, avagy a rendszerváltás előtti „piac- és versenyellenes” beidegződések eltűnjenek.

Az ismertetett öt alaptényező egyaránt hozzájárul a régiók versenyképességének javulásához, a munkatermelékenység növekedéséhez és a magas szintű foglalkoztatottsági ráta kialakulásához. Azt is fontos kiemelni, hogy mind az öt tényező fejlesztése csak *alulról szerveződő regionális gazdaságpolitikával*, azaz regionális gazdaságfejlesztési programokkal érhető el. A központi, centralizált országos terület- és gazdaságfejlesztés alig képes befolyásolni egy-egy régió, térség innovációs kultúráját, a KKV-k együttműködését, a társadalmi tőkét stb. A fentiekből az is kiderül, hogy a régiók versenyképességének javítása a régiók „belügye”, amihez a főhatóságok csak a háttérrel tudják biztosítani. Ez azért is így van, mivel a városok, megyék, régiók versenyeznek egymással: a befektetőkért, intézményekért, infrastruktúra fejlesztéséért, versenyképes szakemberekért stb., ha módjukban áll, akkor „elszipkázzák” egymástól ezeket a lehetőségeket.

A fentiekben ismertetett alaptényezőket statisztikai-közigazgatási régiókra (NUTS-2 szintre) ajánlják az EU-ban, azaz főleg a regionális politika kidolgozása-kor és területi programozás során érdemes figyelembe venni őket fejlesztési prioritásként. A regionális versenyképesség javítására más módszereket is kidolgoztak, pl. Michael Porter közismert javaslata egészen eltérő szempontú felfogásból indul ki (Porter, 1990, 1996; Malecki, 1997; Lengyel 2000b). Iparági (azaz termékpiacon) globális versenyt feltételezve az iparágak regionális specializációját mutatta ki, ahol a régiók nem közigazgatási területi egységek, hanem az adott iparág vonzásterületei (ún. csomóponti régió), általában a napi térpályáknak megfelelő munkaerő-vonzáskörzetek (Mészáros 2000). A földrajzilag koncentrálnódó iparágak versenyképességét befolyásoló regionális/lokális üzleti tényezőket az ún. *Porter-rombusz* rendszerezi

(Lengyel 2000b). Egy statisztikai régió versenyképessége úgy javítható, ha a régió domináns globális iparágaira egyenként megadott rombusz determinánsait, mint a versenyelőnyök feltételeit megerősítjük. Porter gondolatai alulról-felfelé megvalósuló, decentralizált területfejlesztési politikát feltételező gazdaságfejlesztési modellt írnak körül, amelyben a regionális klasztereknek kiemelkedő szerepük van.

5. ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban áttekintettük az egységes versenyképesség fogalmának kialakulását és mutatórendszerét. Röviden bemutattuk a hazai régiók versenyképességét az EU NUTS-2 szintű régióihoz viszonyítva és a legfontosabb mutatókat megyékre is vizsgáltuk. A regionális versenyképesség javítására öt alaptényezőt ismertettünk, amelyek egy-egy régió területfejlesztési stratégiai programozásánál hasznosak lehetnek.

Az alföldi régiók és megyék versenyképességével kapcsolatban főbb megállapításaink:

1. A globalizáció következtében minden vállalkozás szembesül a globális versennyel, kivéve egy-két helyi szolgáltatást. Az Alföldet a globalizáció egyszerre érte a rendszerváltással, azaz kettős kihívásnak kellett volna/kellene megfelelni. Úgy tűnik, hogy az Alföld nem tudott sikeres választ adni erre a kettős kihívásra: versenyképessége gyenge, az ország többi részével ellentétben a gazdasági növekedés, az EU-átlaghoz történő felzárkózás még nem indult meg.
2. Az Alföldet a globalizáció azért is felkészületlenül érte, mivel megkésett fejlődéséből eredően a modernizáció (pl. az Alföld iparosítása) csak féloldalas eredményeket hozott: sem nagyvárosai, közúti közlekedési hálózata, felsőoktatási intézményei stb., sem iparvállalatai nem állják tömegesen a versenyt. Azt a versenyt sem, amelyik az országon belül folyik.
3. Az erőteljes globális versenyben részt vevő vállalatok versenyelőnyeihez nagyon felkészült (nemzetközi jogi, marketing, menedzsment, informatikai stb. ügyekhez értő) munkaerő szükséges, amely munkaerő szinte csak nagyvárosokban található. Az alföldi régiók, megyék fejlesztési koncepcióiban a nagyvárosok háttérbe szorultak, mivel a fő prioritások általában az elmaradott kistérségek, a vidékfejlesztés és az agrárszféra támogatása. Ha marad ez a szemlélet, akkor várhatóan továbbra sem indul meg a fejlődés, nem javul a versenyképesség, mivel nem lesznek „növekedési pólusok” (mint pl. Székesfehérvár, Győr), ahol a versenyképes munkaerő és vállalatok letelepedhetnének, ahol egy vállalati „home base” kialakulhatna.
4. Egy régió, megye versenyképessége az ott működő vállalatokon múlik, hogyan tudják versenyelőnyeiket kialakítani és fenntartani. A központi, regionális és helyi kormányzatok céltudatos fejlesztési politikával, az üzleti környezet kialakításával elő tudják segíteni a versenyhátrányok mérséklését, ha valóban azt fejlesztik, amire a gazdasági szférának szüksége van. És csak a gazdasági szféra

megerősödésével van remény a foglalkoztatottság növelésére, a munkanélküliség csökkentésére.

5. Az Alföldön nagyon alacsony a foglalkoztatottsági ráta, azaz a munkaképes korú lakosság nem versenyképes, vagy egészsége, vagy valami más ok miatt. Szintén nagy gond, hogy kevés az olyan felsőfokú képzés, amelyik a vállalatok valós (műszaki, technológiai, gazdasági stb.) igényei szerinti képzést folytatna, emiatt szűk az a vezetői és szakértői réteg, aki versenyképessé tehetné a helyi vállalkozásokat.

IRODALOM

- Buzás N. 2000: Klaszterek: kialakulásuk, szerveződésük és lehetséges megjelenésük a Dél-Alföldön. *Tér és Társadalom* 4: 109–123.
- Cséfalvay Z. 1999: *Helyünk a nap alatt ...* Budapest: Kairosz Kiadó/Növekedéskutató.
- EC 1994a: *White Paper on Growth, Competitiveness, and Employment: The challenges and ways forward into the 21st century*. Luxembourg: European Commission.
- EC 1994b: *Competitiveness and Cohesion: trends in the regions. Fifth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions in the Community.*, Luxembourg: European Commission.
- EC 1996: *First Report on Economic and Social Cohesion*. Brussels: European Commission.
- EC 1999a: *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. Luxembourg: European Commission.
- EC 1999b: *The Structural Fund and Their Coordination with Cohesion Fund: Guidelines for programmes in the period 2000-06*. Communication of the Commission. Brussels: European Commission.
- EC 1999c: *European Spatial Development Perspective*. (May 10–11, Potsdam) Brussels: European Commission.
- EC 1999d: *The Competitiveness of European Enterprises in the Face of Globalisation – How It Can Be Encouraged*. Brussels. COM(98) 718 final.
- Enyedi Gy. 1996: *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Enyedi Gy. 2000: Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom* 1: 1–10.
- Farkas B. 1997: Az Európai Unió regionális politikája a gyakorlatban. *Tér és Társadalom* 2: 55–67.
- Hatzichronoglou, T. 1996: *Globalisation and Competitiveness: Relevant indicators*. OECD STI Working Papers 5. Paris.
- Hatzichronoglou, T. 1999: *The Globalisation of Industry in the OECD Countries*. OECD STI Working Papers 2. Paris.
- Horváth Gy. 1994: A Dél-Dunántúl nemzetközi versenyképességének előfeltétele, a technológiai megújulás. *Tér és Társadalom* 1-2: 37–58.
- Horváth Gy. 1998: *Európai regionális politika*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Krugman, P. 1994: Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 2: 28–44.
- Lengyel I. 2000a: A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle* 12: 962–987.
- Lengyel I. 2000b: Porter-rombusz: a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje. *Tér és Társadalom* 4: 39–86.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. 2000: A városok versenyképességéről. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus: 130–152.
- Malecki, E.J. 1997: *Technology and Economic Development: The dynamics of local, regional and national competitiveness*. Edinburgh: Longman.

- Maskell, P. – Eskelinen, H. – Hannibalsson, I. – Malmberg, A. – Vatne, E. 1998: *Competitiveness, Locational Learnings and Regional Development: Specialisation and prosperity in small open economies*. London: Routledge.
- Maskell, P. – Malmberg, A. 1999: Localised learning and industrial competitiveness. *Cambridge Journal of Economics*. 167–185.
- Mészáros R. 2000: *A társadalomföldrajz gondolatvilága*. Szeged: SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszéke.
- Mytelka, L.K. 1999: Competition, Innovation and Competitiveness: A Framework for Analysis. In Mytelka, L.K. (ed): *Competition, Innovation and Competitiveness in Developing Countries*. Paris: OECD. 15–32.
- OECD 1997a: *Regional Competitiveness and Skills*. Paris: OECD.
- OECD 1997b: New Directions for Industrial Policy. *OECD Policy Brief* 3.
- OECD 1998: Policies for Industrial Development and Competitiveness. OECD DSTI/IND(97)28, Paris.
- Porter, M.E. 1990: *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
- Porter, M.E. 1996: Competitive Advantage, Agglomeration Economies, and Regional Policy. *International Regional Science Review* 1–2: 85–94.
- Porter, M.E. 2000: Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. *Economic Development Quarterly* 1: 15–34.
- Rechnitzer J. 1997: Az Északnyugat-Dunántúl térségének gazdasági adottságai és versenyelőnyei. *Tér és Társadalom* 1: 1–38.
- Rechnitzer J. 1998: *Területi stratégiák*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Szaló P. 1999: A területfejlesztés intézményrendszerének kiépítése és jövőbeli feladatai. *Magyar Közigazgatás* 1–2: 8–17.
- Török Á. 1997: A versenyképesség-elemzés egyes módszertani kérdései. *Gazdaság-Vállalkozás-Vezetés* 3: 2–13.
- Török Á. 1999a: A versenyképesség és a technológiamenedzsment. In: Inzelt A. (ed): *Bevezetés az innováció-menedzsmentbe*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó. 74–95.
- Török Á. 1999b: *Verseny a versenyképességért?* Budapest: MH Integrációs és Stratégiai Munkacsoport.
- Waits, M.J. 1998: Economic Development Strategies in the American States. In: Liou, K.T. (ed): *Handbook of Economic Development*. New York: Marcel Dekker: 183–214.
- Wienert, H. 1997: *Regulation and Industrial Competitiveness: A perspective for regulatory reform*. OECD/GD(97) 133. Paris. 55.

A FEW COMMENTS ON THE EVALUATION OF THE COMPETITIVENESS OF REGIONS IN THE GREAT PLAIN

Imre Lengyel

Having described the notion and indicators of single competitiveness, the paper presents the competitiveness of Hungarian regions compared to the NUTS-2 level regions of EU and examines major indicators in the case of individual counties. In an attempt to improve regional competitiveness, it outlines five basic factors which might be usefully incorporated in development strategies as well.

The most important statements in connection with the competitiveness of the regions and counties of the Great Plain are as follows.

1. Except for one or two local services, every business faces global competition owing to globalisation. Globalisation and the change of regime affected the Great Plain simultaneously, which could not produce a successful response to this double challenge: its competitiveness is rather poor and, in contrast with the rest of the country, no economic growth has taken place yet, and neither has catching up with the EU average commenced.
2. The Great Plain was unprepared for globalisation, as, due to its belated development, its modernisation (e. g. industrialisation) has only brought partial results. Neither its cities, nor its road network, nor its institutions of higher education, nor its industries, etc. as a whole can stand up to competition even domestically.
3. Well-trained work force needed for the competitiveness of the businesses taking part in fierce global competition can be almost exclusively recruited from big cities. However, big cities have been forced to keep a low profile in the development projects of the regions and counties in the Great Plain. This approach cannot facilitate the commencement of development, for there will be no 'poles of growth', where work force and businesses can consolidate and where business 'home base' can be created.
4. The competitiveness of a region or county depends on the businesses operating there and on how aptly they can exploit and keep their advantages in competition. Through purposeful development policy and by creating business environment, central, regional and local governments can mitigate the effects of disadvantageous business position provided they develop what the business sphere really needs. Only through the strengthening of this sphere is it possible to fight unemployment and create jobs.
5. The rate of employment in the Great Plain is very low and active wage earners are not competitive. The type of further education meeting the real requirements of businesses is very rare. Consequently, there are only very few managers and experts whose expertise might turn local businesses into profitable ones.

AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM ÉS AZ ALFÖLD – ADAPTÁCIÓS ESÉLYEK

Nagy Gábor*

1. BEVEZETÉS

Az *információs társadalom* elnevezés az 1990-es évtized történéseinek megértéséhez szükséges kulcsszavak egyik legfontosabbja. Bár a fogalom már évtizedek óta több változatban is megjelent a szakirodalomban (Bell, 1979; Hepworth, 1989) használata, jelentéstartalma, de főként megjelenésének mérése ma is sok gondot okoz. A világ vezető hatalmai közt ádáz verseny dúl a telekommunikáció, az informatika és a média fokozatos összenövéséből kiforráló információs szektoron belüli vezető helyek megszerzéséért, s ebben a küzdelemben Európa – s benne az Unió – elég felemás eredményeket ért el. A számítástechnikában nem tudta megkérdőjelezni az USA vezető szerepét, s a robottechnikában sem hozta be Japánt, de a kommunikációs technológiák fejlesztésében és felhasználásában sikerült a világ élére ugrania.

A mobilkommunikáció, az adatátviteli technológiák fejlődése rendkívül gyors, bár még az Unión belül is egyenlőtlen, s ez húzza maga után a többi információs ágazat fejlődését is. Európa, s egyben a világ számára is példaértékű az a fejlődési pálya, melyet a skandináv országok (Finnország, Svédország, Dánia) vagy Hollandia befutott az utóbbi évtizedekben. Nem csupán a hagyományos, vezetékes távközlés fejlesztésében jártak élen, de egyedülállóan gazdag kommunikációs szolgáltatási csokrot kínáltak a fogyasztóknak, külön figyelmet fordítva a kistelepülésekre, a ritkán lakott terek ellátására is (pl. teleházak hálózata). Világelsők a mobilhálózatok kiépítésében, illetve használatában, s az egyedülállóan fogékony társadalmi környezet kifejezetten kedvez az új adatátviteli hálózat, az Internet terjedésének is.¹

Magyarország számára nem csupán a skandináv modell lehet követendő az információs ágazatok fejlesztéséhez, hiszen a hazai források, az infrastrukturális alapok, de a befogadói környezet sem vethető össze az ottaniakkal. Az Unió elmara-dottabb, de sikeres felzárkózást mutató országai is számos hasznosítható ötletet adnak számunkra. Mind a mediterrán (Campisi–Tesauro, 1995), mind az ír példa olyan állam által vezérelt fejlesztési pályát mutat, mely a rendelkezésre álló eszközök koncentrációja mellett kedvező üzleti légkör kialakításával serkentette az érintett ágazatok fejlődését.

* Dr. Nagy Gábor a földrajztudomány kandidátusa, tudományos osztályvezető, MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály

A tanulmány az OTKA (F029407) és az OKTK (A.1448/III.b) támogatásával készült.

¹ Kevesen tudják, de a skandináv országokban a lakosság nagyobb hányada kapcsolódik az Internetre, mint a sok esetben példának felhozott USA-ban.

Azt látjuk, hogy az ezredfordulón az információs társadalomra legjobban hasonlító alakulat Észak-Amerikában figyelhető meg. Az Európai Unió elmaradása – köszönhetően az EU-szintű kutatási-fejlesztési projekteknek is – nem növekedett az elmúlt négy-öt év során, de lényegesen nem is csökkent (a távolság egy-másfél évre tehető). Ehhez képest Magyarország elmaradása jelentősebb, de nem végletes; tudatos gazdaság- és társadalompolitikával lényegesen csökkenthető.

A szakmán belül is ádáz viták dúlnak az információs társadalom fejlettségét jelző mutatók kiválasztásáról, alkalmazásáról. Az egyik csoport hívei az eszközök, technikák megjelenésére teszik a döntő hangsúlyt (Hepworth, 1989), a másikat követők az alkalmazások mennyiségét, intenzitását, ennek változását mérik (Campisi-Tesauro, 1995), a harmadik a társadalmi befogadókészséget, innovativitást (Bell, 1979) tekinti legfontosabbnak. A világ gazdaság három főszereplője (USA, Japán, EU) természetesen olyan mutatórendszert igyekszik megalkotni, mely saját magát a lehető legjobb színben tünteti fel, míg a vetélytársak teljesítményét némileg leértékeli. A statisztikai adatgyűjtés hiányosságai, a feldolgozás lassúsága erőteljesen megnehezítik friss, soktényezős összehasonlítások elkészítését nemzetközi szinten². A szektor viharos változása viszont kikényszeríti a gyorsértékelések megjelenését, melyek így vitathatók, s egyoldalúak lehetnek.

Az információs korszak az ezredfordulóval Magyarországra is elérkezni látszik. A további gyors ütemű fejlődéshez szükséges minimális kritikus tömeget lassan eléri az ország, a gazdaság folyamatos növekedése megtermeli a forrásokat az információs ágazatok, tevékenységek további fejlesztéséhez, s a külső források beáramlása is folyamatos a szektorba. Egy hazai térség jövőbeni versenyképességét nem a hagyományos termelőtevékenységek fejlettsége, vagy az újraiparosodásban betöltött szerepük határozzák meg, hanem fokozódó mértékben a tudásalapú ágazatok fejlődési lehetőségei, az információs társadalomhoz kapcsolódó újdonságok befogadásának sebessége, mélysége. A tanulmány alapkérdése: *az Alföld – mint az ország meghatározó nagyrégiója – milyen adaptációs esélyekkel rendelkezik, milyen alapokra építkézhet az információs társadalomba való átmenet időszakában?*

Komoly gondot okoz a folyamat erősségének, egy térség pillanatnyi helyzetének mérése, mert a hazai statisztikai rendszer nem készült még fel az adatbázisok új körének felmérésére, kiértékelésére, s a más, egyedi felméréseken alapuló adatforrások száma, érvényessége erősen korlátozott. Kénytelenek vagyunk ezért döntően indirekt, az információs társadalom meglétére, elterjedtségére csak közvetetten utaló adatok elemzésére, melyek a levonható következtetések kimondásában rendkívüli óvatosságra intenek bennünket. Ennek ellenére, mivel az elvégzett feltáró munka lényegében hasonló eredményeket adott az eltérő vizsgálati dimenziókban, a konklúziók levonását – kellő óvatossággal ugyan, de – mégis megtehettük.

² Jellemző, hogy 2000 végén a legfrissebb uniós kiadványok még csupán az 1995-ös évre állnak rendelkezésre.

2. A RENDSZERVÁLTÁS ÉVTIZEDÉNEK FŐBB FOLYAMATAI ÉS HATÁSAI

A nyolcvanas évtized végétől induló társadalmi és gazdasági rendszerváltás erős térbeli differenciálódással járt együtt. Felerősödtek a már meglévő regionális egyenlőtlenségek, de új területi egyenlőtlenségi dimenziók is kialakultak. *Felerősödött a főváros-vidék dichotómia.* Budapest már a nyolcvanas évek elejétől belépett a posztindusztriális fejlődési szakaszba, bár az utolsó évtizedben beáramlott külföldi működőtőke – ezen belül a feldolgozóipari források – meghatározó hányadát is képes volt koncentrálni. *A vidék sikeres térségeit azok a városkörnyékek, megyék, régiók jelentik, melyek képesek voltak számottevő, a helyi gazdaság modernizálásához elégséges külföldi működőtőke bevonására.* A korábban egyoldalú, nagy anyag- és energiaigényű ágazatokat koncentráló iparvidékek az ország „rozsdáövezeteivé” váltak, de súlyos és folyamatos válság sújtja a teljes tulajdoni átrendeződésen átment agrártérségeket is (Enyedi 1996).

A külföldi tőkebevonás két csatornája közül a privatizációs ügyletek érdemben nem módosították egy adott régió gazdasági szerkezetét, de a termelőegység számára megnyitották a technológiai korszerűsödés, piacváltás lehetőségét. A privatizációs kínálat szerkezete településenként, megyénként, régióként eltérő volt, s a külső források 65–70%-a így került be a hazai gazdaság vérkeringésébe, ezért a ma tapasztalható regionális különbségek jó részét ezen keresztül ragadhatjuk meg. A „zöldmezős” beruházások térbeli megoszlása az országon belül éles egyenlőtlenséget mutat. A befektetett tőke kétharmada Nyugat- és Közép-Dunántúl megyéiben koncentrálódik, további 15–18%-ot a főváros és agglomerációja vonzott, ami egyértelműen jelzi a Bécs–Budapest tengely kiemelt szerepét a tőkevonzásban. A folyamat másik arca, hogy az ország területének kétharmada a teljes forrás ötödénél kevesebbet kap.

Kiss János (1997) vizsgálatai kimutatták, hogy a vidék térségeinek fejlődésében a kilencvenes évtized első felében az ipar, az újraiparosodási hullám játszott a döntő szerepet.³ *Hosszabb távon – úgy véljük – a szolgáltató, s ezen belül is elsősorban az információ- és tudásigényes ágazatok fejlődése jelentheti az ország gazdasági stabilitását, a népesség tartós jólétének alapját. Ezért nem elégséges, ha a „ma stratégiája” alapján feldolgozóipari bázisok letelepítésére, munkahelyteremtésre, az önkormányzati források rövidtávú növelésére koncentrálunk.* Hasonlóan nem kínál hosszútávú megoldást a „holnap stratégiája” sem, a meglévő beruházások beágyazódásának segítése a helyi gazdaság szövetébe, alvállalkozói, beszállítói láncok kialakítása, helyi gyártmányfejlesztési tevékenység megteremtése, bizonyos szolgáltatások helyi kínálata. *Szükséges egy nagyobb időtávú kitekintés, a „holnapután” stratégiájának felvázolása is.* Úgy véljük, az „információs társadalom”

³ A vidéki térségek nem jutottak túl az indusztriális fejlődési szakaszon, e fejlődési pálya még rendelkezik tartalékokkal. Ugyanakkor, a főváros fejlődését a szolgáltató tevékenységek expanziója határozta meg.

víziója ilyen reális jövőképet rajzol elénk (Bell, 1979; de Castro, et al 1995; Erdősi 1995; György 1996).

E munka célja, hogy bemutassa az információs társadalom alapjainak megjelenését, a területi eltérések különböző dimenzióit egy közepesen fejlett ország összességében kevéssé dinamikus régiója példáján. Úgy véljük, hogy az 1990-es években tapasztalt, a feldolgozóipar bázisán végbement megújulási stratégia példáján okulva, már ma ismernünk kell (és lehet) azokat a dinamikus tereket, melyekre az IT (információs társadalom) mintaprojektek, programok, stratégiák építhetők, alapozhatók. Különösen fontos ez az ismeret olyan régió esetében, mely a hagyományos termelési tényezők közül sem unikális természeti javakkal, sem célzottan képzett nagy tömegű munkaerővel, sem a nagy felvevőpiacokhoz való közeli fekvéssel nem rendelkezik. Ebben a térben még hangsúlyozottabban értékelődik fel a tudás, az információ szerepe, illetve az erre épülő gazdasági tevékenységek fejlődése és tudatos fejlesztése (Campisi–Tesauro, 1995).

3. A TÁVKÖZLÉS FEJLŐDÉSÉNEK TERÜLETI VONÁSAI⁴

1989 és 1992 között a *távbeszélő vonalhálózat* alig 15%-kal gyarapodott országos szinten. A fejlesztések elsősorban a tömeges keresletet mutató városokra, kiemelten a főváros egyes kerületeire koncentrálódtak, ezért hatásuk csak korlátozott lehetett a területi egyenlőtlenségek csökkentésében. Az állami fejlesztési politika annyiban konzekvens volt, hogy a megyék szintjén nem engedte a különbségek túlzott növekedését, de a megyéken belül hatalmas eltérések alakultak ki a települések között az ellátottság szintjét tekintve (Nagy 1995).

A *távbeszélő fővonalak* száma 1990 és 1998 között 350%-kal növekedett. Ebből az első négy évre mindössze 50%-os gyarapodás jutott, majd a nemzeti szolgáltató részleges privatizációja után felgyorsuló fejlesztések eredményeként három év alatt csaknem megduplázódott az állomány. Az utolsó szakaszban, a góckörzetek koncesszióba adása nyomán 1998 végére az ország egész területén kialakult a távközlési törvény által megkövetelt ún. „kínálati piac”.

A megyék sorrendjében *belső átrendeződésekre* is sor került. A nyolcvanas években még élmezőnybe tartozó, iparilag fejlett megyék hátrébb sorolódtak, a másik oldalon viszont látványos volt a tágabb budapesti agglomeráció gyors felfutása a sereghajtók közül az élmezőnybe. Ezzel párhuzamos folyamat a gazdasági rendszerváltás sikertérsegei pozíciójának látványos javulása is.

Az alföldi megyék – Csongrád kivételével – hátrányos pozícióból indultak neki a mennyiségi hiányok megszüntetésének. A lakosság gyengébb jövedelmi pozíciója, a

⁴ Az 1990-es évek vége felé a magyarországi a legfejlettebb kelet-közép-európai telekommunikációs ágazat, számos területen közelítve az európai átlaghoz. Ha a mennyiségi paraméterekben még nem is, de a minőségi jegyeket tekintve egyértelműen kimondhatjuk, hogy az elmúlt évtized fejlődésének eredményeként világszínvonalúra sikerült emelni a távközlést, mely többé nem szűk keresztmetszete a gazdasági, társadalmi fejlődésnek. (Erdősi 1991, 1994; Tiner 1992; Nagy 1995).

távközlési kultúra alacsonyabb szintje alacsonyabb társadalmi fogadókésztséget indukáltak, ami világosan lemérhető a penetrációs szint viszonylag mérsékelt szintjében. Igaz, hogy a fejlődés üteme nem marad el az országos átlagtól, de az örökölt lemaradás sem számolódott fel.

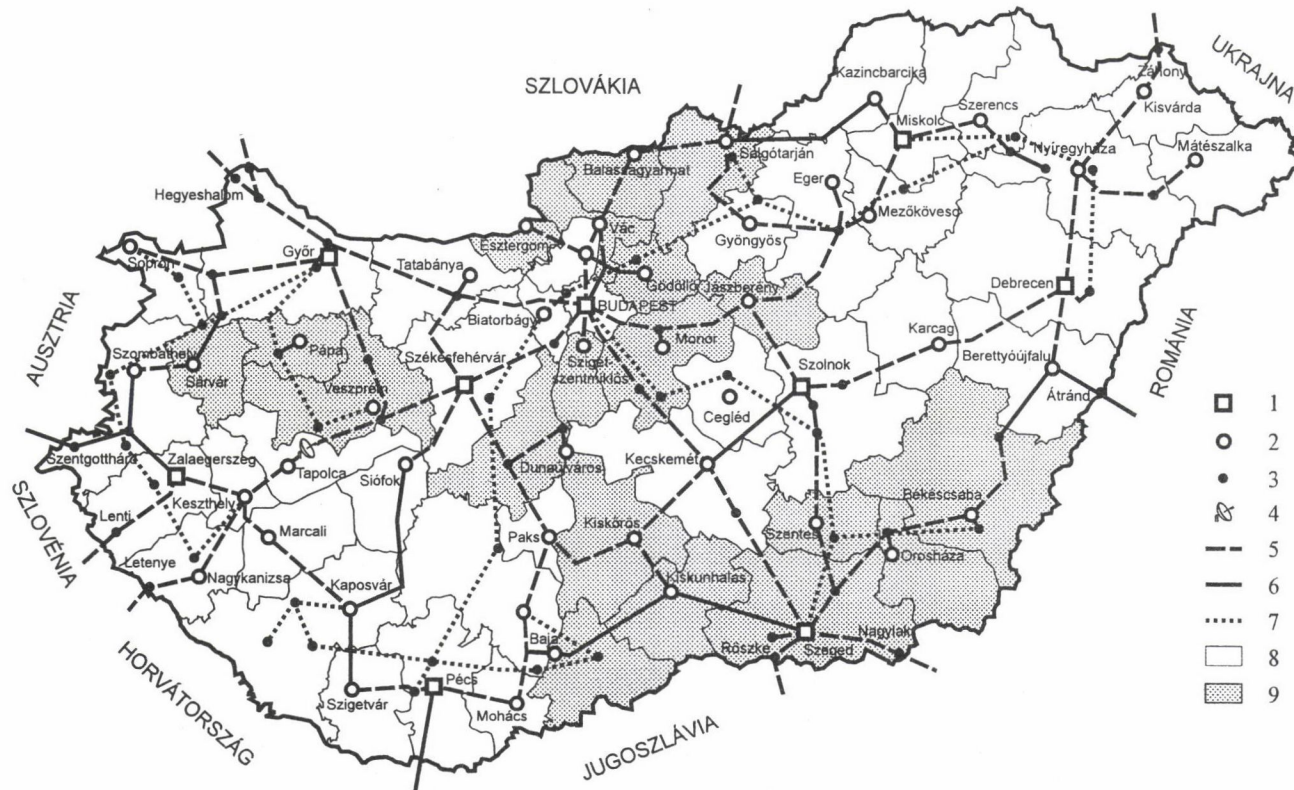
A MATÁV privatizációja évében, a koncessziós szerződések megkötése előtt *kistérségi szinten* 12-szeres különbség mutatkozott a legkedvezőbb helyzetű Balatonfüred, illetve a leggyengébb ellátottságú Monor között. Jellemző, hogy az *ezer főre vetített vonalszám* alapján 26 kistérségben az ellátottsági szint nem érte el az 50-et, ebből négy Pest megyében, a főváros tözsomszédságában, 13 a Dunántúlon (ebből 11 a gazdasági átalakulásban élenjáró Nyugat- és Közép-Dunántúl megyéiben) feküdt. Ugyanekkor mindössze nyolc olyan térség volt az ország területén, ahol az ellátottság meghaladta a 200 fővonal sűrűséget. A főváros mellett már ekkor kiemelkedett a Balaton keleti medencéje, Sopron és Pécs a Dunántúlon, Miskolc és Tiszaújváros – mint az északi iparvidék meghatározó centrumai – illetve Szeged – mint intézményi, gazdasági, forgalmi csomópont – az Alföldről.

1998-ra, a kínálati piac létrejöttének évére a térszerkezet megváltozott. A fővonalaszám gyarapodását mutatja, hogy a 200 vonalas sűrűséget már csupán egy tucat kistérség nem érte el az egész országban. A gyenge ellátottságú kistérségek – két kivétellel (Sellye és Mórahalom) jól körülhatárolható térben összpontosulnak; Borsod-Abaúj-Zemplén északi sávjában, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén. Hasonlóan drasztikus változás zajlott a kedvező ellátottságú térségek elhelyezkedésében is. A 18 ide sorolható téregységből mindössze egy alföldit (újra csak Szeged) és egy észak-magyarországit (Eger) találtunk, a többiek a tágabb budapesti agglomerációban, a Balaton mentén fekszenek, vagy dinamikus dunántúli nagyvárosokhoz köthetők. Az ország legsűrűbb hálózata újra csak a balatonfüredi kistérségben volt, 510 vonallal 1000 lakosra, de a különbség az első és a 150. térség (Baktalórántháza) között mindössze háromszoros.

A főváros és a Balaton körüli településgyűrű egyértelmű nyertese a távközlés fejlődésének, s mellettük csak néhány, speciális helyzetű – hazai viszonylatban – nagyváros képes a magas szintű kommunikációs kultúra befogadására és alkalmazására. Hasonlóan komoly esélye van, hogy ugyanez a forradalmi változás az ország északi és keleti megyéinek számos térségében csak szerény hatást lesz képes kifejteni, mert sem a fizetőképés, sem a befogadó kritikus tömeg nem áll rendelkezésre a fejlett kommunikációs szolgáltatások, üzleti és lakossági alkalmazások adaptációjára (Kordey, 1991; Eguilaz et al 1995).

A főváros-vidék dichotómia oldódott a távközlési ágazatban az ellátottság szintjét tekintve. Mindeközben a technikai-technológiai színvonalban is erőteljes nívélálódás zajlott, hiszen 1989-ben a digitalizált vonalak aránya 0%-volt, 1998 végén az ország egészében 72,1%, így érzékelhető az utóbbi évtized során történt fejlődés valóságos léptéke (1. ábra).

1. ábra. Optikai kábel-hálózatok Magyarországon, 1998
Figure 1 Optic fibre networks in Hungary, 1998

1: szekunder központ, 2: primer központ, 3: egyéb hálózati csomópont, 4: úrtávközlési földi állomás, 5: optikai kábel 1995,
6: optikai kábel 1996–98, 7: mikrohullámú összeköttetés 1995, 8: MATÁV, 9: koncessziós terület

1: secondary centre, 2: primary centre, 3: other network junction, 4: space telecommunications ground station, 5: optic fibre 1995,
6: optic fibre 1996–98, 7: microwave connection 1995, 8: MATÁV, 9: concession area

Forrás: Országos Területfejlesztési Konceptió

Mára az ország minden térsége nyitott a kommunikáció legváltozatosabb módjai és csatornái számára, a hálózat kiépítettsége, a meglévő kapacitások sehol nem akadályozzák a gazdasági fejlődést, a társadalmi felemelkedést. A hozzáférés egyedi szűk keresztmetszetét a jövedelmek oldalán találjuk, de remélhető, hogy a liberalizáció ebben is eredményeket hoz a közeli jövőben.

4. AZ INFORMÁCIÓS MUNKAHELYEK REGIONALITÁSA

4.1. A szolgáltató ágazatok térnyerése

A szolgáltató ágazatok már 1980-ban az aktív keresők legnagyobb csoportját – közel felét – foglalkoztatták, de a főváros és a „vidék” fejlődése már ekkor sem mozgott együtt. Miközben a terciarizáció országos szinten látványosan haladt előre (1996-ban már a keresők kétharmada dolgozott itt), addig a területi dichotómia alig oldódott. A vizsgált időszak végére a főváros minden öt keresőjéből négy, vidéken átlagosan három fő dolgozott valamely szolgáltatási területen. Az átalakulásban a főváros járt élen, míg a folyamatban lemaradónak látszanak az Alföld erős agrár hagyományú megyéi (Nagy 1997, 1999.).

A településhálózaton belül a terciarizáció szintjét a hierarchiában elfoglalt hely erősen befolyásolta.⁵ A megyeszékhelyek (a magyar nagyvárosok) minden régióban⁶ keresők kétharmadát, háromnegyedét szolgáltató tevékenységekben foglalkoztatják.

A többi, kisebb város foglalkozási átrétegződése gyorsabb ütemű volt, mint a megyeszékhelyeké, de az 1980-as elmaradást csak részben voltak képesek ledolgozni. 1996-ra már minden öt aktív keresőből három e tevékenységek közül talált munkát. A főváros közelsége egyértelműen húzta magával Közép-Magyarország városainak fejlődését. Az időszak elején 10 kereső közül öt, az időszak végén hét végzett valamilyen szolgáltató tevékenységet. Az erős helyi iparral rendelkező Közép-Dunántúl, illetve a széles körű agrártevékenységgel jellemezhető Alföld elmaradása érzékelhető, de az átalakulás üteme megfelel az országos trendnek, így a lemaradás a másfél évtized alatt nem fokozódott.

A vizsgált időszakban a faluállomány keresőinek átalakulása volt a leggyorsabb ütemű, ezzel 1996-ra a keresők 55%-ával domináns foglalkoztatóvá léptek elő a szolgáltató ágazatok. Közép-Magyarország községei a főváros közelségének köszönhetően 1996-ra csaknem 70%-ra növelték a szolgáltatásokban foglalkoztatottak arányát, s a folyamat különösen a kilencvenes évtizedben zajlott viharos gyorsasággal. Az egyes régiók községeiben a terciar keresők aránya 44–56% között mozgott, ezen belül az agrárkeresők magas arányával jellemezhető Dél-Alföld faluállományánál figyelhető meg erősebb lemaradás, ami nőtt az utóbbi másfél évtized során.

⁵ Másik erős indikátornak a főváros közelsége bizonyult.

⁶ A településhierarchia szerinti bontás 1996-ra csak a tervezési-statisztikai régiók szintjén reprezentatív.

Az átrétegződés azonban itt is gyors, 1980 és 1996 között a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya 15%-kal növekedett.

Várható, hogy a terciarizáció eddigiekben bemutatott, gyors mennyiségi változásokat hozó szakasza lassan lezárul. A szolgáltatások tényerése más ágazatok rovására csökken, de néhány megye, régió esetében a folyamat le is állhat vagy kismértékben vissza is fordulhat. A változás két folyamat eredőjeként állt elő; megindult az ipari (feldolgozóipari) foglalkoztatás lassú növekedése, illetve folytatódott a túlméretezettnek ítélt közszolgálati szféra leépítése (oktatás, egészségügy). Az országon belüli területi különbségek csak lassan mérséklődhetnek. Várhatóan lefékeződik a főváros és tágabb agglomerációjának terciarizációja, mert kimerülnek tartalékai, de folytatódik az alföldi, erősebben agrár jellegű megyék keresőinek átrétegződése, ami lassú felzárkózásukat eredményezheti. A nagyléptékű iparosítás, ami elsősorban a Dunántúl megyéiben zajlik, a szolgáltató ágazatokból a dolgozók kismértékű visszaáramlását is eredményezheti az ipari ágazatokba.

4.2. Információ-orientált munkahelyek területi megoszlása⁷

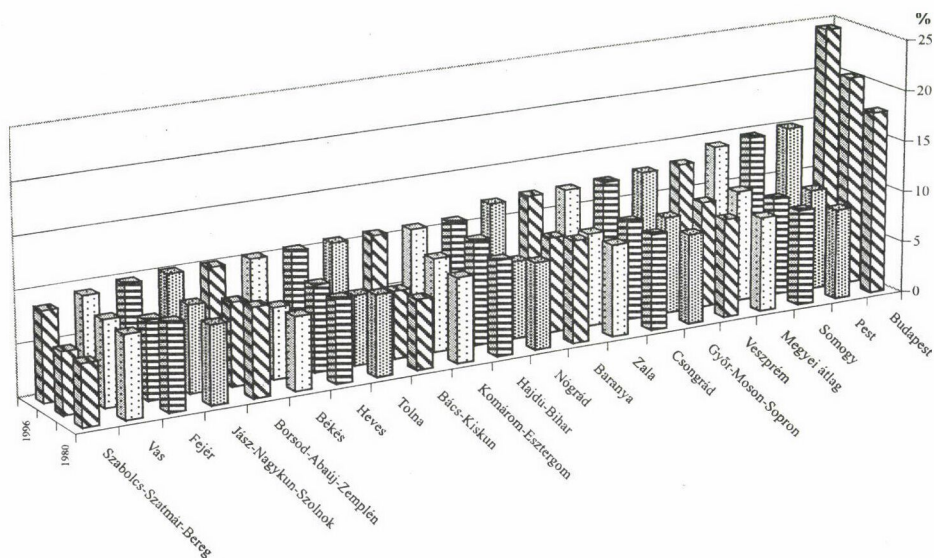
A főváros külön kategóriát képvisel, hiszen 1980-ban már a keresők közel 18%-a, 1996-ban már negyede az információ-orientált szolgáltatásokban nyert elhelyezést. A változás üteme is meghaladja az országos átlagot, újra dokumentálva a tételt, hogy Budapest és a „vidék” fejlődése más utat jár be.

A megyék közül 1980-ban a regionális centrumok megyéi és a turisztikai vonzásterületek álltak előkelő helyen. A lemaradók között nagy többségben az Alföld mezőgazdasági megyéit találtuk, de az erősen iparosodott terek mutatói sem voltak kedvezőek. Az időszak végére feltűnő Pest megye látványos előretörése. *A mért változások főként a kilencvenes években történtek, azaz erre az időszakra tehető az információs társadalom csíráinak megjelenése a hazai gazdaságban, foglalkoztatásban.* A lemaradók köre annyiban módosult, hogy az erősebb ipari bázissal rendelkező megyék hátrébb csúsztak a rangsorban, miközben az alföldi agrár megyék elmaradása valamelyest csökkent (2. ábra).

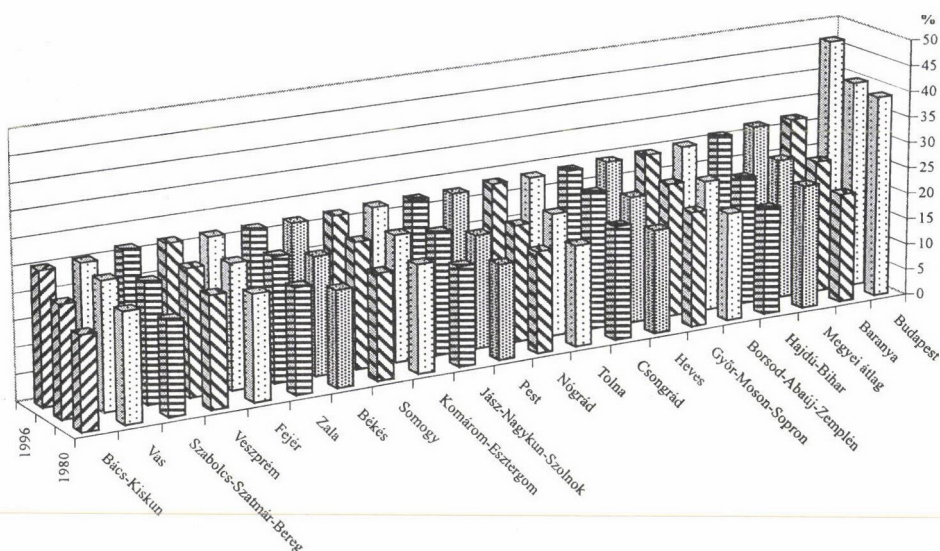
A megyeszékhelyek és a főváros között látványosan nőttek a különbségek. A belső különbségek is nőttek, bár nem számottevően. A kilencvenes években az Észak-Alföld megyeszékhelyeinek fejlődése megtörik, s nő a lemaradásuk a többi régióhoz képest. A Dél-Alföldön viszont éppen a kilencvenes évtized a változás fő intervalluma, gyors átalakulással a legjobbak csoportjába kerülnek az itteni nagyvárosok.

⁷ Az információs társadalomban két ágazat előretörését tudjuk prognosztizálni. Egyrészt a gazdaság zavartalan működését biztosító üzleti szolgáltatások köre, a benne foglalkoztatottak száma és aránya indul gyors gyarapodásnak. Másik oldalról a növekvő, differenciálódó lakossági igények kiszolgálását végző személyi szolgáltatások nyerne erősebben teret. Első lépésben e két kiemelt ágazatban dolgozók arányának változását vizsgáljuk. Kontrollként, a viszonylag kis információ-igényű primer ágazat keresőinek területi megoszlását mutatjuk be (Baethge–Oberbeck, 1989; Grimes, 1992.)

2. ábra. Információ-orientált szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya
Figure 2 The rate of those employed in information-oriented services

3. ábra. Magasan kvalifikált munkaerő aránya az aktív keresőkből
Figure 3 The rate of highly qualified labour force among active earners

Forrás: Mikrocenzus, 1996

A városok fejlődési üteme a megyeszékhelyekénél gyorsabb, de a városhálózaton belüli kiegyenlítődés eléggé vontatottan halad. Már az induláskor szembetűnő az Alföld elmaradása, s a jelenség a teljes vizsgált időszakot végigkíséri.

A községekben az információ-orientált szolgáltatások megjelenése, terjedése még 1996-ban is csak a kezdeti lépéseknél tart. A mérhető tényerés egyértelműen a kilencvenes évtizedhez köthető, de ez csak annyit jelent, hogy minden 12. foglalkoztatott képes a két ágazat valamelyikében munkát találni. A tágabb fővárosi agglomeráció nagyjából 15 évvel előbbre tart a folyamatban, mint az ország többi része, s különösen nagy az elmaradása a Dunától keletre elhelyezkedő régióknak.

A primer ágazatokban foglalkoztatottak aránya az elmúlt 16 évben töredékére esett vissza, ami egyaránt érintette az egyes megyéket, régiókat, a településhálózat elemeit, a településhierarchia egyes szintjeit, bár eltérő mértékben. A vizsgált időszak során a főváros mellett Pest és Győr-Moson-Sopron megye tűnt ki alacsony arányszámával, melyhez a bányászati ágazat drasztikus leépítése következtében az ipari jellegű megyék nagy része is csatlakozott 1996-ra. Vontatottabb átalakulásra főként az alföldi, erős agrárbázissal rendelkező megyékben került sor, de a Dél-Dunántúl ipari leépüléssel érintett megyéi közül is több ebbe a kategóriába került.

A városállományt figyelve szembetűnő az Alföld folyamatosan magasabb mutatója, ami jelzi a térség egészében a mezőgazdasági tevékenységhez való erősebb kötődést. A leggyorsabb átrétegződés Közép-Magyarországon játszódtott le, de a Nyugat-Dunántúl városaiban s az időszak végére Észak-Magyarország centrumaiban is marginálissá vált a primer ágazatok súlya a foglalkoztatásban.

A faluállomány esetében lényegében hasonló folyamatokat láthatunk. A főváros-hoz közeli Közép-Magyarország községei gyors ütemben veszítették el főként agrárkeresőiket, de az időszak végére a Nyugat-Dunántúlon és Észak-Magyarországon is erőteljes fogyást regisztrálhattunk. A primer szektor viszonylag nagyobb jelentőséggel bír továbbra is a Dél-Alföldön. A nyolcvanas évtizedben még az Alföld többi részén is magas rátákat mértek, de az extenzív termelés ismétlődő válságai miatt az ágazat munkaerő-kibocsátása lényegesen erőteljesebb volt, mint a speciális kultúrák magasabb arányát felvonultató déli megyékben. A Dél-Dunántúl falvaiban viszont az egyéb kereseti lehetőségek beszűkülése lassítja az ágazatból való eláramlást.

4.3. Kvalifikált munkahelyek térbeli egyenlőtlenségei⁸

A magas szintű képzettséget igénylő 1–3. foglalkozási főcsoportok⁹ együttes arányát tekintve a regionális centrumok megyéi találhatók az élbolyban (3. ábra) a

⁸ Az információs társadalomban különös jelentőségre tesznek szert a helyi gazdaság döntéshozó pozíciói, illetve a magasan képzett, speciális szakismerettel rendelkező munkaerő megléte egy adott térségben (Hepworth, 1989; Ruttkay 1992). Kontrollként a mezőgazdasági és a szakképzetlen munkaerő területi megoszlásának mutatóját alkalmazzuk. E két főcsoport tekinthető az információ-intenzitás szempontjából a legkevésbé élénk területeknek.

⁹ 1. főcsoport: Törvényhozók, igazgatási, érdekképviselői, gazdasági vezetők. 2.: Egyetemi, főiskolai képzettséget igénylő foglalkozásúak. 3.: Egyéb felső vagy középfokú végzettséget igénylő foglalkozásúak.

főváros mellett. A leszakadók között az időszak elején a többi alföldi megye mellett Pestet, Tolnát és Nógrádot találjuk, az időszak végére azonban az (újra-) iparosodási folyamatban élenjáró megyék is lecsúsztak a középmezőnyből.

A megyeszékhelyek között viszonylagos lemaradást mutatnak a döntéshozatali posztokban (1. főcsoport) szegény dél-alföldi megyék, illetve a rendszerváltásig a beosztott értelmiségiekben (2. és 3. főcsoport) hiányt szenvedő Közép-Dunántúl.

A városok körében a leginkább látványos változás a főváros tágabb agglomerációjának előretörése 1996-ra. Az alföldi városállomány sem a döntési posztok számában, sem a beosztott kvalifikált keresők arányában nem tudott érdemben javítani kedvezőtlen helyzetén 1980 és 1996 között.

A községek közül csak a főváros közelében fekvő közép-magyarországiak helyzete javult látványosan. Az 1980-ban még kedvező induló helyzetben lévő Közép-Dunántúl falvai fokozatosan lecsúsztak, majd a lemaradók csoportjába kerültek. Folyamatosan ide sorolhatók a Dél-Alföld községei, s e csoportból tudtak feljebb kerülni az Észak-Alföld falvai 1996-ra.

A kontrollként kiválasztott foglalkozási főcsoportok együttes aránya a vizsgált 16 év alatt csaknem felére esett vissza országos szinten. A folyamat élén a főváros halad, ahol az mezőgazdaságban dolgozók aránya lényegében elhanyagolható, de a szakképzetlen munkaerő jelenléte is ütemesen csökken. *A megyék közül a döntően szakmunkás végzettségű munkaerőt igénylő iparosodottabb térségek haladnak az átalakulás élvonalában, de az új ipari beruházások célterületei is erőteljes felzárkózást mutatnak.* Ezzel szemben az Alföld megyéinek mutatói kedvezőtlenek, ahol erősebb az agrárágazat súlya a helyi gazdaságban és a foglalkoztatásban. Az Alföld maga sem egységes, hiszen az északi megyék országos átlagot meghaladó ütemben veszítették el agrárkeresőiket, s viszonylag gyorsan csökkent a foglalkoztatottak között a szakképzetlenek aránya. A déli megyékben ugyanakkor a folyamatok lényegesen lassabban zajlanak, elmaradásuk 1980 és 1996 között fokozódott.

A megyeszékhelyek között a vizsgált időszak elején csak mérsékelt különbségek voltak. A Dél-Alföld azonban az országos átlagot meghaladó fejlődési ütemmel sem tudta teljesen leküzdeni öröklött hátrányát (magasabb agrárkereső arány, képzetlen munkaerőre települő ipari ágazatok nagyobb hányada). Az Észak-Alföld nagyvárosaiban a látványos ártrendeződés a '90-es évekre megtorpanni látszik.

A városhálózatnál hasonlóképpen előnyt jelentett a komolyabb ipari bázis megléte vagy ennek megteremtése a kilencvenes évtized során. Nem véletlen, hogy a Dunántúl mellett Közép- és Észak-Magyarország mutat kedvezőbb összképet, míg az Alföld, különösen a Dél-Alföld városai 6–10 éves lemaradást mutatnak az országban zajló folyamatokhoz képest.

A falusi terek átalakulási üteme bizonyult a leggyorsabbnak a településhierarchiában, 30% feletti rátáról indulva 20% alatti súlyra csökkent az információs szempontból marginális foglalkoztatási főcsoportok aránya. A dinamikát a hagyományos ipari régiók hordozzák, míg a déli és keleti régiók lemaradása csak árnyalatnyit csökkent.

5. VÁROSOK, MEGYÉK, RÉGIÓK INFORMÁCIÓS AKTIVITÁSA AZ ALFÖLDÖN

5.1. A városi információs-index alakulása¹⁰

Az Alföldön 1994-ben a kedvező információs helyzet egyértelműen nagyvárosi jelenség, kizárólag a megyeszékhelyeken jelenik meg (Castells, 1989; Knight, 1995). A még kedvező potenciálokkal rendelkező, döntően középvárosi csoport térbeli megjelenése is koncentrált. Komolyabb aktív zóna alakult ki Csongrád megye tiszántúli felén, egy sarlószerű alakzatban Kiskunfélegyházától, Ceglédén át Szolnokig. Debrecen és Hajdúszoboszló, valamint Békéscsaba és Gyula alkotnak még térben is összefüggő kedvező helyzetű várospárokat, illetve Baja csatlakozik a Dunát kísérő aktívabb zónához. A többi magas indexszel rendelkező város egyedi szigetként jelenik meg egy kedvezőtlen környezetben. 1998-ra a helyzet annyiban módosul, hogy a szegedi és békéscsabai aktív zónák Szarvasnál képesek voltak összenőni, hogy Kalocsa is ráfűződött a Duna-menti, kedvező adottságú zónára, illetve valamelyest nőtt az egyedülálló, környezetükből kiemelkedő szigetek száma.

Az Alföld kis- és középvárosainak döntő hányada azonban sem 1994-ben, sem négy évvel később nem volt képes elmozdulni a kedvezőtlen adottságú helyzetéből, sőt, számos esetben a relatív pozíció romlása volt megfigyelhető (Nagy 1999). Ez arra utal, hogy e városi kör – az önmagához mérten jelentős fejlődés ellenére – nemcsak, hogy nem volt képes felzárkózni az ország fejlettebb régiói szintjére, de az átlagosnál vontatottabb gyarapodásával még inkább lemaradt a fejlődésben élenjáró városokhoz, térségekhez képest. Az országhatár és a megyehatár közelsége, a nagy népességű, sokfunkciójú szervezőközpont hiánya egy alföldi térben azonnal visszatükröződik a városok információs indexének alakulásában. Különösen elgondolkodtató a hajdú- és nagykun-városok gyenge szereplése, melyek a korábbi, mezővárosi fejlődési szakaszban komoly eredményeket voltak képesek felmutatni, de úgy tűnik, hogy gazdasági-társadalmi struktúrájuk, értékrendjük ma nem teszi lehetővé a gyorsütemű átalakulást.

5.2. A megyék információs versenyképességének terei

A gazdasági és munkaerőpiaci terekben a megyék között világos nyugat-keleti lejtő látható. Az átalakulásban élenjáró, újra-iparosodó vidéki terek, illetve a főváros és tágabb környéke kifejezetten magas mutatókkal rendelkezik, miközben a szerkezetváltásban késlekedő keleti és déli megyék alacsony értéktermelő kapacitások-

¹⁰ A rendelkezésre álló, az információs társadalom és gazdaság megjelenéséhez alig igazodó hazai statisztikák felhasználásával kíséreltük meg városi szintű információs index kiszámítását. A két választott időpont (1994, 1998) jól reprezentálja a távközlési fejlesztés korai állapotát, illetve a kínálati piac létrejöttét, amikor már terjed az Internet, az információs társadalom elemei felbukkannak az országban. Az adatbázis szerkezete miatt csak közelítést adhatunk az átrendeződés irányairól, s rendkívül óvatosan fogalmazhatunk meg következtetéseket. A Budapest-vidék különbségek csökkenését jórészt a konzervatív adatfelvételnek tudhatjuk be, csak a terjedés érettebb szakaszában lévő piaci szegmenseket jellemzi a területi egyenlőtlenség mérséklődése.

kal, magas munkanélküliséggel, átlagosnál gyengébb fejlődési potenciállal jellemezhetők. Kifejezetten veszélyes északon Nógrád és Szabolcs, délen Somogy és Békés helyzete, ahol a válság a legmélyebb, s legtörekényebb a helyi gazdaság (Nagy 1997).

A társadalmi mutatók alapján szintén nyomozható a nyugat–keleti lejtő, bár a megyék közötti különbségek lényegesen mérsékeltebbek, az átmenetek fokozatosabbak, mint a jelentős területi egyenlőtlenségekkel fejlődő gazdaság esetében. Az alföldi megyék – az egyetlen Csongrád kivételével – inkább kedvezőtlen képet mutatnak, a Dunántúl nyugati-északnyugati része inkább kedvező mutatókkal jellemezhető. Az északi megyék társadalmi képére a rendszerváltás után egy évtizeddel is rányomja bélyegét az erőltetett iparosítás.

A kommunikációs infrastruktúra fejlettsége a Dunától keletre számottevő lemaradást mutat a Dunántúlhoz képest, bár mindkét nagytájon belül vannak belső eltérések. A keleti országrészben a román határ menti megyék, illetve Jász-Nagykun-Szolnok helyzete a legrosszabb, a nyugati megyék közül Somogy is ebbe a körbe illeszthető. Elsősorban a kábeltelevíziós hálózatok magas szintű elterjedtsége miatt Zala megye került vidéken vezető pozícióba a kommunikációs infrastruktúra fejlettségét tekintve, maga mögé utasítva a gazdasági mutatókban élenjáró térségeket. Az információs társadalom és gazdaság magyarországi megjelenése nem köthető feltétlenül a ma sikeresnek látszó térségekhez, megjelenése inkább várható a speciális előnyöket kínálni képes terekben, településeken.

Ilyen speciális elem lehet a felsőoktatás területi bázisa, mely az intézményi konszolidáció és egyesülések nyomán mára jelentősen átformálta az ország egyetemi-főiskolai térszerkezetét. *A főváros mellett a nagy, sokkarú egyetemekkel rendelkező városok megyéi kiemelkednek az országos átlagból, míg Nógrád, Somogy, Tolna minimális aktivitást mutat e téren. A gazdasági fejlődés élenjáró térségei közül Fejér és Pest megye felsőoktatási bázisa kifejezetten gyenge (hasonló tézis fogalmazható meg az utóbbi években nekilendülő Komárom-Esztergomról is), míg Vas, Veszprém, vagy Győr-Moson-Sopron, bár elmarad az ország átlagától, mégis érzékelhető aktivitást fejt ki. Különösen veszélyes az a trend, hogy számos megyében a felsőoktatás hiánya vagy struktúrája akadályozza a gazdasági fejlődésnek, s a gyenge gazdasági teljesítmény, a lemaradó bérek nem ösztönzik az emberi erőforrások fejlesztését sem.* Ezt a lefelé tartó spirált mindenképpen meg kell törni.

Hasonló képet kapunk a $K+F$ intézményrendszer területi eloszlását vizsgálva is, de a különbségek még látványosabban kiugranak. *A nagy egyetemek megyéiben erőteljes a – döntő mértékben állami forrásból és pályázatokból finanszírozott – kutatási aktivitás, miközben a sikeres térségek gyenge-közepes szinten vegetálnak, igaz, itt az üzleti szféra a legfontosabb finanszírozó. Az értéktermelésben közepes vagy gyenge szinten teljesítő megyék nagyobb része sem a kutatásban, sem a fejlesztésben nem ér el kiugró eredményeket, azaz, a helyi gazdaság fejlődésében a helyi-térségi kutatási bázisoknak csak marginális szerep juthat.*

A *K+F aktivitás* 1994–98 között hasonló képet rajzol ki. A nagy egyetemi-kutatói centrumok megyéi az országos átlagot meghaladó szintet érték el. Az értéktermelésben élenjáró megyék közül csak Győr-Moson-Sopron fejlődése látványos, különösen az utolsó két évben, amikor a meglóduló gyártmányfejlesztések révén friss tőke érkezett az ágazatba (döntően a külföldi tulajdonú cégek aktivitása húzta fel a mutatót). Rendkívül gyenge ugyanakkor, s tendenciájában is csökkenő Nógrád, Komárom-Esztergom és Tolna mutatója, de jellemző az országon belüli területi különbségekre, hogy a megyék kétharmada az országos átlag felét sem éri el a számított mutatóban.

Az információs társadalmat vonzó urbanizáltság szintje viszonylag szűk sávban szóródik vidéken (73–106%) és nincsenek szakadéknyi különbségek az egyes megyék színvonalában sem. Az Észak-Dunántúl hat megyéje mellett a három regionális centrum megyéje fért be a kedvező pozíciójú térségek sorába, miközben a legtöbb mutatórendszerben sereghajtónak, lemaradónak értékelhető megyék (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Pest, Nógrád, Somogy) most is a rangsor utolsó harmadában foglalnak helyet.

Külön kell megemlékezni Budapestről, mely egyedi, kiugró fejlettségi szintet képvisel csaknem minden területen. A főváros szerepe a hazai tudásigényes ágazatokban, az értéktermelésben, a társadalmi struktúrában egyedülálló, versenytársait és partnereit nem Magyarországon, hanem a tágabb európai térben kell keresni.

A nagy optikai törzshálózati fejlesztések lezárulta után, de még a tömeges igények kielégítése előtti helyzetben a megyék információs infrastruktúrával való ellátottsága széles skálán szóródott, a főváros országos átlagot csaknem felével meghaladó szintjétől Szabolcs-Szatmár-Bereg átlagostól egyharmadával elmaradó szintjéig. Relatív kedvezőbb helyzetű a fejlesztések első hullámában élen járó Győr-Moson-Sopron, Baranya, Csongrád, illetve Zala, Vas és Nógrád, míg a másik végét Pest megye jelenti.

A kínálati piac kialakulása után Budapest előnye némileg csökkent, miközben a továbbra is sereghajtó Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ellátottságának színvonala átlagot meghaladó mértékben emelkedett. *Nemcsak a főváros és a vidék, de a kedvező és a kedvezőtlen ellátottságú megyék között is érzékelhetően csökkent a távolság, ami jelzi: az információs infrastruktúra színvonalában már nincs éles területi különbség az országon belül.* A legkedvezőbb helyzetben az Észak-Dunántúl megyéit találjuk, kivétel nélkül átlag feletti ellátottsággal. Mellettük a Dél-Dunántúlról Baranya, a Dél-Alföldről Csongrád helyzete látszik kedvezőnek, de lényegesen javult Borsod-Abaúj-Zemplén és Tolna információs infrastruktúrája is. Az átlag alatti színvonallal rendelkező megyék közül látványosan Szabolcs-Szatmár-Bereg és Pest megye mutatói javultak, ugyanakkor feltűnő, hogy az öt évvel korábban még kedvező megítélésű Somogy esetében stagnálás, Heves és Nógrád esetében egyértelmű visszalépés látszik (4. ábra).

ALFÖLDI TANULMÁNYOK 2000–2001

5.3. Információs aktivitás régióként

Az 1989–98 közötti évekre fellelhető *tartós fogyasztási cikkek állományát regionális reprezentációval mérő adatok tanúsága szerint* Közép-Magyarország már a rendszerváltás előtt kitüntetett helyzetben volt az információáramlást segítő eszközök megjelenése terén, köszönhetően részben Budapest nagy súlyának, illetve az ekkorra már tömeges méreteket öltő szuburbanizációnak. *1998-ra a három dunántúli régió ellátottsági nivója elvált az ország többi részétől, kifejezetten célterületévé vált az információs infrastruktúra és technológiák fejlődésének, terjedésének.*

A két alföldi régió közül a *Dél-Alföldön látszik némi aktivitás az utolsó három évben, mélyen az országos átlag alatti ellátottsági szinten, ami jelzi a nagy- és középvárosok aktivitását, de mutatja a kistelepülések passzivitását is. A legkritikusabb helyzet Északkelet-Magyarország hat megyéjének területén alakult ki, ahol az ellátottság szintje nemcsak alacsony, de a fejlődés üteme is elmarad az átlagostól,* ami fokozódó lemaradást, szélesedő technológiai szakadékot jelez a vidéki régiók között is.

6. BEFEJEZÉS

Ahhoz, hogy az információs társadalom terjedését elősegíthessük Magyarországon, nem elégséges ismernünk a külföldi példákat, a technikákat, módszereket és trendeket. Azt is világosan kell látnunk, melyek azok a pontok, ahol a hazai fejlődés gyorsítása érdekében szükséges és lehetséges a beavatkozás. A hazai politika jól látta meg, hogy a fejlődés kulcsát a fiatal generációk szemléletváltása jelenti, ezért nagy jelentőségű a felsőoktatás, a középiskolák és az alapfokú képzési intézmények bekapcsolása az Internet-alapú kommunikációba. Hasonlóan nagy jelentőségű lépés, hogy kiemelten ösztönzik a tartalomszolgáltatás fejlesztését. Kiemelkedő – és Kelet-Közép-Európában egyedülálló – a *teleházak* államilag támogatott létesítése, mely elsősorban a kistelepülésen élők számára teszi hozzáférhetővé az információkat, szolgáltatásokat.

Az előremutató lépések azonban nem állnak össze koherens informatikai stratégiává, s különösen a tér iránti érzéketlenséget lehet számon kérni a döntéshozókon. A fenti tanulmány a meglévő – meglehetősen hiányos – adatbázisok újszerű kombinációjával kísérelt meg egyfajta közelítést adni a térben nyomozható folyamatokról, a különböző területi szinteken. A leírt eredmények jelen formájukban még nem alkalmasak egy új térszerkezet leírására, de arra igen, hogy jelezzék, az információs korszakba való átmenet megindult, s eszközeink nem elégségesek a folyamatok követésére. Ha pedig nem ismerjük azt, ami körülöttünk zajlik, sem irányítani, sem befolyásolni nem leszünk képesek!

A ma még csak részleges eredményekből látható, hogy az Alföld mennyire mozaikszerű fejlődési jegyeket mutat. Az egyik póluson állnak a nagy egyetemi városok, ahol a tudás-alapú fejlődés majd minden eleme rendelkezésre áll, s lassan tudatosul is a városi vezetés fejében. A másik póluson találhatók azok a kistelepülé-

sek, melyek még ma is nagyrészt az agrárgazdaságból élnek, oda kötődnek ezer szállal, s ahol a helyi társadalomban és gazdaságban alig láthatók jelei egy információ-orientált fejlődési pálya kezdeményeinek. A két pólus között átmeneti térelemek, település csoportok egész skáláját találjuk; kezdve az ipari-szolgáltatási bázison fejlődő megyeszékhelyektől, az ipari, forgalmi, idegenforgalmi, kereskedelmi, oktatási, intézményi szerepet betöltő középvárosokon át a szerepüket kereső mezővárosok erőteljesen differenciálódó csoportjáig, a térségi kiscentrumokig, illetve az önmagában is sokszínű faluállományig (Turnock–Nagy 1998.).

Empirikus vizsgálatok bizonyítják, hogy egyértelmű összefüggés van az értéktermelés és a kommunikációs ágazatok fejlettsége, valamint a jövedelmi viszonyok és az új információs technikák, technológiák és szolgáltatások igénybevétele között. Az Alföld „elmaradottsága” alapvetően az elégtelen helyi értéktermelésre, az országosnál alacsonyabb bérek és keresetek, a magas szinten stabilizálódott munkanélküliségi ráta következtében alakult ki. Ez az „elmaradottság” azonban csak relatív! Az alföldi nagycentrumok az információs korszakra való áttérés élvonalában haladnak, megelőzve a dunántúli „sikerrégiók” központjait. A városodottság magasabb szintje jobb induló feltételeket kínál a bekapcsolódásra, mint az elaprózott településszerkezet, az átlagosan nagyobb településméret nagyobb helyi piacot kínál a szolgáltatások bevezetésére, szakértők foglalkoztatására. Az egymástól távolabb eső települések közötti információcsere volumene várhatóan növekedni fog, ami rászorítja a szereplőket a modernebb információs lehetőségek alkalmazására.

Azzal, hogy a tömeges iparosítás jórészt elkerülte az Alföld nagy tereit, egyben lehetőséget is ad számukra arra, hogy az indusztriális fejlődési fok megkerülésével a fenntarthatóság feltételeinek jobban megfelelő információs korszakba lépjenek be, visszatalálva egy, csaknem fél évszázada megszakadt fejlődési pályára, amit az alföldi mezővárosok éltek meg a 15. századtól a 20. század első feléig tartó periódusban. Ez a fejlődési modell egyrészt szoros szimbiózisban élt a természeti és épített környezettel, másrészt komoly súlyt helyezett minden polgár számára a folyamatos önképzésre, harmadrészt törekedett a kiművelt emberfők kibocsátására s a kívülről érkező, új ismeretek befogadására, aktív adaptációjára; mindezt úgy, hogy sem identitását, sem hagyományait nem adta fel, hanem gyarapította őket, s áthagyományozta a következő generációkra. Az információs korszak ugyanis nem kizárólag a tömeges adatáramlás korszaka lesz, hanem az egyedi jellemzőké, a sajátos vonásoké, a hagyományoké is, melyek – ha jól sáfárkodunk velük – az egész emberiség kultúrkincsét is gyarapíthatják.

IRODALOM

- Baethge, M. – Oberbeck, H. 1989: The future of white-collar worker. In: Ernste, H. – Jaeger, C. (eds.) *Information Society and Spatial Structure*. London: Belhaven: 117–128.
- Bell, D. 1973: *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books.
- Campisi, D. – Tesaro, C. 1995: *Telecommunication usage, socio-economic environment and spatial hierarchies: methodology, empirical evidence and simulation from the Italian case*. Congress Paper, 35. ERSA Congress, Odense.

- Castells, M. 1989: *The Informational City – Information technology, economic restructuring and the urban-regional process*. Oxford: Basil Blackwell Publishing.
- de Castro, E.A. – de Oliveira Duarte, M. – Jensen-Butler, C. 1995: *The telematics revolution, the information society and economic and social development*. Congress Paper, 35. ERSa Congress, Odense.
- Eguilaz, M.L. – Ramirez, L. – Garola, A. 1995: *The telecommunication sector: the case of Spain*. Congress Paper, 35. ERSa Congress Odense.
- Enyedi Gy. 1996: *Regionális folyamatok Magyarországon*. (Ember-Település-Régió 1.) Budapest: Hilschler Rezső Alapítvány.
- Erdősi F. 1991: *Kommunikáció és térszerkezet*. (Területi és Települési Kutatások 7.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Erdősi F. 1994: A kommunikációs ellátottság területi különbségei. In: Enyedi Gy. (szerk.) *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó: 175–210.
- Erdősi F. (szerk.) 1995: *Az információs társadalom és Magyarország*. A Hírközlési Főfelügyelet Országos Fóruma. Kézirat. Pécs.
- Grimes, S. 1992: Exploiting information and communication technologies for rural development. *Journal of Rural Studies* (8) 3:269–278.
- György P. 1996: Az információs forradalom társadalmi hatásai. *Info-Társadalomtudomány* 38:117–122.
- Hepworth, M. 1989: *Geography of Information Economy*. London, Belhaven Press.
- Kiss J. 1997: Lehet-e regionális dinamika-hordozó ágazat az ipar és a mezőgazdaság az ezredforduló Magyarországon? Kézirat. Szeged.
- Knight, R.V. 1995: Knowledge-based development: Policy and planning implications for cities. *Urban Studies* 32 (2):225–260.
- Kordey, N. 1991: Telekommunikationsinfrastruktur und Regionalentwicklung in der neuen Bundesländern. *Gesellschaft für Regionalforschung* (31):125–158.
- Nagy G. 1995: *Telecommunications sector in Hungary in the 90s*. Congress paper, 35. ERSa Congress, Odense.
- Nagy G. 1997: *The basis of information society in Hungary*. Congress paper, 37. ERSa Congress, Rome.
- Nagy G. 1999: Az alföldi gazdaság néhány jellemzője és új vonása. In: Csatári B. (szerk.) *Alföld II. Kutatási Program, zárókötet*. (megjelenés alatt).
- Ruttkay É. 1992: Az információgazdaság térbeli terjedésének néhány jellemzője hazánkban. *Kutatás-Szervezési Tájékoztató* 3–4:109–119.
- Tiner T. 1992: The changing role of telecommunications in the reconstruction of the city of Budapest. In: Kertész Á. – Kovács Z. (eds.) *New perspectives in Hungarian geography*. (Studies in Geography in Hungary 27.) Budapest: Akadémiai Kiadó:195–209.
- Turnock, D. – Nagy G. 1998: The potential of the small towns in Eastern Europe – a Hungarian case study. *Regions*. (The Newsletter of the Regional Studies Association) (213):18–22. (214):16–22.

INFORMATION SOCIETY AND THE GREAT PLAIN – CHANCES FOR ADOPTION

Gábor Nagy

With the arrival of the third millennium, Hungarian development, is at a turning point. After the industrial renewal of the 90s and the relative success of export-driven economic modernisation, the country is on the threshold of Information Age.

The decade following the change of regime has not resulted in a breakthrough in either industrial renewal or the development of telecommunications for the counties in the Great Plain. Successful privatisation and foreign 'green-field investments' have only had scattered local effects. Telecommunications and IT developments, too, have only slightly eased inherited differences.

The past one and a half decades have seen the tertiary sector, mainly state-of-the art business and increasingly differentiated personal and community services, gaining ground in the Great Plain as well. Existing differences in settlement hierarchy have rather increased, in parallel, regional differences in the Great Plain have also become more pronounced. Information Age may rely more heavily on highly qualified, expert professionals. The cluster of county-seats in the Great Plain are in an advantageous position considering the rate of well-educated earners. However, but the same does not hold true of the other elements of the settlement network.

Adopting international patterns, we have introduced a new index to measure urban information activity. High level activity is unequivocally a large city phenomenon in the Great Plain. However, the activity of the greater part of centres, mainly that of small towns, is either moderate. The active zones, axes and swathes typical of Western part of Hungary can hardly be traced in the Great Plain. The term 'east-west slope' often referred to in economic analyses keeps cropping up in studies on the spaces of information competitiveness.

At the dawn of Information Age, the chances of the Great Plain are slimmer than those of the whole of the country. It is to be feared that, in the short run, the majority of the settlements and a large proportion of the population will be unable to adapt to the novelties accompanying an emerging information society. Only a deliberate and determined regional policy can prevent this and diminish inequalities.

A TERÜLETFEJLESZTÉS GYAKORLATA A TERÜLETI ÉRDEKEK ÉS A PÁRTPOLITIKA ERŐTERÉBEN

Velkey Gábor*

1. BEVEZETŐ

Politikai nyilatkozatok, pártprogramok, „ország-jelentések”, a kapcsolódó jogszabályok értelmező fejezetei és a különböző szintű fejlesztési alapidokumentumok (OTK, megyei és regionális területfejlesztési koncepciók) szinte mindegyike részletesen hivatkozik az Európai Unió legfontosabb területfejlesztési elveire (szubszidiaritás, decentralizáció, forráskoncentráció, partnerség, monitoring, programozás), sőt egyöntetűen hangsúlyozzák ezen elvek gyakorlatban való érvényesítésének szükségességét is. Úgy tűnik tehát, jól megtanultuk a leckét, szóban, írásban minden rendben van – de mi a helyzet a reális folyamatokkal, megfelelő irányba halad-e a gyakorlati megvalósítás is?

Ha a szakirodalmat vagy a rendszer továbbfejlesztésével kapcsolatos elképzeléseket, javaslatokat olvassuk, többségében az „igen” válaszra utaló jelzéseket találhatunk, ha azonban a tényleges gyakorlatot próbáljuk megragadni, egyre több a probléma, egyre nagyobb a bizonytalanság, a tanácstalanság.

Formálisan valóban sok minden megvalósult a fentebb hivatkozott elvek közül, vagy legalábbis érzékelhetők a megvalósítás irányába mutató tendenciák. Van egy – európai mércével mérve a folyamatokat követő, kelet-közép-európai összehasonlításban kimondottan progresszív – összességében modernnek nevezhető területfejlesztési törvényünk; elindult és úgy tűnik visszafordíthatatlanná vált a regionalizáció; felgyorsult a területfejlesztés intézményrendszerének kiépítése; megjelentek a decentralizált források; színvonalas, az EU előírásait, szemléletét követő fejlesztési dokumentumok születtek, stb. A keretek tehát formálódnak, méghozzá összhangban az európai tendenciákkal.

Arról azonban, hogy e formálódó keretek között hogyan működik a tényleges gyakorlat, ritkán hallhatunk, olvashatunk. E tanulmány ennek az aspektusnak a végiggondolására tesz egy kísérletet. Másként fogalmazva: *azt a folyamatot, illetve azokat a tényezőket próbálja számba venni, melyek ma korlátozzák, akadályozzák, sőt sokak véleménye szerint lehetetlenné teszik, lényegében kizárják a fentebb említett uniós elvek érvényesülését.* E tényezőket a mindennapi működés legfontosabb keretét, feltételrendszerét jelentő *intézményrendszerből* kiindulva, az érintettek – vagyis e kereteket tartalommal megtöltő, hatáskörökkel, döntési jogosítványokkal vagy legalább befolyással rendelkező *részvevő szereplők* – felől közelítve, dönté-

* Velkey Gábor, tudományos munkatárs, MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály

seik, az általuk működtetett döntési mechanizmusok és a mindezek mögött meghúzódó érdekek figyelembevételével próbálja bemutatni.

A területfejlesztés saját intézményrendszerét a területfejlesztési törvény hozta létre. Annak működését azonban – a törvény keretjellegű szabályozása következtében – részben az érdekelt szereplők alakították, határozták meg. Kialakulásában nagy jelentősége volt a szereplők viszonyulását, hozzáállását, érdekeit befolyásoló kapcsolódó intézményrendszereknek¹, közöttük is elsősorban az önkormányzati rendszernek, a közigazgatásnak és az állami források elosztási szabályinak. Ez utóbbiakon belül különösen fontos az önkormányzatok finanszírozása, a saját erőre alapozó fejlesztések lehetősége, illetve a területfejlesztési célt (is) szolgáló állami (illetve, EU) források elérhetősége.

Az elmúlt tíz évben a működés keretei és a külső peremfeltételek is lényeges változásokon mentek keresztül, ami érintette a szereplők körét, továbbá módosította feladat- és hatásköreiket is. Ezen túlmenően azonban, ha a folyamatokat széles kontextusban elemezve a társadalmi, gazdasági, politikai rendszer egyéb területeit érintő változásokat is figyelembe vesszük, látnunk kell, hogy maguk a szereplők is lényeges változásokon mentek keresztül, vagyis az elmúlt tíz év alatt átalakult, megváltozott a mentalitásuk, viszonyulásuk, fellépésük. Összességében tehát ezen időszak alatt nemcsak a keretek, hanem a területi folyamatok alakulásával kapcsolatos teljes tevékenységi rendszer (minden területi szinten) átalakult. Az elmúlt tíz év változásainak az alábbiakban jellemzett három szakasza különíthető el.

2. A TERÜLETI POLITIKA KERETÉNEK, FELTÉTELRENDSZERÉNEK LEGFONTOSABB JELLEMZŐI ÉS VÁLTOZÁSAI 1990 ÉS 1996 KÖZÖTT

Az önkormányzati törvény elfogadása, hatásait tekintve, a leglényegesebb változásokat a települési önkormányzatok önállóságának lényeges növelésével, a rendkívül széles körű feladat- és hatáskörök helyi (települési) szintre való telepítésével és – ezzel részben összefüggésben – a területi középszint erőteljes funkcióvesztésével érte el. Mindez szinte automatikusan hozta magával az önkormányzatok számának növekedését (társközségek önálló önkormányzatokká válása, korábban összevont települések szétválása), a települések közötti konkrét együttműködések, kapcsolati hálók szétesését, a területi érdekérvényesítés visszafejlődését, a szereplők közötti összefogás hiányát, a területi (település határát hatásaiban átlépő) döntések összehangolásának esetlegességét. A megyei önkormányzat szerepkörének (megyei tanácshoz viszonyított) drasztikus beszűkülése pedig a középszintű közigazgatás központtól való függőségét, a bürokrácia intenzív bővülését (helyi, megyei és központi szinten egyaránt) és a gyors, rugalmas döntés-előkészítéssel szemben a bürokratikus szemlélet térnyerését eredményezte. Ez többek között a település határát átlépő (pél-

¹ A kapcsolódó intézményrendszer és annak működése lényeges hatással volt magára a törvényre, az abban alkalmazott szabályozási technikákra, a vázolt intézményi szerkezetre is.

dául fejlesztési) döntések erőteljes centralizációjában és az ágazati megközelítések szinte kizárólagos érvényesülésében jelent meg.

E párhuzamosan zajló, egymást erősítő tendenciák következtében egyértelmű *települési önkormányzati dominancia* jellemezte a területi politika, területfejlesztés formálódó teljes rendszerét. Ennek megfelelően a helyi erőforrások csak korlátozottan kapcsolódtak be a fejlesztésekbe, a központi fejlesztési döntések pedig döntően a települési szolgáltatás és infrastruktúra fejlesztését, ezen belül is a kistelepülések alapellátásának színvonal-emelkedését szolgálták (Pálné 1999). Ebben az időszakban tehát a területfejlesztés főképp településfejlesztést jelentett, amit a – mind technikáját, mind eredményességét tekintve gyakran megkérdőjelezett – privatizációra, illetve regionális szintű válságkezelésre korlátozódó gazdaságfejlesztés egészített ki.

Ekkor alakult ki, rögződött az a ma is egyértelműen tetten érhető szemlélet, mely nem tesz különbséget a fejlesztés és az üzemeltetés, fenntartás finanszírozásában, forrásaiban. Elsősorban ennek tudható be a települési ellátások, a településfejlesztés és a területfejlesztés forrásainak folyamatos összekeveredése, és az egyes tevékenységek közötti – forrásokra is kiterjedő – „átjárás” lehetősége. Így elsősorban az egyes részterületek pénzügyi helyzete és a szereplők (döntéshozók) érdekeltisége, igényei alakítják a fejlesztési döntéseket.

A rendszer mai működését is meghatározó fontos tényező még a normatív alapú központi fejlesztési döntések megjelenése, majd fokozatos háttérbe tolódása², ami értelemszerűen a „kijárást” ismételt előtérbe kerülését eredményezte.

2.1. Fejlesztés-centrikus települési, településfejlesztés-centrikus területfejlesztési szemlélet

A hazai területi politikát átszövő települési önkormányzati dominancia értelmezése, illetve – ennek következményeit is figyelembe véve – a rendszer működésének elemzése kiemelten fontos kérdéssé teszi a települési szinthez kötődő szereplők magatartását és az azt befolyásoló tényezők, például a lakossági elvárások, mentalitás vizsgálatát.

A hazai társadalom átalakulásának ezen elemeit mind a makrotársadalom (Győri 1988; Vajda 1989; Szabó 1989), mind a helyi közösségek szintjén (Velkey. 1994; Csefkó 1997; Böhm 2000) könyvtármívei irodalom elemezte, írta le. Jelen munkánk szempontjából az egyik leglényegesebb változást az emberek vonatkoztatási rendszerének fokozatos átalakulása jelentette. A követni kívánt minta egyre szélesebb körben a jóléti államok lakói által elérhető általános fogyasztási színvonal lett, amit tovább erősített a hazai társadalom éles polarizálódása és a „nyugati mintát követő” fogyasztás közvetlen környezetben való megjelenése. Mindez az anyagi javak foko-

² A '90-es évek elején a Parlament a cél- és címzett támogatások odaítélését normatív alapon szabályozta. A költségvetési törvényben meghirdetett prioritások és elosztási irányelvek alapján a feltételeket teljesítő település automatikusan megkapta a támogatást. Ez a gyakorlat a későbbiekben elsősorban a szükséges források szűkössége miatt fokozatosan kiüresedett, és a döntési jogkörök, továbbá a források többsége az ágazati minisztériumok hatáskörébe került.

zott felértékelődését, a fogyasztás kultuszának erősödést eredményezte. E szemlélet – a „kádárizmus” sajátos hatásaként előálló végletesen atomizált és privatizált hazai társadalom, illetve az ennek következményeként viszonylag fejletlen, az autonóm szereplők számát és aktivitását tekintve szervezetlen helyi társadalmak miatt – hazánkban még gyorsabban és még szélesebb körben érvényesült, mint a környező volt szovjet blokkhoz tartozó országokban.

Ennek következményeként a mindennapi élet minősége, vagyis a lakóhelyen elérhető szolgáltatások fontossága kiemelt jelentőségű volt a rendszerváltás kezdete óta, sőt már azt megelőzően is. A mindenki által joggal elvárható legfontosabb igényeket a közművel való ellátottság, telefon, szilárd burkolatú út, járda, kerékpárút, kábeltévé jelenti. Mindez különösen annak fényében igaz, hogy rendkívüli elmaradások jellemezték és jellemzik még ma is e tekintetben a hazai települések egy jelentős részét.

A képviselő-testületek és a polgármesterek ennek megfelelően a település fejlesztését mindennél fontosabbnak tartják. Újraválasztási esélyeiket illetően a polgármesterek a legnagyobb jelentőséget e tényezőnek tulajdonítják. Nem meglepő tehát, hogy – különösen a nagyobb városokban – nemcsak a fejlesztésekért folyik öldöklő verseny, hanem azért is, hogy ki tudja kisajátítani, magához kötni a fejlesztést. A polgármester e tekintetben jelentős helyzeti előnyben van.

Mindezeket a következő példa is alátámasztja. Az 1994-es önkormányzati választásokon több alföldi városban megfigyelhető volt, hogy magasan az átlag feletti támogatást kaptak az újrainduló polgármesterek azokban a városrészekben (illetve azokban a településeken), ahol 1990–1994 között érdemi telefonfejlesztések történtek. Így volt ez annak ellenére, hogy az önkormányzatnak semmi köze sem volt a fejlesztésekhez. Az emberek számára azonban fontos előrelépés történt, a lakóterület által nyújtott szolgáltatás érdemben javult, amit a lakóterület első számú vezetőjének tulajdonítottak.

A külső fejlesztési forrásokért folyó verseny tehát az új önkormányzati rendszer kialakulásától kezdve különös jelentőséggel bírt. Ezt a szemléletet közvetítették a települések vezetői, a helyi és a megyei politikusok és közvetve a helyi és megyei hivatalok hatóságok egyaránt. Főképp ezzel magyarázható a fentebb többször hivatkozott településfejlesztés-centrikus szemlélet a központi hatalom szintjén is. A '80-as évekhez képest csupán annyiban változott a helyzet, hogy a területi, települési lobbis célterülete a megyei párt- és tanácsis szervekről szinte teljes egészében a központi kormányzat szerveire helyeződött át. A központi elosztásban a normativitás szerepének erősítését támogató szemlélet, mely a rendszerváltást követő kezdeti időszakban széles körben elfogadott és támogatott volt, néhány év után egyértelműen háttérbe szorult. Ennek értelmében a lobbiképesség miatt a forrásszerzésben felértékelődtek a személyes kapcsolatok, amit a település oldaláról nézve a település első emberétől, tehát elsősorban a polgármestertől várnak el az ott lakók. Ez szintén tovább erősíti a polgármesteri szemlélet általános fejlesztés-centrikusságát.

A külső források fontosságának kérdése természetesen csak az önkormányzatok finanszírozási rendszerének ismeretében értelmezhető, vagyis a finanszírozás változásai alapvetően érintik, befolyásolják a szereplők érdekelttségét és így tevékenységét is. Bár a törvények és jogszabályok rendkívül széles körű autonómiát biztosítanak a települési önkormányzatok számára, ennek ellenére egyértelmű az önkormányzatok központi költségvetéstől való szoros függősége, ami önmagában is problematikus, hiszen a helyi önkormányzás, helyi autonómia kiüresítésének lehetőségét veti fel.

A rendszerváltás óta eltelt immár több mint tíz év során az *önkormányzatok pénzügyi helyzete* lényeges változásokon ment keresztül. Az önkormányzatok létrejöttét követően részben a tanácsrendszer negatív hatásainak ellensúlyozásaként, részben az új államszervezési filozófia következményeként a települések viszonylag kedvező pénzügyi pozícióba kerültek. Ez a relatív kedvező helyzet – kisebb-nagyobb visszaesésekkel – összességében az első kormányzati ciklus végéig fennmaradt. Ebben az időszakban a központi fejlesztési források elsősorban a több évtizedes infrastrukturális elmaradással jellemezhető hátrányos helyzetű térségek községeit és a rendszerváltás következtében súlyos gazdasági válságterületként megjelenő volt nehézipari központokat (depressziós övezetek) érintették. Az élelmiszer-gazdaság leépülése gyorsaságát és társadalmi hatásait tekintve ezzel közel azonos következményekkel járt (Velkey 1995) a támogatások elosztásában ez mégsem jelent meg. Az Alföld megyéinek relatív helyzete tehát ebben az időszakban általában tovább romlott.

Az új kabinet megalakulását követően az 1995 márciusában megfogalmazott, több elemében 1996 elején életbe léptetett költségvetési konszolidációs program az önkormányzati finanszírozásban is lényeges változásokat hozott. A „gazdag önkormányzatok – szegény állam” ellentmondás feloldásaként megkezdődött az önkormányzatok pénzügyi kiüresítése (Böhm 2000), ami négy egymástól megkülönböztethető, mégis egyszerre érvényesített módszer alkalmazásával történt:

- A kincstári rendszer bevezetésével drasztikusan lecsökkent az önkormányzatok forgó pénzeszköze. A korábbi időszakkal szemben – amikor az állami támogatást egy ideig befektethették a települések – a hosszabb-rövidebb ideig felvett hitelek váltak jellemzővé.
- A helyben maradó SzJA aránya évről évre csökkent. Az arány 100%-ról indult, ám a második kormányzati ciklus végére alig 20%-ra esett vissza.
- A korábbi időszakkal szemben, amikor a központi béremelések (közalkalmazottak, köztisztviselők) fedezetét a kormány 100%-ban átadta az önkormányzatoknak, majd azt a következő évi normatíva kialakításakor figyelembe vette, az új rendszerben a béremelések közel 50%-át évről-évre a települési önkormányzatok (intézményfenntartók) fizették, illetve e részeket a következő évi normatíva meghatározásakor nem is vették figyelembe.
- A kormányzat a decentralizáció, a „rászorultsági” elv és az olcsóbb közigazgatás értelmében folyamatosan újabb és újabb feladatokat delegált a települési

önkormányzatok, illetve a települések polgármesteri hivatalainak szintjére, ugyanakkor az e feladatok ellátásához szükséges forrásokat nem vagy csak részben biztosította.

1995–96-tól kezdődően így a közép és nagyobb városok is egyre inkább arra kényszerültek, hogy a korábban fejlesztésre fordított saját – főképp vagyonhasznosításból és helyi adóból származó – bevételeket a folyó kiadások finanszírozására fordítsák. Ekkor azonban még a városok egy része (különösen a nagyobbak) rendelkezett tartalékokkal³. E differenciáltan meglévő források 1996–97-ben tehát még több településen lehetővé tették a saját erős fejlesztéseket.

A megszorítást eredményező kormányzati lépések, bár elsősorban költségvetési indíttatásúak voltak, mégis érdemi szemléletváltásra utalnak, különösen a döntések végrehajtásának szabályozását illetően. E szemléletváltás röviden abban áll, hogy a központi politika szereplői (parlament, kormány, minisztériumok) közvetlenül döntéseikkel, illetve a költségvetési eszközökkel létrehozott döntési kényszerek telepítésével a konfliktusokat (ahol ez lehetséges volt) megpróbálták áttolni a helyi szintre.⁴ Ezzel párhuzamosan a központi politika szereplői – például az érdekegyeztetés keretei között – a különböző érdekcsoportok megnyerésére törekedtek, vagyis úgy tettek, mintha ők adnának, csak a települések nem hajtanák végre a jogszabályok által számukra előírt kötelezettségeket.⁵

Mindezek mellett a pozitív fejlesztési döntések is többségében a központban születtek, ráadásul – kiteljesítve azt a tendenciát, amely a normativitást korábban is háttérbe szorította – főképp egyedi elbírálás, kijárási alapján. Ismét felsejlett tehát az a rendszerváltás előtti helyzet, mely szerint a központi hatalom „fosztogat és osztogat”.

2.2. Szereplők és érdekek a „középső szinteken”, vagyis a település és a központi hatalom között

Az 1990-es önkormányzati választások idején a megye majdani szerepét illetően sok és komoly bizonytalanság élt mind a választókban, mind azokban, akik az esetleges szerepvállalást fontolgatták e szinten. Ebből következően a települési önkormányzatok – tekintettel a megye korábbi meghatározó szerepére – többek között épp

³ Ilyenek lehetnek a volt tanácsi lakások eladásából származó bevételek, a privatizáció következtében az önkormányzatokhoz került bevételek, közöttük az eladott vállalatok belterületi földterülete alapján az önkormányzatokat megillető rész, a hasznosítható vagyon, a helyi adók kulcsának emelése, stb.

⁴ Ahol e technika nem működhetett, vagy egyéb okok miatt nem lehetett sikeres, ott lényegében elszabotálódott a reform (lásd például az egészségügyet).

⁵ Ennek egyik formája a közalkalmazotti és köztisztviselői bérek emelése és ennek finanszírozása volt, másik módja a szociális törvény módosítása, az univerzális ellátások szerepének csökkentése és a rászorultsági elv, segélyezés erősítése. Szintén e szemlélet érhető tetten a közoktatási normatívák között a kötött felhasználású, konkrét feladatokhoz kapcsolódó források arányának érdemi növekedésében (könyvtár, pedagógus-továbbképzés, pedagógiai program kidolgozás, diáksport támogatása stb.). A pedagógus társadalom és a szülők megnyerését szolgálta az oktatási normatívák folyamatos emelése is, amivel szemben évről-évre csökkent a helyben maradó SzJA, vagyis a központi támogatások összességében nem nőttek, miközben a kiadási kényszerek és helyi feladatok lényegesen gyarapodtak.

a települési fejlesztésekben rendkívül fontosnak tekintették a település (a térség) magas szintű és egyúttal erős képviselőt a megyei önkormányzatban. E szemlélet érvényesülését nemcsak nem akadályozta, hanem egyenesen segítette a megyei önkormányzati képviselők közvetett választása, így tehát többségében erős települési, területi legitimációjú, kimondottan sok polgármestert (volt tanácselnököket) magában foglaló, alig pártosodott megyei testületek jöttek létre. Volt olyan alföldi megye, ahol a települési polgármesterek alkották a többséget. Miután a megyei jogú városok nem delegáltak tagokat a testületbe, és a feladatok telepítését szabályozó joganyag egyrészt kevés feladatot telepített a megye szintjére, másrészt alkalmat teremtett a két testület közötti hatás- és feladatköri vitákra⁶ (ami tovább erősítette a kisebb települések tanácsi időszakból, a fejlesztési források szerintük egyenlőtlen és igazságtalan akkori elosztási gyakorlatából származó megyeszékhellyel szembeni viszonyulását), így a testület attitűdjét talán legpontosabban a megyeszékhely-ellenes jelző fejezi ki.

Az azonban bizonyos, hogy hatáskörök és feladatok hiányában nem igazán tudtak sem a döntéshozatal előkészítés (bizottságok), sem a döntéshozatal során az őket a képviselő-testületbe delegáló térség, település(ek) érdekében tevékenykedni.⁷ Ezzel szemben megyei képviselői mandátumuk, az ahhoz kapcsolódó presztízs, illetve az önkormányzati munkával együtt járó kapcsolatok, információk fontos informális, közvetítői szerepet biztosított számukra (azok számára, akik képesek voltak élni a lehetőségekkel). Az informális kapcsolatok működtetésében rejlő lehetőségeket a képviselők településük, térségük javára is fordíthatták, ugyanakkor saját személyes érdekeik vagy más érdekkörök, csoportok érdekei kielégítését is segíthették általuk.

A központi szervek (kormány, parlament, minisztériumok) a megyei hivatalok, a megyei elnök vagy az országos politikusok révén voltak elérhetők. Ennek megfelelően a központi forrásokról, alapokról szóló vagy a pályázáshoz szükséges információk szintén e „csatornákhöz” kapcsolódtak. A kapcsolatok működésében tehát a megyei szintű hivatalok vezetői, a térség országos politikusai és különösen a megyei elnök játszott meghatározó szerepet, aki beosztásából következően lényegében a megye legfontosabb információs „központja” volt. A megyei apparátus tagjai (első-sorban néhány irodavezető) szintén kiemelkedő fontosságú szereplővé váltak, hiszen egyrészt a megyei elnök munkáját segítve, másrészt saját hivatalukhoz kapcsolódva szintén lényegesen több információval rendelkeztek az egyes képviselőknél. Fontosságukat tovább növelte, hogy előéletükből következően általában lényegesen szélesebb körű kapcsolatokkal rendelkeztek, mind megyei, mind országos szinten, mint a képviselők nagy többsége.

⁶ A viták többsége a megyei szintű ellátást nyújtó intézmények, szervezetek tulajdonlásának, irányításának és finanszírozásának kérdésében alakult ki, vagyis abban, hogy ki miért felelős és kinek mit kell teljes egészében, vagy részben finanszíroznia (színház, könyvtár, megyei művelődési központ, sportfinanszírozás, kultúrafinanszírozás, középfokú oktatás, egészségügy-fejlesztés stb.)

⁷ E tekintetben azok a települések voltak kedvező szerepben, melyeken megyei fenntartású intézmény működött, vagy valamilyen rendszeres megyei jellegű programban érdekeltek voltak.

A megyei önkormányzatok képviselő-testületeiben tehát az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a település, térség eredményes érdekképviseletéhez (megyei és országos szinten egyaránt), a külső források „kijárásához” vagy egyéb „saját ügyekhez” a megyei elnök, illetve az apparátus tevékeny segítsége kellett. A képviselők eredményes munkája, sikere tehát az elnök és/vagy a fontosabb irodák vezetőinek hozzáállásán múlt, így könnyen válhattak az ő lekötelezettjeiké a képviselők.⁸

Az önkormányzati törvény 1994-es módosítása az alapfolyamatokat érdemben nem befolyásoló változásokat jelentett a területi középszint funkcióiban, a hatás- és feladatkörök elosztásában. Ezzel szemben a megyei önkormányzati választások rendszerében bekövetkezett változások⁹, tekintettel a korábbitól merőben eltérő alapú képviselői legitimációra és az ennek megfelelően változó függőségi viszonyokra (érdekvizonyokra), a testületek működésének érdemi átalakulását vetítette előre. Mindez azonban a várakozásokkal ellentétben ekkor még nem következett be.

A pártok mind a kistélepolvási, mind a városi listáikat úgy állították össze, hogy a területi elvet követő választópolgárok is megtalálhassák az adott párt listáján a körzet képviselőjét, vagyis a listákon az egyes településeken dolgozó, nem ritkán polgármesteri feladatokat ellátó, az adott párthoz valamilyen szinten kötődő jelöltek szerepeltek. Részben ennek, részben az akkor jellemző politikusi mentalitásnak tudható be, hogy a megyei önkormányzatok működésükben továbbra sem váltak pártosodott testületekké, többségében széles körű egyeztetés, együttműködés és kiegyensúlyozott munka volt jellemző rájuk.

Miután az önkormányzati törvény módosítása nem hozott lényeges változásokat a feladat- és hatáskörökben, a testületi tagok tevékenysége, orientációja sem változott érdemben, vagyis továbbra is fontos maradt a területi kötődés. A fejlesztési forrásokhoz való hozzájutást tekintve a központi szervek jelentősége tovább nőtt (lásd fentebb), a „kijárás” segítségével így a többségében épp a pártlistás választási rendszer miatt a nagyobbik kormánypárthoz tartozó megyei elnökök (nem egy esetben egyúttal parlamenti képviselők) és általuk az apparátus szerepe tovább erősödött. Az egyes települések és a megye, illetve megyei vezetés együttműködését pedig legalábbis nem akadályozta a politikai szembenállás, hiszen a pártosodott testülettel jellemezhető városok szinte teljes egészében szintén kormánypárti többséggel működtek. Ezzel összhangban mérséklődött a megyék és megyei jogú városok szembenállása is¹⁰. Mindez annak ellenére következett be, hogy a jogszabályok változása alig érintette azokat a kérdéseket, melyek a viták alapját adták.

⁸ Hasonló tendenciák voltak megfigyelhetők a városi önkormányzatokban is, ott azonban a képviselők tevékenységében az ilyen ügyek lényegesen kisebb arányban fordultak elő, mint a megyei képviselők esetében, ahol e tevékenységek magas aránya az egyéb feladatok hiányával nagyban összefügg.

⁹ A korábbi közvetett úton, területi elven felálló megyegyűlést, egy pártlistás rendszerben, közvetlenül választott testület váltotta föl.

¹⁰ Ebben a politikuskos pártállásának és a személyes kapcsolatoknak lényegesen fontosabb szerepe volt, mint mondjuk a megye, megyei jogú város tagjaiból az önkormányzati törvény módosítása következtében létrejövő egyeztetési tanács létrejöttének, munkájának.

Ha azonban a '94-es választások után a megyei önkormányzati testületek összetételét a konkrét személyek szintjén vizsgáljuk, már lényeges változásokat érzékelhetünk. Jóval nagyobb arányban jelentek meg e testületekben például az új képviselők, mint akár a nagyvárosokban, akár a kisebb városokban, vagy különösen a községekben, továbbá a korábbi testülettel szemben jelentős mértékben lecsökkent a polgármesterek aránya is¹¹. Ez egyúttal azt eredményezte, hogy megnőtt a területileg kevésbé kötődő, „légiűres” térben mozgó, „feladat nélküli” képviselők száma, vagyis a képviselői munkában a „saját (személyes) ügyek” és a különböző érdekcsoportokért való lobbizás egyre szélesebb körben jelent meg, ami a fontosabb hivatali személyek, illetve az elnök személyes kapcsolatokon alapuló segítése okán, tovább növelte a „függő” helyzetű, elkötelezett képviselők körét.¹²

A települések, illetve a településeket „kifelé” képviselő polgármesterek számára a megyei önkormányzati képviselő által nyújtott lehetőségek korlátozódása felerősítette a közvetlen minisztériumi (főhatósági) kapcsolatok jelentőségét. A polgármesterek túlnyomó többsége ilyen kapcsolatokkal azonban nem rendelkezett, továbbá reális esélyük nem volt ezek kiépítésére, így automatikusan felértékelődtek a „központ felé” közvetíteni tudó szereplőkhöz (megyei elnök, kormánypárti országgyűlési képviselők) fűződő személyes kapcsolatok. Ezzel párhuzamosan megváltoztak az adott szereplőkkel szembeni elvárások is, mind lakossági, mind helyi vezetői körökben általánossá vált az a nézet, amely szerint az a jó parlamenti képviselő, aki a lehető legtöbb forrást járja ki a körzet és a település számára. Az ilyen irányú tevékenységet általában a képviselő helyi szereplési lehetőségeinek (átadás, szalag-átvágás, alapkövetelés, ünnepi szónoklat stb.) bővítésével honorálták, ami az újráválasztás szempontjából korántsem tűnt mellékesnek.

3. A TERÜLETFEJLESZTÉSI TÖRVÉNY ELFOGADÁSÁNAK LEGFONTOSABB KÖVETKEZMÉNYEI

A területi politika keretének, feltételrendszerének változásaiban a második szakasz kezdetét a területfejlesztési törvény elfogadása jelentette. A törvény több szempontból is érdemi módosulásokat eredményezett a rendszer működési gyakorlatában. A leglényegesebb változást a *megyei területfejlesztési tanácsok* létrehozása és a hatáskörükbe utalt decentralizált területfejlesztési források rögzítése hozta.

Ezzel a területi középszinten (ismét) megjelent egy, a források (újra)elosztásának jogával rendelkező hatalmi centrum. Az, hogy e jogkört nem a megyei önkormányzat kapta, hanem egy delegációs logikával felálló új testület, alapvetően határozta meg az egész hazai közigazgatási rendszer fejlődését, esetleges továbbfejlesztésének

¹¹ Ezt támasztják alá a Baranya megyében végzett vizsgálatok (Pálné-Finta 1996) és a Békés és Csongrád megyében végzett saját adatgyűjtésünk is.

¹² Vizsgálataink szerint e tekintetben mellékesnek nevezhető a pártállás, sőt vezetéssel szembeni lojalitásának biztosítása érdekében mind az elnök, mind a hivatal kiemelt figyelmet fordított az ellenzéki vagy kritikusabb szemléletű képviselők „megnyerésére”. E szemlélet a konszenzusos politizálást előnyben részesítő, ekkor még általánosan elterjedt vezetői mentalitás következménye is volt.

irányát. Először is a középszint megerősítése, fentebb említett zavarainak rendezése hosszabb távon is megkérdőjeleződött, ami egyúttal felerősítette azokat az elgondolásokat, melyek a regionális szint megteremtésében és megerősítésében kísérelték meg a középszint zavarainak újragondolását. Ez a „megye vagy régió” hamis, leegyszerűsítő dilemmájába kényszerítette a közigazgatással, a területfejlesztéssel vagy az állam szerepének újragondolásával foglalkozó politikusokat, szakembereket, és egyúttal a hangsúlyokat, megközelítéseket a valós területi folyamatok, településközi kapcsolatok elemzéséről a hatalmi, politikai szempontok irányába tolta el.

A területfejlesztési tanács létrejötte lényeges változásokat eredményezett a megyei közgyűlés tevékenységében, a megyei közgyűlési elnök és a megyei önkormányzati apparátus szerepében, illetve az egyes településeket reprezentáló polgármesterek lehetőségeiben, tevékenységében is. A törvény fontos következménye volt a kistérségi összefogások, együttműködések kikényszerítése, továbbá az új alapokra helyezett, (EU-előírásoknak is megfelelő) ágazati logikát meghaladó, komplex területfejlesztési dokumentumok, tervek előírása, illetve a területrendezés és a területfejlesztés összehangolásának jogi szabályozása.

Mindezek mellett fontos tény azonban, hogy a törvény elfogadása után sem oldódott – sőt a finanszírozás gyakorlatának módosulása (lásd fentebb) és a döntéshozó területfejlesztési tanács tagjainak szabályozása miatt inkább tovább erősödött – a területfejlesztési rendszert átfogó települési önkormányzati dominancia, illetve alig változott a területi középszint helyzete. Továbbra is csak elvétve figyelhető meg a területi szereplők közötti konkrét együttműködés – a regionális politikai fejlesztési döntéseket a törvény elfogadása után is szinte teljes egészében a központi szervek hozták, fennmaradt a középszintű közigazgatás „központtól való függősége”, így megyei és országos szinten sem csökkent az ágazati megközelítések egyedurialma. A „középszinttelenség” bizonyítékeként a megye szintjén újabb ágazati szervek, szervezetek, bizottságok jöttek létre, a céljellegű decentralizált támogatások elbírálásának megyei területfejlesztési tanácshoz való telepítésével pedig tovább erősítették az üzemeltetés, fenntartás és a fejlesztés, illetve a települési ellátások, a településfejlesztés és a területfejlesztés forrásainak összekeveredését és az egyes tevékenységek közötti átjárás lehetőségét. A változtatások tehát sem a települési, sem az országos szinten zajló folyamatokban nem voltak képesek érdemi előrelépést eredményezni.

A törvény a három területi szint közül (kistérség, megye, régió) egyértelműen a megyei szintre helyezte a legfontosabb szerepköröket, így annak hatása a mindennapok gyakorlatában is a megyei szinten jelentkezett elsőként, illetve itt érvényesült a legszélesebb körben.

3.1. A területfejlesztési törvény legfontosabb hatásai a középszint működésében

A területfejlesztési tanács intézményének létrejötte és az, hogy elnöke a megyei önkormányzat elnöke lett, legelőször is tovább erősítette a megyei elnök amúgy is meghatározó, ezzel lényegében „ügydöntővé” való szerepét. Miután a fejlesztési tanácsok melletti előkészítő munkát többségében a megyei önkormányzatok appa-

rátusa látta el, az e feladatokkal megbízott iroda, annak munkatársai és különösen vezetője szintén lényegesen növelte befolyását. Mindez annak következményeként alakult így, hogy a települések felől nézve, forráselosztó szerepük miatt, ők váltak a közép szint legfontosabb döntéshozó szerveivé.

Azzal, hogy a tanácsokba tagot delegálhattak a statisztikai kistérségek és a megyei jogú városok, ismét előtérbe került a területi képviselő, sőt együttesen a tanácsokban többségbe is került ez a kör. Egyáltalán nem tekinthető véletlennek tehát, hogy a tanácsok munkájában a települési, önkormányzat-centrikus szemlélet kezdettől fogva domináns, meghatározó volt, amit az önkormányzati fejlesztési források csökkenése érthető módon folyamatosan előtérben is tartott.

A tanácsok egyéb szereplői (kamarák, munkaügyi tanács, munkaügyi központ) tudomásul véve e helyzetet, általában belesimultak a kialakuló rendszerbe és elfogadva a térségi, települési dominanciát, próbálták saját szempontjaikat érvényesíteni. Miután delegáló szervezeteik általában nem látták el őket szoros felhatalmazással, így részben maguk is nem egy esetben területi érdekek közvetítőjévé váltak. E szemléleti elemek – az Alföld megyéiben végzett kutatói munkáinkhoz kapcsolódó személyes tapasztalatok alapján – a konkrét pénzosztó döntések mellett a koncepcionális döntések előkészítése és vitája során is egyértelműen napvilágra kerültek.

A kistérségi szerveződések belső működése, az ezzel is összefüggő delegálási szabályok és gyakorlat (rotáció, konkrét személy) lényeges mértékben alakította a tanács belső működését, a kistérségi delegáltak közötti kommunikációt, a tagok együttműködését, összejátszását is. Ebben természetesen mindvégig meghatározó szerepe volt a fentebb elemzett fejlesztés-centrikus települési értékrendnek, az ekkor még mindig jellemző súlyos infrastrukturális lemaradásoknak, a saját fejlesztési források szinte teljes körű hiányának és a tanácsok számára rendelkezésre álló források korlátozottságának. Tapasztalataink szerint az Alföldön a konkrét működést tekintve két modell vált jellemzővé, nem meglepő módon mindkettő a települési önkormányzati szemlélet, érdek érvényesülését eredményezte. Az egyik szerint valamilyen, mindenki által elfogadható technikával továbbosztották a forrásokat, melyek konkrét felhasználásáról az érdemi döntések meghozatalát a kistérségekre bízták, amire lényegében e megegyezés alapján a tanács csupán rábólintott („területarányos továbbosztásos modell”). A másik modellt működése alapján „alku vagy cseremodellnek” nevezhetnénk, itt ugyanis az alkuk, összefogások, alkalmi szövetségek, kölcsönös kompromisszumok alapján születtek a döntések. Ez utóbbi modell esetén szintén figyeltek a döntéshozók a támogatások arányos területi elosztására. Egy harmadik működési rendszer lehetett volna a jogszabályok által előírt, az EU irányelveinek is megfelelő területfejlesztési tervek, programozás alapján történő döntéshozatal, ez azonban csak elvétve és rendkívül korlátozottan érvényesül-

hetett.¹³ A tanácsok jellemző stratégiája tehát az volt, hogy az általuk elfogadott fejlesztési tervekben rögzített prioritások mentén történő szelektálás helyett minél több célt, illetve minél több pályázatot támogassanak (Pálné 1999), ami a szükséges konszenzus megteremtését és a területi érdekek kielégítését egyaránt szolgálta.

4. AZ 1998-AS VÁLASZTÁSOK KÖVETKEZMÉNYEI

A területi politika hazai alakulását tekintve a harmadik szakasz kezdetét az 1998-as parlamenti választások következtében felálló parlament és új kormány megalakulása jelentette. A határpont véleményünk szerint azért nem a területfejlesztési törvény módosításának időpontja, mert a változások lényege abban a szemléletben foglalható össze, ahogyan az új kormány és az új parlament, vagyis a kormányt alkotó politikai pártok meghatározó, iránymutató politikusai viszonyultak a területi politikához, területfejlesztéshez, vidékfejlesztéshez, önkormányzatokhoz.

A rendszerváltás óta lezajlott három szabad önkormányzati választás eredményei azt mutatják, hogy a közép- és nagyvárosi önkormányzati képviselő-testületekben, továbbá 1994-től a megyei önkormányzatokban a politikai pártok adják a testületi tagok túlnyomó többségét. A '98-as önkormányzati választások egyértelműsítették ezt a nagyvonalakban korábban is jellemző tendenciát, sőt időben előrehaladva kimutatható a parlamenti és az önkormányzati választási eredmények közötti egyre szorosabb korreláció is.

Mindez természetesen visszahat, befolyásolja az egyes képviselők tevékenységét, magatartását. Megválasztásuk ugyanis – ezek szerint – nem elsősorban rajtuk, hanem a párt népszerűségén múlik. Azt tehát, hogy kik lesznek a „befutók”, az dönti el, hogy kik indulhatnak az egyéni körzetekben, kik szerepelnek a listán. E kérdésekben pedig általában az adott párt vezetői, meghatározó tagjai döntenek, így a képviselővé válás, bár formálisan a választók szavazatán múlik, a tényleges döntés azonban gyakorlatilag az egyes pártok vezetőinek kezében van. A megválasztott képviselők politikai karrierje tehát elsősorban saját pártjuk helyi, megyei vezetőin múlik, ami képviselői munkájuk során, szavazásaikban is egyértelműen megjelenik. Mindez a városi testületekre és a megyei önkormányzatokra is igaz.

¹³ Több – a megyei tanácsok döntéshozatalát – elemző tanulmány (Kovács 1998; Perjámosy 1998) vizsgálta az elmúlt években a területfejlesztési céllelőirányzat forrásainak célonkénti megosztását (termelő infrastruktúra; munkahelyteremtő beruházás; térségi fejlesztési program; innovációs központ, ipari park; humán infrastruktúra). Az elemzések többsége azt mutatja, hogy a termelői és a humán infrastruktúra fejlesztése (ezek a tipikus önkormányzati ügyek) fokozatosan háttérbe szorulnak, és lényegesen nő a munkahelyteremtést szolgáló fejlesztések aránya. Mindez látszólag ellentmond a fentebb megfogalmazott szoros települési, önkormányzati érdekérvényesítésnek, a valóságban azonban nem cáfolja azt, hisz e beruházások is valahova köthetők, valamely településen eredményeznek nagyobb arányú foglalkoztatást, ami a polgármester számára is hasznosul. A gazdasági és társadalmi szereplők irányába áramló fejlesztési források pont olyan fontosak a települések és a polgármesterek számára, mint az önkormányzatok szorosabb kompetenciájába tartozó infrastruktúra fejlesztése. A területi kiegyenlítő támogatás elosztásában ezzel szemben az önkormányzati hatáskörbe tarozó ügyek támogatása mindvégig jellemző maradt.

A városokban (különösen a közép és nagyvárosokban) a pártalapú választás alól szinte kizárólag a polgármester választása jelent kivételt.¹⁴ Azok a polgármesterek, akik kiemelkedően nagy ismertségük mellett népszerűek tudtak maradni, amihez sok esetben már az is elég volt, hogy nem kapcsolódott hozzájuk erős negatív képzet vagy például a települést megosztó „balhé”, viszonylag nagy számban tartották meg párhovatarozásuktól függetlenül mandátumukat. Sőt, e pártszempontokat háttérbe szorító népszerűség kivetítődhetett a polgármester pártjára és annak jelöltjeire is, így a pártosodott városi önkormányzatokban lényegesen kisebb arányban következett be a testületi többség pártállásának megváltozása, mint 1994 után.¹⁵ Ez utóbbi jelenség figyelhető meg több alföldi kisebb város esetében (Biharkeresztes, Kalocsa, Kisvárd, Kunszentmárton, Mezőberény, Nyírbátor, Sarkad, Tiszaújváros, Záhony).

Mivel a megyei önkormányzat elnökét a megyei testület választja, e jelenség a megyékben kimondottan ritkán érzékelhető, nem véletlen tehát, hogy a megyék túlnyomó többségében a parlamenti többséggel megegyező vezetés jött létre, sőt a megyei elnökök többsége egyúttal parlamenti képviselő is (az alföldi megyék közül egyedül Csongrád megye jelent kivételt). A '98-as választások után tovább csökkent a polgármesterek aránya a megyei testületekben, sőt közülük többen már nem is pártlistákon, hanem civil szervezetnek látszó választási szervezetek révén kerültek be a testületekbe. E szervezetek néhány független polgármester listán való szerepeltetésével, tagadva a pártelvet, egy-egy térség területi elvű képviselőt próbálták (sok esetben sikeresen) biztosítani. Ez az Alföld minden megyéjében megfigyelhető volt. A megyei önkormányzatba bekerült független polgármesterek érthető módon mindenhol a kormánypárti elnök (jelölt) mellé álltak. Több megyében ez a néhány szavazat kellett a többség biztosításához, amit a megyei elnökök azóta bőségesen honoráltak is.

Az 1998-ban hatalomra került új kormány, követve az előző gyakorlatát, további súlyos megszorításokat léptetett életbe már az első általa előterjesztett költségvetés elfogadásával. A következő év megszorításai egyrészt folytatták az önkormányzatok pénzügyi ellehetetlenítését, a helyi hatalom megnyirbálását, másrészt azonban fontos újítást jelentettek abban az értelemben, hogy a központi támogatások változásai lényegesen eltérő mértékben érintették a különböző típusú településeket. E koherens rendszerre összeálló differenciált pénzkivonás az erőviszonyok tudatos átrendezését

¹⁴ További kivételt jelenthetnek még a városok olyan önálló kerületei (telepek) vagy korábban a városhoz kapcsolt községek, amelyek a fálvakhöz hasonló helyi társadalommal jellemezhetők, és így a választások alkalmával is azokhoz hasonlóan viselkednek. Szintén megtörheti a választások pártjellegét egy-egy, leggyakrabban munkája következtében kiemelkedően nagy ismertséggel rendelkező jelölt, aki nem egyszer a lakosság „függő helyzete” miatt számíthat nagyobb személyes támogatottságra (körzeti orvos, fogorvos, állatorvos, iskolaigazgató, stb.).

¹⁵ Abban, hogy a '94-es választásokhoz képest több lett az „ellenzéki többségű vagy vezetésű” város, lényeges szerepe volt annak is, hogy a kormányoldal-ellenzék együttes párttámogatása alig tért el egymástól, szemben az előző ciklussal, amikor az akkori koalíció pártjainak együttes támogatása több mint kétszerese volt az ellenzék párttámogatásának.

célozta, méghozzá úgy, hogy az addig viszonylag jó pozícióban lévő nagyobb városokat lényegesen rosszabb helyzetbe hozta, ezzel szemben érdemben kedvezett a községeknek és a kisvárosoknak. Mindezt öt egymástól megkülönböztethető, mégis egyszerre érvényesített, több elemében egymással szoros összefüggésben lévő módszer alkalmazásával érték el.

- 1999-ben a korábbi 50%-kal szemben immár a béremelések 100%-át a települési költségvetéssel fizettették meg. A következő évi normatíva e kötelező érvényű béremeléseket csak részben ellentételezte.
- 1999-től, a helyi önkormányzati költségvetések meghatározott részét zároltatta, majd elvonta központi feladatok (árvíz, belvíz) finanszírozására a költségvetés (ez egy merőben új ötlet volt).
- Tovább folytatták a korábbi kormányzat azon gyakorlatát, mely szerint központi pénzügyi kompenzáció nélkül (vagy csak részbeni kompenzáció mellett) újabb feladatokat delegáltak a települési szintre.
- 1998-tól életbe léptették az ún. adóerő-képesség szerinti állami támogatás visszatartásának rendszerét, ami a helyi adó szempontjából kedvezőbb bevételi lehetőségekkel rendelkező (fejlettebb gazdaságú) települések rovására, forrásokat csoportosított át az e tekintetben rosszabb helyzetű városok felé.
- Az SzJA helyben maradó részét előbb 15, majd 5%-ra csökkentették.

Az első két technika a hatásait tekintve lényegében nem érintette eltérő módon a különböző településeket, a harmadik és a negyedik azonban már elsősorban a városokat sújtotta. Az utóbbi években elfogadott új jogszabályok az államigazgatásban ismét fontos szerepet szánnak a városkörnyéknek (körzetközponti igazgatás) mint igazgatási egységnek (gyermekvédelem, gyámhivatal, építési hatósági feladatok, okmányiroda, rendőrség, katasztrófavédelem, mentők, stb.). Ennek megfelelően a delegált feladatok többsége újabban elsősorban a városokat érinti, így annak pénzügyi terhe is e településeken jelentkezik.¹⁶

A 2000. évi költségvetés egyszerre csökkentette 10%-kal a helyben maradó SzJA-t és emelte differenciáltan a közoktatási normatívákat. A normatívák közül az óvodai (125%), általános iskolai (125,3%), napközis (272%) és kollégiumi normatívák (128%) lényegesen magasabb arányban nőttek, mint a többi, elsősorban középiskolai oktatást, szakképzést (118–106%) érintő normatíva. Ez utóbbiak növekedése már az előző évi, önkormányzatokat terhelő bérfejlesztést sem fedezte. E két tényező együttes következményeként az eleve rosszabb egy főre jutó SzJA-val jellemezhető, általános iskolát és óvodát fenntartó községek a korábbi évekhez képest javítottak pozícióikon, szemben a nagyobb városokkal, ahol a kevésbé preferált középiskolai oktatás és a magasabb egy főre jutó SzJA, illetve a városokat súlyosabban érintő – fentebb említett – feladatdelegálás és adóerő-képesség miatt általában tovább romlott a pozíció.

¹⁶ Külön probléma, hogy ezen igazgatási feladatokhoz kapcsolódó körzetek határa sokszor nem esik egybe, illetve nem fedi a kistérségi társulások területét.

Mindez azt jelentette, hogy a jelentős többségben független polgármesterek által vezetett, nem vagy alig pártosodott községekben az évek óta jellemző, szinte már kezelhetetlen feszültség enyhé mértékben oldódott. Ezzel szemben a pártosodott testületű városok – egy-két speciális helyzetű, kiemelkedően jó adottságút leszámítva – lényegében elveszítették mozgásterüket. 1999–2000-re tehát a helyi adóbevételek lényeges növelése mellett sem rendelkeztek már a nagyobb városok sem fejlesztésre fordítható szabad pénzeszközökkel. Vagyis, szinte minden település kizárólag külső fejlesztési forrásokból képes a települési ellátáson javítani. Ott, ahol van ilyen forrás, a fejlődés mindenki számára kézzelfogható, ahol pedig nincs, ott állandósul a feszültség, sorozatosak a konfliktusok, nincs érdemi előrelépés, a működési költségek lefaragása súlyos megszorító lépéseket követel, élesedik a politikai szembenállás, stb. Végeredményben tehát az újraelosztó központok politikai értelemben élet és halál uraivá váltak az önkormányzatok felett.

4.1. A területfejlesztési törvény módosítása

A központi kezelésű források felett minden esetben a kormánytöbbség, parlamenti többség rendelkezik. A *területfejlesztési törvény 1999-es módosítása* lényegében semmi mást nem jelentett, mint a decentralizált források felett rendelkező területfejlesztési tanácsokban (megyei, regionális) a kormánypárti többség jogszabályok által történő biztosítását. Azzal, hogy a megyei területfejlesztési tanácsokból kihagyták a szakmai szervezetek (kamarák, munkaügyi tanács, munkaügyi központ) képviselőit (5fő), lényegében a politikailag vagy a területileg közvetlenül nem érintett (nem függő helyzetű) szereplők teljes körét kiemelték. A kistérségi képviselet felére történő csökkentésével és helyettük az FVM miniszteri megbízottjának, a megyei FM hivatal képviselőjének és az illetékes idegenforgalmi bizottság képviselőjének beemelésével¹⁷, tehát lényegében függetlenül a fennmaradó kistérségi delegáltaktól és a megyei jogú város (ok) képviseletétől, biztosítottá vált az elnök melletti többség. Ilyen körülmények között érthető módon a kistérségek szintén kormánypárti, jó érdekérvényesítő képességekkel rendelkező személyeket próbáltak bejuttatni a testületbe, ami kedvező esetben a két kormánypárt közötti megegyezés kényszerét is levette az elnök válláról¹⁸.

A regionális tanácsokban a kormányzati oldal arányának növelésével érték el a kormánypárti többséget. (Érdekes újításként az egyes minisztériumok, főhatóságok delegáltja akár helyi szereplő is lehet.)

A törvénymódosítást követően tehát mind a megyei, mind a regionális tanácsokban tovább nőtt a megyei elnökök amúgy is meghatározó hatalma. 1998-után – nem

¹⁷ Szinte kivétel nélkül minden megyében igaz, hogy az említett szereplők közül a miniszter megbízottja a megyék kigazda parlamenti képviselői közül kerül ki, az idegenforgalmi bizottsági tag, pedig szintén kormánypárti önkormányzati vezető vagy parlamenti képviselő.

¹⁸ A két kormánypárt közötti megyei szintű rivalizálást mutatja többek között a területfejlesztési (Miniszterelnöki Hivatal), vidékfejlesztési (FVM) menedzserek ügye is. Mindkettő esetében lényegében megegyező feladatra az adott kormánypárt kádereit nevezték ki mindenféle pályázat és egyéb nyilvános eljárás nélkül.

egy esetben azt megelőzően is – a központi források elosztását illetően is fontos informális befolyásolási, döntési helyzetbe kerültek megyei elnökök. Az ágazati minisztériumok politikai szereplői ugyanis döntéseik előtt rajtuk keresztül informálódnak¹⁹, így egyrészt minden pályázatról tudomásuk van, másrészt büntetni, jutalmazni tudják a településeket, ezzel közvetlenül befolyásolva a helyi politikát és eredményeik, szándékuk szerint a választási eredményeket. Ezért nyilatkozhatta azt egy alföldi város nagyobbik kormánypártból kizárt polgármestere, hogy harcolni fog a kizárás ellen, és a legrosszabbnak azt tartja a döntésben, hogy ezzel városa kikerülhet a „kormánypárti” városok közül, „ellenzéki várossá válhat”.

A polgármesterek (ha tehetik) természetesen a létező legjobb viszony kialakítására törekcszenek a kormánypárti megyei elnökkel és országgyűlési képviselőkkel, akik – kihasználva a parlament háromhetes ülésrendjét – folyamatosan járják az országot, helyezik el az alapköveket, adják át az országzászlót, vágják át a nemzeti színű szalagokat és mondják az ünnepi beszédeket. Készülnek a következő választásokra, amiben legnagyobb segítségükre a hatalmi célokat és érdekeket kiszolgáló, azoknak direkt módon alárendelt területi politika van.

5. ÖSSZEGZÉS

E tanulmány célja annak a folyamatnak a bemutatása volt, hogy miként vált a hazai területi politika a hatalmi célokat kiszolgáló, azoknak direkt módon alárendelt tevékenységgé. A folyamat gyökerei a rendszerváltás legelső lépéseéhez nyúlnak vissza, majd újabb és újabb elemek megjelenésével bővültek ki, és az 1998-as választások után álltak össze egy végtelenül cinikus, ugyanakkor nagyon hatékornynak tűnő rendszerré. Mindez párhuzamosan zajlott azzal a hazai jelenséggel, melynek során a politikai pártok szerepe, mind helyi, mind országos szinten kibővült, lényegében „uralma alá hajtották” a gazdaság és a társadalom korábban önálló cselekvési területeit. A „kádári” konszolidáció súlyos utóhatásaként a társadalom önvédelmi reflexei eltompultak, könnyebb visszavonulni ismét a privát világba, könnyebb megvetni a politikát, mint megváltoztatni azt.

E rendszerben az EU irányelvei, pusztá hivatkozássá torzulnak, a szubszidiaritás, decentralizáció, programozás, forráskoncentráció, monitoring, partnerség elveinek megvalósulása pedig egyre távolabb kerül. A rendszer napjainkban jellemző működési gyakorlatában ezek egyikének nyomai sem érzékelhetők.

¹⁹ A központi alapok pénzelosztási gyakorlatában szintén lényeges módosulásokat hozott az új kormányzat létrejötte. Az előző időszakban mind a Parlament által meghozott döntések, mind a minisztériumi vagy főhatósági pályázati bírálatok esetében a „pozitív diszkrimináció” érvényesült, a jellemző gyakorlat szerint 5–30% között mozgott a „hátszeles pályázatok” aránya. 1998 után megjelent a „semmiképpen nem nyerhet” (ellenzéki város) kategóriája, a „hátszeles pályázatok” aránya pedig mindenhol 50% fölé ugrott.

IRODALOM

- Böhm A. 2000: Az önkormányzatiság és a lakossági participáció. In: Verebélyi I. (szerk.) *Egy évtized önkormányzati mérlege és a jövő kilátásai*. Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet, MTA Politikai Tudományok Intézete, MTA Regionális Kutatások Központja: 118–129.
- Csefkó F. (szerk.) 1997: *A helyi önkormányzati rendszer*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Györi P. 1988: Kisközösségi szociális kezdeményezések. In: Szalai J. – Lányi A. – Miszlivetz F. – Radnóti S. – Vajda Á. (szerk.) *Arat a magyar*. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet: 267–283.
- Pálné Kovács I. – Finta I. 1996: Pártelvű választások szorítójában a megyei önkormányzatok. In: Böhm A. – Szoboszlai Zs. (szerk.) *Önkormányzati választások 1994. Politikai szociológiai körkép*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete: 173–195.
- Pálné Kovács I. 1999: *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Szabó M. 1989: *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*. Válogatott tanulmányok. Medvetánc Könyvek. Budapest: Atlantis program.
- Vajda M. 1989: *Orosz Szocializmus Közép-Európában*. Budapest: Századvég Kiadó.
- Velkey G. 1994: Pártosodás az önkormányzatokban. *Társadalmi szemle* 49 (11): 21–36.
- Velkey G. 1995: Agrár munkanélküliség Békés megyében. In: Baukó T. – Markó I. (szerk.) *Az újrapolgárosodó Alföld*. Gyula–Békéscsaba: Nagyatádi Szabó István Alapítvány, MTA RKK ATI Békéscsabai Osztálya: 133–146.

THE PRACTICE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGAINST THE BACKDROP OF SPATIAL INTERESTS AND PARTY POLITICS

Gábor Velkey

Nearly all political declarations, party manifestos, ‘report on the state of the country’, relevant laws and various development documents detail the most important regional development principles of EU; they even emphasise the necessity of putting these principles into practice. This is nearly unanimously reflected in relevant literature and documents spelling out the ideas and proposals related to the further development of the system. However, when we look at practice, more and more problems and uncertainty seem to surface.

Formally many of the principles referred to above have become practice, or rather, there are tendencies pointing to completion: e.g. a modern and, by East Central European standards, progressive Regional Development Act taking heed of the processes has come into force; regionalization seems to have set off and become irreversible; setting up the institutional system of regional development has gathered momentum; decentralized resources are now available; development projects complying with EU guidelines and principles have been completed, etc. Thus in terms of framework everything is on the right track, in concert with European tendencies.

Rarely do we hear, however, of how actual practice works. The present paper deals with this aspect. In other words: *it enumerates the factors foiling the realization of EU principles. It describes the process* of how national regional policy has come to serve power politics and how it has directly subjected itself to it. The process dates back to the days of the change of regime. Gradually, it adopted newer and newer elements until, after the 1998 elections, it became an utterly cynical but apparently efficient system. Meanwhile, political parties, whose influence strengthened both locally and nationally, ‘subjugated’ economic and social areas, which had formerly been independent of them. Thus EU principles, hardly detectable in everyday practice, have shrunk to mere points of reference.

REGIONALIZÁCIÓS ATTITŰDÖK AZ ALFÖLD KÉT RÉGIÓJÁBAN A PROMINENCIA-VIZSGÁLATOK TÜKRÉBEN

*Szarvák Tibor**

1. BEVEZETÉS

Ma már a szakma és a politika sem vitatja, hogy a 20. század utolsó évtizedeitől a magyar társadalom elodázhatatlan lehetőség előtt áll, mert részvevője egy szorosabb európai integrációs folyamatnak. Az Európai Unió mint „modernizációs horgony” (Inotai 1995) jelentkezik egyrészt társadalmi szinten (kulturális tőke, mentalitás, gondolkodásmód, értékek, normák stb.) és – ezzel szoros összefüggésben – területi-közigazgatási szinten. A jelen témánkhoz szorosabban kapcsolódó területi szint kérdése, a szubszidiaritás térnyerésével, az államon belüli munkamegosztás arányeltolódásával felértékelődik.

A modernizációs megítélés az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán lassan standard kérdéssé válik a különböző survey vizsgálatokban (Sofres Módsz. 1997, Csizér 2000). A csatlakozó visegrádi országok körében végzett felmérés adatai szerint a 2000-ben megkérdezettek több mint fele véli úgy, hogy az ország modernizációja meg kell, hogy előzze az Európai Unió csatlakozását. Ezzel párhuzamosan 50 % alá csökkent annak a véleménynek a támogatottsága, hogy az ország csatlakozása fogja felgyorsítani az alrendszerek modernizációját (Csizér 2000).

Egy ilyen területialrendszer-specifikus modernizációnak tekinthető a regionalizáció is. A vizsgálat egyik dilemmája éppen az, hogy a hazai regionalizálási kísérletek milyen mértékben tekinthetők alulról építkezőnek, társadalmi-területi megalapozottségűnek, illetve az állam modernizációs, centralizációs törekvéseinek. Úgy gondoljuk, hogy ez utóbbi a hazánk, tágabban Közép-Kelet-Európa történetét leíró, szervesen fejlődési út” (Szűcs 1991) sajátossága, ahol minden külső hatást a mindenkor belső viszonyok közvetítenek, transzformálnak. Ezt az állapotot a regionalizációs folyamatok európai normájának meggyökeresítésével, a decentralizáció szélesítésével tehetjük – a társadalmi alrendszerek és földrajzi terek szempontjából – szervessé. Úgy véljük azonban, hogy ez az organikus tétel – a központi keretek 1989 előtti normán alapuló (Kuczi 1992) folyamatos tágításával – éppen vizsgálati mintának alanyain, a vélemény-eliten múlik, mert – Lazarsfeld és munkatársai által használt fogalommal (Giddens, 1997) – a „véleményirányítók” (opinion leader)

* Szarvák Tibor tudományos segédmunkatárs, MTA Regionális Kutatások Központja, Alföldi Tudományos Intézet Szolnoki Csoport

A tanulmány a 2000 szeptemberében Karpacson megrendezett, XII. lengyel–magyar szemináriumon hangzott el.

azok, akik alakítják a szűkebb, tágabb társadalmi-területi környezet magatartásformáit.

Az európai integráció modernizációs aspektusainak hatása véleményünk szerint az „opinion leadereken” múlik. Ők azok, akik nézetrendszerek, mentalitás- és magatartásmódok meghatározói, mert birtokában vannak a gazdasági pozícióknak, átfogó, konvertálható, szituációtól független tudásnak és különböző kulturális készségeknek, jártasságoknak (Angelusz–Tardos 1987).

Az Alföld két területfejlesztési régiójában – 1998-ban a Dél-Alföldön, 2000-ben pedig az Észak-Alföldön – készült prominencia-vizsgálatainkban a regionalizációról, az EU-s csatlakozásról alkotott véleményeket egyes kérdésekben lehetőségünk van összevetni az 1999-ben készült, a három dél-alföldi megyére kiterjedő, az MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Osztálya által készített reprezentatív lakossági felmérés eredményeivel (N=1200), illetve az 1998-ban elkészített 6 megyére (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, Nógrád) kiterjedő észak-magyarországi kutatás (N=2000) adataival is. A vizsgálat további érdekessége, hogy a régiót alkotó megyék nemcsak országon belüli, hanem a határokon átnyúló euro régiók tagjai is. Így a vizsgált területeken tapasztalható regionalizációs attitűdök a szomszédsági kapcsolatok miatt fokozottabban érvényesülhetnek, fejthetik ki hatásukat a határokon túli területeken is (Enyedi 2000).

2. A PROMINENCIA-KUTATÁSOKRÓL

A prominencia-vizsgálatok² módszertana lényegében hasonló a különböző célcsoport-felmérésekéhez³, amikor is nem a tömegközönséget vizsgáljuk, hanem a piramis csúcsán lévő vezetőket és a vélemény-elitét (Angelusz 1995), mert az a hipotézisünk, hogy egy-egy társadalom vagy térség innovációjának, fejlődésének kulcsemberei az adott társadalmi csoport vagy térség, illetve a fontosabb települések prominens személyiségei. Vagyis: a prominencia értelmezésünkben ezt a (lokális) társadalmi hierarchia csúcsán elhelyezkedő (szakértői) csoportot jelenti (Andorka 1997), amely pozicionális helyzeténél fogva, közvetlenül vagy közvetve képes befolyásolni a komoly döntéseket.

A területfejlesztési tervezés háttereként, Magyarországon kiérlelt prominencia-vizsgálati metódusok léteznek (pl. Rechnitzer 1996⁴, Szarvák–Szoboszlai 2000). A területfejlesztésben a kérdőíves módszereket – így a prominencia-vizsgálatokat is – általában a fejlesztési koncepciók, illetve stratégiai és operatív programok társa-

² A latin kifejezés főnévként valaminek a kiemelkedését (esetünkben bizonyos társadalmi csoportokét) jelenti (Bakos 1989)

³ Szociológiai módszerek a városvezetésben. In.: <http://www.monitor-tki.hu/szoc.html>

⁴ Rechnitzer János és munkatársai Veszprém megye területfejlesztési stratégiájának kidolgozásához használták ezt a módszert 1996-ban.

dalmi beágyazottságának növelésére, valamint a megalapozottabb konszenzusok előkészítése érdekében alkalmazzák.

A prominencia-kutatás során megfelelően tematizált kérdések alapján, a főbb intézményi (gazdasági, politikai, kulturális) és szervezeti (önkormányzati, állami, magángazdasági, civil-társadalmi) szereplők, a speciális közönség véleményét kérjük. A prominencia-vizsgálat alanyai tulajdonképpen a területfejlesztési partnerkapcsolatok legfontosabb szereplői: vállalatok, vállalkozások, gazdasági érdekképviseltek, üzleti érdekcsoportok, települési csoportok, érdekképviselői szervezetek, helyi-települési önkormányzatok, regionális és területi érdekkörök és a központi kormányzat szereplői (Horváth 2000).

Az ilyen típusú vizsgálatokat általában önkitöltős, postai úton bonyolított kérdőívek segítségével végezzük, ezért fontos, hogy megfelelő elemszámú mintával dolgozzunk (Babbie, 1996).

E tanulmányban az eredményeket általában százfokozatú skálán jelezzük. Ezek az értékek minden esetben csak az értékelhető válaszokra vonatkoznak, a következők szerint: a százás érték azt jelenti, ha minden válaszoló a maximális, a nulla pedig, ha a minimális pontszámot adta. A százfokozatú skálákon az ötven pont alatti érték általában negatív véleményt (bizalmatlanságot, ellenszenvet), míg az ötven pont feletti érték inkább pozitív véleményt (bizalmat, rokonszenvet) jelez.

3. A MINTA ALAPJELLEMZŐI ÉS A RÉGIÓS KÖTÖDÉS

Az Észak-Alföldön a terület- és vidékfejlesztés intézményfejlesztési operatív program, a Dél-Alföldön pedig a regionális fejlesztési koncepció háttéranyagaként küldtünk ki összesen 600 kérdőívet. A pontosabb arányok rögzítése miatt: 2000 nyarán 350 kérdőívet az Észak-alföldi Régióban, 1998-ban pedig a Dél-Alföldön élő, a társadalmi, a gazdasági, a politikai, illetve a kulturális elitet reprezentáló alapsokaságnak juttatunk el 250 kérdőívet. A visszaküldési arány a Dél-Alföldön 37%-os, az Észak-Alföld esetében 29%-os volt.

Amíg a visszaküldési mutatók tekintetében a Dél-alföldi Régiót alkotó három megye között nincs lényeges eltérés (a három megyéből egyharmad-egyharmad arányban érkeztek vissza a kérdőívek), az Észak-Alföldön már markáns különbségek tapasztalhatók.

Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből azok, akik visszaküldték a kérdőívet, főként megyeszékhelyeken laknak. A viszonylag aktívabbnak mutatózó Jász-Nagykun-Szolnok megyén belül három kistérségből (jászsági, karcagi, szolnoki) tapasztaltunk magas visszaküldési arányt.

Az észak-alföldi minta átlagéletkora 47 év. Közel hasonló a dél-alföldi demográfiai adat is: 49 év. A nők mindkét mintában összességében alulreprezentáltak, mert a két alminta közel 10-10%-át adják. A női válaszadók az Észak-Alföldön főként 1948–1960 között, a Dél-Alföldön pedig 1954–1975 között születtek. Nők nagyobb arányban a 80 ezer fő feletti állandó népességgel rendelkező települések válaszadói között találhatók az Észak-alföldi Régióban. Az ottani kérdőívek

szerint a visszaküldők többsége megyei vagy települési önkormányzatnál, illetve állami szervezeteknél dolgozik. A Dél-Alföldön jelentős még a profitorientált, termelő/szolgáltató cégeknél történő munkavállalás is.

Fontos megjegyeznünk, hogy mindkét nemnél mindkét régióban többségben vannak az „itt születettek”, vagyis a tősgyökeresek. A betelepülők a minta egyharmadát jelentik.

A régiós kötődés érzetét összességében vizsgálva az mondható el, hogy a többség közepesen érzi magát az Észak-alföldi Régióban. Az Észak-Alföld térségének „tetszési indexe” – 100 fokozatú skálán – 54 pont. Mivel a régiós „tetszési index” („Összességében hogy érzi magát a régióban?”) a regionális identitás egyik fontos mutatójaként is definiálható, nem véletlen, hogy az Észak-alföldi Régió – a megalkulás nehézségeit visszatükrözve – még elmarad az erősebb regionális összetartozás-tudattal és intézményrendszerrel rendelkező Dél-Alföldtől, ahol 100 fokozatú skálán 68 pont ez az érték.

Az Észak-alföldi Régiót mint lakóhelyet átlagosan megítélő csoportot Jász-Nagykun-Szolnok vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei lakóhely, 1960 előtti születési év, illetve állami szervezetnél való munkavállalás jellemzi. A közepesnél elégedettebb csoportot az 1948 után született, egyetemi diplomával rendelkező, települési vagy megyei önkormányzatnál dolgozó tősgyökeres férfi válaszadók jelentik, akik főként 10 és 30 ezer fős lakosságszámú településeken, Jász-Nagykun-Szolnok vagy Hajdú-Bihar megyében laknak. A közepesnél gyengébben osztályozó prominencia megkülönböztető kategóriái: a 10–30 ezer fős városi vagy megyeszékhelyi állandó lakcím, 1948 és 1960 közötti születési év és a profitorientált cégek vagy állami szervezet által történő foglalkoztatottság.

A megyeszékhelyen élők, valamint a tősgyökeres dél-alföldiek alkotják a régiós kötődésre átlagosan osztályozó dél-alföldi prominencia csoportját. Érdekes még az, hogy átlag feletti osztályzatot leginkább az elmúlt 9 évben vezetői pozíciót szerzett (nő) válaszolók adtak. Átlag alatti osztályzattal főként a termelő/szolgáltató cégeknél dolgozók, valamint a Békés megyében élők, átlagossal az állami/költségvetési szervezeteknél és átlag feletti értékkel az egyéb munkahelyeken vezető pozíciót betöltők jellemezték a Dél-alföldi Régiót.

4. REGIONÁLIS ERŐTEREK, REGIONÁLIS FELADATOK

4.1. Az Észak-alföldi Régió tapasztalatai

Az Észak-alföldi Régió megkérdőjeztjei legkevésbé támogatták azt a nézetet, amely szerint a régió „történelmietlen területi egység”. A konszenzusos területi politika alapja lehet az, hogy a válaszadók túlnyomó többsége szerint a régió „több lehet a megyék halmazának együttműködésénél” (1. táblázat).

A régióhoz mint – a hazai viszonyok között – történelmietlen egységhez való viszony leginkább a középkorosztályt és az állami munkahelyeken dolgozókat jellemzi. Ők azok, akik „nagyon rosszul érzik magukat” a régióban. Ez az állítás elfo-

gadottabb a kistelepüléseken és a kisvárosokban. A megyeszékhelyek prominenciái azonban általában elutasítják ezt a területpolitikai álláspontot. A kategória támogatóinak kétharmada Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében él.

1. táblázat. Regionális területpolitikai alternatívák 100 fokozatú skálán

Az Ön megítélése szerint milyen régiókra van szükség Magyarországon? Mennyire fogadhatóak el az Ön számára az alábbi állítások?	100 fokozatú skála átlagpontjai ⁵
1. A régió működése több lehet a megyék halmazának együttműködésénél, új és hatásos területi szintet jelenthet a központ és a helyi szereplők között.	72
2. Az EU szerint Magyarországon megkésett a területfejlesztés regionális intézményrendszerének építése, ezért a leghatékonyabb módszert kell választani. A régióknak legyen több évre stabil elnöke és központja. Az erőket egy jól felkészült munkaszervezetbe koncentráljuk.	70
3. Vállalva a kevésbé hatékony megoldásokat, arra kell törekedni, hogy a régióknak stabil intézményrendszere legyen, de a feladatokat meg kell osztani a területi szereplők között, tehát „mindenkinek legyen feladata”.	70
4. A régió alapelemei a megyék. A régió nem más, mint három megye összessége. Ezért minden feladatot (elnökség, munkaszervezet) meg kell osztani a megyék között, akkor is, ha ez több időt kíván. Így ki lehet használni a megyék meglévő szakmai tudását.	53
5. A régió a legkisebb területfejlesztési egységekből, kistérségekből épül fel, ezért, az alulról építkezés elvének megfelelően, a régió intézményrendszerét a kistérségeknek kell működtetniük.	51
6. A régió Magyarországon történelmietlen területi egység, nincs szükség a megyék mellett régiókra.	37

A jól felkészült munkaszervezet támogatói jellemzően a profitorientált cégek munkatársai. Azok, akik a régiót mint megyék halmazát nem támogatják, főként a települési/megyei önkormányzatnál dolgoznak. Akik szerint a régió új, hatásos te-

⁵ Eredeti értékek: 1-egyáltalán nem, 2-részben, 3-inkább igen, 4-teljes mértékben A skálán a 0 érték azt jelenti, ha mindenki az „egyáltalán nem fogadja el” választ adja, a 100 pedig azt, ha mindenki támogatja.

rületi szintet jelent a területpolitikában, az átlagosnál jobban érzik magukat a régióban és főként a települési/megyei önkormányzatnál dolgoznak. A régiót kistérségekből felépülő területi egységnek főként az 5000 főnél kevesebb lakosságszámmal rendelkező településeken, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élő, leginkább tősgyökeres megkérdezettek gondolják. A „mindenkinek legyen feladata” területpolitikai alapelvet leginkább a civil szervezeteknél, a különböző kamaráknál dolgozó, többségében 1961 után született válaszadók vallják.

A válaszadók leginkább a közös érdeket, a források megszerzésének lehetőségét és a földrajzi összetartozást tartják régióképző elemnek. A válaszadók szerint kevésbé tartoznak a régióalakító tényezők közé a területen élő cégek közös – beszélítói – gazdasági kapcsolata (a klaszterek), a közös információs-kommunikációs szokások és a magas szintű intézményesültség (2. táblázat).

2. táblázat. Régióalakító tényezők az Észak-Alföldön 100 fokozatú skálán

Ön szerint mi jellemez egy területfejlesztési régiót?	100 fokozatú skála átlag- pontjai ⁶
Az ott élők közös érdeke	87
Forrásszerzés lehetősége	80
A területek földrajzi összetartozása	71
A területek jó megközelíthetősége	63
Az ott élők közös hagyományai, tradíciói	63
Az ott élők társadalmi, szociális hasonlósága	61
A területen található cégek közös gazdasági kapcsolatai	58
Magas szintű intézményesültség	58
Az ott élők hasonló információs-kommunikációs szokásai, csatornái	53

Jelen vizsgálatban a területek jó megközelítési lehetőségét leginkább a profit-orientált cégek válaszadói vallják fontos régióalkotó tényezőnek. Azok, akik úgy gondolják, hogy a régióban fontos a résztvevők társadalmi-szociális hasonlósága, sokkal jobban érzik magukat az Észak-alföldi Régióban. Ők leginkább a fiatalabb korosztályba tartoznak. Ez a tényező hatványozottabban a beköltözőknek fontos.

A régiót vezérlő közös érdek támogatottsága leginkább a régió legészakibb megyéjében érzékelhető. Az Észak-Alföldön található cégek közös gazdasági érdekeit, kapcsolatait régióképző elemként leginkább a közepes lakosságszámú (5–30 ezer) Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megyei településeken élők értékelik. A hagyomány és a közös tradíció fontosságát minden korosztály,

⁶ Eredeti értékek: 1-legkevésbé fontos, 2-kevésbé fontos, 3-inkább fontos, 4-teljes mértékben fontos. A skálán a 0 érték akkor jelenne meg, ha mindenki a „legkevésbé fontos” választ adná, a 100 pedig akkor, ha mindenki teljes mértékben fontosnak tartaná az állítást.

főként azonban a tősgyökeresek érzékelik. Érdekes összefüggés, hogy akik fontosabbnak tartják a hagyományt mint régióképző elemet, azok jobban is érzik magukat a régióban. A régióalkotó tényezők egyéb válaszai közül kiemelkedik a közös, célracionális cselekvéshez kapcsolódó választípus⁷.

Az észak-magyarországi reprezentatív lakossági felmérés adataiból kiderül, hogy a regionalizálódást jobban támogatják az iskolázottak és a fiatalok, de a legfeljebb nyolc osztályt végzettek között, illetve a 60 év feletti korcsoportban is 60% feletti a megyék együttműködésével azonosulók aránya.

A hat megye lakossága számára a regionális együttműködés keretét, a régiót leginkább a közös érdek (35%) és a gazdasági jellemzők azonossága (29%) alapján lehet definiálni, de a földrajzi közelség (21%) is fontos szempont. Az egymással határos és gazdasági érdekekre szerveződött régióképbe a lakosság nagyon csekély mértékben emeli be a megyék társadalmi és kulturális azonosságának szempontját.

A megyék földrajzi közelsége leginkább Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, legkevésbé Jász-Nagykun-Szolnok megyében lényeges szempont. A közös gazdasági jellemzőket a Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyei lakosság tartja fontosnak, a Nógrád és Jász-Nagykun-Szolnok megyeiek már kevésbé. A megyék lakossága közötti szociális hasonlóság, valamint a közös tradíciók mindegyik almintában a legkevésbé jellemzőnek tartott szempontok. A pragmatikus közös érdek, mint a régió definiálásának egyik eleme, leginkább a Jász-Nagykun-Szolnok, legkevésbé a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élők jellemzi (Bánlaky et al 1998).

A szomszédos megyékkel való kapcsolaterősítés is az átjárhatóbb regionális együttműködés kategóriái közé tartozik. Az Észak-alföldi Régió mindhárom megyéje leginkább Borsod-Abaúj-Zemplén és Békés megyét támogatja, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ezen túl még Pest megyét is favorizálja. Ezeket a kapcsolatokat – főként Pest megyével – a komplexitás jellemzi. Borsod-Abaúj-Zemplén megyével kiemelendők a közlekedés, Békés megyével pedig a határmenti kapcsolódás lehetőségei.

4.2. A Dél-alföldi Régió tapasztalatai

A kérdezettek szerint leginkább a közös érdek, a földrajzi közelség és a közös gazdasági jellemzők alapján alakíthatnak a tájak, térségek (nagy)régiót. Fontos megemlíteni, hogy a közös hagyomány mint a kollektív tudatban gyökerező tradíció a legkevésbé fontos régióalkotó tényezők közé tartozik (3. táblázat).

⁷ Egyéb válaszok: azonos cél elérése, azonos fejlesztés megvalósítása, átfogó és hosszú távú programok megvalósítása, a fejlesztési cél közös lehetőséginek elemei, közös természeti értékekre épülő idegenforgalom, a kitűzött célok prioritás-azonossága, közös érdekek koordinálása, területfejlesztés egyeztethető léptéke, együttműködési készség a megyék között.

3. táblázat. Régióalakító tényezők a Dél-Alföldön 100 fokozatú skálán⁸

	Prominencia	Dél-alföldi lakosság
Közös érdek	65	67
Földrajzi közelség	56	79
Közös gazdasági jellemzők	55	65
Társadalmi, szociális hasonlóság	42	60
Közös hagyományok, tradíciók	38	62

A dél-alföldi lakosság szerint – némiképp eltérően a régió prominenciájától – elsősorban a területek földrajzi összetartozása, megközelíthetősége jellemzi a régiót. Az általános lakossági vélemény és a véleményformáló elit elképzelése megegyezik abban, hogy a régiót nem tekinti igazán társadalmi-történeti kategóriának.

A régióhatárokat földrajzi keretben nézve látható, hogy leginkább a határokon túli területek, Jász-Nagykun-Szolnok, illetve Hajdú-Bihar csatlakozását látta volna 1998-ban szívesen a dél-alföldi prominencia. Ezt az elképzelést a Jász-Nagykun-Szolnok megyében élők reagálásával lehetőségünk van összevetni (Bánlaky et al 1998). Ezekből az adatokból az látszik, hogy a megyében élő lakosság Bács-Kiskun, Békés, valamint Csongrád megyével alkotna egy régiót. A prominencia-vizsgálatban Hajdú-Bihar szorosabb belépését Békés, Jász-Nagykun-Szolnok csatlakozását inkább Csongrád megye szeretné, Baranya és Tolna megyék elutasítása inkább a Viharsarokban jellemző. Az Észak-Alföld megyéinek fentebb részletesen kifejtett történet-kapcsolati orientációja közel hasonló a dél-alföldi prominencia véleményéhez.

Bizonyos fókig korrelál ezzel a külső centrumok kapcsolati erősségére vonatkozó kérdés, mert a határon túli városok közül Szabadka és Temesvár lehet a régió természetes szövetségese, belföldről pedig Szolnok, valamint a pénzosztó, államigazgatási, illetve tulajdonosi székhelyi szereppel ellátott centrum, Budapest.

Az Európai Unió attitűdök vizsgálatakor a kérdezettek többsége bízik abban, hogy a folyamatoknak van végpontja, vagyis „a régiók szerepe megnő az ország életében”, és bár a külső centrumok megjelenítésekor Budapest a legnagyobb értéket kapta, remélik, hogy a főváros szerepe nem nő tovább az ország életében. Érdemes megjegyezni, hogy két jellegzetes társadalmi-regionális különbség itemet („nagyobb lesz a különbség gazdagok és szegények között”, „nagyobb lesz a különbség a keleti és a nyugati országrész között”) Békésben sokkal inkább helyeselnek, mint a másik két megyében. A „nagyobb lesz a különbség gazdagok és szegények között” állítást 42%-ban, a „nagyobb lesz a különbség a keleti és a nyugati országrész között” dimenziót pedig 58%-ban fogadta el a Békés megyei lakhellyel rendelkező prominencia.

⁸ Eredeti értékek: 1-legkevésbé fontos, 2-inkább nem fontos, 3-is-is, 4-inkább fontos, 5-nagyon fontos. A 100 fokú skála akkor lenne 0, ha mindenki elutasítaná az adott kategóriát és akkor lenne 100, ha mindenki nagyon fontosnak vélné az adott dimenziót.

Napjaink hazai kommunikációs üzenete Magyarország Európai Unió csatlakozása. A Dél-alföldi Régió lakossága egy 1999 őszén elvégzett kutatás adatai szerint az ország EU-tagságának inkább a hátrányait, mint előnyeit valószínűsíti, mivel elsősorban a meglévő szociális és területi egyenlőtlenségekre számít. A lakosság nem fűz reményeket sem a nyugdíjasok, sem a fiatalok helyzetének jobbra fordulásához, s nem hisz a vidék országon belüli helyzetének emelkedésében sem (Murányi–Szoboszlai 2000).

4. táblázat. „Véleménye szerint a következő állítások igazak vagy hamisak?”
(az igaz válaszok %-os aránya)

Ha Magyarország tagja lesz az EU-nak....	Prominencia	Dél-alföldi lakosság
... megnő Budapest szerepe az ország életében	17	71
... nagyobb lesz a különbség gazdagok és szegények között	42	70
... nagyobb lesz a különbség a keleti és a nyugati országrész között	29	60
... összességében jobb lesz az ország helyzete	86	50
... az egyes települések szerepe megnő az ország életében	52	57
.... a fiatalok helyzete javulni fog	29	50
... a régiók szerepe megnő az ország életében	91	50
.... a vidék szerepe megnő az ország életében	78	41
... a megyéknek nagyobb szerepe lesz az ország életében	21	37
... a nyugdíjasok helyzete javulni fog	41	25

A 4. táblázat érdekes – feltehetően a szerep szociálpszichológiai fogalmával magyarázható – ellentétes adatsort mutat. Látszik, hogy a lakosság a társadalmi-területi lejtő továbbélését feltételezei. A prominencia pedig, talán a kollektív tudatban jelentkező szerepelvárásokból következően, pozitív regionalizációs jövőképet fogalmazott meg.

4.3. A regionális feladat-, hatáskörök kategóriái

Ebben a fejezetben a dél-alföldi prominencia és az észak-magyarországi lakossági felmérés adatait vizsgáljuk.

A dél-alföldi prominencia többsége szerint az oktatás minőségével elsősorban országos szinten kellene foglalkozni. Érdekes különbség, hogy az 1954–1975 között születettek és a Bács-Kiskun megyében élők azonban úgy gondolják, hogy mindezzel inkább regionálisan kellene törődni. A Békés megyében lakók szerint viszont az oktatás minőségének kérdése leginkább helyi szinten kezelhető eredmé-

nyesen. A munkahelyek létesítésével, letelepedésük segítségével a megkérdezettek többsége szerint leginkább regionális szinten kell foglalkozni. A helyi szint említése ennél a kategóriánál is jelentős. A munkanélküliek segítségét a legtöbben helyi szinten oldanák meg. Lakóhelyi bontásban a helyi szintet preferálók Bács-Kiskun és Csongrád megyében, az országos szintet előnyben részesítők pedig Békés megyében laknak. Hasonló párhuzamokat mutat a szegények segítésének funkciója is. Ezt a karitatív, segélyezési feladatot inkább helyi szintre utalják, de jelentős az országos szint említése is.

Az egészségügyi szolgáltatások szintjénél is leginkább az országos segítség jelezhető. A közbiztonság ügyében is az országos segítség az első, a helyi megoldások a második helyen szerepelnek. A romák helyzetének javításában is egyforma részarányal szerepel a makro (országos) és a mikro (helyi) szint. A környezet védelmében azonban az országos mellett egyenlő arányban jelenik meg a regionális szint.

5. táblázat. Regionális feladatok

„Ön szerint milyen szinten kellene törődni elsősorban...?”(%)	Országos szinten		Regionális szinten		Megyei szinten		Helyi szinten	
	Dél-Alf.	Észak-Mo.	Dél-Alf.	Észak-Mo.	Dél-Alf.	Észak-Mo.	Dél-Alf.	Észak-Mo. ⁹
az oktatás minőségével	54	64	19	3	10	8	17	19
a munkahelyek létesítésével	13	46	50	9	13	15	24	27
a munkanélküliek segítésével	28	48	18	7	16	13	38	28
a szegények támogatásával	40	52	6	4	2	10	52	30
az egészségügyi szolgáltatások színvonalával	38	58	19	5	22	15	21	19
a közbiztonsággal	44	58	7	4	13	10	36	25
a romák helyzetével	44	51	7	6	7	7	42	26
a környezet-védelemmel	43	66	41	4	2	7	14	21

Az Észak-Magyarországon végzett lakossági felmérésben hasonló tendencia rajzolódik ki. A lakosság mindennapjaihoz kapcsolódó állami feladatok (oktatás, munkahely, szociális segítség, egészségügy, közbiztonság, környezetvédelem) mű-

⁹ A „nem tudom” válaszok aránya az észak-magyarországi kutatásban: az oktatás minőségével 6%, a munkahelyek létesítésével 3%, a munkanélküliek segítésével 4%, a szegények támogatásával 4%, az egészségügyi szolgáltatások színvonalával 4%, a közbiztonsággal 3%, a romák helyzetével 10%, a környezetvédelemmel 3%.

A dél-alföldi prominencia-vizsgálatban nem szerepelt „nem tudom” válasz.

ködtetését és felügyeletét (azaz a velük való törődést) a hat megyében élők többsége minden esetben elsősorban országos szinthez köti (46–66%). Az országos szintű „törődés” leginkább az oktatás és a környezetvédelem esetében magas arányú (64–66%). Az állami szereplők magas fokú dominanciája vélhetően a terület tradicionálisan hátrányos helyzetének, s az ebből következő lakossági attitűdöknek köszönhető.

Ugyanakkor a lakosság több mint egynegyede (25–30%) elsősorban lakóhelyi szinten véli megoldhatónak a közbiztonsággal, a roma kisebbséggel, munkanélküliséggel és a szociális gondokkal kapcsolatos problémákat. A megyei szint említése már jóval kisebb arányban (7–15%) fordult elő, s a régiókat még kevesebben (3–9%) nevezték meg (Bánlaky et al. 1998). A dél-alföldi prominencia körében a regionális szint magasabb preferálása – hasonlóan az EU-s attitűdökhöz – a szerepelvárásokkal lehet összefüggésben.

Érdemes végül megjegyezni, hogy a prominenciák körében „nem tudom” választ nem regisztráltunk, a lakosság azonban több esetben nem tudott – bár statisztikailag nem jelentős arányban – a kérdésekre választ adni. Talán jelzésértékű, hogy Észak-Magyarországon a legtöbb „nem tudom” választ éppen a roma-kérdés kezelése kapta (5. táblázat).

5. ÖSSZEGZÉS

A regionalizációs folyamatok problémái, ugyanakkor a kibontakozás, a jövőkép különböző alternatívái is megjelennek a régióhoz kapcsolódó attitűdöket vizsgáló tanulmányunkban. A regionális identitást és az önszerveződést vizsgáló kutatások egyik fő kérdése az, hogy mennyire tekintik otthonnak a régiót. Az adatokból kitűnik, hogy az Észak-alföldi Régió prominenciája kevésbé tekinti otthonnak, kellemes élettérnek ezt a területet, mint például a Dél-alföldi Régió prominenciája. Ez minden bizonnyal annak köszönhető, hogy a Dél-Alföldön kevésbé volt konfliktusokkal terhelt a régió-alakítás.

A regionalizáció a prominencia és a lakosság körében egyaránt támogatott. Összességében azonban a két régióban végzett felmérésünk bizonyította azt a feltevésünket, hogy hazánkban a régiókat alkotó megyék inkább szervesen módon, racionális, érdekmotivált cselekvéssel kapcsolódnak egymáshoz. A történeti tradíciók a régiót alkotó megyék egyéb (határokon is átnyúló) kapcsolati szándékában öltenek testet.

A hazai regionalizációs folyamatok jövőképe is tekinthető – bár jelenleg még nem rajzolódott ki markánsan a regionális szinten megoldandó feladatok – a dél-alföldi európai uniós attitűdök vizsgálata, amely szerint a csatlakozás után „a régiók szerepe megnő az ország életében” állítást a válaszadók közül a legtöbben támogatták. Az optimista jövőképet árnyalja, hogy a lakosság inkább a társadalmi-területi különbségek továbbélését feltételezi, és a mindennapokat érintő feladatokban továbbra is inkább az állam segítségét kéri.

A prominencia és a lakosság véleményének különbségei elgondolásunk szerint a korábban már említett állításra (társadalmi szerepekben rejlő különbségek) vezethető vissza. Vagyis: a prominencia csoportjába azokat soroltuk, akik a területfejlesztési partnerkapcsolatok legfontosabb szereplői, s akik nézetrendszerek, mentális- és magatartásmódok meghatározói, mert birtokában vannak a gazdasági pozícióknak, a tudásoknak és különböző kulturális készségeknek, jártasságoknak, s így van bizonyos rálátási képességük. Mindez a tudásszociológia nyelvével: a társadalmakban használatos tudás mindig szintézis. Szintézis, mert átfogja a hagyományokat, a jelent és a jövőre irányuló kísérleteket (Karácsony 1995).

Egy konstruktív, reális területpolitikai elképzelés még az, hogy a szerves régiófejlődést a közös identitástudat, illetve a megvalósítandó regionális programok katalizálhadják.

Az egész Alföld nagyrégiót szervesen összekapcsoló Tisza menti kistérségek összehangolt, komplex szemléletű, fenntartható vidékfejlesztési programjainak kidolgozását elősegítő prominencia-kutatásból (Szarvák–Szoboszlai 2000)¹⁰ kitűnik, hogy a térségi kötődés érzete („Hogy érzi magát a megyében, illetve a Tisza mentén?”) összességében jó. A hét megye „tetszési indexének” átlaga – 100 fokozatú skálán – 70, a Tisza-régió, mint táj „tetszési indexe” pedig 79 pont. A térségi „tetszési index” a regionális identitás egyik fontos mutatójaként is meghatározható, s így a Tisza egyfajta összekötő kapocsként, közösen vállalható entitásként definiálható az érintett megyékben (vagyis: a Tisza folyó akár közös regionális programok kiindulópontja is lehet a vizsgált régiókban).

IRODALOM

- Andorka R. 1997: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris.
- Angelusz R. 1995: *A kommunikáló társadalom*. Budapest: Ferenczy Kiadó.
- Angelusz R. – Tardos R. 1987: Kulturális-kommunikációs rétegződés. *Szociológia* 2: 209–233.
- Babbie, E. 1996: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Bakos F. 1989: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bánlaky P. – Hamar A. – Murányi I. – Szoboszlai Zs. 1998: Északkelet-magyarországi regionális-szociológiai kutatás a területi folyamatok háttérvizsgálatához. Kézirat. Szolnok: MTA RKK ATI, Szolnok.
- Csizer K. 2000: A rendszerváltás megítélése három visegrádi országban. *Társadalmi Riport 2000*: 549–573.
- Enyedi Gy. 2000: Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom* 1: 1–10.
- Giddens, A. 1997: *Szociológia*. Budapest: Osiris.
- Horváth Gy. 2000: Partnerség az Európai Unió regionális politikájában. *Tér és Társadalom* 1: 11–26.
- Inotai A. 1995: A magyar modernizációs stratégia külgazdasági feltételei és néhány gazdaságpolitikai feladata. In: *Tudósok a modernizációról*. Budapest: MTA. 37–55.
- Karácsony A. 1995: *Bevezetés a tudásszociológiába*. Budapest: Osiris-Száadvég.

¹⁰ A Tisza-vidék fejlesztési programjához készített, nyitott és zárt kérdésekkel dolgozó kérdőíves vizsgálatot 2000 júniusában, önkitöltős módszerrel bonyolítottuk le. Kérdőívünket 500, a Tisza által érintett hét megye társadalmi, gazdasági, politikai, illetve kulturális elitjét reprezentáló alapsokaságnak küldtük meg.

REGIONALIZÁCIÓS ATTITŰDÖK AZ ALFÖLD KÉT RÉGIÓJÁBAN...

- Kuczi T. 1992: Szociológia, ideológia, közbeszéd. In: Várnai Gy. (szerk.) *Valóság '70*. Budapest: Politológia, Scientia Humana: 9–105.
- Murányi I. – Szoboszlai Zs. 2000: Identitás-jellemzők a Dél-alföldi Régióban. *Tér és Társadalom* 1: 27–51.
- Sofres Módus Kft. 1997: A magyar lakosság Európai Unióval, Magyarország csatlakozásával kapcsolatos ismeretszintjének és attitűdjeinek felmérése. Közvéleménykutatás. Kézirat.
- Szarvák T. – Szoboszlai Zs. 2000: A Tisza-vidék fejlesztésének hangsúlyai az érintett prominenciák körében. Szolnok: MTA RKK ATI. Kézirat
- Szücs J. 1991: Vázlat Európa három történeti régiójáról. In: Réz P. (szerk.) *Bibó-émlékkönyv*. Budapest: Századvég: 161–216.
- Szociológiai módszerek a városvezetésben. In: <http://www.monitor-tki.hu/szoc.html>

**ATTITUDES TOWARDS REGIONALISATION
IN TWO REGIONS OF THE HUNGARIAN GREAT PLAIN
AS REFLECTED IN PROMINENCE STUDIES**

Tibor Szarvák

The area sub-system-related modernisation of Hungary as part of her EU accession is the process of regionalisation itself. The author has adopted the following working hypothesis: To what extent can cross-nation attempts at regionalisation be considered as grass roots initiatives, justified both socially and regionally? Or, if they cannot, to what extent can they be regarded as governmental attempts at modernisation and centralisation?

The author believes that the impact of the aspects of modernisation in European integration depends on the behavioural patterns of prominent social strata, for they are the ones who basically influence points of view, mentality and attitudes.

The paper relies on prominence studies carried out in two regional development regions of the Great Plain (the Southern and Northern Great Plain) and probing opinions of regionalisation, EU accession and regional tasks. In the case of certain issues, prominence opinions are compared to the results (N=1,200) of a questionnaire survey encompassing three counties in the Southern Plain as well as to the data (N=2,000 persons) of North Hungarian research comprehending six counties (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves and Nógrád Counties).

All things considered, the study can suggest that regionalisation is supported by the population and prominence alike though, due to their differing social roles, there are significant differences in certain categories. The survey carried out in two regions has confirmed the hypothesis, namely that links between counties making up regions are rather inorganic and are established through rational and interest-motivated actions. Judging from the answers, not even the tasks to be performed regionally have been clearly outlined yet. However, a realistic proposal for spatial policy has been put forward, namely that organical regional development may be precipitated by shared identity and regional projects to be completed.

A KÖRNYEZETVÉDELEM TÁRSADALMI MEGÍTÉLÉSE A TISZA MENTÉN – EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EURÓPAI ÖSSZEHASONLÍTÁSOKKAL

*Kerényi Attila – Fazekas István – Szabó György**

1. BEVEZETÉS

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk küszöbén, az országjelentések kapcsán közismertté vált, hogy társadalmi-gazdasági fejlődésünk egyik legkritikusabb része a környezetvédelem. Hazánk területén belül a Tisza menti kistérségeket általában elmaradottabbnak minősítik az országos átlagnál, így az ottani vizsgálat méginkább indokolt.

A környezetvédelem társadalmi fontosságának megítélésére kérdőíves vizsgálatot végeztünk a lakosság (1000 főre terjedt ki) és a polgármesteri hivatalok körében (valamennyi Tisza menti településnek kiküldtük a kérdőívet, és a 141-ből 109-et küldtek vissza). A lakossági kérdőívek 16 kérdést (84 változót), a polgármesteri hivataloknak küldött kérdőívek 60 kérdést (340 változót) tartalmaztak. A vizsgálat mérete nem teszi lehetővé, hogy jelenlegi tanulmányunkban teljes körű áttekintést adjunk az eredményekről, ezért azokra a válaszokra helyezzük a hangsúlyt, amelyek jellemző Tisza menti gondokat tükröznek, és/vagy külföldi összehasonlításokat tesznek lehetővé. Ez utóbbi alapja, hogy a kérdések összeállításánál felhasználtuk a Magyarországon, Ausztriában és Svájcban hasonló vizsgálatok során alkalmazott kérdőíveket¹.

2. MINTAVÉTEL

A vizsgálati alapsokaság (710 ezer fő) nagysága és ismert paraméterei (település, életkor, nem) alapján kombinált (többlépcsős csoportos és kvótákra alapuló valószínűségi) mintavétellel biztosítottuk az 1000 elemszámú minta reprezentativitását. Az alapsokaság településenkénti és településtípusonkénti megoszlása – 19 város 488 490 lakossal (69%) és 122 falu 221 690 fővel (31%) – képezte az elsődleges mintavételi keretet.

*Dr. Kerényi Attila a földrajztudomány doktora, tanszékvezető egyetemi tanár; Fazekas István egyetemi tanársegéd; Dr. Szabó György (PhD) egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Alkalmazott Tájföldrajzi Tanszék

A vizsgálatok az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete által szervezett és az FVM által finanszírozott Tisza-vidék kutatási-fejlesztési program keretében készültek. A kérdőíves felmérésre 2000. június 10. és augusztus 10. között került sor.

¹ A vizsgálatok eredményei az Eurobarométer adatbázisában (Zentrum für Europäische Umfrageanalysen und Studien – Universität Mannheim) hozzáférhetőek.

Az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete által rendelkezésünkre bocsátott adatok alapján első lépcsőben településenkénti csoportos mintavételt hajtottunk végre egyszerű véletlen eljárással. Az elsődleges mintavételi egységbe így 29 település (4 város – 25 falu) került. Mivel az egyéni környezetvédelmi orientáció meghatározó változóinak tekintettük a településtípust, az életkort és a nemi változót, ezért a végső mintavételi egységbe történő beválogatásukhoz kvótás mintavételt alkalmaztunk. Elkészítettük az alapsokaság paramétereinek ismeretében a kvótamátrixunkat, melyből úgy válogattuk össze a minta tagjait, hogy a sokaságból mindenféle tulajdonság-kombinációból kellő számban (a valóságosnak megfelelő arányban) kerüljenek bele a mintába (1. táblázat).

1. táblázat. A kérdőíves minta összetétele

Életkor		Városi lakos 690 fő (69%)	Falusi lakos 310 fő (31%)
15–39 év	44,3%	150 nő – 153 férfi	64 nő – 69 férfi
40–59 év	31,6%	111 nő – 110 férfi	49 nő – 49 férfi
60 év felett	24,1%	84 nő – 82 férfi	42 nő – 37 férfi

A környezetvédelmi orientációval feltehetően összefüggő iskolai végzettség kvótás mintavételbe történő bevonására nem volt lehetőségünk. A kérdezőbiztosok számára a felvétel során egy véletlen kiválasztási terv (random walk) követését is előírtuk. A mintavételi egységbe került települések utcáinak teljes jegyzékeiből egyszerű véletlen mintavétellel egy ún. véletlen utat jelöltünk ki, amelyen haladva a Leslie Kish-féle szisztematikus mintavételi módszert kellett a kérdőívezőknek alkalmazni (Babbie, 1995).

A Tisza menti 141 település polgármesteri hivatalába postai úton kiküldött kérdőíveink 78%-a (109 település) érkezett vissza (1. ábra), ezzel a Tisza mente területének 83,4%-át, az ott élők 92,55%-át reprezentálva. A visszaküldési arány a városokból 89,5%-os, a falvakból 76,2%-os volt, amellyel a városi lakosság 95,4%-ban, míg a falusi 77,5%-ban lett figyelembe véve. (A falusi települések enyhe alulreprezentáltságának legfőbb oka az 1000 főnél kisebb lakosságú települések viszonylag alacsonyabb kérdőív-visszaküldési arányából adódik.)

Az 1000 főnél kisebb települések 32%-a (14 db a 44-ből) nem küldte vissza a kérdőívet. Mivel *a kérdőívet vissza nem küldő települések 45%-a 1000 főnél alacsonyabb lakosságszámú*, részben magyarázhatóvá válik a regionális torzulás – első pillantásra is szembeütő – ténye. Legrosszabb volt a visszaküldési arány Szabolcs-Szatmár-Bereg megye településeiről: ezek 34%-a nem küldte vissza a kérdőívet (így a kérdőívet vissza nem küldő települések 61,3%-a ebben a megyében található).

Az ismertetett torzulások ellenére a 78%-os mintavétel reális (a valóságosnál azonban kissé kedvezőbb) képet nyújt a települések környezeti állapotáról. A valóságosnál kedvezőbb kép magyarázata az, hogy helyszíni tapasztalataink szerint a vissza nem küldés oka leggyakrabban a település környezeti állapotának és/vagy környezetvédelmi tevékenységének alacsony színvonala volt (Kerényi 1997).

1. ábra. A kérdőíves kiértékelésbe bevont települések
Figure 1 Settlements involved in questionnaire survey evaluation

1: a kérdőívet visszaküldte, 2: a kérdőívet nem küldte vissza
1: survey returned, 2: survey not returned

3. A LAKOSSÁGI FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

3.1. Globális problémák

Az első kérdéscsoport a lakossági kérdőíveken a globális problémákkal kapcsolatos érzelmi (affektív) dimenziót vizsgálta.

2. táblázat. „Mennyire sürgető a környezetvédelem és a környezetszennyezés elleni küzdelem?” (%)

Azonnali cselekvést igénylő, sürgető probléma.	86,4
Inkább a jövő problémája.	7,9
Nem igazán probléma.	1,2
Nem tudom megítélni.	4,5

A válaszadók többsége szerint a környezet védelme azonnali cselekvést igénylő, sürgető probléma (2. táblázat). Az arány akár megnyugtató is lehetne, ám külföldi (svájci és osztrák) kérdőívek hasonló jellegű kérdésére a válaszadók 100%-a az 1. variánst választotta (Kovács 1998). Hasonlóan 100%-os volt az arány, amikor a kérdést magyar környezetvédelmi szakembereknek tették fel. A magyar pedagógusok 6%-a (Dunántúlon és Pest megyében) azonban a környezetszennyezés elleni küzdelmet a jövő problémájának vélte. Mivel a kérdésünk nem mutatott szignifikáns kapcsolatot az iskolai végzettséggel, azt állíthatjuk, hogy *a Tisza mentén élők közül iskolázottságtól függetlenül közel 10% jelenleg egyáltalán nem vagy csak elsősorban a jövőben látja problémának a kérdést.*

3. táblázat. „Nyugtalanítják-e Önt a következő globális problémák?” (%)

Jelenségek	Na- gyon	Némi- leg	Nem nagyon	Egyálta- lán nem	Nem tu- dom
	nyugtalanít				
Bizonyos növények, állatfajok, élőhelyek eltűnése a világon	53,6	35,2	6,5	2,2	2,5
A természetes erőforrások (víz, talaj, ásványok) elpazarlása a világon	62,3	28,3	5,7	1,8	1,8
A trópusi erdők eltűnése	53,0	30,0	9,7	4,0	3,3
Éghajlatváltozás	53,7	31,0	8,7	3,0	3,7
Az ózonréteg pusztulása	72,3	18,5	4,2	2,0	3,0

Az előbbi globális problémákra való érzékenység az iskolázottság növekedésével szignifikánsan emelkedik. Mivel az öt kérdés között erős korrelációt tudunk kimu-

tatni, így azt állítjuk, hogy az emberek általában a globális problémákat együtt kezelik, nem igazán differenciálnak közöttük. Az ózonréteg pusztulásával és a természetes erőforrások (köztük a víz) elpazarlásával kapcsolatos problémák nyugtalanítják alapvetően a lakosságot (3. táblázat). Egyéb hazai felmérések alapján is azt állíthatjuk, hogy a magyar lakosságot leginkább az ózonréteg pusztulásának veszélye foglalkoztatja. A megkérdezettek véleménye alapján ez a tömegtájékoztatás szerepére vezethető vissza. Tovább befolyásolta ezt az arányt, hogy a felvétel nyáron (száraz, meleg) folyt, másrészt pedig az, hogy ez a kérdéskör közvetlenebbül érinti a válaszadókat, mint a többi globális probléma.

4. táblázat. „Az Ön véleményéhez melyik megközelítés áll a legközelebb?” (%)

A gazdasági fejlődésnek nagyobb súlyt kell adni, mint a környezetvédelemnek	6,9
A gazdasági fejlődést biztosítani kell, de egyidejűleg a környezetet is védeni kell	81,7
A környezetvédelemnek nagyobb súlyt kell adni, mint a gazdasági fejlődésnek	10,8
Egyéb vélemény	0,6

A lakosság többsége a környezet- és a gazdaságpolitika integrációját tartja kívánatosnak. Figyelemre méltó, hogy több mint 10%-uk a környezetvédelemnek a gazdasági érdekekkel szemben mindenképpen prioritást adna (4. táblázat). Egyéb magyarországi mintákban az 1. variánst a lakosság 10–15%-a választotta, azaz úgy gondolták, hogy a termelés fokozásával egy ideig mindenképpen a profitot kell növelni, és abból utólag lehet környezetvédelmi beruházásokra anyagi fedezetet elkülöníteni, illetve az okozott károkat helyreállítani. *A Tisza mente lakossága – valószínűleg a tiszai ökológiai katasztrófának „köszönhetően” – ebben a kérdésben szigorúbb, mint az országos átlag, és egyértelműen a megelőzés elve mellett foglal állást.* Nemzetközi összehasonlításban azonban még ez sem jelent kiemelkedően környezetérzékeny hozzáállást. Az osztrák és a svájci mintákban ugyanis az 1. variánst senki sem választotta.

5. táblázat. „A felsorolt gazdasági területek közül melyek környezetre gyakorolt hatása nyugtalanítja Önt?” (%)

A gazdaság területe	Nyugtalanít	Nem nyugtalanít	Nem tudom
Közlekedés	70,6	24,8	4,6
Energiatermelés	56,4	31,8	11,8
Ipar	70,2	22,7	7,1
Turizmus	22,6	67,3	10,0
Mezőgazdaság	44,3	47,6	8,1

Az 5. táblázat kérdésére adott válaszokat szignifikánsan befolyásolta az iskolai végzettség. Általában a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők nyugtalanabbak az egyes gazdasági ágazatok által okozott, vagy okozható környezeti problémák miatt. A válaszadók többsége az ipart és az energiatermelést együtt kezelte. A legritkább esetben fordult elő az, hogy valaki mindegyik felsorolt tényező miatt nyugtalan lett volna. Jellemzőbb volt, hogy a válaszadók többsége saját környezetéből kiindulva vont le következtetéseket. *A közlekedés első helyre kerülése – mint a legnyugtalanítóbb terület – eltér a külföldi és az egyéb hazai felmérések eredményeitől és mindenképpen figyelemre és az okok átgondolására érdemes.* Az ipar kiemelt helye megfelel az elvárásoknak. *Az energiatermelés és a mezőgazdaság kevésbé nyugtalanító megítélése ismét a Tisza mente sajátossága. A legtanulságosabb azonban a turizmus megítélése.* Az osztrák és svájci mintákban (erőteljes turizmussal rendelkező területek) a turizmus mindjárt az energiatermelést követő legnyugtalanítóbb (60–70%) szektor. A Tisza mente alacsony turisztikai feltártsága miatt jelenleg érthető az utolsó hely, a jövőre nézve azonban mindenképpen aggasztó ez a túlzottan optimista megítélés.

6. táblázat. „Ha komoly környezetszennyezésről hall, általában mire gondol?

Az alább felsoroltak közül jelölje meg a négy legfontosabbat, amelyeket leginkább komolynak tart!” (%)

Veszélyes vegyi terméket a levegőbe vagy a vízbe engedő gyárak	71,4
Atomhulladékok tárolása	54,1
Világméretű környezeti károk: trópusi erdők csökkenése, az ózonréteg vékonyodása, felmelegedés	46,4
Ipari hulladékok	38,6
Növényvédő szerek, rovarölő szerek, műtrágyák túlzott használata	36,2
Tenger és tengerpart olajszennyeződése	33,8
Szemét az utcákon, zöldterületeken, pihenőhelyeken	33,7
Gépkocsik okozta levegőszennyezés	29,3
Szennyvíz	27,8
Savasodás pl. savas esők következtében	21,8
Építkezések, üzemek, nagy forgalom, légi közlekedés okozta zaj	2,8
Szabályozatlan tömeges turizmus tavaknál, hegyekben	2,4
Nem tudom	1,7

A 6. táblázatban már arányuknak megfelelő sorrendben közöljük az egyes variánsokat. Nem meglepő, hogy a Tisza mente lakossága 4–5 hónappal a Tiszát ért sorozatos ipari szennyezéseket követően, *a legaggasztóbb környezeti problémának a gyárak veszélyes vegyi anyagainak környezetbe bocsátását véli.* A magyarországi minták általában ezt a problémát teszik az első helyre, de jóval kevésbé kiugró aránnyal. A külföldi mintákban is rendszeresen megjelenik ez a probléma a négy legkomolyabb környezetkárosító hatás között, de első helyen csak igen ritkán. Jóval

gyakoribb a világméretű környezeti károk (különösen az ózonréteg pusztulása, a klímamelegedés következményei) és az atomhulladék kiemelése. Az atomhulladékok kezelése és tárolása körüli bizonytalanság a Tisza menti lakosság több mint felét, a globális problémák pedig közel felét aggasztják. Az iskolai végzettség nem befolyásolta a válaszokat, az életkori összefüggéseket azonban mindenképpen érdemes részletesebben megvizsgálnunk.

A veszélyes vegyi termékeket kibocsátó gyárak minden életkorcsoporton belül első helyre kerültek. Ezt követően az atomhulladékok kérdéskörét sorolta minden korcsoport a négy legfontosabb probléma közé. A fiatalabb korcsoportok a legsúlyosabb problémák közé sorolták a tengerszennyezést, valószínűsíthetően a televízió e kérdéskört jobban kihangsúlyozó szerepe miatt. A fiatal középkorú lakosság inkább a növényvédő szerek, műtrágyák hatását, azaz a mezőgazdaság által okozott környezeti problémákat sorolta harmadik-negyedik helyre. *Az idős középkorúak és az idős lakosság megítélése szerint pedig a közterületek állapota feltétlenül a legjelentősebb környezeti problémák közé tartozik.* A legidősebb korcsoportoknál ez a problémakör került a második helyre, alig valamivel lemaradva az 1. variáns mögött. Mindenképpen hangsúlyoznunk kell tehát, hogy ez a korcsoport rendkívül érzékeny a közterületek tisztaságára, és a környezetvédelem hatékonyságát alapvetően ebből ítéli meg. Hangsúlyoznunk kell a média felelősségét is – különösen a legfiatalabb korcsoportoknál – az egyes környezeti problémák bemutatásában, hangsúlyozásában.

3.2. Magyarországi problémák

A Tisza menti lakosságot a felsorolt környezeti problémák közül a folyók és tavak elszennyeződése nyugtalanítja leginkább (7. táblázat). Ennél a kérdésnél volt a legalacsonyabb az „egyáltalán nem nyugtalanít” variáns választása. Hasonlóan alacsony volt a „nem tudom” variáns aránya, mivel a Tisza szennyezése kapcsán erről a problémaköről mindenki rendelkezett kialakult véleményrel. Hasonló okra vezethető vissza az is, hogy *a lakosságot másodikként leginkább nyugtalanító kérdés az országhatáron áterjedő szennyezések problémája.* Egyik variáns sem mutatott egyetlen kemény változóval sem összefüggést, azaz függetlenül kortól, nemtől, iskolai végzettségtől, anyagi helyzettől stb., e két környezeti probléma aggasztja leginkább a Tisza mentén élőket. *Külföldi mintákkal összevetve, a Tisza menti aggodalom jóval nagyobb mértékű, ugyanakkor nem nagyobb annál, mint amit a Duna menti (Komárom-Esztergom megyében) lakosság körében tapasztalhatunk.* Ott egy – a tiszai szennyezés előtti – felmérésben a lakosság 82–93%-a volt nagyon nyugtalan a folyóvizek elszennyeződése miatt. Ez viszont arra világít rá, hogy általában – és nem speciálisan a tiszai szennyezés következtében – *a hazai folyóink állapota rendkívül aggasztja a mellettük élőket.* A lakosság közel kétharmadát nagyon nyugtalanítja a levegőszennyezés, az ipari hulladékok, a természeti környezet veszélyeztetése és az atomenergia felhasználásával járó kockázatok. Az előbbi négy problémakör ugyancsak a kemény változóktól függetlenül nyugtalanítja a lakosságot. A mezőgazdaság környezetszennyezése, a

tranzitforgalom növekedése és a biotechnológiai kockázatok megítélése elég nagy szórást mutat. A többség – amellet, hogy nem aggódik különösebben – rendkívül bizonytalan e kérdések megítélésében. A bizonytalanság oka lehet, hogy nem ismerik kellőképpen az ezekkel járó kockázatokat. E három problémakörnél a magasabb iskolai szinttel rendelkezők jeleztek nagyobb aggodalmat. Rendkívül érdekes, hogy az idősebb lakosság kevésbé aggódik az állatkísérletek, a vadászat, a tömegturizmus és a vizek sportcélra történő intenzív használata miatt. Tanulságos, hogy a turizmus okozta környezeti károk a Tisza menti lakosság 20%-át egyáltalán nem, 60%-át pedig csekély mértékben nyugtalanítják. Hasonló a vízi motorsportok megítélése is.

7. táblázat. „Ha Magyarországra gondol, nyugtalanítják-e az alábbi jelenségek?”
(%)

Jelenségek	Na- gyon	Né- mileg	Nem nagyon	Egyál- talan nem	Nem tudom
	nyugtalanít				
Folyók és tavak elszennyeződése	81,7	15,7	1,4	0,5	0,7
Az országhatárokon áterjedő szennyezések problémája (savas eső, vízszennyezés stb.)	72,2	18,2	5,3	1,8	2,5
A levegő szennyeződése	69,8	21,8	6,3	1,3	0,7
Ipari hulladékok	63,1	22,4	10,2	1,9	2,5
Állatok, növények, élőhelyek veszélyeztetése	60,7	31,4	5,2	1,4	1,3
Atomenergiával kapcsolatos kockázatok	59,4	21,4	8,9	5,7	4,6
Az országhatárok közelébe telepített környezeti kockázatokat hordozó ipari létesítmények	49,3	29,2	11,7	4,0	5,7
A mezőgazdaság szennyezése (permetezőszerek, híg trágya)	38,6	36,0	19,5	3,8	2,1
Állatok használata kísérletekhez	36,8	25,8	18,6	13,6	5,2
A Magyarországon áthaladó tranzitforgalom környezeti hatásai	29,6	36,7	19,7	9,5	4,5
A biotechnológia fejlődésével együtt járó kockázatok	20,6	30,2	19,5	9,1	20,6
Tavakon motorcsónak használata, természeti környezetben motorsportok	15,4	27,1	28,0	23,4	6,1
Vadászat	13,4	24,4	30,0	27,4	4,7
Turizmus okozta környezetszennyezés	13,1	31,0	32,0	20,0	3,9
Városok terjeszkedése	8,2	27,6	28,6	29,5	6,2

3.3. Lakóhelyi problémák

A helyi környezeti problémák felett érzett aggodalmak – az ivóvíz minősége kivételével – mind szignifikáns kapcsolatot mutattak az iskolai végzettséggel. Azaz általában elmondható, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők sokkal inkább aggódnak a helyi környezet állapota miatt. Az ivóvíz minőségének kérdése jelenleg a Tisza mentén – iskolázottságtól függetlenül – egyike azon kérdéseknek, amelyek leginkább aggasztják a lakosságot (8. táblázat). Addig, amíg az osztrák és a svájci lakosság abszolút többsége nem aggódik különösebben az ivóvíz minősége miatt, a Duna mellett élők 25–33%-a már nagyon vagy eléggé nyugtalanítónak látja ezt a kérdéskört. A Tisza mellett élők 44,3%-ban választották az előbbi variánsokat. Óriási az aggodalom a lakosság jelentős részében, hogy a tiszai vízszennyezésnek lesz-e közvetlen humánegészségügyi következménye. Várható módon, első helyen a lakosság a felszíni vizek állapota miatt érez aggodalmat. Még mindig a tiszai ökológiai katasztrófának a következményeként értékelhetjük, hogy a lakosság 50,3%-a inkább aggódik a természeti értékek veszélyeztetése miatt, mintsem nyugodt lenne. A lakosság 59%-át aggasztja a helyi kommunális hulladékkezelés megoldatlansága.

8. táblázat. „Tapasztalata szerint lakóhelyén adnak-e okot aggodalomra az alábbiak?” (%)

Tényezők	Nagyon aggasztó	Eléggé aggasztó	Nem nagyon aggasztó	Egyáltalán nem probléma	Nem tudom
A felszíni vizek (folyók, tavak) állapota	38,3	41,1	12,9	4,5	3,2
A szemétkerítés	27,8	31,2	24,7	15,3	1,0
Az ivóvíz minősége	22,4	21,9	25,2	28,7	1,7
A szennyvíztisztítás	21,8	24,4	26,4	19,8	7,7
A természeti értékek veszélyeztetettsége	18,9	31,4	23,9	19,1	6,7
A zöldterület hiánya	16,5	22,0	24,7	35,1	1,7
A levegőszennyezés	16,1	24,1	36,2	22,1	1,4
A tájképrongálás vagy romlás	12,1	22,8	29,1	29,1	6,9
A közlekedés, a forgalom nagysága	11,2	23,0	40,5	23,8	1,5
A zaj	9,1	16,8	40,0	33,5	0,6

A lakosság a hulladékkezelést mint megoldandó problémát közvetlenül a felszíni vizek állapotának javítását követő sürgős feladatnak látja. Érdekes, hogy a természeti értékek veszélyeztetettsége miatt ugyan jelentős aggodalom mutatkozott, ám a lakosság mindössze 5%-a vélte úgy, hogy ez lenne a legsürgősebb települési környezetvédelmi feladat. A lakosság kevesebb, mint fele látja aggasztónak a szennyvízkezelést

megoldatlanságát, ez a problémakör mégis a harmadik helyre került a megoldásra váró feladatok körében. A levegőszennyezés, a zöldterületek hiánya, a forgalom nagysága és a zajterhelés kissé hátrébb szorult a megoldandó feladatok között és a lakosság 60–73%-a nem különösebben látja e téren aggasztónak a helyzetet.

4. A KÖRNYEZETVÉDELMI PROBLÉMÁK MEGÍTÉLÉSE AZ ÖNKORMÁNYZATOK SZERINT

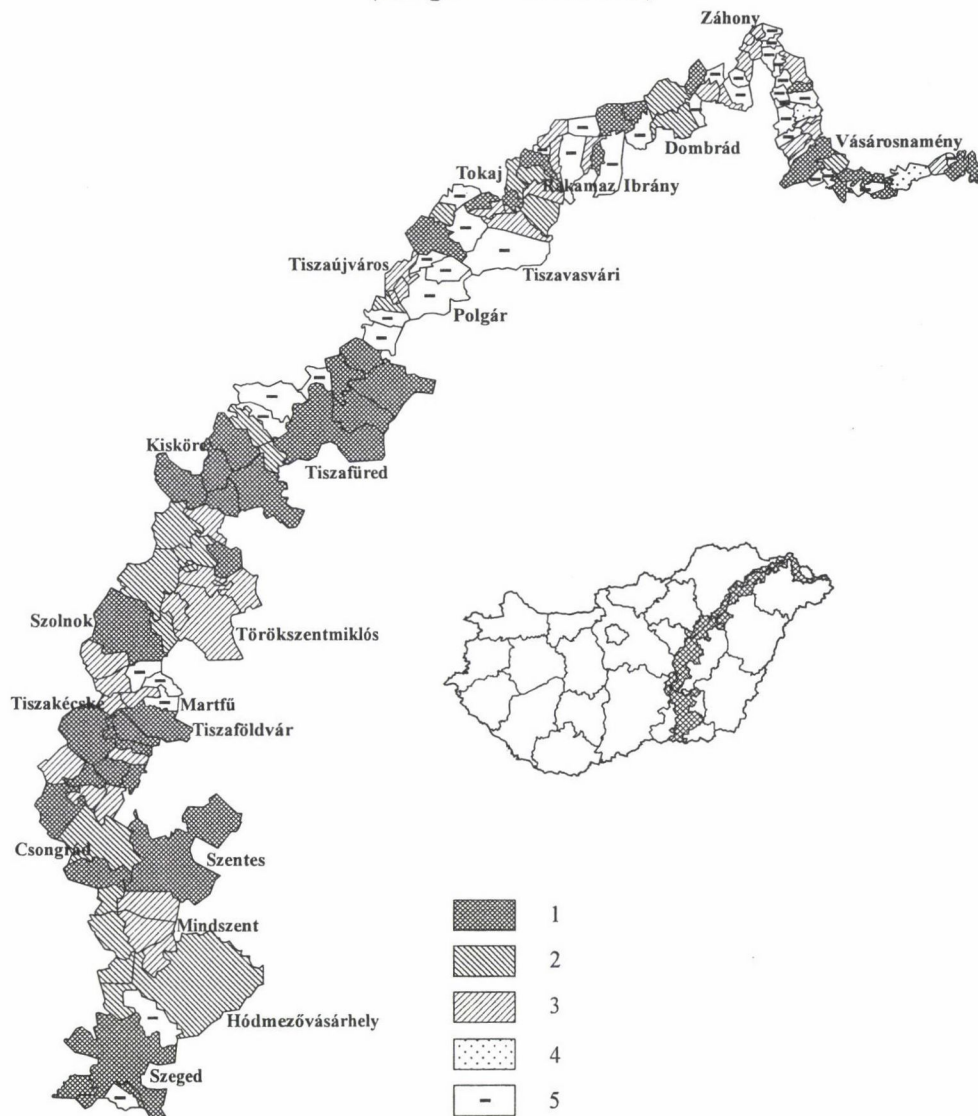
A helyi környezeti problémák felett érzett aggodalom csupán néhány kérdésben (zaj, levegőszennyezés) mutatott szignifikáns összefüggést a településtípussal. *A Tisza menti önkormányzatok több mint felét leginkább a szennyvízelvezetés és -tisztítás, valamint a hulladékelhelyezés problémakörei aggasztják* (9. táblázat). Ez utóbbival kapcsolatban – külön kérdésre válaszolva – súlyosnak ítélték meg az illegális hulladéklerakás helyzetét (2. ábra). A szemétkerakás megoldatlansága miatt érzett aggodalom mértéke a lakosság és a települési vezetés körében hasonló. A szennyvíztisztítás megoldatlanságából származó problémát a lakosság korántsem ítéli olyan súlyosnak, mint az önkormányzatok.

9. táblázat. „Tapasztalata szerint lakóhelyén adnak-e okot aggodalomra az alábbiak?” (%)

Tényezők	Nagyon aggasztó	Eléggé aggasztó	Nem nagyon aggasztó	Egyáltalán nem probléma	Nem tudom
A szennyvíztisztítás	32,0	28,0	15,0	23,0	1,0
A szemétkerakás	19,4	34,0	33,0	12,6	1,0
A felszíni vizek (folyók, tavak) állapota	12,2	36,7	38,8	10,2	2,0
A természeti értékek veszélyeztetettsége	5,0	19,0	50,0	20,0	6,0
A közlekedés, a forgalom nagysága	4,0	15,0	46,0	35,0	-
A tájképrongálás vagy romlás	3,1	8,3	52,1	32,3	4,2
A levegőszennyezés	2,1	7,2	39,2	48,5	3,1
Az ivóvíz minősége	2,0	8,1	32,3	57,6	-
A zöldterület hiánya	1,0	4,1	38,8	56,1	-
A zaj	-	8,1	40,4	50,5	1,0

Jelentős szakadék mutatkozik a felszíni vizek állapotának lakossági és önkormányzati megítélése között. Amíg a felszíni vizek állapotát a Tisza menti lakosság közel 80%-a tartotta aggasztónak, addig az önkormányzatoknak kevesebb mint fele vallotta ugyanezt. Rendkívül jelentős eltérést mutatott a lakossági és az önkormányzati megítélés az ivóvíz minőségének kérdésében. A lakosság 44,3%-a

2. ábra. Illegális hulladéklerakás a Tisza menti településeken az önkormányzatok szerint
 Figure 2 Illegal waste disposal in the settlements along the River Tisza (self-governmental data)

1: állandóak a problémák, a településen illegális vadlerakók működnek, 2: állandóak a problémák, de a kijelölt lerakón kívül nem használ a lakosság illegális lerakókat, 3: ritkán előfordul egyéni illegális lerakás, 4: nincsenek ilyen jellegű problémák, 5: nincs adat

1: continuing problems, illegal dumping in the settlement, 2: continuing problems, no illegal dumping, 3: occasional illegal dumping by individuals, 4: no such problems, 5: no data available

látja aggasztónak ezt a problémát, míg az önkormányzatok alig 10%-a vélekedik hasonlóan (10. táblázat).

Sokkal jobban aggódnak a lakosok a természeti értékek veszélyeztetettsége és a tájképromlás miatt is, mint a települési vezetés. Igazán elgondolkodtató, hogy *a levegőszennyezés, a zajártalom és a zöldterületek hiánya az önkormányzatok tizedét sem aggasztja, míg az ott élők harmada-negyede ezeket komoly problémának látja.*

10. táblázat. A környezet állapotáról alkotott vélemények (%)

Tényezők	Az önkormányzatok szerint		A lakosság szerint	
	Inkább aggasztó	Nem különösebben aggasztó	Inkább aggasztó	Nem különösebben aggasztó
A szennyvíztisztítás	60,0	38,0	46,2	46,2
A személtlerakás	53,4	45,6	59,0	40,0
A felszíni vizek (folyók, tavak) állapota	48,9	49,0	79,4	17,4
A természeti értékek veszélyeztetettsége	24,0	70,0	50,3	43,0
A közlekedés, a forgalom nagysága	19,0	81,0	34,2	64,3
A tájképrongálás vagy -romlás	11,4	84,4	34,9	58,2
Az ivóvíz minősége	10,1	89,9	44,3	53,9
A levegőszennyezés	9,3	87,7	40,2	58,3
A zaj	8,1	90,9	25,9	73,5
A zöldterületek hiánya	5,1	94,9	38,5	59,8

Megállapítható egyrészt, hogy *a Tisza menti lakosság általában sokkal jobban aggódik a környezete állapota miatt, mint a települések vezetői*, továbbá az is, hogy az önkormányzatok többsége a környezeti állapot javítását elsősorban pénzigényes beruházásokon keresztül véli megvalósíthatónak. Eközben azonban *háttérbe szorulnak azok az önkormányzati cselekvési lehetőségek, amelyek kevésbé terhelik meg az önkormányzati költségvetést, gyors és érezhető eredményt hoznak a lakosságot leginkább aggasztó problémák felszámolásában*².

² Ilyenek: védett területek létrehozása magas levegőtisztaság-védelmi követelményekkel, avar, kerti hulladék égetésére és háztartási légszennyezésre helyi szabályok alkotása, közlekedés-szervezés, zöldterület-gazdálkodás, helyi zaj- és rezgésvédelmi szabályok alkotása, csendes övezet létrehozása egy létesítmény körül, bizonyos területek zajvédelmi szempontból fokozottan védetté nyilvánítása, helyi természeti értékek védetté nyilvánítása, környezetvédelmi felvilágosító munka a lakosság körében, lakossági környezetvédő és -szépítő programok szervezése, környezetvédő társadalmi szervezetek munkájának segítése.

A településtípus (pontosabban a település nagysága) szignifikánsan erős kapcsolatot mutatott a zajterhelés és a levegőszennyezés megítélésében, valamivel gyengébbet a zöldterületekkel és a forgalom nagyságával kapcsolatos problémák kérdésében. *Az 5000 lakosnál nagyobb települések negyedén jeleztek aggasztó zajterhelést és levegőszennyezést a polgármesteri hivatalok.*

Megkértük a települések vezetőit, hogy az előző kérdésben felsorolt 10 környezeti probléma közül jelöljék meg azt az egyet, amelyet településük legfontosabb megoldandó feladatának tartanak (11. táblázat).

11. táblázat. A település legfontosabb megoldandó feladatának tartott környezeti probléma (%)

Tényezők	Önkormányzatok	Falusi	Városi	Falusi	Városi
		önkormányzatok szerint		lakosság	
A szennyvíztisztítás	49,4	52,4	35,7	20,8	11,7
A szemétkerítés	22,1	19,0	35,7	27,0	15,6
A felszíni vizek (folyók, tavak) állapota	13,0	12,7	14,3	26,6	25,8
Az ivóvíz minősége	6,5	7,9	-	10,4	15,9
A közlekedés, a forgalom nagysága	3,9	3,2	7,1	0,3	4,1
A természeti értékek veszélyeztetettsége	2,6	3,2	-	4,3	5,8
A levegőszennyezés	1,3	-	7,1	6,1	9,3
A tájképrongálás vagy romlás	1,3	1,6	-	1,0	2,0
A zöldterület hiánya	-	-	-	1,8	7,2
A zaj	-	-	-	1,4	2,3

A települések fele a szennyvízkezelés sürgős megoldását jelölte meg. Elsősorban a falusi önkormányzatok adnának ennek a területnek prioritást. Érdekes azonban megjegyeznünk, hogy *a lakosság a felszíni vizek állapotának javítását, a hulladékkezelés megoldását, sőt a városi lakosság még az ivóvíz minőségének javítását is fontosabb teendőnek véli, mint a szennyvízkezelést. A falusi önkormányzatok esetében különösen aránytalanul véljük a szennyvízkezelés tervezett kiemelését a hulladékkezeléssel szemben.* A szilárd kommunális hulladék rendezett és biztonságos elhelyezése (körbekerítés, ellenőrzött lerakás, rendszeres földtakarás, tömörítés, vadlerakók felszámolása, érzékeny területeken a hulladéklerakás megszüntetése) érdekében ugyanis az önkormányzatoknak az „önerős” megoldásokra sokkal nagyobb lehetőségük van, mint a szennyvízkezelés területén. Különösen aránytalan ez annak ismeretében, hogy a falusi lakosság épp a hulladékkezelést tekinti a legsürgő-

sebben megoldandó feladatnak. A felszíni vizek állapotának megőrzését, javítását a lakosság negyede kezelné kiemelten, miközben az önkormányzatoknál 12–13%-os volt ez az arány. Az önkormányzatok többsége hangsúlyozta, hogy aggódik és kiemelt fontosságú feladatnak véli ugyan a problémakör gyors megoldását, de tényleges lépéseket döntően a területileg illetékes vízügyi igazgatóságoktól vár. Rendkívül érdekes, *hogy amíg a városi lakosság hatoda elégedetlen az ivóvíz minőségével, egyetlen városi önkormányzat sem érezte úgy, hogy ezen a területen tennivalója lenne.* Hasonló a helyzet a természeti értékek megóvása terén is. A városi lakosság közel 6%-a sürgős megoldást vár a településétől, míg egyetlen városi önkormányzat sem jelezte, hogy ilyen lépésen gondolkodna. A közlekedéssel kapcsolatos környezeti problémák megoldását a falusi lakosság kevésbé érzi sürgetőnek, mint a települések vezetői, ugyanakkor a levegőszennyezés kérdésében épp fordított a megítélés. Rendkívül tanulságos, *hogy a lakosság véleményével szemben sem a falvak, sem a városok vezetése nem tartja kiemelt feladatnak a zöldterület-gazdálkodást és a zajvédelmet.*

A lakossági elvárásokhoz képest eltúlzottnak véljük, hogy a falusi önkormányzatok a település környezeti állapotának javulását a szennyvízkezelés megoldásában és az útépitésben látják, méltatlanul háttérbe szorítva ezzel a hulladékkezelés, az avar és kerti hulladék égetéséből, a háztartási tüzelésből eredő légszennyezés és a zöldterület-gazdálkodás problémaköreit. A hulladékkezelés viszonylagos háttérbe szorítása azért is furcsa, mert az önkormányzatok a hulladéklerakók túlnyomó részét potenciális vagy tényleges szennyező forrásként tartják számon (3. ábra). *A városi önkormányzatok pedig a lakosságuk elvárásaihoz képest rendkívül háttérbe szorították az ivóvíz minőségének javítását, a helyi természeti értékek védelmét, a zöldterület-gazdálkodást és a zajvédelmet.*

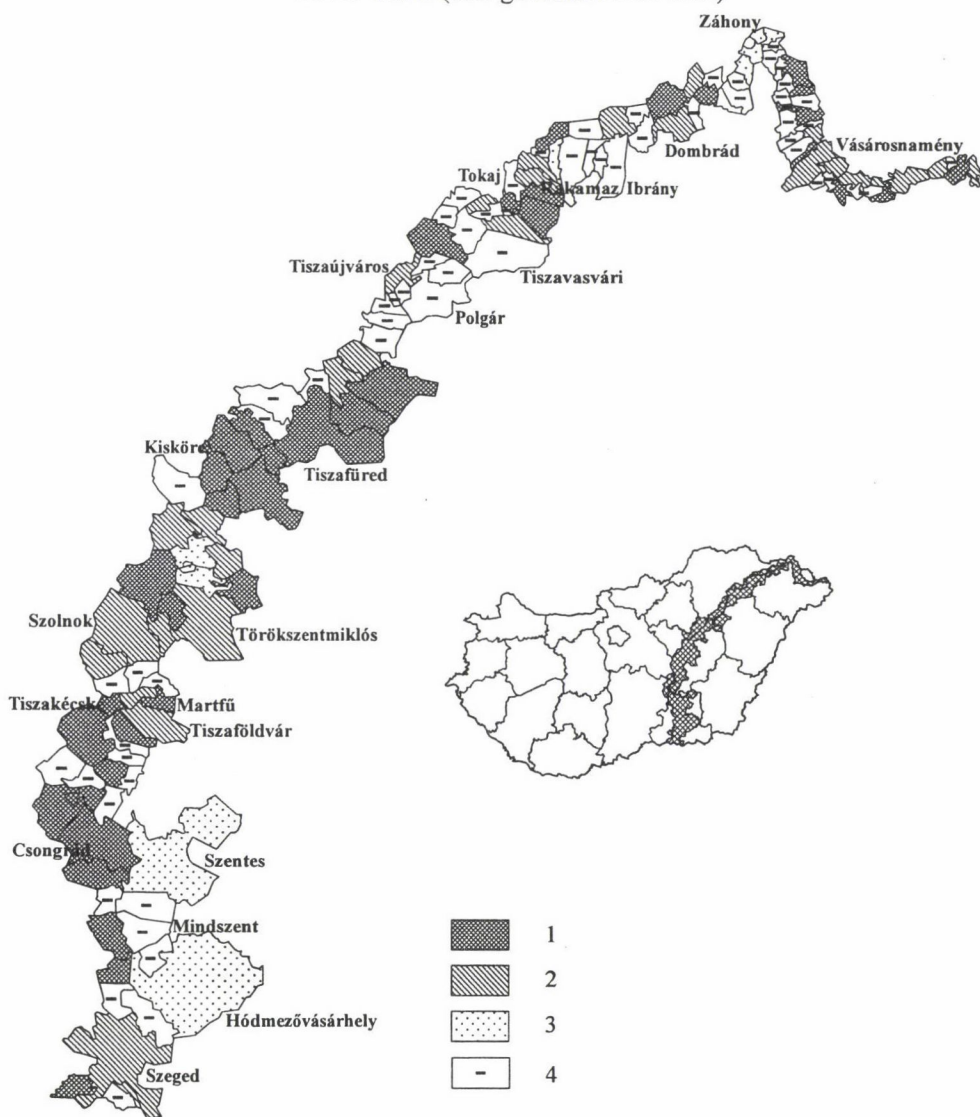
5. A TELEPÜLÉSEK EGYÜTTMŰKÖDÉSE

A Tisza mentén tapasztalható hasonló környezeti problémák alapján fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy milyen együttműködés tapasztalható a települési önkormányzatok között e problémák megoldásában.

A környezetvédelmi problémák sokszor túlnyúlnak az egyes települések határain. Ilyen esetekben célszerű az érintett településeknek együttműködniük. *A Tisza menti önkormányzatok 54%-ának van valamilyen környezetvédelmi vonatkozású együttműködése.* Nem véletlen, hogy a városok és vonzáskörzetükbe tartozó településeik esetében nagyobb az együttműködési arány (76%), ami elsősorban a városok központi szerepköréből adódik. Ezek a kedvezőnek mondható arányok szűk körű együttműködési formákat takarnak. A városokban üzemelő hulladéklerakók és szennyvíztisztító telepek például gyakran befogadják a környező településekről érkező szilárd és folyékony hulladékot. Tervszerű, több környezeti probléma közös megoldására irányuló együttműködés alig fordul elő a Tisza mentén. A sikeres együttműködés egyik alapvető feltétele a települési környezetvédelmi prog-ramok elkészítése, ami sajnos jelenleg a vizsgált települések mindössze 17%-ának van meg.

3. ábra. A Tisza menti hulladéklerakók környezetvédelmi minősítése a települési önkormányzatok szerint

Figure 3 The environmental protection qualification of the waste dumps along the River Tisza (self-governmental data)

1: a kommunális hulladékot környezetvédelmi szempontból lerakásra teljesen alkalmatlan területen helyezi el, 2: a kommunális hulladékot kedvező telephelyi adottságú lerakóban helyezi el, de a jelenlegi működési feltételek mellett a környezetszennyezés lehetősége fennáll, 3: a kommunális hulladékot környezetvédelmi szempontból biztonságosan kiépített lerakóban helyezik el, 4: nincs adat

1: communal waste disposal at an environmentally inadequate place, 2: communal waste disposal at an environmentally adequate place, with the possibility of pollution due to the conditions of operation

3: communal waste disposal at an environmentally safe place, 4: no data available

12. táblázat. „Ha van együttműködés, az milyen területekre terjed ki?” (%)

Tevékenység	Az adott területen együttműködő önkormányzatok aránya
Levegővédelem	0,9
Vízbázisvédelem	10,1
Árvízvédelem	12,8
Talajvédelem	0,9
Szennyvízkezelés	31,2
Hulladékkezelés	36,7
Tájvédelem	2,8
Természetvédelem	3,7
Egészségvédelem	2,8
Egyéb	2,8

A vizsgálatból kiderül, hogy az együttműködés döntően két területen, a hulladékkezelés és a szennyvízkezelés terén a legszorosabb (12. táblázat). Ez minden bizonnyal közös hulladéklerakó- és szennyvíztisztító telep üzemeltetését jelenti. A Nemzeti Környezetvédelmi Program a hulladékkezeléssel kapcsolatban a regionális lerakók létesítését szorgalmazza, ami ezen a téren további együttműködések kialakítását feltételezi a települések között. Erre annál is inkább szükség van, mert a legtöbb település önállóan képtelen korszerű, a környezetvédelmi előírásoknak minden szempontból megfelelő hulladéklerakót építeni és üzemeltetni. Ezért a Tisza menti önkormányzatoknak a települési környezetvédelmi programjukban ezzel a kérdéssel kiemelten kell foglalkozniuk.

Hasonló a helyzet a szennyvíztisztítók terén is, melyek üzemeltetése a kis településeken egyáltalán nem gazdaságos.

Ezek mellett az árvízvédelem és a vízbázisvédelem terén van számottevő (10% fölötti) együttműködés a települések között. A közelmúlt eseményei is bizonyították, hogy az árvízvédelem nem lehet az egyes települések magánügye, hiszen egy esetleges gátszakadás gyakran nagyobb térséget is veszélyeztethet. A töltések, gátak karbantartása, fejlesztése csak akkor lehet eredményes, ha a Tisza menti települések ebben a kérdésben is szorosan együttműködnek egymással.

A jövőben növelni kellene az együttműködést az olyan területeken, mint a tájvédelem és a természetvédelem, ahol jelenleg nagyon kicsi (jóval 5% alatti) az együttműködési arány. Ezek pedig kimondottan olyan tevékenységek, melyek általában túlmutatnak az egyes települések határain, hiszen a tájhatárok a legritkább esetben húzódnak a közigazgatási határoknál, s a védendő természeti értékek is gyakran átnyúlnak a szomszédos települések területére, így hatékony védelmük csak közösen biztosítható.

A levegőminőség védelme terén is van lehetőség az együttműködésre, ilyen lehet például közös kerékpárutak építése a szomszédos települések között.

13. táblázat. „A lakosok közül hány %-ot érintett közvetlenül a Tiszán levonult szennyezés?” (%)

	Város	Falu	Összes település
Nem érintette	47,1	45,7	45,9
0,1–5% között érintette	23,6	22,8	22,9
5,1–20% között érintette	11,7	20,7	19,3
20% fölött érintette	17,6	10,8	11,9

Fontos kérdés, hogy a települések vezetői hogyan ítélik meg a levonult cián- és nehézfém-szennyezés társadalmi hatását (13. táblázat). Igen meglepő, hogy 46% azon települések aránya, ahol a helyi önkormányzatok szerint a lakosok közül senkit sem érintett közvetlenül e cián-, illetve nehézfém-szennyezés. Véleményünk szerint nehezen elképzelhető, hogy a települések 46%-án senki nem foglalkozik halászattal, esetleg olyan idegenforgalmi, vendéglátóipari vagy kereskedelmi tevékenységgel, amire ne lett volna közvetlen hatása a szennyezésnek. *Nem lehetett szignifikáns összefüggést kimutatni a településtípus és a szennyezés által közvetlenül érintett lakosság aránya között*, bár a városok esetében kissé nagyobb volt az olyan települések aránya, ahol a lakosság több mint 20%-át érintette közvetlenül a szennyezés. Ez abból adódik, hogy a városokban nagyobb az idegenforgalmi és vendéglátóipari, valamint a kereskedelmi és szolgáltató tevékenységből élők aránya.

14. táblázat. „Az érintett (értsd: a cián- és nehézfém-szennyezéssel érintett) lakosok közül hány % él az alábbi tevékenységekből?” (%)

Tevékenység	Az érintett lakosság aránya a Tisza menti településeken
Halászatból	2,28
Idegenforgalmi és vendéglátóipari tevékenységből	4,72
Kereskedelemi és szolgáltató tevékenységből	5,51
Egyéb tevékenységből	13,30

Sajnos az egyes önkormányzatoknál többféleképpen értelmezték a 14. táblázat kérdését, ami a feldolgozást megnehezítette. (A közölt %-os értékek ezért nem pontosak.) Nem lehetett ugyanis minden esetben egyértelműen eldönteni, hogy a válaszokban csak az érintett lakosságra vonatkoznak a %-os adatok, vagy a település teljes lakosságára. Ennek ellenére a kapott sorrend valószínűleg megfelel a valóságnak, így megállapítható, hogy a szennyezés által közvetlenül érintett lakosok közül a halászatból élők aránya a legkisebb. Nagyjából azonos arányt képviselnek az idegenforgalmi és vendéglátóipari tevékenységből, valamint a kereskedelemi és szolgáltató tevékenységből élő lakosok. Az „egyéb tevékenységek” kategóriában, a legmagasabb az érintett lakosság aránya. A kérdőívekben azonban a legtöbb esetben nem jelölték meg, hogy mi tartozik ebbe a tevékenységi csoportba.

6. KINEK A FELADATA A KÖRNYEZETI PROBLÉMÁK MEGOLDÁSA?

Elemeztük azt is, hogy a lakosság és a polgármesteri hivatalok szerint kinek a feladata a környezeti problémák megoldása. Mindkét kérdőíven ugyanazt a kérdést tettük fel (15. táblázat).

15. táblázat. „A lakosság véleménye szerint kinek kellene a legtöbbet tennie települése környezeti problémáinak megoldásában?” (%)

(Kérjük, rangsorolja 1-től 5-ig a következőket válaszában megfelelően! Írjon 1-es számot az elé, akiről úgy gondolja, hogy a legtöbbet kell tennie, 5-öst oda, akiről úgy gondolja, hogy a legkevesebb a tennivalója!)

	1.(A leg- többet kell tennie)	2.	3.	4.	5. (Leg- kevesebb a tennivalója)
Az állam	40,5	22,0	16,4	7,3	14,3
Az önkormányzat	29,3	44,8	14,1	8,9	2,7
A település lakossága	17,7	19,6	29,7	17,7	15,0
A településen működő gazdasági társaságok, szervezetek	6,1	9,4	29,5	40,4	14,5
A településen működő civil szervezetek, egyesületek	6,4	4,1	10,3	25,7	53,5

A lakosság több mint 40%-a a környezetvédelmet döntően állami feladatnak tartja. Kiderült az is, hogy az első hely odaítélése (a paternalista gondolkodás) és az iskolai végzettség között összefüggés van. A gimnáziumi érettségivel és az annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők egyharmada, míg a gimnáziumi érettséginél alacsonyabb végzettségűek közel fele vélte úgy, hogy a települések környezeti problémáinak megoldása érdekében az államnak kell a legtöbbet cselekednie. A további rangsorolás már az iskolai végzettségtől függetlenül alakult. Második helyre került a környezetvédelmi szerepvállalás tekintetében az önkormányzat. Felhívjuk a figyelmet azért arra, hogy *a lakosság közel 30%-a az önkormányzattól várja elsősorban a település környezetvédelmi problémáinak megoldását, valamint arra is, hogy háromnegyedük helyezte 1. vagy 2. helyre, kifejezve ezzel, hogy az önkormányzattól mindenképpen komoly környezetvédelmi aktivitást vár.* A legkevesebben (2,7%) vélik úgy, hogy az önkormányzatnak nagyon csekély tennivalója lenne a környezetvédelem terén. Azaz tőlük mindenki elvárja, hogy a település környezetvédelme érdekében tegyen valamit. *Az önkormányzat környezetvédelmi passzivitását nem fogadja el a lakosság.* Önkritikus módon a harmadik helyre került a helyi társadalom, megelőzve ezzel a településen működő gazdasági társaságokat, szervezeteket, azaz a gazdasági élet szereplőit. A legkevesebb szerepet a lakosság a helyi környezetvédő szervezeteknek, egyesületeknek szán, de közel felük így is úgy véli, hogy mindenképpen elvárható tőlük is többkevesebb aktivitás a település környezeti problémáinak megoldásában.

16. táblázat. „Hogyan ítéli meg az önkormányzat és a település lakosságának környezetvédelmi tevékenységét?” (%)

(Kérjük, adjon rá egy érdemjegyet – az iskolában megszokott módon!)

	elégtelen	elégséges	közepes	jó	jeles
Az önkormányzat	9,5	20,9	46,4	19,0	4,1
A település lakossága	11,2	31,5	43,0	11,8	2,6

A Tisza menti lakosság az önkormányzatokkal és önmagával szemben is meglehetősen kritikus volt. Mind saját, mind pedig a település vezetésének környezetvédelmi tevékenységét közepesre értékelte (16. táblázat).

17. táblázat. „A polgármesteri hivatal véleménye szerint kinek kellene a legtöbbet tennie települése környezeti problémáinak megoldásában?” (%)

(Kérjük, rangsorolja 1-től 5-ig a következőket válaszában megfelelően! Írjon 1-es számot az elé, akiről úgy gondolja, hogy a legtöbbet kell tennie, 5-öst oda, akiről úgy gondolja, hogy a legkevesebb a tennivalója!)

	1. (A legtöbbet kell tennie)	2.	3.	4.	5. (Legkevesebb a tennivalója)
Az állam	62,4	12,5	17,7	3,2	8,3
Az önkormányzat	14,9	56,3	22,9	3,2	2,1
A település lakossága	20,8	20,8	43,8	9,7	4,2
A településen működő gazdasági társaságok, szervezetek	2,0	9,4	10,4	65,6	10,4
A településen működő civil szervezetek, egyesületek	-	1,0	5,2	18,3	75,0

Az önkormányzatok közel kétharmada a környezetvédelmet döntően kormányzati feladatnak tartja (17. táblázat). Csupán 15%-uk vélte úgy, hogy a település környezeti problémáinak megoldása alapvetően önkormányzati feladat. A települési vezetők több mint fele helyezte az önkormányzatot a 2. helyre. A helyezések ugyan azonosak a lakosság megítélésével, de az arányok jelentősen különböznek. A lakosságnak ugyanis csupán 40%-a tartja a környezetvédelmet állami feladatnak, és 1. vagy 2. helyre is alig több mint 60%-uk helyezte, szemben a települési vezetők 75%-ával. Mindenképpen elgondolkodtató tehát az önkormányzatok – lakosságánál jóval kifejezettebb – paternalista környezetvédelmi karaktere. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a lakosság háromnegyede az önkormányzatoktól az államinál nagyobb környezetvédelmi aktivitást vár. A települések vezetői számára mindenképpen figyelmeztető, hogy miközben ők elsősorban az államtól várják a megoldást a környezeti problémáikra, a lakosság éppen őket fogja okolni a tétlenségért.

A település lakosságától elvárható környezetvédelmi tevékenység kérdésében mutatkozott a legnagyobb bizonytalanság az önkormányzatoknál. Ötödük az első, ötödük a második, 43%-uk pedig a harmadik helyre sorolta őket, arányait tekintve a lakossági besorolással nagyjából egyező módon.

Általában jellemző, hogy az önkormányzati vezetők igen ritkán vonják be a helyi lakosságot környezetvédő programokba. Már önmagában figyelemre érdemes, hogy a Tisza mentén élők 16,5%-a szelektíven gyűjti a hulladékot. Még inkább tanulságos, hogy a lakosság több mint fele eddig még nem, de a jövőben szívesen bekapcsolódna egy ilyen rendszerbe. Azaz a lakosság 70%-a a jövőben potenciálisan bevonható a szelektív hulladékgyűjtésbe.

Eddig a parkok, közterületek megtisztításában sem mutatott különösebben nagy aktivitást a helyi társadalom. Optimizmusra adhat azonban okot, hogy a lakosság kétharmada jelezte: a jövőben szívesen részt venne helyi környezetvédő, köztisztasági, településszépítő akciókban. *A legkevesebb szerepet a helyi környezetvédő szervezeteknek, egyesületeknek szánják a települési vezetők.* Tanulságos azonban, hogy eközben a lakosság 10%-a épp ezektől az egyesületektől várja döntően a helyi környezeti problémák megoldását, illetve közel felük véli úgy, hogy mindenképpen elvárható tőlük e téren több-kevesebb aktivitás.

Figyelemre méltó, hogy a lakosság 48,6%-a a jövőben szívesen belépne környezetvédő szervezetbe, 49,3%-a akár pénzzel is támogatná azok tevékenységét.

Újragondolásra érdemes tehát az önkormányzatoknak az a gondolkodása, amely ezeket az egyesületeket háttérbe szorítja, nem enged nekik elegendő teret és lehetőséget környezetvédő tevékenységük kifejtéséhez.

18. táblázat. A környezetvédelmi teljesítmény értékelése (%)

A tevékenységet végzők	Az önkormányzatok szerint a megítélés		A lakosság	
	Inkább negatív	Inkább pozitív	Inkább negatív	Inkább pozitív
Az önkormányzat	4,8	52,9	30,4	23,1
A település lakossága	44,3	9,7	42,7	14,4
A településen működő gazdasági társaságok, szervezetek	38,9	15,8	-	-
A településen működő civil szervezetek, egyesületek	30,8	37,4	-	-

Amíg a Tisza menti lakosság az önkormányzatokkal, de főként önmagával szemben is meglehetősen önkritikus volt, a települések vezetői 53%-ban elégedettek voltak saját környezetvédelmi teljesítményükkel (18. táblázat). Mindenképpen elgondolkodtató, hogy *a lakosság közel harmada elégedetlen a helyi vezetés környezetvédelmi tevékenységével, ugyanakkor a települési vezetők nem egészen 5%-a véleke-*

dett hasonlóképpen. Még kritikusabb a lakosság önmagával szemben. 42%-uk negatívan ítéli meg a helyi társadalom környezetvédelmi magatartását, és csak minden hetedik ember vélekedik pozitívan erről. Amennyire nem voltak önkritikusak a települési vezetők önmagukkal szemben, annyira kritikusan nyilatkoznak a helyi társadalomról, és a településükön működő gazdasági társaságokról. 40–45%-ban elégedetlenek azok környezetvédelmi tevékenységével.

Figyelemre méltó a környezetvédő szervezetek inkább pozitív megítélése. Az önkormányzatok több mint harmada elégedett a helyi társadalmi szervezetek környezetvédelmi teljesítményével. Ennek tükrében még inkább *elgondolkodtató, hogy miért nem segítik, illetve támaszkodnak jobban az önkormányzatok ezekre a szervezetre a helyi környezeti problémák megoldása érdekében.*

IRODALOM

- Babbie, E. R. 1995: *A társadalomkutatás gyakorlata.* Budapest: ELTE Szociológiai Intézet.
- Kerényi A. 1997: *Környezetvédelmi elvek a gyakorlatban.* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Kovács A. 1998: A környezetvédelmi tudat egyes elemeinek vizsgálata, a svájci Graubünden kanton, valamint két hazai mintaterület alapján. Debrecen: KLTE Diplomamunka.
- Eurobarometer; <http://zeus.mzes.uni-mannheim.de> Zentrum für Europäische Umfrageanalysen und Studien – Universität Mannheim.

**ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE PUBLIC VIEW
ALONG THE RIVER TISZA
– QUESTIONNAIRE SURVEY WITH EUROPEAN COMPARISONS**

Attlia Kerényi – István Fazekas – György Szabó

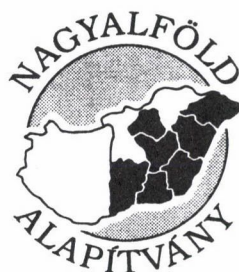
The study analyses questionnaire surveys conducted in the settlements along the River Tisza while comparing them with the ones carried out in Austria and Switzerland. On-the-spot surveys involving 1,000 persons and more detailed ones mailed to the self-governments of 141 settlements along the River Tisza were conducted. Of the latter 109 (78%) were sent back.

The majority of the Hungarian population (86.4%) say that environmental protection is an issue prompting immediate action. The same issue got the full support of the whole of the Austrian and Swiss population. Having experienced the recent ecological disaster affecting the river, 81.7% (a higher percentage than in other national samples) of those living in the vicinity of the Tisza say that economic development and environmental protection must go hand in hand. It is the harmful effects of transport and industry that have been described as the most worrying. Tourist industry brings up the rear, which might be due to the fact that its potential in the settlements here has not been fully 'explored' yet. (In foreign surveys tourist industry is referred to as the second most serious hazard after energy production.) Unlike the Austrians and the Swiss, Hungarians only seem to be worrying about the pollution of rivers and lakes.

The main concerns of the local governments of the settlements along the Tisza are sewage disposal and treatment as well as waste disposal. These issues are closely related with Hungary's EU accession, as they are the most neglected areas of environment protection. Improvement is one of the prerequisites of accession. Surface waters and the quality of drinking water are judged more favourably by the local governments than by the population.

All told, we can say that the population is more anxious about the state of the environment than authorities are. Most self-governments are of the view that it can only be improved through costly investments. Less costly, well-managed environment programmes involving the population are completely doomed to keep a low profile. The two most fundamental problems are that very rarely do local governments employ experts on environmental protection and that 90% have no environmental protection programme whatsoever despite the fact it has been the law for 4 years now. Two-thirds say that environmental protection is basically a governmental task. However, people think otherwise: they say that it is local governments that are responsible for it.

**INFORMÁCIÓK, AKTUALITÁSOK, BIBLIOGRÁFIA
AZ ALFÖLDRŐL**

A NAGYALFÖLD ALAPÍTVÁNY BESZÁMOLÓJA ÉS KÖZHASZNÚSÁGI JELENTÉSE AZ 1999. ÉVRŐL

Az Alapítvány működési szabályzatának 1.2. pontja, s az alapító megyei önkormányzatok alapítványokra vonatkozó határozatai alapján köteles évente beszámolni az alapítóknak.

A kuratóriumi ülések időpontjai és helyszínei:

1999. március 17. Békéscsaba

1999. szeptember 30. Szeged

A Kuratórium ülései valamennyi alkalommal határozatképesek voltak. Az ülésekről készült jegyzőkönyvek az Alapítvány irattárában, illetve – valamennyi alapító megyében – a kuratóriumi tagoknál megtekinthetők.

A Kuratórium összetétele, tisztségviselői:

Az előző évhez viszonyítva a kuratórium személyi összetételében egy változás történt: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye képviselőjében Seres Antalt Dr. Szilágyi Dénes váltotta fel.

A Kuratórium elnöke: Sziklai Zoltán (Békés megye)

alelnöke: Hegedűsné Annus Jolán (Bács-Kiskun megye)

tagjai: Gulyás Antal (Csongrád megye)

Dr. Matolcsi Lajos (Hajdú-Bihar megye)

Kun Zoltán (Heves megye)

Lakatos István (Jász-Nagykun-Szolnok megye)

Dr. Szilágyi Dénes (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

Az Alapítvány igazgatója: Dr. Rakonczai János

gazdasági vezetője: Somogyi Tiborné

Az Alapítvány tartalmi munkája:

Az Alapítvány négy meghatározott közhasznú tevékenysége közül 1999-ben a tudományos tevékenység és az ismeretterjesztés valósult meg. Az anyagi források csökkenése miatt (kamatcsökkenés, támogatások elmaradása) pályázatot nem tudott meghirdetni, hanem csak a korábban megítélt támogatások folyósítását, valamint az Alapítvány kedvező megítélését jobban segítő önálló kiadványozást folytatta.

Az alapítvány beszámolóját és közhasznúsági jelentését saját kiadványában (Alföldi Tanulmányok) megjelentette.

Az Alapítvány kiadványozási tevékenysége:

Az év végén megjelent az *Alföldi Tanulmányok* következő tematikus kötete (Nagyvárosok). Elkészült az előző évi Alföld-Kongresszus előadásait tartalmazó „testes” (398

A NAGYALFÖLD ALAPÍTVÁNY BESZÁMOLÓJA

oldal) kötet: *Az Alföld a XXI. század küszöbén*. Mind a két kiadványból az alapító megyék (településszámuk függvényében) 150–280 darabot kapnak térítésmentesen.

A Nagyalföld Alapítvány Kötetei sorozat újabb két kötete (A víz szerepe és jelentősége az Alföldön) lényegében összeállt, megjelenése 2000-ben várható. A tervezett másik kötet (az Alföld megyei és regionális területfejlesztési programjait értékelő szám) a kuratórium döntése értelmében nem valósul meg, mivel a megjelentetését indokló körülmények lényegesen megváltoztak.

Elkezdődött az Alföldet bemutató milleneumi kiadvány szervezése.

Az Alapítvány pályázati tevékenysége:

A szűkösebb anyagi lehetőségek miatt az év során a hagyományos pályázatunkat nem írtuk ki. A korábban megítélt támogatásokat a teljesítés függvényében utaltuk át.

Az 1997. évi CLVI. törvény által előírt közhasznúsági beszámolási szabályok szerint:

számviteli beszámoló az 1999. évről (E Ft):

A tétel megnevezése	Előző év	Előző évek helyesbítése	Tárgyév
A. Befektetett eszközök	0	0	0
B. Forgóeszközök	14648	0	15017
Ebből: készletek	1442	0	0
pénzeszközök	13206	0	15017
Eszközök összesen	14648	0	15017
D. Saját tőke	14648	0	15017
Ebből: Induló tőke	3000	0	3000
Tőkeváltozás	11648	0	12017
F. Kötelezettségek	0	0	0
Források összesen	14648	0	15017

Költségvetési támogatás felhasználása:

Az 1999. során az Alapítvány az alapító megyei önkormányzatoktól támogatásban nem részesült.

Az év során új támogatás kifizetésére nem került sor.

Az Alapítvány vezető tisztségviselőinek nyújtott támogatás:

Az Alapítvány Kuratóriumának tagjai munkájukat díjazás nélkül végzik, részükre az év folyamán kifizetésre nem került sor. Az Alapítvány igazgatójának megbízási díja havi bruttó 20 E Ft, a részére kifizetett évi megbízási díj 240 E Ft.

Az Alapítvány közhasznú tevékenységét az 1999. évi beszámoló tartalmazza.

Szeged, 2000. május 12.

Dr. Rakonczi János
alapítványi igazgató

A NAGYALFÖLD ALAPÍTVÁNY „PRO REGIONE – ALFÖLDÉRT” DÍJAZOTTJAI, 1997

NYÍRI LÁSZLÓ

1932-ben született Pestszentlőrincen. Iskoláit Budapesten és Vácon végezte. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen szerzett diplomát 1957-ben.

Egész munkássága – a kutatásban és az oktatásban egyaránt – az agrár tájak gazdálkodási feltételeinek javításához kötődik.

Pályáját a Dunántúlon kezdte. Mosonmagyaróváron a Mezőgazdasági Kísérleti Intézetben, majd később a Mezőgazdasági Akadémián elsősorban a talajerózió elleni védekezés gyakorlati megoldásait kutatta, s e témakörből doktorált 1962-ben. Kutatási eredményeit az oktatásban is sikeresen hasznosította, többek között a „Földműveléstan” c. tárgy keretében.

1969-ben a Nagykanizsai Felsőfokú Mezőgazdasági Technikumba került, ahol megbízást kapott a Növénytermesztéstan és Földműveléstan Tanszék megszervezésére.

1971-ben „Talajjavítás, talajművelés komplex hatása barna erdőtalajokra” c. diszertációjával kandidátusi címet szerzett.

Az 1972-es intézményi átszervezés után a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem tanszékvezetője, több korszerű kutatási téma vezetője lett. Ez utóbbinak jelentős szerepe volt abban, hogy 1974-től a Karcagon működő Talajművelési Kutatóintézetbe került, melynek 1975-től tudományos igazgatóhelyettese, majd 1982-től az (ekkor már a Debreceni Agrártudományi Egyetemhez tartozó) intézet igazgatója lett.

Számtalan olyan kutatási program irányítója, résztvevője, amely az alföldi talajok javítására irányult (pl. savanyú talajok termékenységének fokozása mésztrágyázással, komplex melioráció kérdései, stb.).

Kutatói tevékenységével párhuzamosan tevékenyen részt vett az agrárszakemberképzésben, mint oktató és mint tankönyvíró. 1988-ban MTA doktori címet szerzett, s ebben az évben egyetemi tanári kinevezést kapott – 1999-től „Professor Emeritus”.

Hat könyv, illetve könyvrészlet, több mint száz tudományos közlemény, több tucat intézeti jelentés elkészítése fűződik nevéhez.

Számtalan tudományos bizottság tagja, választott tisztségviselője, így például a Nemzetközi Talajművelési Társaság tiszteletbeli tagja.

Egyik fontos kezdeményezője volt az Alföld Kutatási Program 1991-es megindításának.

Számos kormánykitüntetés (pl. kiváló munkáért, környezetünk védelméért, fejlesztésért, stb.) és regionális elismerés ("Nagykunságért", "Jász-Nagykun-Szolnok Megyéért" díj, Pro Universitate) birtokosa.

SÜLI-ZAKAR ISTVÁN

1945-ben született Algyőn. Gimnáziumba Szegedre járt, történelem-földrajz szakos középiskolai tanári diplomát a Kossuth Lajos Tudományegyetem szerzett.

1970-től a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszékén helyezkedett el, ahol hamarosan adjunktussá léptették elő; közben 1973-ban "Summa cum laude" eredménnyel doktorált.

1975-ben lett a KLTE Gazdaságföldrajzi Tanszékének oktatója. Északkelet-Magyarországon végzett terület- és településfejlesztési vizsgálataiból készítette kandidátusi disszertációját, melyet 1984-ben védett meg. Négy év múlva egyetemi docenssé nevezték ki. 1990-től megbízott, 1991-től kinevezett tanszékvezetője a DE TTK Földtudományi Tanszékcsoport Társadalom-földrajzi Tanszékének (újabb nevén Társadalom-földrajzi és Területfejlesztési Tanszékének). 1994–95 között, majd 1999-től elnöke a DE TTK Földtudományi Tanszékcsoportjának, s tagja a DE TTK Tanácsának.

1995-ben sikeresen habilitált a KLTE-n, majd 1998-ban megvédte az „Északkelet-Magyarország terület- és településfejlesztésének társadalom-földrajzi alapjai” c. akadémiai doktori értekezését, s a következő évben az MTA doktora lett.

Földrajzból, területi tervezésből tartott előadásain túl a DE Európai Tanulmányok Központja szervezésében az EU regionális földrajza és politikája témakörökben vezet studiumokat, három tudományterület PhD-képzésében vesz részt. 1999 óta vendégprofesszorként tanít a Kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen és a Nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen.

Hazai és nemzetközi tudományos szakfolyóiratokban, kiadványokban, ismeretterjesztő munkákban adta közre kutatási eredményeit közel 250 publikációban, köztük több könyvben. Tudományos nemzetközi konferencián tartott előadásainak száma meghaladja a negyvenet.

Az elmúlt években jelentős szakmai szerepet vállalt például az 1993-as Hajdú-Bihar megyei Kormánylátogatás előkészítésében; az 1990-ben szervezett Regionalizációs Bizottságban tudományos tanácsadói tevékenységet fejtett ki, s 12 kistérségi szerveződés létrejöttét segítette szakmai tanácsaival. Tevékenyen részt vett több területfejlesztési koncepció munkálataiban, a Területfejlesztési Törvény szakmai előkészítésében.

Szakmai folyóiratok szerkesztőbizottsági tagságán túl (pl. Alföldi Tanulmányok) főszerkesztője a Studia Geographicának. Tagja számos akadémiai, egyetemi szakmai szervezetnek, programnak; elnöke az MTA DAB Településtudományi és Területfejlesztési Munkabizottságának. Nemzetközi szervezetekben betöltött szakértői megbízásai mellett tagja a Kárpátok-Eurorégió Tanácsának.

Oktatómunkájáért eddig háromszor kapott miniszteri, kétszer rektori dicséretet – 1997-ben elnyerte a Széchenyi Professzori Ösztöndíjat.

KÖNYVEK AZ ALFÖLDRŐL

1997–1998.

Válogatott bibliográfia

1997.

ÁLTALÁNOS MŰVEK. KÉZIKÖNYVEK

240 Alföldi tanulmányok, 1997. (16. köt.) (Szerk. biz.: Simon Imre [et al.] Főszerk.: Csatári Bálint.) Bcs. Nagyalföld Alapítvány. 1997. 124 p. ill. Indulás: 1. köt. (1977)

Az Alföld természeti, gazdasági, települési és társadalmi földrajza. A Nagyalföld Alapítvány díjazottjai 1995-ben. Lisztes László szerkesztette válogatott bibliográfia (Könyvek az Alföldről 1995.)

241 Almáskamarástól Zsadányig. Millegentáriumi kalauz. Békés megye. (Fel. szerk.: Kövály E. Péter. Az útikalauz szövegírói: Baukó Ildikó [et al.] Kiad.: Körösi Napvilág Kft.) Bcs. 1997. 156 p. ill.

A helységek rövid története, látnivalók, közérdekű információk az egyes településekről.

242 Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban = Diplomata Aetatis Arpadiana in Archivo Comitatus Hevesiensis Conservata. Vál., ford., bev., jegyz., mutató: Kondorné Látkóczki Erzsébet. (Szerk.: Bán Péter. Kiad.: Heves M. Lev.) Eger, 1997. 117, XVI p. ill. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 4.)

A latin szöveg mellett magyar fordítás. Névmutató és oklevelek fotói.

243 Bács-Kiskun megye földrajzi nevei. Kiad.: MTA Nyelvtud. Int. Bp. 1997. 1.köt. Kiskunfélegyháza és környéke. Közzétette: Fekete János. Szerk.: Balogh Lajos, Ördög Ferenc. 1997. 118 p. ill. térk. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 210.)

Tudományos adattár. Fülöpkab, Kunszállás, Kiskunfélegyháza, Gátér, Jászszentlászló, Petőfiszállás, Pálmonostora földrajzi nevei. A települések kataszteri térképeivel, mutatóval.

244 Bács-Kiskun megye kézikönyve. (Főszerk.: Szabó Klára.) [Hatvan], Ceba K. 1997. 914 p. ill. fotók (Magyarország megyei kézikönyvei 2.)

Tartalma: a megyéről általában. Állami és társadalmi szervezetek adattára. Gazdasági szervezetek. Kecskemét. A megye városai és a városok közszolgálati-gazdasági adattarai. Községek. Bács-Kiskun közéleti személyiségei, a települések címertára, jelentős műemlékei, idegenforgalma, vendéglátó- és szálláshelyei. Városok és községek név- és szervezetmutatója. Ábrák, grafikonok, statisztikai adatok, térképek.

245 BALASSA Iván: Sárospatak határának helynevei. Sárospatak, Rákóczi Múz. Baráti Köre. 1997. 288 p. (A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetek 33.)

246 Barangolások Csongrád megyében. (Csongrád megye útikönyve praktikus tanácsokkal.) (Főszerk.: Pálffy Katalin.) Mis. Well Press. 1997. 239 p. színes ill. (Vendégváró)

Látnivalók földrajzi kistájanként, településenként. Szeged és környéke. A Duna-Tisza köze. A Tisza-völgy. Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark. A Körös-Maros köze. A Maros-völgy. Közlekedési, szórakozási, sportolási lehetőségek, szálláshelyek. Személynév-mutató, települések mutatója, tartalomjegyzék.

247 Befektetők kézikönyve. Kiad.: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Regionális Fejlesztési Kp. Mis. 1997. 541 p.

Geopolitikai, társadalmi-gazdasági viszonyok. Települések természeti, demográfiai és infrastrukturális adottságai. Befektetési lehetőségek. Hasznosítható ingatlanok.

248 Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete. Szerk.: Fügedi Márta. Mis. Herman Ottó Múz. 1997. 542 p. ill. (Népművészeti örökségünk)

Matyó, palóc népcsoport bemutatása, a történeti megyerészek népművészeti kultúrájának ismertetésére. Határon túli települések jegyzékével.

249 Cumania 14. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve. Szerk.: Bárh János. Kiad.: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete. Ke. 1997. 335 p. ill. – Bibliogr. a tanulmányok végén.

Néprajz, építészettörténet, antropológia, történelem. Német nyelvű összefoglaló a tanulmányok végén.

250 CSATÁRI Bálint: A Nagyalföld, Közép-Európa síksága és települései. Függelék a Magyar Köztársaság nemzeti dokumentumaihoz az ENSZ emberi települések (Habitat II.) c. világkonferenciájára. Kiad.: Nagyalföld Alapítvány. [Bcs.] [1997.] 16 p. ill. térk.

Az Alföld természeti és gazdasági értékei, mezőgazdasága, településhálózata. Környezeti kérdések, regionális problémák. Grafikonokkal, ábrákkal, statisztikai adatokkal.

251 Csongrád megye kézikönyve. (Főszerk.: Mészáros Rezső.) [Hatvan], CEBA. 1997. 634 p. részben színes ill. részben térk. (Magyarország megyei kézikönyvei 5.)

A megye általános bemutatása. Települések rövid története, adattárak. Angol nyelvű összefoglalók és tartalomjegyzék.

252 Debrecen története, 3. 1849–1919. Szerk.: Gunst Péter. Db. (Csokonai K.) 1997. 504 p.

Témakörei: önkényuralom, népesedési viszonyok, városépítés fejlődése, mezőgazdasági termelés, agrártársadalom, gyáripar, politikai közgondolkodás, 1918-19-es forradalmak. Felhasznált irodalom jegyzéke.

253 Debrecen története, 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. Szerk.: Veress Géza. Db. (Csokonai K.) 1997. 359 p. 15 t.

Témakörei: politikatörténet, közoktatás-történet, közművelődés, színház, egyházak, néprajzi örökség, képzőművészet, városépítés, felsőoktatás, tudomány, irodalom, zene, sajtó. 1956-os hatalmi szervezetek.

254 A debreceni Déri Múzeum évkönyve 1994. (Szerk.: Módy György, V. Szathmári Ibolya.) Db. 1996[1997.] 477 p. (A debreceni Déri Múzeum kiadványai 71.)

Varga Gyula köszöntése. Természeti viszonyok, régészet, történelem, művelődés-, irodalom- és művészettörténet, néprajz. A megyében működő múzeumok munkatársainak 1993. évi bibliográfiája, évi jelentés.

255 FEJÉR László: Árvizek és belvizek szorításában. A vízkárelhárítás jogi szabályozásának fejlődése, különös tekintettel a védekezés szervezeti oldalára és gazdasági feltételeire. Bp. Vízügyi Múz. Lev. és Kvgyűjt. 1997. - 181 p. ill. (Vízügyi történeti füzetek 15.)

A vízkárelhárítás története, és napjainkban. Természetmegőrzés és a vízgazdálkodás-fejlesztés.

256 HAJA István: Ebesi krónika. (Ebes), 1996[!1997.] 344 p.

Történeti krónika a fiatal község múltjáról.

257 HAJDU Imre: Cigánd története, 1289 - 1972. Cigánd, Önkorm.1997. 288 p.

258 HAJDU Imre: Nekem nem térkép e táj: házam, hazám Abaúj, Borsod, Gömör, Torna, Zemplén. Mis. Hajdu-Vinpress. 1997. 203 p. ill.

Ismeretterjesztő, megyei napilapokban megjelent írások. Mezőcsát, Mezőkeresztes, Szent István rövid története.

259 A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIII. Szerk.: Radics Kálmán. Db. 1996[!1997.] 406 p.

Történelem 18-19-20. század. Néprajz, építészettörténet. Várostörténeti kronológia (1933-1934), Hajdú-Bihar megye helytörténeti irodalma 1995. Név-, hely- és tárgymutatóval.

260 Hajdú-Bihar megye településeinek atlasza. Hajdú-Bihar megyei vállalkozói almanach. Gyula, (Hiszi-Map Kft.) 1997. 115, 52 p. ill. (Megyeatlasz sorozat.)

Aktuális térkép valamennyi településről, vállalkozói hirdetésekkel.

261 Hajdúk és fejedelmek a XVI–XVII. század fordulóján és utódaik a Hajdúkerület székhelyén és más településeken. Tanári segédkönyv. Írta és szerk.: Lovász Gyula. Hajdúböszörmény, Hajdúsági Népfőiskola Hajdúböszörményi Népfőiskolai Alapítványa. 1997. 230, [17] p.

262 Helyzetkép a megye városairól, 1997. (Kész.: Balogh Lászlóné [et al.]) Szo. KSH Jász-Nagykun-Szolnok M. Ig. 1997. 85 p.

Települések összehasonlító adatai. Népeség. Népmozgalom. Foglalkoztatás. A lakosság ellátottsága. A gazdaság helyzete. Táblázatokkal. Függelékben: Városok testvérvárosi kapcsolatai, kulturális események, fejlesztési célok.

263 Helyzetkép a megye városairól, 1997. Eger, KSH Heves M. Ig.1997. 69 p. ill.

Települések összehasonlító adatai. Népeség. Népmozgalom. Foglalkoztatás. A lakosság ellátottsága. A gazdaság helyzete. Táblázatokkal. Függelék: A városok testvérvárosi (partner-városi) kapcsolatai.

264 Helyzetkép a megye városairól, 1997. (Kész.: István Tiborné [et al.]) Bcs. KSH Békés M. Ig. 1997. 81 p.

Települések összehasonlító adatai. Népeség. Népmozgalom. Foglalkoztatás. A lakosság ellátottsága. A gazdaság helyzete. Táblázatokkal.

265 Helyzetkép a megye városairól. 1997. Ke. KSH Bács-Kiskun Megyei Ig. 1997. 65, 20 p.

Települések összehasonlító adatai. Népeség. Népmozgalom. Foglalkoztatás. A lakosság ellátottsága. A gazdaság helyzete. Táblázatokkal. Függelék: A városok testvérvárosi (partner-városi) kapcsolatai.

266 Heves megye helyismereti irodalma. 1997. (Összeáll. és szerk.: Guszmánné Nagy Ágnes.) Eger, 1997. 123 p.

Könyvek és cikkek. Helyi személyek életrajzát, munkásságát bemutató dokumentumok, a helyi szerzők szépirodalmi alkotásainak leírása. Gyűjteményes kötetek analitikus feltárása. Név-, tárgy-, földrajzi mutatóval.

267 Heves megye kézikönyve. Főszerk.: Guszmánné Nagy Ágnes. Bp.-Hatvan, CEBA K. 1997. 965 p. részben színes ill. részben térk. – Bibliogr.: 933-938. p.

A megye általános bemutatása. Települések rövid története, adattárak. Angol nyelvű összefoglalók és tartalomjegyzék. Városok és községek név- és szervezet mutatója.

268 (JÁVORSZKY Ferenc): Hortobágy (1861–1867). Repertórium. (Db.) KLTE Kvt. 1997. 297 p. (Tiszántúli időszaki kiadványok repertóriumai 14.)

Teljes feltárás, apró közleményeket is regisztrál. Mutatókkal.

269 Jubileumi évkönyv. 50 éves a Debreceni Agrártudományi Egyetem Kutató Intézete, Karcag. (Előszó: Józsa Árpád.) Karcag, DATE Kutató Int. 1997. 164 p. ill. – Intézeti bibliogr. 82-138. p.

A változások, a fejlődés jelei, fordulópontok az intézet történetében. Mai szervezete és kutatói. Névmutató. Intézeti dolgozók névsora.

270 KARDOS László: Tiszaigar. Egy tiszántúli falu életrajza, 1744-1944. (Szerk.: Csontos Magda.) Bp. Mentor-Szanator Kft. 1997. 279 p. [8] t. ill. – Bibliogr. a jegyzetekben.

Falumonográfia. Földrajzi környezet változásai, gazdaság, társadalom. Mutatókkal, kéziratok jegyzékével.

271 Kisvárdai és térsége. Szerk.: Zoltai Dénes. Kisvárdai, Mozgáskorl. Piremon ny. 1997. 104 p. ill.

Nevezetességek, érdekességek, közérdekű információk. Cégek, vállalkozások reklámjai.

272 KOCSISNÉ MONOKI Julianna: Kisújszállás. 2. kiad. [Kisújszállás], Nagykanizsa, Nagykanizsaért Alapítvány. 1997. 79 p. részben színes ill.

Képeskönyv a 280 évvel ezelőtt újjratelepült város évfordulójára. Móricz Zsigmond kisújszállási vonatkozású regényeinek részleteivel.

273 KÓKAI Sándor: Bihar vármegye vonzásközpontjai a XIX. század közepén. Nyíregyháza, (Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajzi Tanszéke.) 1997. 18,[6] p. (Történeti földrajzi tanulmányok 4.)

274 KOMÁROMI István: Kerékpárral a Felső- és Közép-Tisza vidékén. Nyírség, Szatmár, Bereg, Rétköz, Tisza-tó, Hortobágy. Túrák a gátakon. Bp. Frigoria. 1997. 142 p. [13] t. színes ill. térk.

Északkelet - Alföld, Közép-Tisza-vidék, kerékpáros túrák könyve. Gyakorlati tanácsok. Általános tudnivalók. A függelékben kerékpárszervizek, -üzletek, kerékpárkölcsonzók stb. Irodalom és helynévmutatóval, útvonalterképpel, várostérképekkel.

275 KOVÁCS Pál: A hatvan malom városa. A karcagi malmok és a Hungária malom története. Karcag, Önkorm. 1997. 156 p. ill. részben térk. – Bibliogr. 139. p.

Karcag város malomiparának története a török uralom végétől az 1970-es évekig, az Alföld malomipara.

276 KOZMA Sándor: Kemece. Szerk.: Kuknyó János. Kemece, Önkorm. 1997. 291 p. ill.

A település földrajzi helyzete, régészeti leletei, néveredete, története napjainkig. Egyház, oktatás, népművelés, egészségügy, cigányság, II. világháború áldozatai. Fotók a község középületeiről, köztéri szobraitól, életéről.

277 LEHOCZKY Alfréd: Bükkalja és Dél-Borsod a honfoglalás idején és a középkorban. Mis. Felsőmagyarország K. 1997. 5 db.

- Az Ősök földje - Kács és vidéke. 188 p. ill.
- Kelet-Bükkalja községei. 277 p. ill.
- A Tisza-part törzsi községei. 2. jav. kiad. 230 p. ill.
- A Sajó és Hejő vidékének községei. 191 p. ill.
- Csáth és vidéke. 182 p. ill.

Településtörténet.

278 LÉVAI Béla: Templom-hegyi krónika. Tanulmányok a középkori Monostor történetéből. Db. (Józsa-Szentgyörgy Kör, Várday István Honismereti Szakkör.) 1997. 68 p.

A Debrecen környéki, ma már nem létező település múltja, természeti környezete.

279 Magyar néprajz. Nyolc kötetben. (Szerkbiz.: Paládi-Kovács Attila [et al.]) Bp. Akad. K. 1988-. - 8 db. 4, Életmód. Anyagi kultúra 3. (Főszerk.: Balassa Iván. Szerk.: Füzes Endre.) 1997. 904 p. [64] t. részben színes ill. részben térk. – Bibliogr. 769-862. p.

A magyar parasztság, a köznép. Település. Építészet. Lakáskultúra. Táplálkozáskultúra. Öltözködés. Rövidítések jegyzékével, helységnévmutatóval, képek, térképek, ábrák jegyzékével.

280 Magyarország megyéi. (Szerk.: L. László János.) [Bp.] Magyar Hírlap K. [1997.]- 1. Bács-Kiskun megye. (Fotó: Szigetváry Zsolt.) [1997.] 128 p. ill.

Összefoglaló a megye történelméről, településeiről, népességéről, mezőgazdaságáról, iparáról. Gazdasági és társadalmi szervezetek. Egészségügy, oktatás, kultúra, idegenforgalom. Grafikonokkal, ábrákkal, aktuális statisztikai adatokkal.

281 Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 11. Hajdú-Bihar megye. Bp. KSH. 1997. 147 p.

Az 1873–1995 közötti időszakról. A kötet szerzői: Gazdag István, Kovacsics József, Radics Kálmán, Ölveti Gábor.

282 MAKKAY János: Előítéletek nélkül a jászokról. Bp. Makkay J. 1997. 58 p. (Tractata minuscula 5.) – Bibliogr. a jegyzetekben.

A jászok iráni eredete, története. Jegyzetmagyarázattal, rövidítések jegyzékével.

283 Múzeumi levelek. 73-74. (Szerk.: T. Bereczki Ibolya és Gulyás Katalin.) Szo. Damjanich János Múz. 1994[!1997.] 234 p. ill. – Bibliogr. a jegyzetekben.

A Damjanich János Múzeum sorozata. Néprajz. Helytörténet. Jász-Nagykun-Szolnok megye.

284 A napba öltözött város. (Fotó: Hapák József.) (2. átd. kiad.) (Db. Polgármesteri Hivatal. 1997.) [32] p. ill.

Rövid áttekintés Debrecen múltjáról. Fotókkal.

285 NÉMETH Péter: A középkori Szabolcs megye települései. Nyh. Ethnica. 1997. 231 p. ill.

Települések története. Földrajzi mutatóval.

286 Népeség- és lakásjellemzők Jász-Nagykun-Szolnok megyében 1996 tavaszán. (Kész.: Fekete-Szabó Sándor.) Szo. KSH Jász-Nagykun-Szolnok M. Ig. 1997. - 79, [1] p.

A reprezentatív összeírás legfontosabb adatai, eredményei. Demográfia, iskolázottság, foglalkozási összetétel, háztartási és családi viszonyok. Grafikonokkal. Fogalmak magyarázata.

287 Oppidum Csongrád. 1997. (Szerk.: Georgiádes Ildikó, Sebestyén István. Kiad.: Oppidum Csongrád Alapítvány.) Csongrád, 1997. 139 p. – Bibliogr. a tanulmányok végén.

Történettudomány, néprajz, egyháztörténet, családkutatás. Csongrád a szentesi lapokban 1877-1879.

288 Petrák-krónika. „meljís Szentes városának a legrégib időktől valló történetét foglalja magában”. (Bev., jegyz.): Takács Edit. (Kiad.: Csongrád M. Lev.) Szentes – Sze. 1997. 351 p. ill. A ”Tanulmányok Csongrád megye történetéből” 25. kötete

A krónika írásának kezdete: 1750. 1850-től 1927-ig évkönyvszerű, gazdálkodási eredmények, időjárási események, a város életének történései. Tíz változat forrásközlése. Művelődéstörténet. Kronológiai, személy-és helynév mutatóval. Személy- és városábrázolások, térképek. Angol, francia, német és orosz nyelvű összefoglaló.

289 POLGÁR Judit: Tiszatér útikönyv. Tiszadob, Tisza-menti Települések Térségfejlesztési Társulása. 1997. 168 p. ill.

A Tiszatér Térségfejlesztési Társulást létrehozó Tokaj és Tiszafüred között elhelyezkedő települések, valamint a társulás bemutatása. Fotókkal, térképekkel.

290 RÁCZ István: Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága. Db. Kossuth Egyetemi K. 1997. 211 p. 2 t.

291 Rendszerváltogatás? Köpönyegváltogatás? Kordokumentumok, 1989-1995. (Szerk.: Fodor István Ferenc. Szerzők: Bóna Zoltán [et al.]) Jászfákóhalma, [Fodor I. F.] 1997. [2], 28 p.

Jászszági vonatkozású sajtócikkek. Az idézett lapok a megjelenés időrendjében.

292 Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 12. Szerk.: Nagy Ferenc. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Levélt. 1997. 494 p.

Tanulmányok és források a három vármegye történetéből. Agrár-, közigazgatás-, egyház- és családtörténet. A levéltár munkatársainak 1993-1995. közötti publikációi, a levéltár 1976-tól 1997-ig megjelent kiadványainak bibliográfiája.

293 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és településeinek részletes térképe. Szerk.: Nyír-Karta Bt. Nyh. Nyír-Karta Bt. 1997. 134 t.

Utcanévjegyzékkel, hivatalok, közintézmények adataival. Egyes falvak rövid története.

294 A szolnoki Vásárhelyi Pál Közgazdasági és Postaforgalmi Szakközép- és Szakképző Iskola fennállásának 85. évfordulójára készített jubileumi évkönyv, amely az 1986-1996-ig terjedő időszak története. (Összeáll. és szerk.: Baranyi György. Bev.: Kalicz Éva) Szo. Vásárhelyi P. Közgazd. és Postaforgalmi Szakközép- és Szakképző Isk. [1997] 163 p. részben színes ill.

Borítócím: A Közgé Jubileumi évkönyv, iskolatörténet. Ifjúsági és sportmozgalom. Visszaemlékezések.

295 Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 25. (Szerk.: Blazovits László. Kiad.: Csongrád M. Lev. t.) Sze. 1997. 309 p. – Bibliogr. a lábjegyzetekben.

Aradi vízügyi térképgyűjtemény. Márki Sándor erdélyi kapcsolatai szegedi tanársága idején. Az 1938-as Szent István jubileumi év Szegeden. Szeged kulturális élete az 1920-as években. Helyi rendeletalkotás Szegeden a tanácsrendszer idején. Nyelvjárási szövegek a szegedi kirajzolás vajdasági Temesközből.

296 Tanulmányok Debrecen városföldrajzából 2. (Szerk.: Süli-Zakar István.) Db. KLTE Társadalomföldrajzi Tanszék, 1996 [1997.] 279 p.

Az 1930-90-es évek társadalmi kérdései (lakáshelyzet, szociológiai problémák, munkanélküliség, a vándorlás szerepe a népesedésben, gimnáziumi oktatás). Ingatlanárak, településszerkezet.

297 Tisicum: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve. 10. (Szerk.: Madaras László, Tálás László, Szabó László.) Szo. Jász-Nagykun-Szolnok M. Múz. Ig. 1997. 285 p. ill.

298 A tiszántúli áramszolgáltatás története, 1888-1996. (Szerk.: Nagy Géza. Szerzők: Balogh Miklós [et al.]) Db. Titász. 1997. 406 p.[34] t. részben színes ill. részben térk.

Ipartörténet. Előzmény: az 1975-ben megjelent, "Tiszántúl villamosításának története 1888-1972" c. kötet.

299 TORKOS Róbert - OLÁH Tamás: A szegedi zsinagógák és a város zsidósága. Sze. Szegedi Temetkezési Kft. [1997.] 64 p. ill

Ismeretterjesztés. Történeti vázlat, épületelemzés. Ábrák, alaprajzok a három szegedi zsinagógáról

300 A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján, 1898-1913. (Szerk.: Jeney Andrásné, Tóth Árpád, Mtársak: Kovácsné Demetrovics Krisztina, Szeltnerné Müller Ilona. Bev.: Száraz Miklós György.) Bp. KSH. 1997. 4, XIV, 554 p. – Bibliogr. XI-XII. p.

Magyarországi helységnevek rendezése. Helynévváltozások megyénként és járásonként. Városok (megyénként). Helynévmutató.

301 Üdvözlő Karczagról! Karcagi képeslapok, 1897-1945. (Szerk.: Elek György.) Karcag, Karcagi Ny. 1997. 108 p. [1] t. fol. részben színes ill.

Várostörténetben.

302 Varázsos tájak. A Felső-Tiszavidék. Fel. szerk.: Tóth M. Ildikó. Nyh. Sóstó Fejlesztési Beruházási és Vállalkozási Rt. 1997. 200 p. ill.

A tájegység történelmi, földrajzi, néprajzi összefoglalása. Települések története, nevezetességei, természeti értékei, közérdekű adatok (pl. szállás). Irodalomjegyzék, térképmelléklet.

303 Vendégségben Szabolcs-Szatmár-Beregben. Szerk.: Madár János, Czagány Gizella. Nyh. Rím K. 1997. 415 p.

Útikönyv a megye önálló önkormányzattal rendelkező településeiről.

304 Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve. 12. (Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária. Szerk. munkatársa: Czégény Istvánné. Tart. kivonatokat ford.: Andrási Lászlóné.) Szo. Jász-Nagykun-Szolnok M. Lev. 1997. 419 p. ill. – Bibliogr. a jegyzetekben.

305 Zöld hálózat 1996/[19]97. (Az ökológiai kultúra terjesztésére és fejlesztésére vállalkozó szervezetek és intézmények Magyarországon. Szerk.: Csonka András és Fésű József György.) Bp. Az Ökológiai Kultúra Fejlesztéséért Alapítvány. 1997. 357 p. (Ökotáj könyvek)

Kérdőíves felmérések alapján. Szervezetek, iskolák, intézmények. Mutató.

TERMÉSZETI KÖRNYEZET

306 BALOGH József: Szól a hallali. Meghívó vadásatra. Erdészet és vadgazdálkodás. (Szerk., feldolg.: Tóth Károly.) Hajdúhadház, (Hajdúhadházi Vadásztársulat, Mocsár Gábor Emléke Irodalmi Alapítvány.) 1996[!1997.] 48 p. (Mocsár Gábor irodalmi füzetek 5)

Tisztelgés a szerző, a hajdúhadházi erdész emléke előtt.

307 A debreceni Nagyerdei park rendezési tervének várható környezeti, ökológiai és társadalmi hatásai. Szerk.: Kerényi Attila. Db. Kossuth Egyetemi K. 1997. 173 p.

Egyetemi oktatók előtanulmányai a fejlesztés problémáiról és várható következményeiről. Rövidített változatban is.

308 DÓKA Klára: A Körös és Berettyó vízrendszer szabályozása a 18-19. században. (Egy táj átalakulása.) Gyula, (Békés M. Lev.) 1997. 345 p. (32) t. ill. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 7.) – Bibliogr. 315-317. p.

A természetátalakító munkák hatása a régió mezőgazdaságának fejlődésére. Táblázatok, összehasonlító adatok. A Körös és a Berettyó vidékéről 1451-1886 közötti forrásértékű leírások.

309 GARAMI László – GARAMI Lászlóné: Zöld utakon: Védett természeti értékeink útikalauza. Bp. Mezőgazda. 1997. 424, [3] p. [16] t. színes ill. fotók – Bibliogr. 424. p.

Előzménye: "Védett természeti értékeink - Képes útikalauz" Bp. 1993. 1992 és 1997 között védettnek nyilvánított új, országos jelentőségű, védettségre előkészített területek. Nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek. Információk.

310 HARKA Ákos: Halaink: Képes határozó és elterjedési útmutató. Bp. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesület. 1997. 175 p. főként színes ill. részben térk. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés) – Bibliogr. 162-165. p.

Elméleti alapok. Halak és környezetük. Vízi terepeken hasznosítható ismeretek. Tudományos és magyar halnevek mutatójával.

311 Heves megye környezetvédelmi koncepciója és programja. (Kiad.: Heves Megyei Önkormányzat.) Eger, 1997.

1. Heves megye környezetvédelmi koncepciója: 1997. március 15. 34 p. függ.

2. Heves megye Környezetvédelmi Programja: 1997. október 15. 32 p.

A környezeti elemek, a települési környezet, a természet védelme. A koncepció megvalósításának eszközei, programja.

312 KÁLÓCZI Ildikó, Budainé - GYARMATHY István - PAPP László: Élővilág a kisvasút mentén. Zsuzsival a természetbe. A Hármashegyfaljai Tanösvény. Db. Szerkő Egyesület. Dél-Nyírség-Bihari Tájvédelmi Egyesület. 1997. 26 p.

Környezetvédelem, pedagógia. Debrecen erdei kisvasútját övező természeti értékek.

313 Két folyó között. Bács-Kiskun. (Szöveg: Csatári Bálint, Füzi László, Heltai Nándor.) (Fotó: Walter Péter.) 2. utánn. Ke. Bács- Kiskun M. Önkorm. 1997. 116 p. ill.

314 Between two rivers. Bács- Kiskun. (Szöveg: Csatári Bálint, Füzi László, Heltai Nándor.) (Fotó: Walter Péter.) 2. utánn. Ke. Bács- Kiskun M. Önkorm. 1997. 116 p. ill.

315 Zwischen zwei Flüssen. Bács- Kiskun. (Szöveg: Csatári Bálint, Füzi László, Heltai Nándor.) (Fotó: Walter Péter.) 2. utánn. Ke. Bács- Kiskun M. Önkorm. 1997. 116 p. ill.

Fotóalbum jellegű kötet három nyelven. Fejezetei: Kiskunság, Duna mente, Bácska.

316 LELOVICH György: Solymász voltam a Hortobágyon. (Bp.) (Nimród Alapítvány. Nimród Vadászújság. Dénes Natur Műhely K.) [1997.] 107 p.

Visszaemlékezés 1953-tól. A szerző életrajzával.

317 A Tóócó-völgy környezeti állapota és természeti értékei. Társadalmi jelentés a „Tóócó-projekt 1995–1996” keretében végzett tényfeltáró munkáról. Szerk.: Orosz G. Tamás. Db. Magyar Humánökológus Társaság Tiszántúli Képviselőlete. 1997. 323 p.

A völgy története, geológiai adottságai, talajviszonyai, növényzete, faunája, védetté nyilvánítás javaslatai, helyi környezetvédelmi törekvések (hulladékégető, szennyvíztisztítók). városrendezési programok, környékbeli halmok stb.

GAZDASÁG. TÁRSADALOM. KULTÚRA

318 XXI. Halászati Tudományos Tanácskozás. Szarvas, 1997. május 28-29. Szarvas, Haltenyésztési Kutató Int. 1997. 47 p. (Halászatfejlesztés 20.)

Az előadások összefoglalói.

319 75 év. Események, adatok és képek a Debreceni Postaigazgatóság történetéből. Jubileumi kiadvány. (Szerk.: Nagyné Haja Mária.) Db. Magyar Posta Részvénytársaság Debreceni Ig. 1996 [!1997.] 173, [9] p.

Közlemények és tényszerű adatok.

320 A 140 éves Bethlen Gábor Közgazdasági és Postaforgalmi Szakközépiskola jubileumi évkönyve 1957–1997. (Szerk.: Bancsi Erzsébet.) Db. 1997. [10], 283 p.

Borítócím: Bethlen Gábor Közgazdasági és Postaforgalmi Szakközépiskola, gerinc cím: Bethlen 1957–1997. Elsősorban az iskola életének utóbbi egy-másfél évtizede.

321 ÁDÓK István: Földeák község néprajza. Elbeszélés prózában. [Földeák, Ádók I.] (1997.) 144 p

Népszokások. Még élő hagyományok, hiedelmek.

322 ÁDÓK István: Óföldeák község 800 éves, Földeák község 150 éves történelme. Elbeszélés prózában. 3. kiad. [Földeák, Ádók I.] 1996. 173 p.

Nem szisztematikus történeti monográfia, megbízható adatokkal, szülőföldjük, lakhelyük iránt érdeklődők számára.

323 Ahol a gyümölcs lelkét itallá varázsolják. Hetvenöt éves a Várda-Drink Rt. Jubileumi évkönyv. Vál., szöveg: M. Puhl Mária Szerk.: Marik Sándor. Nyh.-Kisvárdá, Ardlea K. 1997. 116 p. ill.

Üzemtörténet. Források Az Rt. fejlődését meghatározó személyek életrajzai. Irodalomjegyzékkel.

324 Annual Report 1995–96. University Medical School of Debrecen. (Ed.: László Fésüs, Péter Kovács). Db. (DOTE Rectori Hiv.) 1997. 108 p.

Publikációk jegyzékével.

325 Annual Report 1996. Institute of Nuclear Research of the Hungarian Academy of Sciences Debrecen, Hungary. (Ed.: Zoltán Gácsi, G. Hock.) [Db.] (MTA Atommagkutató Int.) (1997.) 140 p. – Bibliogr. 91-129. p.

A kutatóintézetben folyó munka. Dolgozók publikációs jegyzékével.

326 BALOGH Ödön: Cigányok a Kiskunságon. Kiskunfélegyháza, Önkorm. 1997. 242 p.

Szociográfia. Forrásközlések. Szómagyarázatok, források jegyzéke.

327 BÁN Imre: Költők, eszmék, korszakok. Vál., szerk.: Bitskey István. Db. Kossuth Egyetemi K. 1997. 375 p. (Csokonai könyvtár : Bibliotheca Studiorum Litterarium 11.)

Válogatás a debreceni irodalomtörténész professzor írásaiból, köztük lokális érdekükből is. Életrajzi áttekintés, szerzői bibliográfia.

328 BÁNSZKY Pál: A képzőművészet vadvirágai. The wild flowers of fine arts. Ke. Szerző. 1997. 182 p. ill. fotók

Művészettörténet. Többek között bajai, ballószögi, lajosmizsei, kiskörösi népművészeti és naív szemléletű alkotó magyar és angol nyelvű életrajza. Névmutatóval.

329 BÁRTH János: Kalocsai kontraktusok. Kiad.: Kalocsai Múzeumbarátok Köre. Kalocsa, 1997. 467 p. (Kalocsai Múzeumi Értekezések 3.) - Bibliogr. 30- 34 p.

Forrásközlés és tanulmány. Kontraktusok tipológiája. Latin szójegyzék, személynévmutató, szó- és tárgymutató.

330 Békés megye közművelődési intézményeinek, non-profit szervezeteinek, amatőr művészeti együtteseinek, vizuális művészeti csoportjainak és klubjainak címtára,

1997. (Szerk.: Pál Miklósné.) Bcs. Békés Megye Képviselő-test. M. Műv. Kp. és Kézműves Szakiskolája. 1997. 121 p.

A Békési Műhely különszáma.

331 BÉNYEI Miklós: Hajdú-Bihar megye oktatástörténeti irodalma 1896–1996. Válogatott bibliográfia. Db. (Hajdú-Bihar M. Kvt.) 1997. 280 p.

Név-, földrajzi és intézményi mutatóval.

332 BÉNYEI Miklós: Széchenyi István és Debrecen. Tények és dokumentumok. Db. Csokonai K. 1997. 264 p. (Csokonai história könyvek)

Forrásközlés értékelő és magyarázó jegyzetekkel, kronológiai rendben.

333 BODRITS ISTVÁN: Szentesi alkotóművészek. Creative artist and artisans of Szentes. Kunstschaaffende der Stadt Szentes. Créateurs –anrtisans de Szentes. (Kiad.: Szentes Város Polgármesteri Hiv.) Szentes, 1997. 160 p. részben színes ill

Angol, német és francia nyelvű ismertetésekkel. Képző- és iparművészek, népművészek. Képjegyzék. névmutató. Fotókkal.

334 BOROS Géza: Emlékművek '56-nak. (Közread.: 1956-os Intézet.) Bp. 1997. 286 p. ill.

Heves megye: 177-179, 235-237. p.

Kál: 195 t.

Poroszló: 146 p.

Vámosgyörk: 194 t.

Emlékmű-kataszter. Magyarországi és külföldi emlékművek adatai. Függelékben: az 1956-os feliratos emléktáblák. Név- és helymutatóval.

335 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei agrárstratégiai füzetek. Szerk.: Fehér Alajos. Közread.: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Agrárkamara és a Regiocon Kereskedelmi és Tanácsadó Kft. Mis. 1997. 6 kötet.

1. Stratégia. 74 p. ill.

2. Bódva-völgy - Aggteleki karszt, Cserehát, Hernád-völgy. 90 p. ill.

3. Hegyközi -dombság - Zempléni hegység, Tokaji borvidék - Abaúj - Hegyalja - Szerencs környéke, Taktaköz. 118 p. ill.

4. Borsodi-dombság, Északi-Bükk - Ózdi-medence. 57 p. ill.

5. Bükkaljai-borvidék, Borsod-Abaúj-Zempléni-síkvidék. 77 p. ill.

6. Borsodi-ártér, Bodrogek. 78 p. ill.

Mezőgazdasági stratégiai program. Birtokviszonyok, növénytermesztés, állattenyésztés, erdő- és vadgazdálkodás, élelmiszeripar, agrárkereskedelem.

336 Borsod-Abaúj-Zemplén megye sikerkalendáriuma 1997. Szo. Kalendár K. 1997. 128 p. ill.

Gazdasági vállalkozások.

337 A ceglédi Kossuth Lajos Gimnázium értesítője az 1996/97-es tanévről. Az iskola fennállásának XCVIII. éve. Szerk.: Kürti György. Cegléd, Kossuth Lajos Gimn. 1997. 65 p. ill

338 CSENKI Imre - KONDOR Imre - SZABÓ Árpád: Debreceni tanártársai Karácsony Sándorról. Bp. Hatvany László. 1997. 43 p. (Emlékezések Karácsony Sándorra 2.)

339 Csokonai Vitéz Mihály. Általános és középiskolások számára. (Összeáll.: Karádi Zsolt.) (Db.) Tóth Könyvkereskedés Kft. [1997.] 130 p. (Nagyjaink)

Tanárok és diákok számára, idézetekkel.

340 CSORCSÁN SZÜCS Imre: Parasztersek. (Előszó: Szentí Tibor.) Hmvt. Hódmezővásárhely-Sóshalmi Olvasókör, 1997. 259 p.

Egy vásárhelyi parasztagazda (1907-1990) írásai.

341 Dankó Imre munkásságának repertórium 1944-1996. (Összeáll.: Nagy Jenő.) Db. (Gift Stúdió Kft.) 1997. 190 p.

A debreceni néprajztudós és művelődéstörténész személyi bibliográfiája, rövid önéletrajzzal.

342 Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1589-90. Ford., sajtó alá rend.: Balogh István. Szerk.: Rác István. Db. [1997.] 91 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 27.)

Forráspublikáció.

343 "Debreceni Agrártudományi Egyetem a Tiszántúl mezőgazdaságáért". Tiszántúli Mezőgazdasági Tudományos Napok. Karcag, 1997. június 12-13. (Szerk.: Blaskó Lajos.) Karcag, DATE Kutató Int. [1997.] 401 p. ill. részben térk.

Előadások. Kutatási - fejlesztési eredmények. Angol nyelven is.

344 Debreceni egyetemi bibliográfia 1994. A Kossuth Lajos Tudományegyetem oktatóinak és tudományos dolgozóinak szakirodalmi és publicisztikai munkássága az 1994. évben. (Szerk.: Berényi Ernőné.) Db. KLTE Kvt. 1997. 172 p.

345 Debreceni egyetemi bibliográfia 1995. A Kossuth Lajos Tudományegyetem oktatóinak és tudományos dolgozóinak szakirodalmi munkássága az 1995. évben. (Szerk.: Berényi Ernőné.) Db. KLTE Kvt. 1996[1997.] 148 p.

346 Debreceni szociális kalauz. (Szerk.: Herczeg Zoltán.) [Db.] (Humán Fejlesztők Kollégiuma Regionális Forrásközpont.) 1997. 203 p.

Címtár.

347 A debreceni tímármesterség történeti emlékei. Szerk.: Nagy Pál, V. Szathmári Ibolya. Karcag, (Hajdú-Bihar M. Múzt. Szerv.) 1997. 271 p.

A mesterség helyi története, visszaemlékezések a jelesebb mesterekre.

348 DEBRECZENI Attila: Csokonai, az újrakezdések költője. A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben. (2. bőv. kiad.) Db. Kossuth Egyetemi K. 1997. 327 p. (Csokonai könyvtár : Bibliotheca Studiorum Litterarium 1.)

349 Demokrácia és választások Magyarországon. Csongrád megye. (Szerk.: Blazovich László. Kiad.: Csongrád Megyei Levéltár.) Sze. 1997. 73 p. ("Tanulmányok Csongrád megye történetéből" 27.) - Bibliogr. a jegyzetekben.

Képviselő-választások Csongrád vármegyében 1848-ban. Többpárti választások 1990-ben és 1994-ben.

350 Drogfogyasztás a Hajdú-Bihar megyei fiatalok körében. Db. ÁNTSZ Hajdú-Bihar M. Int. KLTE Szociológiai Tanszék. 1997. 57 p.

Szociológiai felmérés, helyzetkép.

351 Életkörülmények az Észak-Alföldön az évtized első felében. (Szerk.: Sándor István.) [Közread.: Központi Statisztikai Hivatal Hajdú-Bihar Megyei Igazgatósága. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Igazgatósága. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatósága.] [Bp.] [KSH.] 1997. 62 p. ill.

Életszínvonal változásának statisztikailag mért elemei.

352 Az első 50 év. A Högyes Endre Gimnázium története 1947-től napjainkig. (Szerk.: Juhász István, Juhász Istvánné.) (Hajdúszoboszló), (Högyes Endre Gimn.) (1997.) 175 p. ill.

Történeti áttekintés, tanárok és volt diákok visszaemlékezései, adatok. Fotókkal.

353 Emlékkönyv a II. világháború kisújszállási áldozatairól. (Gyűjt.: Ö. Tóth Lajosné. Szerk.: Ö. Tóth Lajosné, Kurucz János.) Kisújszállás, Önkorm. 1997. 402 p. ill. (Helytörténeti füzetek 2.)

Magyar, zsidó szovjet, német-osztrák elesettek névsora. Visszaemlékezések. Fotókkal, dokumentumokkal.

354 Európából Európába. Tanulmányok a 80 esztendő Balassa Iván tiszteletére. (Szerk.: Csoma Zsigmond, Viga Gyula.) Bp.-Db. (Györffy István Néprajzi Egyesület.) 1997. 655 p. (Néprajzi Látóhatár. A Györffy István Néprajzi Egyesület folyóirata. 6. évfolyam, 1997. 1-4. szám)

Életút. Hajdú-bihari témák: a derecskei négyes nyomás, a tiszacsegei dohánykertészet, a bárándi papmarasztás.

355 Az "Európai Unióhoz való csatlakozás agrárpolitikai kérdései" című rendezvénysorozat előadásainak anyaga. Szerk.: Kepenyés János, Nagy Károly, Nátor István. Kiad.: Békés Megye Képviselő-testülete Önkormányzati Hivatala Területfejlesztési Osztálya. Bcs. 1997. 28 p.

356 Évkönyv '96. Debreceni Orvostudományi Egyetem Női Klinika. (Szerk.: Major Tamás.) Db. (DOTE Női Klinikájának Orvosi Kara.) 1997. 252 p. – Bibliogr. 161-194. p.

Az intézetben született dolgozatok. A klinika kiadványainak, az orvosok publikációinak bibliográfiája.

357 Évkönyv 1997. A mezőtúri Teleki Blanka Gimnázium, Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium fennállásának 100. évfordulójára. (Szerk. biz.: Agócs Zoltánné [et. al.]) [Mezőtúr], Rózsa E. 1997. 550 p. ill.

Események, adatok.

358 Ezen a napon ... Heves megye jeles személyiségeinek naptára. (Összeáll.: Szecskó Károly. Kiad.: Bródy Sándor Könyvtár.) Eger, 1997. 116 p.

Életrajzi naptár. A megyéhez kötődő írók, költők, művészek, papok, tudósok, iparosok, kereskedők, politikusok, tanárok, közéleti személyiségek.

359 Fazekas Mihály. Általános és középiskolások számára. (Összeáll.: Lakatos Ilona.) (Db.) Tóth Könyvkereskedés Kft. [1997.] 125 p. (Nagyjaink)

Tanárok és diákok számára, idézetekkel.

360 FAZEKAS Valéria: Egy asszony meg a fia. Beszélgetések Varga Magdával és Cserhalmi Györggyel. [Db.] [Szerző.] (1997.) 90 p.

A debreceni operaénekesnőről és az ismert színészléről.

361 FÉL Edit - HOFER Tamás: Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban. Bp. Balassi K. 1997. 528 p. ill.

Átány község néprajzi bemutatása. Az angolul és németül kiadott 3 kötetes monográfia középső része. magyar nyelven is. Témakörei: föld, növények, állatok értéke, haszna, munka, táplálkozás, öltözködés, lakás- és életkörülmények.

362 FELLETÁR Béla: Makói primások és zenészdinasztiák. Cigányzenészek a magyar nemzeti zene szolgálatában. Makó, Városvédő-és Szépítő Egyesület. 1997. 117 p. ill

Zenétörténet. A makói cigányzene első nyomai. Zeneélet Makón a XIX. században. Jegyzetek. névmutató. Fotók.

363 FÉSÜS László: Debrecen versenysportjának bölcsője a Debreceni Tornaegylet. Db. (Debreceni Torna Egyesület.) 1997. 457 p.

Krónika a város első sportegyesületének múltjáról.

364 (FRÁTER Katalin, Deákné): Lépésről lépésre. Óvodafejlesztő program. Hajdúböszörmény, (Deli Imre.)1997. 385 p.

Helyi tapasztalatok felhasználásával.

365 FÜRJ Zoltán: Egyház és iskola. Református iskolák a Tiszántúlon 1944–1945 fordulóján. Db. (Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főisk.), 1996[1997]. 167 p.

Egyház- és iskolatörténet.

366 GAÁL István: Jászládány története. Jászládány, Önkorm. 1997. 2 kötet. ill.

1. Kezdetektől a szabadságharc végéig. 131, [2] p. – Bibliogr. 131. p.

2. A szabadságharctól Trianonig. 151, [1] p. – Bibliogr. 151. p.

Levéltári dokumentumok fotóival.

367 Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Középiskola és Kollégium. Évkönyv 1996/97. Db. 1997. 105, [14] p.

368 GERGELY Ferenc: Baja, 1956. Baja, Szerző. 1997. 285 p.

369 GOMBKÖTŐ György: A Heves megyei lakosság megbetegedési - halálozási viszonyainak elemzése nemzetközi és magyarországi összehasonlításban. 1970-1996. Eger, Heves M. ÁNTSZ. 1997. 119 p. ill.

A megbetegedési - halálozási viszonyokat befolyásoló főbb tényezők. Demográfia. A halálozás epidemiológiai elemzése.

370 GURBÁN György: Királynők piros-fehérben. (Db.) G és H '94 Bt. (1997.) 225 p.

A Debreceni Vasutas Sport Club női kézilabdacsapata 1980–1997 között.

371 GYÖKÖSSY Endre - SZARHMÁRY Lajos: Mit kaptam Karácsony Sándortól? Bp. Hatvany László. (1997.) 27 p. (Emlékezések Karácsony Sándorra 1.)

372 GYÖRFI Lajos: A siker titka. [Interjúk.] Db. [Szerző.] 1997. 185 p.

Beszélgetések hajdú-bihari, jórészt debreceni üzletemberekkel.

373 GYÖRFI Lajos: Színészmesék. [Interjúk.] [Db.] [Szerző.] 1997. 195 p.

A debreceni Csokonai Színház művészei nyilatkoznak.

374 (Hajas Zsuzsa, Szíjártó Imre). Régióink kulturális hagyományai. Petőfi Sándor nyomában. Hajdú-Bihar megye. (Db.) Pedellus. (1997.) 67 p. (Irodalom 5.)

Az általános iskolai irodalomoktatás segédanyaga.

375 Hajdú-Bihar megye közoktatási fejlesztési terve 2003/04-ig. (Szerk.: Balogh Sándor.) Db. (Hajdú-Bihar M. Önkorm.) 1997. 258 p.

376 HAJDU Imre - BARCZI Pál: Irodalmi barangolások Abaújtól Zemplénig. Mis. Hajdu-Vinpress. 1997. 158 p. ill.

Feledésbe merülő szellemi értékek, személyek. Ismeretterjesztés.

377 HATVANY László: Debreceni emlékeim 1945–47-ből. Bp. [Szerző.] 1997. 43 p. (Karácsony Sándor füzetek 3.)

Karácsony Sándorról.

378 HELTAI Nándor: "A kecskeméti oltóág". Németh László és a hírös város. Kiad.: Kecskeméti Lapok Kft. Ke. 1997. 159 p. ill.

Hivatkozások a jegyzetekben. Névmutatóval.

379 HELTAI Nándor: A Nagy- Halál és a fogadalmi emlékmű. A Szentháromság-szobor története és megújulása. Ke. Kecskeméti Lapok Kft. [1997.] 63 p. [4] t. ill.

380 A Herman Ottó Múzeum évkönyve 35/36. köt. Mis. 1997.

BENCSIK János - SZÁSZI Ferenc: A csehszlovák - magyar lakosságcsere etnikai, demográfiai és társadalmi adatai Borsod - Abaúj - Zemplén megyében. 305-322. p.

– Nemzetiségi megoszlás, demográfia, az áttelepülők társadalmi összetétele, gazdasági helyzet.

SZÁSZI Ferenc: Adatok a második világháború utáni kivándorlás történetéhez Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. 323-347. p.

– Az 1956-1957-ben és 1981-től 1989-ig történt illegális kivándorlás jellemzői.

381 A hétköznapiok historikuma. Szerk. Dusnoki-Draskovich József és Erdész Ádám. (Kiad.: Békés Megyei Levéltár.) Gyula, 1997. 260 p. (Körösök vidéke 5.) – Bibliogr. a tanulmányok végén.

A mindennapi élet történései.

382 Heves megye helyzete az országban. (Kész.: Jacsó Mária [et. al.]) Eger, KSH Heves M. Ig. Heves M. Kereskedelmi és Iparkamara. 1997. 79 p. ill.

Demográfia, ipar, mezőgazdaság, munkanélküliség, szolgáltatások, idegenforgalom, egészségügy, lakások statisztikai mutatói az 1995. évre.

383 HOLDU N. István: A prés meséje. Db. Palocsa Természetvédő és Hagyományörző Egyesület. 1997. 52 p. ill. (Főnix könyvek 4.)

Szőlőprés néprajzi elemzése. A bor filozófiája. Bibliográfiával, képgyűjteménnyel.

384 Holló László, a művész és az ember. (Szerk.: Ujváry Zoltán.) Db.-Kiskunfélegyháza, (Ethnica.) 1997. 190 p.

Emlékezések a jeles festőművészre.

385 HORKAY László: Közkincsek. Sárospatak szobrai, domborművei, emléktáblái. Sárospatak, Önkorm. 1997. 200 p. ill.

Művészeti emlékek helye, mérete, alkotója, az avatás ideje, feliratok szövege.

386 Iskolafüzet 1997. Bemutatkoznak Békés megye középiskolái. (Szöveg: Baukó Ildikó [et al.] Fotók: Bartolf Ágnes [et al.] Kiad.: a Körösi Napvilág Kft.) Bcs. 1997. 61 p. ill.

Intézmények rövid története, legfontosabb adatai.

387 Iránytű. A Hajdú-Bihar megyében működő területi államigazgatási szervekről. [Db.] (Megyei Államigazgatási Koll.) (1997.) 48 p.

Cím- és névtár.

388 Jelentés a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár működéséről 1996. Db. KLTE Kvt. 1997. 77 p.

389 KAKUK Mátyás: Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben. Szo. MTA Jász-Nagykun-Szolnok M. Test. 1997. - 179 p., ill. (Jászkunság füzetek 10.)

390 KAPOCSY, György: Die ungarische Puszta. Kiskunság, Hortobágy. (Deutsch von Irene Rübberdt). 5. Aufl. Bp. Corvina. 1997. [80] p.

Fotóalbum.

391 (KARDOS Lászlóné): Városunk. Honismereti szöveggyűjtemény Debrecenről az általános iskola 3-8. osztálya számára. Db. (Ibolya Utcai Ált. Isk.) 1997. 163 p.

Elsősorban tanári segédkönyv.

392 KARDOS Tamás: Első huszonöt évem. [Szo.] [Fotogruppe K.] [1997.] [72] p. részben színes ill.

Szolnoki kötődésű művész albuma.

393 KATONA Mária: Két évszázad Balmazújvároson. A balmazújvárosi németek története. Balmazújváros, (Hajdú-Bihar Megyei Múz. Ig., Balmazújvárosi Múz. 1997. 156 p. (Újvárosi dolgozatok, 5.)

Forrásfeldolgozás.

394 KENYERES Ilona: Férfiak tükörben. (Db.) Lícium Art. (1997.) 187 p.

Grafológiai interjúk debreceni művészekkel, újságírókkal, üzletemberekkel, stb.

395 Kézi szövés ipari társadalmakban: a Hevesen 1996. augusztus 17-19-én tartott konferencia előadásai. (Kiad.: Hevesi Népművészeti és Házipari Szövetkezet.) Heves, 1997. 166, [30] p. ill. színes fotók.

A gyári és kézi szöttek múltja, jelene és jövője. Külkereskedelem.

396 KISS Tamás. [Személyi bibliográfia.] (Szerk.: Kiss Istvánné, Bényei Miklós.) Db. KLTE Egyetemi és Nemzeti Kvt. 1997. 69 p. (Tiszántúli személyi bibliográfiák 6.)

397 KOVÁCS József: Hontalan. A nemzet szemétdombjai. Cikkek, interjúk, riportok cigányokról és más népcsoportokról. (Kiad.: Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület.) Pécs, 1997. 252 p.

Sarudi gyakorlat (1987). 81-97. p.

– A kisebbségek kezelése egy komplex oktatás-művelődési intézményben.

398 A Kölcsény Ferenc Református Tanítóképző Főiskola évkönyve 1990–1996. (Fel. szerk.: Tóth Ferenc.) Db. 1997. 171 p.

Az 1885-1992 közötti időszak áttekintése, az oktatói publikációk válogatott jegyzéke.

399 Könyv és könyvtár XVIII. Kovács Máté emlékének. (Szerk.: Suppné Tarnay Györgyi.) Db. KLTE Kvt. 1997. 309 p.

Az 1996. október 28-29-én Debrecenben rendezett Kovács Máté emlékülés előadásai. Életműve. Debreceni könyvtáros-képzés, és az egyetemi hallgatók könyvtárhasználati oktatása.

400 Könyv és könyvtár XIX. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. (Szerk.: Vecsey Beatrix.) Db. 1997. 198 p.

Az egyetemi könyvtár 1944-45-ben, az intézmény fejlesztési törekvései. Irodalomtörténet. Nekrológok.

401 Könyves Tóth Mihály: Emlékirat a tiszántúli református egyházkerület életéből (1855). (A szöveget gond.: Szabadi István.) Db. (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Lev.) 1996[!1997.] 378 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani)

A szabadságharcban játszott szerepéért börtönbüntetésre ítélt debreceni lelkész kéziratok műve.

402 A Körösi Csoma Sándor Gimnázium és Szakközépiskola évkönyve 1992–1997. (Szerk.: Purda Katalin, Kovács Margit.) (Hajdúnánás), (1997.) 94 p.

Számadás az iskola életéről, néhány tanárportréval.

403 KÖSZEGFALVI Ferenc: Tíz év a halhatatlanságból. 1987-1996. Írások Németh Lászlóról. Hmvh. Németh László Városi Kvt. 1997.

A könyvtár sajtófigyelése alapján. Név- és tárgymutatóval.

404 LADÁNYI András: Negyedik kapu. Beszélgetések a 207 éves Borbányáról. Bp. Szerző. 1997. 186 p.

Településszociográfia. Borbánya múltjának, jelenének, jövőjének interjúkba foglalt korrajza.

405 LAMPÉ László - SZÁLLÁSI Árpád: Medicina in nummis Debreceniensis. Db. (DOTE.) 1997. 444 p.

Orvosi vonatkozású debreceni numizmatikai emlékek, főként érmek.

406 Látták Trója kapuit. Bronzkori leletek a Közép-Tisza vidékéről. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1997. március 27 - 1998. február 22-i kiállításának katalógusa. Gyula, Erkel Ferenc Múz. 1997. 162 p.

407 Lechner és Szeged. Emlékezés Szeged Nagyárvíz utáni újjáépítője tiszteletére. 1997. November 21-22. (Kiad.: a Csongrád Megyei Urbanisztikai Egyesület.) Sze. 1997. 110 p. ill. – Bibliogr. a tanulmányok végén.

Lechner Lajos városrendezési terve, hatása Szeged fejlődésére. Vízügyi összefüggései. Budapesti és miskolci tevékenysége. Helye és jelentősége a várostervezésben. Fotókkal.

408 LEEL-ÖSSY Lóránt: Bihar megye, Sarkad és a Leel-Össyek. Esztergom, Leel-Össy L. 1997. 174 p. ill. mell. – Bibliogr. 172-174. p.

A volt Bihar megye. Sarkad és a Leel-Össy-család története.

409 Magyar nyelvjárások XXXIV. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve. Szerk.: Sebestyén Árpád. Db. 1997. 263 p.

A Debreceni Grammatikáról. a Körösök menti vízrajzi köznevekről. Csüry Bálint egyik szótártervéről és Móricz novellája kapcsán a Hortobágyról. Papp László-nekrológ.

410 MAJERSZKY Klára: A Sántha-ügy. Bp. Akadémiai K. (1997). 207 p. 8 t.

Az orvosprofesszor, Sántha Kálmán meghurcoltatása az ötvenes évek elején. Egykorú dokumentumok felhasználásával, közlése.

411 MAKOLDI Sándorné - Pap Gábor: Hímes-világ. Db. Zalkod, Palocsa Természetvédő és Hagyományőrző Egyesület. 1997. 79 p. ill. (Főnix könyvek 1.) – Bibliogr. a jegyzetekben.

A tojás, mint szimbólum. Néprajzi tanulmányok a tojás díszítéséről.

412 A Medgyessy Ferenc Gimnázium jubileumi évkönyve 1986–1996. (Szerk.: Gombosné Gyalcsos Andrea, Gyüre Zsuzsanna, Horváthné Budaházi Éva.) (Db.) (1997.) 222 p.

A középiskola törekvései, eredményei, a diákok és tanárok írásai.

413 Mesterszállás az önállóság útján, 1897-1997. (Szerk.: Barna Gábor és Gulyás Katalin.) Mesterszállás, Képviselőtest. 1997. 159 p. [3] t. fol. ill. részben térk.

Falutörténet.

414 Mezőgazdasági és élelmiszeripari katalógus. Délkelet-Magyarország. Békés és Csongrád megye. (Kiad.: Partner Reklámügynökség.) (Bcs.) 1997. 102 p.

A két megye, és a régióhoz szorosan kapcsolódó országos mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozók, vállalkozások, cégek.

415 MEZŐSI Károly: Petőfi családja a Kiskunságban. Kiskunfélegyházi életük. (Kiad.: Kiskun Múzeum Baráti Köre.) Kiskunfélegyháza, 1997. 159 p. (Bibliotheca Cumanica 1.)

Petőfi-kutatás a Kiskunságban. A Petrovics család gazdasági és társadalmi helyzete. Okmánytár a család kiskunfélegyházi életéről, gazdasági tevékenységeiről. Szerződések, jegyzőkönyvek másolatai.

416 MRAVIK Mihály: Kondoros hősi halottai és áldozatai a két világháborúban. Kiad.: Egyesített Közművelődési Intézmények Könyvtára Közösségi Háza. Kondoros, 1997. 304 p. ill. – Bibliogr. 276-277. p.

A két világháborúban elesettek életrajzi adatai.

417 A MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete 1997. évi tudományos ülésén elhangzott előadások összefoglalói. Nyh. Rím K. 1997. 182, 9 p. Összefoglalók szekciónként (agrár-, biológia-, földtudomány stb.)

418 Múzeumi kutatások Bács- Kiskun megyében. 1995-1996. Szerk.: Székelyné Kőrösi Ilona. (A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének tudományos tanácskozásán elhangzott előadások. Kiskunfélegyháza, 1997. március 19-20.) Ke. (Bács- Kiskun M. Múz. Ig.) 1997. 232 p. ill. – Bibliogr. a tanulmányok végén.

Néprajz, régészet, történelem, művészettörténet, muzeológia, helytörténet és iparművészet. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet munkatársainak a tárgyévben közzétett publikációinak jegyzéke.

419 Múzeumi kutatások Csongrád megyében. 1995/1996. (Szerk.: Lengyel András. Kiad.: Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.] Sze. 1997. 317 p. ill. – Bibliogr. a tanulmányok végén.

A Móra Ferenc Múzeum 1995. November 27-29-én és 1996. November 25-27-én tartott tudományos ülésein elhangzott előadások a régészet, műtárgyvédelem, történettudomány, néprajz, irodalom- és művészettörténet, természettudomány köréből.

420 Művelődéstudományi tanulmányok. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszékének tanulmányai. Szerk.: Rubovszky Kálmán. Db. (KLTE.) 1997. 177 p. (Felnőttnevelés, művelődés : Acta Andragogiae et Culturae 16.)

Tanszéki kutatások. Könyvismertetések az oktatók könyveiről.

421 NAGY Istvánné: Tanyasi gazdálkodás és életmód Kisújszállás város III. külhatár területében a két világháború között. (Gyűjt.: Nagy Istvánné, Sóki Antalné, Ö. Tóth Lajosné.) Kisújszállás, Önkorm. 1997. - 167 p. ill. (Helytörténeti füzetek 3.)

A tanyatelek, a tanyasi gazdálkodás két ága, ezek összefüggései. Asszonyunka. A hagyományozódás alkalmi. Néprajz. Dokumentum mellékletekkel.

422 Ne félj! Beszélgetések Szabó Magdával. Szerk.: Aczél Judit. (Db.) Csokonai K. (1997.) 337 p.

Lapokból, kötetekből válogatott interjúk, debreceni információk.

423 NOVÁK László: Településnéprajzi tanulmányok. Db. Ethnica, 1997. 400 p. ill. Az Alföld településszerkezete a 18-19. században, példák alapján.

424 Az Odrától az Internetig. A KLTE Informatikai és Számítóközpont jubileumi kiadványa az alapítás 30. évfordulójára. (Fel. szerk.: Terdik György.) Db. (KLTE Informatikai és Számítóközpont.) 1997. 63 p.

Megemlékezések, adatok, az utolsó öt év publikációinak jegyzéke.

425 OROSZ Anett: Menekültek és menedékesek helyzete a Debreceni Befogadó Állomáson. Bp. MTA PTI Etnoregionalis Kp. 1997. 64 p. (MTA PTI Etnoregionalis Kutatóközpont munkafüzetek)

Szociológiai tanulmányrajz.

426 ÖTVÖS László: Balogh Ferenc életműve. Egyháztörténeti doktori értekezés. Db. - (Bp.) (Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya) 1997. 312 p. (Nemzetközi theologiai könyv)

A századforduló jeles debreceni református teológusának és tanárának tudományos igényű életrajza.

427 PAPP József: A csegei szálláskertek és tüzelősolak. Db. (Ethnica.) 1996[!1997.] 50 p.

Néprajzi tanulmány Tiszacsege múltjából.

428 PAPP József: Debrecen város birtokkatasztere 1924–1950. Db. (Hajdú-Bihar M. Lev.) 1997. 341 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei)

Adattár levél- és irattári források alapján.

429 PESOVÁR Ernő: A magyar páros táncok. Bp. Planétás. 1997. 176 p. ill. részben kotta (Jelenlévő múlt) – Bibliogr. 168-174. p.

A páros táncokra vonatkozó kutatások eredményei. Összehasonlító-történeti kutatás, tánc kultúránk kelet-európai és balkáni kapcsolatai. A közölt táncok adatai, leírása. Képek forrásjegyzéke.

430 Péczely Attila emlékkönyv. Tanulmány, dokumentumok, bibliográfia. [Tanulmány: Felletár Béla.] [Bibliogr.: Kőszegfalvi Ferenc.] Hmvh. Péczely Attila Ének-Zenei Alapítvány, 1997. 178 p.

Hódmezővásárhely népi zenei élete. Válogatás Péczely Attila írásaiból. Népdal és kottamelléklettel. Bibliográfia.

431 POLGÁR Ernő: A sárga csillagok nyomában. Gettó a Délvidéken. 2. bőv. kiad. Bp. Hodsoft Kft. 1997. 80 p. ill. fotók

432 PORKOLÁB Tibor: Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben. Mis. Bíbor K. Felsőmagyarország K. 1997. 249 p. ill.

Történeti megyerészek emlékhelyei, a tájegység irodalmi hagyományai. Személynév- és földrajzi névmutatóval, szlovákiai helységnevek jegyzékével.

433 RÁCZ István: Debreceni deákok. Forrásgyűjtemény. Db. (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Lev.) 1997. 391 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani)

434 RÉFI OSZKÓ Magdolna: Gazdálkodás a Rétközben a XVIII-XIX. században. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Levélt. 1997. 230, 10 p.

Paraszti gazdálkodás, természeti tényezők, társadalmi környezet. A múlt századi nagy vízrendezési munkálatok környezet átalakító hatása. Irodalomjegyzék, földrajzi mutató, statisztikai táblázatok.

435 RIDEG István: Alföld és irodalom. (Szerk.: Sarusi Mihály.) Karcag, Barbaricum Könyvműhely. 1997. 103 p.

A Nagy-kunság és Bihar költői, írói. Elemzések.

436 Roma pedagógia 1. (Szerk.: Tuza Tibor.) Db. (Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főisk.) 1997. 208 p.

Hajdú-Bihar megyei tapasztalatok (Balmazújváros, Berettyóújfalú, Debrecen, Hajdúdorog, Hosszúpályi, Nyíradony, Zsáka) pedagógusok írásai.

437 Sári Gusztáv emlékkötet. (Szerk.: Ungvári János.) Db. Sári Gusztáv Emlékbiz. 1997. 84 p.

Az 1996. november 20-ai emlékülés anyaga. A hajdú-bihari pedagógus életútja, nevelési törekvései. Írásainak válogatott bibliográfiájával.

438 SÁRI Mihály: Város és művelődése. Lokális kultúrpolitikai döntések művelődéstörténeti és művelődésszociológiai háttére egy alföldi középvárosban és a helyi cselekvés. Nevelés- és művelődéstudományi doktori program. Db. Kossuth Egyetemi K. 1997. 307, [23] p. (Doktori értekezések 5.)

Hajdúböszörmény.

439 SEBESTYÉN István: Út a semmibe. Csongrád város százéves öngyilkossági krónikájának áttekintése a korszak halotti anyakönyveinek alapján. 1891-1990. [Közrem.: Gulyás Katalin.] Csongrád, Raszter. 1997. 122 p. 1 t. ill.

Gazdasági-történeti-társadalmi-demográfiai jellemzők. Elemzés az öngyilkosok nemek szerinti megoszlásáról, családi állapot, életkor, kivitelezés módjai, lakhely, helyszín szerint. Esetelemzések.

440 Sikertörténet. 1996/97. Békés megyei gazdasági évkönyv. (Szerzők: Bod Péter. Fotó: Bartolf Ágnes [et al.] Fel. szerk.: Kőváry E. Péter. Kiad. : Körösi Napvilág Kft.) Bcs. 1997. 89 p. ill.

Legjelentősebb vállalkozások (történet, tevékenység, termékek, fejlesztési elképzelések).

441 Simpozion. Comunicarile celui de al VI-lea simpozion al cercetatorilor Romani den Ungaria. Budapesta, 30 Noiembrie - 1 Decembrie 1996. (Red. si ed.: Maria Berényi. Publ.: Institutului de Cercetari al Romanilor din Ungaria.) Giula. 1997. 142 p. – Bibliogr. az előadások végén.

A magyarországi románság élete.

442 SZABÓ Béla: Heves megye röplabdasporthoz tartozó krónikája (1945-1983). Eger, 1997. 342, [26] p. ill. – Bibliogr. 342. p.

Sporttörténet. Ki-kicsoda a megye röplabda életében. A Heves Megyei Röplabda Szövetség játékvezetői és elnöksége.

443 SZARKÁNÉ BÍRÓ Piroska: Füzesgyarmati kapuk és kerítések. (Fotó: Pál Lajos. Kiad.: Füzesgyarmat Önkormányzat és a szeghalmi Sárretyi Múzeum.) Füzesgyarmat - Szeghalom, 1997. 70 p. színes ill.

Tárgytörténet. Fotókkal.

444 Szegedi festők. (Szerk.: Tandí Lajos.) (Kiad.: Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata.) (Sze.) 1997. 139 p. ill

Szuromi Pál tanulmányával, a kortárs szegedi festészetről. A kortárs szegedi képzőművészetet bemutató sorozat második tagja.

445 A szegedi Tömörkény István Gimnázium Művészeti Szakközépiskola és Kollégium évkönyve. 1897-1997. (Vál. és szerk.: Ádám Zsolt, Hunyadi Csaba.) Sze. [Tömörkény I. Gimn. Művészeti Szakközépisk. és Koll.] 1997. 485 p. ill. – Bibliogr. 194-217 p

Névadók: Szent Erzsébet, Tömörkény István. Az intézmény története. Fényképekkel.

446 SZILVÁSSY László: Szarvas. 1918-1944. (Kiad.: Öntözési Kutató Intézet.) Szarvas, 1997. 161 p. ill. (Történelmi mozaik 3.) – Bibliogr. 138-139. p.

Politika, gazdaság, mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, közoktatás, a kultúra, egészségügy, szociális viszonyok. Gazdag képanyag.

447 Szolnoki Képtár. (A kiállítást rend.: Egri Mária, Zsolnay László.) (Szerk.: Zsolnay László.) Szo. Damjanich Múz. 1997. 93 p. részben színes ill. – Bibliogr.: 89-93. p.

Katalógus. A Szolnoki Képtár története. A kiállított műtárgyak jegyzéke.

448 Szőnyi Benjámin és kora 1717-1794. Tanulmányok Szőnyi Benjáminról. A halálának 200. évfordulója alkalmából 1994. október 22-én rendezett konferencia előadásainak szövege. Hmvh. Bethlen Gábor Ref. Gimn. 1997. 177 p. 42 t.

449 Szülőfalunk hiteles emlékei. Szubjektív írások, történetek Ecsefalváról. (Szerk.: Kertész Károlyné. Szerzők: Balogné Papp Irma [et al.]) Ecsefalva, Önkorm. 1997. 196 p. ill.

450 Tájházak, gyűjtemények, falumúzeumok a magyarországi szlovák településeken. Památne l'udové domy, zbierky, dedinské múzeá slovenkych obci v Madarsku. Összeáll., írta, szerk.: Krupa András. (Kiad. Szlovák Kutatóintézet.) Bcs. 1997. 140 p. ill. – Bibliogr. a fejezetek végén.

Magyar, szlovák nyelven.

451 A táplálkozás változatai a 18-20. században. A Néprajzkutatók I. Táplálkozáskutatói Konferenciájának előadásai. Kalocsa, 1995. október 24-26. (Szerk.: Romsics Imre, Kisbán Eszter.) Kalocsa, Viski K. Múz. 1997. 234 p. (Kalocsai múzeumi értekezések 2.) – Bibliogr. az előadások végén.

A táplálkozáskultúra néprajzi kutatása. Életmód.

452 Társadalmi - gazdasági helyzetkép Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1996. Szerk.: Filepné Nagy Éva. Nyh. Megyei Fejlesztési Ügynökség. 1997. 147 p.

Vállalkozások, a megye társadalmi-gazdasági helyzete (élelmiszer-gazdaság, humán szféra stb.) Régiómarketing. Befektetés.

453 A tiszaföldvári Hajnóczy József Gimnázium és Szakközépiskola jubileumi évkönyve. [1947-1997] (Szerk. és az írásokat vál.: Kis Istvánné, Szlankó István, Tyihák Ernő.) Tiszaföldvár, [Hajnóczy J. Gimn. és Humán Szakközépisk.] 1997. 282 p. ill.

454 A tiszántúli áramszolgáltatás története. 1888–1996. (Szerk.: Nagy Géza.) Db. TITÁSZ Rt [Tiszántúli Áramszolgáltató Részvénytársaság.] 1997. 406, [34] p.

Sok helytörténeti adattal.

455 Tóth József. (Szerk. és a szöveget írta: Gera Mihály.) Bp. Magyar Fotóművészek Szövetsége. 1997. 67 p. ill. (Fényképtár 3.)

Közel száz fénykép, a hozzátartozó képszövegek, valamint a szerző életrajza.

456 TÓTH Károly: Jeles családok. Hajdúhadház, (Hajdúhadház és Bocskai kert Önkorm.) 1997. 187 p.

A hajdúhadházi Poroszlay, Veszprémy és Hadházy (Hatházy) nemes családokról és társadalmi-politikai szerepükről.

457 TÓTH Károly: Szántottak, vetettek, éltek. Jegyzetek a szövetkezeti mozgalomról. Hajdúhadház, (Mocsár Gábor Emléke Irodalmi Alapítvány.) 1997. 135 p.

Történeti adatok a hajdúhadházi termelőszövetkezetekről, részben személyes emlékek alapján.

458 A túri lecke. Emlékezések, vallomások az Alma Materről. (Gyűjt. és szerk.: Szilágyi Ferenc. Közread.: Mezőtúri Öregdiákok Baráti Köre.) Mezőtúr, Szegedi Kis I. Ref. Gimn. és Szakközépisk. 1997. 204 p. [60] t. ill. (A Turi Alma Mater: A Mezőtúri Szegedi Kis István Református Gimnázium és Szakközépiskola iskolatörténeti sorozata 3.)

Vallomások és emlékezések. Képmellékletekkel.

459 Tükörképek a Sugovicán. A Duna-Tisza közén élő népcsoportok hagyományai című nemzetközi néprajzi tudományos konferencia (Baja, 1996. július 11- 12.) előadásai. (Szerk.: Bárh János) Ke. (Katona J. Múz.) 1997. 183 p. (A Kecskeméti Katona József Múzeum közleményei 8.) – Bibliogr. a tanulmányok végén.

A Dél-Alföldön élő nemzetiségi népcsoportok néprajza, társadalma, művelődéstörténete. A térség nemzetiségeinek néprajzi és helytörténeti irodalma.

460 Varia ethnographica et folkloristica. Ujváry Zoltán 65. születésnapjára. Szerk.: Szabó László. Db. (Ethnica.) 1997. 572 p.

Témái: Körösszegapáti, Déri Múzeum tájékoztatói, debreceni rézműves és a nagylétei hentes-mészáros mesterség, hajdúdorogi pászkaterítők, hajdúböszörményi parasztok egykori táplálkozási szokásai.

461 Városunk „fényességei”. Kunszentmiklósi irodalmi olvasókönyv. (Írta és összeáll.: Molnár Péterné.) Kunszentmiklós, Önkorm. [1997.] 239 p. ill. fotó – Bibliogr. 232-234 p.

Irodalomtörténet. Életrajzok, szemelvények a művekből.

462 VERÉB Józsefné: Iskola születik. A karcagi Arany János Általános Iskola története, 1951-1996 (Sajtó alá rend.: Takács Tiborné.) Karcag, Önkorm. 1997. 152 p.

Visszaemlékezések, adattár.

463 Z minulosti slovenského Komlósa. 1746-1996. Dejiny a národopis Slovenského Komlósa. (Zost Jarmila Gerbócová. Autori štúdií Anna Divicanová [et al.]) Bratislava, Národné Literárne Centrum, Dom Slovenskej Literatúry. 1997. 365 p. ill. – Bibliogr. a tanulmányok végén.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

A Tótkomlós múltjából című szlovák nyelvű kiadvány két kötetének (Tótkomlós története, Tótkomlós néprajza) rövidített és módosított változata.

464 Zeleméry-emlékkonferencia. A hajdúböszörményi honismereti és iskolatörténeti konferencia előadásai, 1996. október 26. (Szerk.: Lévai Béla, Salga Attila.) Bodaszőlő, (Zeleméry László Ált. Isk.) 1997. 82 p. (Boda-zeleméri helytörténeti füzetek)

Hajdú-Bihar megye és egyes települései (Józsa, Bodaszőlő, Hajdúböszörmény, Debrecen) története.

1998.

ÁLTALÁNOS MŰVEK. KÉZIKÖNYVEK

465 APRÓ Erzsébet: Bács-Kiskun Megyei Tanács VB-ülési jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1950-1990. Ke. Bács-Kiskun M. Önkorm. Lev. 1998. 457 p. (Segédletek 3.)

466 Bács-Kiskun megyei közigazgatási almanach. (Szerk. Lovas Dániel.) Ke. Bács-Kiskun M. Önkorm. 1998. 83, [19] p. ill. színes fotók

A megye hivatalainak, közgyűlésének, bizottságainak működése, tagjai, címei. Országgyűlési képviselők. A megye településeinek közigazgatási adatai, polgármesterei.

467 Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Írta: Jankovich B. Dénes [et al.] Bp. Akadémiai K. 1998. (Magyarország régészeti topográfiája 10.)

1. köt. 709 p. részben színes ill. 4 térk. – Bibliogr. 29-34. p.

2. köt. 711-953 p. részben színes ill. 3 térk.

Összefoglalás német nyelven.

468 BÉNYEI Miklós: Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye 1995. Db. (Hajdú-Bihar M. Kvt.) 1998. 99 p.

Név-, földrajzi, kiadói és tárgymutatóval.

469 BÉNYEI Miklós: Helyismereti művek. Hajdú-Bihar megye 1996. Db. (Hajdú-Bihar M. Kvt.) 1998. 116 p.

Név-, földrajzi, kiadói és tárgymutatóval.

470 Borsod-Abaúj-Zemplén megye kézikönyve. Főszerk.: Tiner Lajos. Hatvan, Ceba K. 1998. 2 kötet. (Magyarország megyei kézikönyvei 4.)

1. 608 p. ill.

2. 644 p. ill.

Városok, községek. A megye és a települések közszolgálati és gazdasági adattára. Speciális adattárak (életrajzi, műemléki, idegenforgalmi adatsorok). Betűrendes mutatóval. Fotókkal.

471 A debreceni Déri Múzeum évkönyve 1995–1996. (Szerk.: Sz. Máthé Márta, Selmeczi László.) Db. 1998. 532 p. (A debreceni Déri Múzeum kiadványai 72.)

Természeti viszonyok, régészet, történelem, művelődés-, irodalom- és művészettörténet, néprajz: Debreceni képzőművészek adattára. A megyei múzeumok munkatársainak 1994–1995. évi bibliográfiája, évi jelentés.

472 Derecske története és néprajza. Szerk.: Gazdag István. Derecske, (Önkorm.) 1998. 565 p.

Egyháztörténet, néprajz, földrajz, a település földrajzi nevei. Eseménytár, bibliográfiai tájékoztató, név-, földrajzi és tárgymutató.

473 DÖME Ottó: Az 1000 éves Bácsbokod története. Bácsbokod, Önkorm. 1998. 341 p. ill.

474 FÁBIÁN Lajos: Magyarország államszervezete fejlődésének vázlatos áttekintése 1001-1995. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Lev. 1997. 136 p. 63 mell.

475 Furta krónikáskönyve. (Szerk.: Baranyi Béla, Jordán Sándor.) Furta, (Önkorm.) 1998. 216 p. [8] t.

A község múltja, népi hagyományai, jelene.

476 Heves megye helyismereti irodalma, 1990. (Összeáll. és szerk.: Guszmanné Nagy Ágnes.) (Kiad.: Bródy Sándor Kvt.) Eger, 1998. 137 p.

Könyvek és cikkek.

477 Heves megye helyismereti irodalma 1991. (Összeáll. és szerk.: Guszmanné Nagy Ágnes.) (Kiad.: Bródy Sándor Kvt.) Eger, 1998. 101 p.

Könyvek és cikkek. Helyi személyek életrajzával, a helyi szerzők szépirodalmi alkotásait is regisztrálja.

478 Hajdú-Bihar megye képeskönyve. (Szerk. biz. vezetője: Matolcsi Lajos.) (Fotó: Oláh Tibor.) (2. kiad.) (Db.) Csokonai K. (1998.) 97 p.

Rövid ismertető szövegek a megye múltjáról, jelenéről, gazdag képanyaggal.

479 Hajdú-Bihar megye kézikönyve. (Főszerk.: Süli-Zakar István.) (Db.) Csiszér Bt. [Kaposvár], Ceba K. 1998. 948 p. (Magyarország megyei kézikönyvei 8.)

Megye története, jelen helyzete. városok, községek. Adattár: állami szervek, intézmények, jelentősebb társadalmi szervezetek, fontosabb gazdasági egységek, vendéglátóhelyek, befektetési lehetőségek, múzeumok, a védett természeti értékek, műemlékek. Esetlegesen válogatott irodalomjegyzék.

480 A Hajdú-Bihar megyei zsidóság történetének levéltári forrásai. Szerk.: Radics Kálmán. Db. 1997[1998.] 423 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 29.)

Dokumentumválogatás, zömmel a kiadó intézmény gyűjteményéből.

481 Heves megye sportévkönyve 1997. Főszerk.: Bocsi Lajos. Szerk.: Sportági Szakszövetségek. Eger, Heves M. Önkorm. Sportig. 1998. 151 p. ill. fotók.

Sportszervezetek tevékenysége. 1998. évi versenynaptárral.

482 Heves megye településeinek atlasza. 118 település részletes térképe. (Szöveg: Csanálosi István.) M. városok 1:15000, 1:20000, községek 1:12500, megyetérkép 1:450000. Gyula, HISZI-MAP. 1998. 184 p. színes ill.

483 Híradás Ladányról 1986–1997. (Összeáll.: Laskai Irén.)(Püspökladány, Önkorm. 1998). 61 p. (Püspökladányi füzetek 3.)

Bibliográfia a Püspökladányról megjelent cikkekről.

484 Hódmezővásárhely 1996. Bibliográfia és repertórium. Összeáll.: Kőszegfalvi Ferenc. Hmvh. Németh László V. Kvt. 1998. 60 p.

Sokszorosított kézirat. Eseménynaptárral.

485 Homokmégy. Tanulmányok Homokmégy történetéből és néprajzából. Szerk.: Romsics Imre. (A kötet szerzői: Bárh János [et al.]) Homokmégy, Homokmégyért Alapítvány. 1998. 629 p. [23] t. fol. LXXIX t. ill.- Bibliogr. a tanulmányok végén.

486 HRABOVSKY Mihály: A változó magyar gazdaság évtizedei. Békésszentandrás, (Szerző.) 1998. 360 p. – Bibliogr. 357. p.

Magyarország. Mezőgazdaság. 20. század.

487 Jász-Nagykun-Szolnok megye kézikönyve. [Bp.] CEBA K. 1998. 708 p. ill. (Magyarország megyei kézikönyvei 10.) – Bibliogr. 692-696 p.

Általános, társadalmi és kulturális, közigazgatási és gazdasági információk adattára. Települések. Angol nyelvű tartalomjegyzék és ismertetők.

488 KIRÁLY István: Balmazújvárosi krónika. A második világháborútól a millicentenáriumig. Balmazújváros (Db. Csokonai K.) 1998. 233 p.

Egy korábban megjelent, 1945-ig terjedő településtörténeti munka folytatása. Helyi neves személyek bemutatása. Bibliográfia a helytörténeti irodalomról.

489 LAKATOS Andor: A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára. Repertórium. Kalocsa, Kalocsai Múzeumbarátok Köre. 1998. 174, [7] p. ill. (Kalocsai múzeumi értekezések 4.)

Főként újkori anyagot tartalmazó nyomtatott segédlet. Függelékben a káptalan tagjai 1738-1998.

490 Magyarország régiói. 5. Észak-Magyarország. (Kiad.: Központi Statisztika Hivatal Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád Megyei Igazgatósága.) Mis.-Eger-Salgótarján, 1998. 133. p. ill.

Statisztikai adatok, elemzések a régió gazdaságáról, foglalkoztatottságáról, szervezeti struktúrájáról, mezőgazdaságáról, iparáról, idegenforgalmáról. Összefoglaló és részletező adatok. Térképekkel.

491 Magyarország régiói 6. Észak-Alföld. (Kiad.: Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatósága.) Db.-Szo.-Nyh. 1998. 71. 79. p.

Statisztikai adatok, elemzések a régió gazdaságáról, foglalkoztatottságáról, szervezeti struktúrájáról, mezőgazdaságáról, iparáról, idegenforgalmáról. Összefoglaló és részletező adatok. Térképekkel.

492 Magyarország régiói. 7. Dél-Alföld. (Kész.: Csőszné Seres Ilona [et al.] Kiad.: Központi Statisztikai Hivatal Bács-Kiskun, Békés, Csongrád Megyei Igazgatósága.) Bcs.-Ke.-Sze. 1998. 152, [8] p. ill.

Statisztikai adatok, elemzések a régió gazdaságáról, foglalkoztatottságáról, szervezeti struktúrájáról, mezőgazdaságáról, iparáról, idegenforgalmáról. Összefoglaló és részletező adatok. Térképekkel.

493 Makó monográfiája. Főszerk.: Tóth Ferenc. Kiad.: Makó Város Önkormányzata.

2. Tóth Ferenc: A makói hagyma. 1998. 800 p. részben színes ill. – Bibliogr. 733-749. p.

Fejezetei: A vöröshagyma, a termesztés múltja, munkaeszközei, tárolása és földolgozása, értékesítése. A fokhagyma. A hagyma Makó népéletében, a táplálkozásban, gyógyászatban. A társadalmi fölemelkedés, életmódváltozás eszköze. A hagyma és a művészetek. Rövidítések, táblázatok. Műszavak mutatója, névmutató.

494 A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archeologica 3. (Szerk.: Bende Livia, Lőrinczy Gábor, Szalontai Csaba. Kiad.: Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.) Sze. 1997. 460 p. ill.

Régészet. Egyes tanulmányok német nyelven.

495 A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Historiae Literarum et Artium. (Szerk.: Lengyel András.) Sze. Móra F. Múz. 1997. 234 p. ill.

Történelem, irodalomtörténet, művészet. Szelesi Zoltán bibliográfiája.

496 A művelődés évszázadai Békéscsabán. Szerk.: Kafer István, Köteles Lajos. Bcs. Önkorm. 1998. 958 p. ill. – Bibliogr. a jegyzetekben.

Békéscsaba monográfiája 3. kötete.

497 Nagykőrösi ki kicsoda? /A-ZS/. Szerk.: Varga István. Nagykőrös, Farkas P. 1997. 207 p. ill.

498 Öttömös. A település földje és népe. Szerk.: Juhász Antal. (Kiad.: Öttömös Község Önkormányzata.) Öttömös, 1998. 378 p. 10 t. részben színes. ill. – Bibliográfia a jegyzetekben és a tanulmányok végén.

Természeti viszonyok. Történelem a kezdetektől napjainkig. Gazdaság, társadalom, politika, néprajz. Embertani, népmozgalmi adatok, földrajzi nevek. Adattár. Mutató nélkül.

499 PAPP Klára: Biharország jobbágnépe. A magánbirtok és jobbágysága a XVIII. században. (Db.) Csokonai K. (1998). 175, [60] p. 1 térk. (Csokonai história könyvek)

500 Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Bihar vármegye II. Közzéteszi: Hoffmann István, Kis Tamás. Db. (KLTE.) 1998. 339-650. p. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 66.)

Helyismereti-helytörténeti forrásgyűjtésből az L-Zs betűkkel kezdődő korabeli bihari települések anyaga.

501 POLGÁR Judit: Tiszatér útikönyv. Tiszadob, Tisza-menti Települések Térségfejlesztési Társulása. 1997. 168 p.

502 PÓK Judit: Ugocsa vármegye leírása 1783-1785. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Lev. 1998. 64 p.

503 Szabó István emlékkönyv. Szerk.: Rác István. Db. Kossuth Egyetemi K. 1998. 492 p.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Középkori debreceni uradalom, török kiűzése utáni tiszántúli népességmozgás, bihari Csáky-birtokok, érmelléki szőlőhegyek rendszabályai. Szabó Istvánról írt emlékezések.

504 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve. Főszerk.: Filepné Nagy Éva. Kaposvár, Ceba K. 1998. 1010. p. (Magyarország megyei kézikönyvei 15.)

Városok, községek. A megye és a települések közszolgálati és gazdasági adattára. Speciális adattárak (életrajzi, műemléki, idegenforgalmi adatsorok). Betűrendes mutatóval. Fotókkal.

505 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 2. Társadalom és gazdaság. Szerk.: Frisnyák Sándor. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Ped. Int. és Továbbképző Kp. 1998. 423. p.

506 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és településeinek részletes térképe. Nyh. Nyír-Karta Bt. 1997. 134. p.

507 Szatmár vármegye 1783-1785: Térképek. Szerk. bev. tanulmány, ford.: Pók Judit. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Lev. 1998. 124. [2] p. ill. térk.

508 Szentpéterszeg falukönyve 2. Szentpéterszeg, (Bihar Közösségéért Alapítvány.) 1998. 99 p.

Visszaemlékezések részletei, kivonatok egy történeti szakdolgozathból, forrásértékű közlemények.

509 Tények Könyve. Régiók. Bp. Greger-Delacroix K. 1998. 504 p.

Magyarország és régiói. Megyeportrék. Régiók és megyék összehasonlító gazdasági adatai. Infrastruktúra. Területfejlesztés. Területrendezés. Településrendezés. Építészet, építésügyi szabályozás. Műemlékvédelem.

510 A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1898-1913). (Szerk.: Jeney Andrásné, Tóth Árpád. Mtársak: Kovácsné Demetrovics Krisztina, Szeltnerné Müller Ilona, Jankovics Mihályné. Bev.: Száraz Miklós György.) 2. jav. kiad. Bp. KSH. 1998. 4. XIV, 552 p.

Heves vármegye helységneveinek törzskönyve: 119-123 p.

511 Történeti összehasonlító helységnévtár, 1773-1913. I-II. A történeti Magyarország északi és észak-keleti megyéi. Bp. KSH Lev. 1998. 770 p. ill. 18 térk.mell. – Bibliogr. 767. p.

Nemzetiségi és anyanyelvi megoszlás adatai, valamint a helységek névváltozásai. Orosz-ukrán helységnévmutatóval.

512 A világ közepe. Szerep község története. (Szerk.: Kovács Béla Sándor). Szerep, ALIA Bt. 1998. 79 p. [11] t. 24 cm.

Községtörténet. Adatok, forrásszemelvények.

513 Zounok: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár évkönyve. 13. köt. Szo. 1998.

TERMÉSZETI KÖRNYEZET

514 BÁTYAI Gitta: Az újszegedi liget. Sze. Múzeumi Tudományért Alapítvány. 1998. 103 p. ill. – Bibliogr. a fejezetek végén.

A 140 éves liget története. Építményei, állat- és növényvilága. Képek, névmutató, rövidítésjegyzék.

515 Crisicum. A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság időszaki kiadványa. Szerk.: Kalivoda Béla. (Kiad.: a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság.) Szarvas, 1998. 249. p. ill. – Bibliogr. a fejezetek végén.

Évkönyv. Természetvédelem. A park területét érintő kutatási eredmények. Angol nyelvű tartalomjegyzék.

516 CSETREKI Ernőné - JUHÁSZ Lajos: Madarak a Nagyerdőn. Db. (Díószegi Sámuel Erdei Műv. Ház, Regionális Környezet- és Természetvédelmi Oktatókp.) 1998. 57 p.

Oktató, ismeretterjesztő összefoglalás.

517 A Száraz-ér múltja, jelene és jövője. Összegyűjt., összeáll.: Stirbiczné Dankó Katalin. Szerk.: Réthy Zsigmond. Kiad.: Száraz-ér Társaság Természetkutató és Környezetvédő Egyesület. Tótkomlós, 1998. 59 p. színes ill. – Bibliogr. 43. p.

Tótkomlós természeti környezetéről, a Száraz-ér állapota, a Maros hordalékkúp.

518 Természeti örökségünk. Hajdúböszörmény város természeti értékei. (Szerk.: Molnár Antal.) Hajdúböszörmény, Hajdúböszörményi Ifjúsági Természetvédő Kör. 1998. 55 p.

Természet- és környezetvédelmi kiadvány.

GAZDASÁG. TÁRSADALOM. KULTÚRA

519 XXII. Halászati Tudományos Tanácskozás. Szarvas, 1998. május 27-28. Szarvas, Haltenyésztési Kutató Int. 1998. 145 p.

Az előadások kivonatai.

520 45. Vásárhelyi Őszi Tárlat. Tornyai János Múzeum. Hódmezővásárhely, 1998. okt. 4. – nov. 29. (Katalógus.) Szerk.: Nagy Imre. 1998. 176 p.

Műtárgyjegyzék, a díjazottak névsora. A Tornyai-plakettesek listája 1954-től.

521 50 éves a szegedi Kossuth Zsuzsanna Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola és Szakiskola. (Szerk.: Hegedűsné Pálus Margit, Majsáné Iván Gizella.) Sze. (Officina Ny.) 1998. 167 p. ill.

Visszaemlékezésekkel, az iskola tanárainak és végzett tanulóinak névsorával.

522 90 év a gyógyítva nevelés történetében. (Összeáll., szerk., az összekötő szöveget írta: Koczor Margit, Majorné Szathmári Erzsébet.) (Db. Bárczi Gusztáv Ált. Isk. és Diákotth. 1998.) 80 p.

A kiadó gyógypedagógiai nevelési-oktatási intézmény múltja.

523 90 éves a debreceni Mechwart András Gépipari és Informatikai Középiskola. Jubileumi emlékkönyv 1908–1998. Db. 1998. 233 p. ill.

Történeti áttekintés, emlékezések, a jelen tényei, adatai, képek.

524 1848/49 emlékezete a Nagykunságban. Tudományos ülés anyaga. Kisújszállás, Önkorm. 1998. 116 p. (Helytörténeti füzetek 5.) – Bibliogr. a jegyzetekben.

Karcag, Kunszentmárton, Kunhegyes, Kunmadaras, Kisújszállás korabeli eseményei.

525 ABLONCZY László: Megélt színház. Bp. Püski, 1998. 302 p.

A debreceni származású színikritikus interjúinak egy része debreceni (Latinovits Zoltán, Mensáros László), balmazújvárosi (Soós Imre, Sarkadi Imre) adatokat tartalmaz.

526 Ady Endre levelezése I. 1895–1907. Sajtó alá rend., jegyz.: Vitályos László. Bp. Akadémiai K. Argumentum K. 1998. 650 p. [8] t. (Ady Endre összes művei)

Kritikai kiadás. Számos debreceni és nagyváradi levél.

527 Agro Start. Összehangolt foglalkoztatásbővítő és gazdaságfejlesztő program magyar-román kézikönyve. Agro Start. Manual maghiar-roman. Program corelat de crestere a gradului de ocupare a fortei de muncă si dezvoltare economica. Szerk.: Grosan Nóra, Marosvölgyi Emese. Kiad.: Békéscsabai Regionális Munkaerőfejlesztő és Képző Központ. Bcs. 1998. 44, 41, 33, 30 p.

Az elmaradott térségek felzárkóztatása.

529 Az Alföld társadalma. (Szerk.: Novák László.) Nagykőrös, Arany János Múz. 1998. 708 p. (Acta Musei de János arany nominati 8.) – Bibliogr. az előadások végén.

Az 1994-ben rendezett Alföld társadalma c. interdisziplinális konferencia kibővített anyaga. A társadalom régészeti, történelmi, néprajzi és földrajzi szempontok alapján. Összefoglaló német és angol nyelven.

529 (ANGYAL László): A Hajdú-Bihar Megyei Műemléki Albizottság négy évtizede 1958–1998. Db. (Hajdú-Bihar M. Műemléki Albiz.) 1998. 210 p.

A megye műemléki irodalmának válogatott bibliográfiájával..

530 Annual Report 1997. Institute of Nuclear Research of the Hungarian Academy of Sciences Debrecen, Hungary. (Ed.: Zoltán Gácsi, G. Hock.) (Db. MTA Atommagkutató Int. 1998.) 131 p.

Az intézeti munkáról. Dolgozók publikációinak, tudományos előadásainak bibliográfiája.

531 Aranyak a Jósa András Múzeumban: Aranytárgyakat tartalmazó régészeti leletegyüttesek a nyíregyházi Jósa András Múzeum gyűjteményében. Szerk.: Almássy Katalin, Istvánovits Eszter, Kurucz Katalin. Nyh. Jósa András Múz. 1997. 180. p. 8 t.

532 ASBÓTH Miklós: Kalocsa múltja és jelene. Segédkönyv Kalocsa helyismeretének tanításához az általános és a középiskolában. (Kiad.: Kalocsa Város Önkormányzata.) Kalocsa, 1998. 215 p. [3] t. fol. ill.- Bibliogr. 211-215. p.

Részletes történeti kronológia a kezdetektől 1997-ig.

533 BÁLINT Sándor: Ünnepi kalendárium. [Új kiad.] [s.l.], Mandala. 1998.

1. 536 p.

2. 627 p.

2. 654 p.

Az év jeles napjai és Mária-ünnepei a hazai és közép-európai hagyományvilágból.

534 BAGDI Lajosné: Komádi hímzések. Db. (Debreceni Nyugdíjas Egyesület.) 1998. 68 p.

Rajzos ismertetés.

535 BAJNAI István: A mezőhegyesi katolikus egyházközség története. 1785-1997. Kiad.: Római Katolikus Plébánia. Mezőhegyes, 1998. 99 p. ill.

536 BAJNAI István: A tótkomlói katolikus egyházközség és templom története. Kiad.: Római Katolikus Plébánia. Tótkomlós, 1998. 61 p. 14 t. ill.

537 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: A tószegi fazekasság. Db. KLTE. 1998. 178 p. ill. (Studia folkloristica et ethnographica 40.)

Múzeumi adattárak, levéltárak és családi irattárak alapján. Néprajz.

538 BARNA János - SÜMEGHY Dezső: Nemes családok Csanádvármegyében. (Reprint. kiad.) (Bp. Heraldika K. 1998.) 241 p.

Eredeti kiad.: Gaál Ny. Makó, 1913. Függelékben a vármegye tisztségviselői 1730-1849 között.

539 A Békés Megyei Önkormányzat négy éve. 1995-1998. Bcs. Békés M. Önkorm. Hiv. 1998. 82 p.

540 BÉKÉSI VARGA Sándor: A különleges járőr. Bp. Zrínyi K. 1998. 268, [3] p.

Nagykunsági szerző, nyugállományú alezredes szépprózai műve.

541 BENEDEK Gyula – ZÁDORNÉ Zsoldos Mária: Jász-Nagykun-Szolnok megyei oklevelek 1075-1526. Szo. Jász-Nagykun-Szolnok M. Lev. 1998. 317 p. ill. (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár közleményei 3.) – Bibliogr. a jegyzetekben.

A mai megye jogelőd területeinek történetéből. A kivonatok a települések betűrendjében, időrendben.

542 BÉNYI Árpád: Ecset és stafeláj. (Válogatott írások, képek.) Karcag, Barbaricum Könyvműhely. Db. Déri Múz. 1998. 132 p.

A debreceni festőművész írásművei, főleg kiállítás-megnyitók. Reprodukciók.

543 Bercsényi. Miklós és kora. Történettudományi konferencia Hódmezővásárhelyen 1993. október 8-9-én, a Rákóczi szabadságharc megindulásának 290. évfordulója alkalmából. Hmvh. Önkorm. 1998. 115 p.

Előadások szerkesztett változata.

544 Bereg vármegye főispánjának iratai 1342-1800: Iratjegyzék. Szerk.: Henzsel Ágota. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Lev. Kárpátaljai Állami Lev. 1998. 110. p.

545 Beszámoló Püspökladány város önkormányzata négyéves programjának végrehajtásáról. 1995–1998. Püspökladány, (Önkorm.) 1998. 105 p.

A választási ciklus végén készült összeállítás.

546 Bibó Lajos vallomásai. (Az interjú kész., összeáll: Szentí Tibor.) Hmnh.-Sze. Lazi Bt. 1998. 147 p. ill.

Válogatott bibliográfiával, névmutatóval. Fotók.

547 BICSÉRDY Gyula – SZENTÍ Tibor: Állatjelölések. Hmnh. DATE Mezőgazdasági Főisk. Kar. 1998. 195 p. ill. (Tudományos Közlemények 6.)

A billogozás története és hódmezővásárhelyi gyakorlata. Rajzokkal.

548 BODNÁR István – KATONA Béla: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei irodalmi utazások. Nyh. Kaleidoszkóp M. Bt. 1998. 158. p.

549 BORBÍRÓ Lajos: A két mezsgyekaró. Füzesgyarmat. Csánki Dezső Helytörténeti Szakkör. 1. A füzesgyarmati Csánki Dezső Helytörténeti Szakkör rövid története, (1973-1983). 1998. 36 p. (Helytörténeti füzetek 3.) – Bibliogr. 36. p.

A sorozat címváltozata: Helytörténeti-néprajzi füzetek.

550 BOROSY András: Pest-Pilis-Solt Vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. 1. 1589-1660. (A mutatót kész.: Horváth M. Ferenc.) Bp. Pest M. Lev. 1998. 334 p. 1 mell. ill. (Pest megyei levéltári füzetek 27.)

Időrendi szerkezetű, összevont hely-, név- és tárgymutatóval.

551 BOT György - KAPUSZ Nándor: Nyolcvanéves a debreceni orvosképzés. Intézetek és klinikák története, professzorainak életrajza, 1918–1998. (2. átd. kiad.) Db. (DOTE.) 1998. 583 p.

Bibliográfiai hivatkozásokkal is ellátott adattár.

552 BOTKA János: Kunhegyes város címere. Heraldikai monográfia. Kunhegyes, Önkorm. 1998. 125 p. ill. – Bibliogr. 100-104 p.

A bevezető és a tartalomjegyzék német nyelven is.

553 BUDAY Balázs: Legkedvesebb verseim gyűjteménye. Bp. Sclar. 1998. [80] p. ill.

Jászapáti grafikus kézírásos versgyűjteménye 1944-45-ből.

554 Centenárium emlékkönyv. Iskolánk száz éve. [Sze. Radnóti Miklós Kísérleti Gimn. 1998.] 2 köt. ill.

1. (Fel. szerk.: Tóth Béla.) 291 p.

2. (Fel. szerk.: Udvari-Nagy István.) 440 p.

Az iskola, oktató-nevelő munka története. Visszaemlékezések, dokumentumok. Az itt tanított és végzett pedagógusok és diákok teljes névsora.

555 Civil a pályán. Együttműködés az önkormányzatok és a civil szervezetek között. Szerk.: Lévai Katalin. (Bp.) Helyi Társadalom Kutató Cso. 1998. 129 p.

A szociális ellátás helyzete, feladatai. A debreceni önkormányzat és a civil szervezetek együttműködése, a Máltai Szeretetszolgálat debreceni csoportja.

556 Csillag ha ragyog. Csokonai Vitéz Mihály emlékezete. Összeáll.: Móser Zoltán. Székesfehérvár, Fejér M. Ped. Szolg. Int. 1998. 93 p. (Bibliotheca Alba 3.)

Tanulmányok, dokumentumok.

557 Csongrád megye területrendezési terve. Egyeztetési anyag. Térségi szerkezeti terv. Programjavaslat. (Összeáll.: Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság.) Sze. [1998.] 101 p. 36 t. színes ill.

A megye távlati fejlődésének irányai, a térségi szerkezeti program prioritásai. Nagytávlatú térségi szerkezeti program. Terület-felhasználás, településrendszer, közlekedés, vízgazdálkodás, energiaellátás, távközlés. Várható társadalmi-gazdasági hatások. Térképekkel, tervlapokkal.

558 CSUPOR István: Fazekaskönyv. Bp. Planétás. 1998. 187 p. [8] t. ill. (Jelenlévő múlt) – Bibliogr. 179 –183 p.

Fazekas kisszótárral. Fazekas központok, termékfajták, készítési folyamatok.

559 Dávid család élete. Szo. 1998. 89 p. ill.

A Jász-Nagykun-Szolnok megyei család története 1900-tól napjainkig. A tanyai életéről. Fényképekkel, családfákkal, ma élő családtagok önéletrajzával.

560 Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1591–92. Ford., sajtó alá rend.: Balogh István. Szerk.: Rácz István. Db. 1998. 105 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 30.)

Forráspublikáció.

561 A Debreceni Agrártudományi Egyetem tudományos közleményei. (Fel. szerk.: Lakatos Dénes.) Db. 1998. 317 p. (Studia Universitatis Scientiarum Agriculture Debreceniensis 33.)

Az egyetem tanszékeinek tudományos eredményei, kísérletei.

562 Debreceni alapítványok a XX. századból. Szerk.: Radics Kálmán. Db. 1997[1998.] 203 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 28.)

Dokumentumgyűjtemény. Gazdag István bevezető tanulmányával.

563 Debreceni egyetemi bibliográfia 1996. A Kossuth Lajos Tudományegyetem oktatóinak és tudományos dolgozóinak szakirodalmi munkássága az 1996. évben. (Szerk.: Berényi Ernőné.) Db. KLTE Kvt. 1998. 186 p.

564 A Debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentéseinek tükrében 1. 1916–1948. (Összeáll.: Korompai Gáborné.) Db. KLTE Egyetemi Kvt. 1998. 132 p.

Dokumentumválogatás.

565 A debreceni Fazekas Mihály Gimnázium értesítője az 1997–98-as tanévről. 125. évfolyam. (Szerk.: Ládi Józsefné.) (Db. 1998.) 344 p.

A tanév eseményeinek krónikája, emlékezések.

566 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve 1995–96. tanév. (Szerk.: Bazsa György.) Db. Kossuth Egyetemi K. 1998. 375 p.

Események, adatok, dokumentumok, nekrológok, névsorok. Az akkreditációs önértékelés.

567 A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve 1996–97. tanév. (Szerk.: Bazsa György, Borbély Györgyné.) Db. Kossuth Egyetemi K. 1998. 302, [8] p.

Események, adatok, dokumentumok, nekrológok, névsorok.

568 Debreceni Orvostudományi Egyetem Szívsebészeti Klinika jubileumi évkönyv 1993–1998. (Írta, szerk.: Horváth Sándor, Péterffy Árpád.) Db. (DOTE Szívsebészeti Klinika.) 1998. 122 p. ill.

Történeti visszapillantás, a klinika orvosainak és dolgozóinak jegyzéke, publikációk listája.

569 Debreceni Rotary Klub 1928–1998. Szerk.: Péter Mózes, Bágyi Péter. Db. 1998. [75] p.

Visszatekintés a főleg karitatív tevékenységet folytató egyesület múltjára, a mai helyzet bemutatása.

570 DEBRECZENI Attila: Csokonai, az újrakezdekés költője. A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben. (3. kiad.) Db. Kossuth Egyetemi K. 1998. 327 p. (Csokonai könyvtár 1.)

571 DEDINSZKY Gyula: A csabai kolbász. Cabianská klobásá. Bcs. Tevan K. 1998. 150 p. – Bibliogr. 141-142. p. Magyar nyelven.

Népszokások. A disznóvágáshoz kapcsolódó szokások.

572 Egészségügyi szolgáltatások modernizációs programja a dél-alföldi régióban. Sze. DAREK. 1998. 141 p. ill.

Dél-Alföldi Regionális Egészségügy-fejlesztési Konzorciumot (DAREK) 'egészségterve'. SWOT elemzés. Szolgáltatásfejlesztési programok, szabályozásuk.

573 Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. (A Duna medence népei együttélésének tükröződése a néphagyományban.) (A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudományi Konferencia előadásai, Békéscsaba, 1996. október 2-3-4.) One thousand years of coexistence in the carpathian basin. (The reflection of the coexistence in the nations in the danube basin in their national traditions.) (Lectures of VIth International Conference on Ethnographic Nationality Research, Békéscsaba, 2-3-4 October 1996.) Das Jahrtausend des Zusammenlebens im Karpatenbecken. (Die Widerspiegelung des Zusammenlebens der Völker des Donaubeckens in der völkischen Überlieferung.) (Vorträge der VI. International Ethnographischen Konferenz für Nationalitätenforschung Békéscsaba, 2-3-4 Oktober 1996.) Szerk.: Eperjessy Jenő, Grin Igor, Krupa András. Kiad.: Magyar Néprajzi Társaság. Bcs.-Db. 1998. 571 p. – Bibliogr. az előadások végén a jegyzetekben.

Az előadások német, román, szlovák, magyar nyelven. Néprajz.

574 ELEK György: Egy város a hátszágban. Karcag 1848-49-ben. Karcag, Barbaricum K. 1998. 160 p. ill. – Bibliogr. a jegyzetekben.

Forráskiadványok és levéltári adatok alapján.

575 Emlékezés az öntözési törvény megszületésének 60. évfordulóján. Szerk.: Goda Péter és Pálfi Imre. (Fotókat vál.: Kaján Imre.) Kiad: Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság. Gyula, 1998. 84 p. ill.

Az öntözés múltja, jelene és lehetséges jövője. Békés megyei vonatkozásokkal.

576 Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Borsod vármegye 1768-1769. [Közzéteszi: Kovács Béla.] Eger, Érseki Gyűjteményi Kp. 1998. 360 p. (Az Egri Egyházmegye történetének forrásai 2.)

Statistikai táblázatok (a plébániák, filiák, puszták, lelkipásztorok számáról, a lakosság lélekszámáról, vallási megoszlásáról), részleges helységnévtár, mértékegységek, pénznemek és pénzegységek ismertetésével.

577 Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Szabolcs vármegye 1779. [Közzéteszi: Kovács Béla.] Eger, Érseki Gyűjteményi Kp. 1998. 172 p. (Az Egri Egyházmegye történetének forrásai 3.)

Középkori latin nyelvű szövegkiadás. Statisztikai táblázatok a plébániák, filiák és puszták, a lelkipásztorok számáról, valamint a lakosság lélekszámáról és vallási megoszlásáról.

578 Évkönyv '97. Debreceni Orvostudományi Egyetem Női Klinika. (Szerk.: Major Tamás.) Db. (DOTE Női Klinikájának Orvosi Kara.) 1998. 221 p.

Intézeti dolgozatok. A kiadványok, közlemények és tudományos előadások felsorolása.

579 FÁBIÁN Gyula: Találkozásaim. (Bp.) Hatvany László. (1998.) 23 p. (Emlékezések Karácsony Sándorra 5.)

580 Falukönyv. Köröstarcsai tanyáktól Csárdaszállásig. Szerk.: Fehér József. (Fotó: Tóth Anett.) Csárdaszállás, Önkorm 1998. 104 p. ill.

Címadalék: Sárhajó. Csárdaszállás története.

581 FÁRI Irén - Nagy Ádám: Szeged címere. Sze. Scriptum, Móra Ferenc Múz. 1998. 64 p. részben színes ill. – Bibliogr. 57-58. p.

Tárgytörténet. Szeged középkori pecsétjei. A város jogállását megerősítő oklevél.

582 FEHÉR József: Madártávlatból, emberközelből a város. Gyomaendrődi olvasókönyv. Gyomaendrőd, Fehér József. 1998. 99 p.

Címadalék: Sárhajó. Rendszerváltást követő időszak.

583 FELBERMANN Endre: Emlékek a múltból: A korabeli Nyíregyháza képekben. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Lev. 1998. 86. p. ill.

584 A fogyatékkal élők kalauza. (Szerk.: Házi Magdolna.) Szekszárd, Önálló Életért Alapítvány. 1998. 139 p.

Fogyatékosokat segítő országos, regionális, megyei, városi intézmények és szervezetek.

585 Fórum '97 Innováció. Innovációs tapasztalatok regionális szemléje. (Fel. szerk.: Petrikás Árpád.) Db. (Kölcsy Ferenc Református Tanítóképző Főisk.) 1998. 187 p. (Pedagógiai értékek és műhelyek 2. Új instruktor. Pedagógiai vezetőknek 10.)

Az 1997. augusztus 21-23-án, Debrecenben rendezett pedagógiai tanácskozás előadásai. Hajdúhadházi, polgári, józsai, hajdúböszörményi szakiskolák, általános iskolák és óvodák tapasztalatai.

586 Föld nélkül ... Amerikások, kubikusok, summások, eltelepültek (Összeáll.: Hornok Lajosné, Németh Eszter.) A történeti anyagot feldolg.: Tímár Antal. Kiad.:

Honismereti Egyesület. Gyomaendrőd, 1998. 139 p. ill. (Endrődi füzetek 6.) – Bibliogr. 51-52. p.

Életmód. Az Amerikába kivándoroltak sorsa.

587 FÜLÖP Béla: Gyopárosfürdő. (Fotó: Fülöp Béla, Gonda Géza.) Orosháza, Helios K. 1998. 94 p. ill. (Helios útikönyvek 2.)

Alcím a borítón: Fürdőtörténet, emlékek, nyaralási lehetőségek. Rezümé angol és német nyelven.

588 GÁL Andrásné: A jászkiséri Csete Balázs Általános Iskola és Szakiskola 50 éve. Jász Kisér, Jász Kisér Gyermekai Alapítvány – Teleház. 1998. 112 p. ill. fotók

589 GAZDAG István: A debreceni Fazekas Mihály Gimnázium története 1873–1998. (Db. Fazekas Mihály Gimn. 1998.) 139 p.

590 GYÖRFI Lajos: A szépség titka. (Interjúk.) Db. (Szerző.) 1998. 147 p. [24] t.

Debreceni üzletemberek, szépségkirálynők, modellek, fotóművészek, orvosok stb. véleménye.

591 (GYURITS Antal): Menekvés Debreczenbe az 1849. év kezdetén. Történeti rajz. (Reprint kiad.) (Bp. Közlekedési Múz. 1998.) [2], 82 p. 1 t.

Eredetileg 1850-ben közreadott. Gyurits Antalnak tulajdonított (szerzősége bizonytalan) emlékezés.

592 HAJDU Imre: Emberarcok. Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből. Mis. Hajdu-Vinpress. 1998. 219 p. ill.

Politikai, társadalmi, gazdasági élet ismert és sikeres személyiségeiről.

593 HAJDU Imre: Fecsegő demokrácia? Két választás Magyarországon. Források az 1945-ös és 1947-es választásokhoz. Mis. Hajdu-Vinpress. 1998. 145 p. ill.

A tárgyidő közigazgatási egységei (Borsod, Abaúj, Zemplén vármegye) politikai, gazdasági és társadalmi viszonyai.

594 Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepciója. (Szerk.: Baranyi Béla.) Db. (Hajdú-Bihar Megyei Területfejlesztési Tanács.) 1998. 142 p. (Területfejlesztés 8.)

Tudományos kutatás alapján készült tervezet.

595 Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat 1994–1998. (Db. Hajdú-Bihar M. Önkorm. 1998.) 113 p.

Beszámoló a választási ciklus alatti tevékenységről, eredményekről.

596 HELTAI Nándor: Kecskemét. (Útikönyv, történelmi háttérrel) Ke. Kecskeméti Lapok Kft. 1998. 182 p. [8] t. [4] t. fol. ill.

Városismertető. Mutatóval.

597 Heves Megye területfejlesztésének középtávú stratégiai programja; összefoglaló kötet. (Kiad.: Heves Megyei Vállalkozási és Területfejlesztési Alapítvány.) Eger, Heves M. Területfejlesztési Tanács. 1998. 124 p. ill.

Jövőkép, társadalmi folyamatok. Környezetvédelem, gazdaság, műszaki infrastruktúra, szolgáltatások, területfejlesztés térségi dimenziói.

598 A Heves Megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1846-1953. XI. (fond-főcsoport). Repertórium (Kész: Csiffáry Gergely.) Eger, Heves M. Lev. 1998. 160, [15] p. ill.

Gazdaságtörténet kutatása.

599 Heves megyei önkormányzat 1994-1998. Eger, [Heves M. Közgyűlés.] [1998.] 108 p. ill.

Működése.

600 A hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórház-Rendelőintézet centenáriumi emlékkönyve 1898-1998. Szerk.: Kirilla Béla, Szent Tibor. Hmvh. Erzsébet Kórház Rendelőint. 1998. 383 p. ill.

Az osztályok története. Személyi adattár. Fotókkal.

601 A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 1997. Hmvh. Önkorm. 1998. 242 p.

A népi írók 1935-ös vásárhelykutasi találkozójának 60. évfordulója. A Társaság tagjainak 1991 és 1997 között publikált munkái. Kárász József és Felletár Béla nekrológja.

602 Homok-haza. Irodalmi képeskönyv Bács-Kiskun megyéről. Vál. és szerk.: Füzi László. Felvételeket kész.: Walter Péter. Kísérő tanulm. írta: Csatári Bálint. (Ke.) Forrás K. 1998. 127 p. ill. fotók

603 Hortobágyi Alkotótábor 1998. (Szerk.: Égerházi Imre.) (Db. Cívis Hotel és Gasztronómia Rt. 1998.) 156 p. ill.

A műhely alkotóiról, reprodukciók.

604 HORVÁTH Béla: Észak-Magyarországi Urbanisztikai Konferenciák I-XXV. (1982-1997.) (Írta, szerk.: Horváth Béla.) Mis. 1998. 270 p. ill.

Heves, Nógrád és Borsod-Abaúj Zemplén megye település- és területfejlesztési lehetőségei.

605 HUSZÁR Tibor: A politikai gépezet 1951 tavaszán Magyarországon. Sántha Kálmán ügye. Esettanulmány. (Bp.) Corvina. (1998.) 388 p. (Egyetemi könyvtár)

Politikatörténeti értekezés a debreceni ideggyógyász professzorról.

606 Az Inárcsi Tolnay Lajos Általános Iskola centenáriumi évkönyve /1897-1997/. Inárcs, Tolnay Lajos Ált. Isk. 1997. 199 p. ill.

607 JÁROLI József: A gyulai földész társulatok története. 1858-1974. Kiad.: Békés Megyei Levéltár. Gyula, 1998. 69 p. 3 t. ill. (Gyulai füzetek 9.) – Bibliogr. a jegyzetekben.

Két helyi sajátos civil szerveződésről.

608 A Jászság a magyar kultúrában. Konferencia, 1995. Szo. 1998. 267 p. ill. (Jászkunság füzetek 12.) – Bibliogr. az előadások végén.

Az etnikai identitás, jász csoporttudat.

609 Jelentés a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár működéséről 1997. Db. KLTE Kvt. 1998. 118 p.

610 JUHÁSZ István: Kecskemét város építéstörténete. Ke. Kecskemét Monográfia Szerk. Tiberias Bt. 1998. 362 p. ill. (Kecskeméti füzetek 8.)

A kezdetektől az 1980-as évek közepéig. Mutató nélkül.

611 KALMÁR Valéria: Hajdúszoboszló 1898–1998. A Mezőgazdasági és Ipari Szakmunkásképző Intézet története. 100 éves a mezőgazdasági képzés. (Hajdúszoboszló, Mezőgazdasági és Ipari Szakmunkásképző Int. 1998.) 65,[13] p.

Krónikaszerű áttekintés, sok adattal.

612 Kalmár Zoltán emlékkötet. (Fel. szerk.: Ungvári János.) (Db.) Hajdú-Bihar Megyei Neveléstörténeti Egyesület, 1998. 104 p.

A Balmazújvároson, 1998. szeptember 24-én rendezett emlékülés a bánlaki általános iskola egykori igazgatójáról.

613 KÁLNÁSI Árpád: Fejezetek a Csüry-iskola történetéből. Db. KLTE Magyar Nyelvtudományi Int. 1998. 95 p. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 72.)

Csüry Bálint hatása, tanítványainak munkássága.

614 A Kárpátok Eurórégió 5 éve: jubileumi kiadvány. Nyh. Feliciter Kft. 1998. 60. p.

615 KASUBA Jánosné: A karcagi Györffy István Általános Iskola könyvtárának története. Az elemi fiúiskolától napjainkig. Karcag, Önkorm. 1998. 79 p. – Bibliogr. 56-57 p.

Eredeti források alapján.

616 KATONA Béla: Az irodalom Szabolcs-Szatmárban, Szabolcs-Szatmár az irodalomban: Táj és irodalom. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Ped. Int. 1998. 350 p.

617 A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. 2. köt. 1712-1811. Összeáll., bev. írta és jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor. Ke. Bács-Kiskun M. Önkorm. Lev. 1998. 487 p. (Forrásközlemények 2.)

Szövegközlések. A függelékben 1711 előtti jegyzőkönyvi töredékek. Szabó Kálmán jegyzetei. Válogatott név- és tárgymutatóval. A kötet végén német nyelvű összefoglaló.

618 A Kecskeméti Római Katolikus Plébánia története. Összeáll.: Farkas László. Ke. Kecskeméti Főplébánia. 1998. 318 p. ill.

Statisztikai adatokkal, okmánytárral, fotókkal.

619 Kecskemétiiek a szabadságharcban. 1. Szenttamástól Világosig. Szalkay Gergely emlékirata 1848-1849-ről és a 6. honvédszászlóalj történetéről. Szöveget gond., bev., jegyz., szerk.: Székelyné Kőrösi Ilona. Ke. Bács-Kiskun Megyei Önkorm. Katona József Múz. 1998. 128 p. ill. – Bibliogr. 93-96. p.

Kronológia, névmutató, helységnevek mutatója. Térkép- és képmellékletekkel. Szalkay Gergely fontosabb munkái.

620 KENYERES Dénes: Ikarosz nyomdokain. A kecskeméti repülés és a repülőtér története. (Képes mell.: Gábor Mariann.) Bp. Honvéd K. 1998. 95 p. ill. – Bibliogr. 71-73. p.

1913-tól napjainkig. Fekete-fehér fotókkal.

621 Kerényi József. (Fotó: Walter Péter.) Bp. Kijarat. 1998. 111 p. ill. (Vallomások... architectura sorozat)

Az építész munkássága, életrajzi adatai.

622 KESERŰ Zsuzsa: Útravaló. 50 év az Örménykúti Mezőgazdasági Szövetkezet életéből. (Fotó: Becsei József.) Kiad.: Örménykúti Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet. Örménykút, 1998. 95 p. 40 t. ill.

623 Kisvárdai és térsége. Szerk.: Zoltai Dénes. Kisvárdai, Mozgáskorlátozottak Piremon Ny. 1997. 104. p.

624 Kiskunfélegyháza helyismereti könyve. Szerk.: Bánkiné Molnár Erzsébet. (Fotó: Kis László.) Kiskunfélegyháza, Önkorm. 1998. 400 p. ill. – Bibliogr. 384-394. p.

A város története az őskortól 1990-ig. Népi társadalom, gazdálkodás és életmód. Földrajzi fekvése, éghajlata, vízrajza, nyelvjárása. Mezőgazdaság, ipar, kereskedelem. Építészeti emlékei, irodalmi vonatkozásai, sportélete. Életrajzi lexikon.

625 Kitelepítettek. Jeszenszky István. 2. kiad. Bp. Alterra Svájci-Magyar K. 1998. 252 p. (Pro memoria könyvek)

Az esszé, a visszaemlékezés és a regény határán mozgó, dokumentum értékű kötet az 1950-es évek elején Ebesre deportáltakról.

626 KOMISZÁR Jenő: "Szóla" paraván. Műterem mikrofonközelségben. Db. (Cíviss Hotel és Gasztronómia Rt.) 1998. 238 p. 8 t.

Rádiós interjúk debreceni képző- és fotóművészekkel, szervezőkkel.

627 Kórházi jelentés, 1987-1997. (Főszerk.: Bereczki Aranka. Szerk.: Fábián Pálné [et al.]) Kiad.: Békés Megyei Képviselő-testület Pándy Kálmán Kórháza. Gyula, 1998. 438 p. ill.

Kórház történet.

628 KOVÁCS László: Árpád-kori templom és temető a karcagi Kápolnás-halmon. Tariczky Endre, Rómer Flóris és a régészet 19. század végi karcagi barátainak emlékére - kitekintéssel a téglás temetkezésekre. Szo. Jász-Nagykún-Szolnok M. Múz. Ig. 1998. 114 p. ill. (Szolnok megyei múzeumi adattár 34.) – Bibliogr. 73-83 p. és a jegyzetekben.

Rómer Flóris, Tariczky Endre bemutatása, az adott korszak régészeti mozgalma. Német nyelvű összegzés.

629 Körös tanulmányok. Szerk.: Micheller Magdolna. Bcs.-Szarvas, Körös Főisk. 1998. 220 p.

Polgári értékrend a Körös-tájon című tudományos tanácskozás szerkesztett anyaga. Történeti, irodalom- és művelődéstörténeti megközelítés.

630 KÖVÉR György: Losonczy Géza 1917–1957. Bp. 1956-os Intézet. 1998. 405 p. ('56)

Életrajz.

631 Közelítő múlt. Madai Gyula. (Feldolgozta, közread.: Tóth Károly.) Hajdúhadház, (Önkorm.) 1998. 70 p. (Mocsár Gábor irodalmi füzetek 10.)

Válogatás írásaiból, beszédeiből.

632 KRISTÓF Ildikó: "Ördögi mesterséget nem cselekedtem." A boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében. Db. Ethnica. 1998. 236 p.

633 KURUCZ János: Kisújszállás két történelmi családja. Kisújszállás, Önkorm. 1998. 171 p. ill. (Helytörténeti füzetek 7.) – Bibliogr. 78-79 p.

Az Illéssy és Kerek családról.

634 LADÁNYI András: Negyedi kapu: Beszélgetések a 207 éves Borbányáról. Bp. Szerző. 1997. 186 p.

635 Látnivalók Borsodtól – Zemplénig. Szerk.: Körtvélyesi Erzsébet. 3. jav. kiad. Mis. Well-Press. 1998. 273 p. ill. (Vendégváró utikönyv)

Tájegységekről. Kiállítóhelyek, múzeumok bemutatása.

636 LELE József, ifj.: A tápaiak hite. (Kiad.: Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.) Tápé, 1998. 293 p. ill.

A katolikus vallás ünnep- és hétköznapijai, hagyományai.

637 LOVAS Dániel: Kecskemét és a kiskunsági puszták. Kecskemét und die kleinkumanischen Pušten. Kecskemét and the puszta of the Kiskunság region. (Fotó: Bús Csaba [et al.] Közread.: Kecskeméti Lapok Kft.) Ke. 1998. 82 p. ill.

Fotóalbum jellegű rövid ismertető a város és környéke épületeiről, látványosságairól. Magyar, német és angol nyelven.

638 A Madách Imre Általános Iskola (Szegedi I. Polgári Fiúiskola) jubileumi évkönyve, 1873-1998. (Vál. és szerk.: Csajbók Ernőné [et. al.]) Sze.[Madách Imre Ált. Isk.] 1998. 174 p. ill.

Tanárok és tanulók névsorai a kezdetektől.

639 Magyar nyelvjárások XXXV. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve. Szerk.: Sebestyén Árpád. Db. (KLTE.) 1998. 259 p.

Emlékezés Kálmán Bélára és Papp Istvánra, Kiss Lajosra, Végh Józsefre.

640 MAJSAI Károly: Szalkszentmárton község népoktatásának története. Kezdetől – napjainkig. Iskolák – óvodák. Szalkszentmárton, (Önkorm.) 1998. 349 p. ill.

Angol és német nyelvű összefoglalóval.

641 MÁTÉ József: "És áldó imádság mellett Mondják el szent neveinket". Emlékkönyv a szabadságharc 150. évfordulójára. (A szöveget gond.: Tímár Jánosné

és Pécsváradi Antal.) Szarvas, (Szarvashír Bt.). 1998. 163 p. ill. – Bibliogr. 162–163. p.

Borítón alcím: Szarvasiak az 1848–49-es szabadságharcban.

642 A Mester utcai gyülekezet története az emlékezés tükrében 1938–1998. (Szerk.: Széles Lajos.) Db. (Mester Utcai Református Egyházközség.) 1998. 112,[10] p. [29] t.

Visszaemlékezések.

643 MÉSZÁROS László: A puszta. Hortobágy, Kiskunság, Bugac. Bp. Officina Nova. Magyar Könyvklub. 1998. 95 p.

Fotóalbum.

644 MIKÁCSÓ Lajos: Fejezetek Nyírmártonfalva történetéből. Nyírmártonfalva, (Önkorm.) 1998. 127 p.

Levéltári források alapján.

645 MÓZES Mihály: A kiegyezéstől Trianonig. Regionális gazdaságtörténeti tanulmányok. Erdély, Bánát, Tiszántúl. Hajdúböszörmény, (Cosmos 2000 Bt.) 1998. 246 p. (Cosmos multimédia könyvek)

646 Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1997. Szerk.: Romsics Imre, Wicker Erika. Kalocsa, (Bács-Kiskun M. Önkorm. Múz. Szerv.) 1998. 252 p. – Bibliogr. a tanulmányok végén.

Régészet, honismeret, történelem, irodalom, néprajz.

647 Művelődéstudományi tanulmányok. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszékének tanulmányai. Szerk.: Rubovszky Kálmán. Db. (KLTE.) 1998. 165 p. (Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae 17.)

KLTE-én folyó közművelődési képzés, Debreceni Református Kollégium kommunikatív szerepe, külföldi egyetemi hallgatók magyar nyelvtanulása, kulturális nagyrendezvények turisztikai vonzása.

648 NÁSZTOR Sándor: Orosháza, az ötven éves város (1946–1996). Kiad.: Orosházi Nyugdíjasok Egyesülete és Városi Klubja. Orosháza, 1998. 79 p.

Gazdasági szempontok, saját tapasztalatok, és forrásmunkák alapján.

649 NÉMETI Zsuzsa: Fél évszázad a nánai sziken, 1948–1998. Tiszanána, Petőfi Mezőgazd. Szöv. 1998. 124 p. részben színes ill.

A kiadó intézmény története.

650 NOVÁK László: Egy nagykorösi vadász főhadnagy visszaemlékezése az 1848/1849. évi szabadságharcra. Nagykorös, Pende-Print Kft. 1998. 213 p. ill. (Az Arany János Múzeum kismonográfiái 11.) – Bibliogr. 194–198. p.

A város 1848-as, 18 és 19. századi múltja. Összefoglalás angol nyelven a kötet végén.

651 OJTOZI Eszter: Die Exlibris in den ausländischen Büchern der Universitätsbibliothek zu Debrecen zwischen 1700–1750 = Ex librisek a Debreceni

Egyetemi Könyvtár 1700–1750 közötti külföldi könyveiben. Db. KLTE Kvt. 1998. 45 p.

Jegyzék, másolatokkal.

652 Olvasókönyv az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez. Vál. és sajtó alá rend.: Jároli József. Gyula, Békés M. Lev. 1998. 257 p. (16) t. ill. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 20.) – Bibliogr. 237-240. p.

653 Oppidum Csongrád. 1998. (Szerk.: Georgiádes Ildikó, Sebestyén István. Kiad.: Oppidum Csongrád Alapítvány.) Csongrád, 1998. 121 p. – Bibliogr. a tanulmányok végén és a jegyzetekben.

Történelem 19. század, 1848-49-es forradalom és szabadságharc helyi történetéhez.

654 Óvó- és tanítóképző főiskolák tudományos közleményei XXVII. (Főszerk.: Cseh Sándor. Szerk.: Varga Gábor.) Db. (Tanítóképző- és Óvóképző Főisk. Koll.) 1996[!1998.] 317 p.

Debreceni tanítóképzés, Hajdúböszörményi Wargha István Pedagógiai Főiskola múltja.

655 ÖKRÖSNÉ BARTHA Júlia: Keleti tanulmányok. Karcag, Barbaricum Műhely. 1998. 119 p. ill. (Keleti örökségünk 5.) – Bibliogr. a tanulmányok végén.

Tien-San vidékén élő kazah nomádok archaikus hagyományai helyszíni gyűjtés alapján. Angol nyelvű összefoglalóval.

656 Önkormányzati jelentés Karcag város 1994-1998. évi állapotáról. Karcag, Önkorm. 1998. 183 p. ill.

Gyorsleltár a város állapotáról, változásokról. A Polgármesteri Hivatal működése. Városi események. Az önkormányzat kapcsolatai. Sport, sporteredmények.

657 ÖRSI Julianna: Emberszötte háló. Előadások, rövid tanulmányok, kiállítások a Nagyknáságból. Túrkeve, 1998. 215 p. ill. – Bibliogr. 151-154 p.

658 ÖRSI Julianna: A Nagyknáság 1848-49-ben. Karcag, Barbaricum Könyvműhely. 1998. 146 p. – Bibliogr. a jegyzetekben.

Korabeli dokumentumok, 1848/49-es szabadságharc kapcsán később íródott újságok és könyvek számbavétele.

569 Ötven éves a Keller Lajos Könyvtár. Szerk: Fuchsné Benák Katalin. Kiad.: Keller Lajos Kvt. Mindszent, 1998. 51 p. (Mindszenti Füzetek 2.)

660 PÁNTYA Julianna: A nagyléti vízi vágóhíd. Db. (Ethnica.) 1998. 61 p.

Néprajzi kismonográfia.

661 PATARICZÁNÉ KELECSÉNYI Magdolna – SZIGETI János: Lakóhelyünk, Hódmezővásárhely. Lakóhelyismeret. Helytörténet. Művelődéstörténet. Hmvh. Csongrád M. Lev. 1998. 276 p.

Iskolai segédkönyv.

662 PETERCSÁK Tivadar: Néprajzi tanulmányok az Északi-középhegység vidékéről. Db. KLTE. 1998. (Folklór és etnográfia 98.)

PETERCSÁK Tivadar: Adatok a Zempléni-hegység és az Alföld közötti paraszti árucseréhez. 141-149. p.

– Az eltérő természeti-gazdasági adottságú területek lakossága között folyó árucseré-kapcsolat. Fából készült termékek.

663 PETHEŐ Károly: "Emlékezzünk régiekről!..." Debreceni történetek, anekdoták, emlékező öregek. Db. (Ethnica.) 1998. 100 p.

A szerző publikációinak jegyzékével.

664 PIRY CIRJÉK János: Érsekújvári napló 1848/49. Pozsony, Kalligram K. 1998. 230, [2] p. (Csallóközi kiskönyvtár)

A kötet végén szlovák, angol és német összefoglalóval.

665 PIRIGYI István: Görögkatolikus életsorsok. Db. (Gör. Kat. Egyházközség.) 1998. 174 p.

A görögkatolikus magyarság történetének kronológiájával.

666 Pro Scientia Aranyérmesek Konferenciája. Pro Scientia Aranyérmesek IV. Konferenciája. Sze. 1998. XII, 264, [27] p. ill. – Bibliogr. az előadások végén.

Szekciók: Humán tudományok, élő természettudományok, élettelen természet- és műszaki tudományok, poszterek, művészetek. Az aranyérmesek névsora 1989-1997 között. Angol nyelvű előadás összefoglalók. Névmutatóval.

667 A projekt módszer elméletben és gyakorlatban. Oktatási segédanyag. (Szerk.: Scheibert Ferenc.) Db. Kölcsény Ferenc Református Tanítóképző Főisk. 1998. 123 p.

A közreadó intézményben és gyakorló iskoláiban folytatott pedagógiai kísérletek, tapasztalatok.

668 "Rabok legyünk vagy szabadok? Kiállítás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 150 éves évfordulójára. (Tanulmány: Jároli József. Fotó: Váradi Zoltán. Szerk.: Kovács Gábor.) Bcs. Munkácsy Mihály Múz. 1998. 66 p. részben színes ill. – Bibliogr. 43-44. p.

Békés megyei eseményei.

669 Rendszerváltozás és helyi társadalom: Előadások Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdasági, társadalmi és politikai helyzetéről. Szerk.: Takács Péter. Nyh. Periférián Alapítvány. 1998. 267. p.

670 ROGOSZ János: 100 éves az örkényi község háza épülete. Örkény, Önkorm. 1998. 106 p. ill.

671 SIMON Sándor – SZABÓ Péter: Kiskunok a Don-kanyarban. Kkfháza. Kiskun Múz. Baráti Köre, 1998. 228 p. ill. (Bibliotheca Cumanica 2.) – Bibliogr. 223-225. p.

A függelékben az elesettek névsora időrendben. Korabeli dokumentumokkal.

672 SIMONYI Alfonz - HOSSÓ Attila: Utak Hajdú-Bihar megyében. Db. (Hajdú-Bihar M. Állami Közútkezelő Kht.) 1998. 115 p.

A közutak története, helyzete, műszaki állapota.

673 SÖVÉNY Mihály: A bácsalmási római katolikus templom. A kisipar és a 100 éves Bácsalmási Ipartestület. Szénásiné Harton Edit. Bácsalmás, Bácsalmás Baráti Köre Egyes. 1998. 76, 75 p. ill. (Bácsalmási dolgozatok) – Bibliogr. 39-40, 75. p.

674 A statisztikai körzetek fő jellemzői. Szerk.: Filepné Nagy Éva. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Fejlesztési Ügynökség. 1997. 170. p.

675 A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez. Szerk.: Takács Péter. Db. (Erdélytörténeti Alapítvány.) 1998. 430 p. (Erdélytörténeti könyvek 2.)

Az országgyűlés Debrecenbe költözésének okai, körülményei. A nagyvárad hadiipari bázis.

676 SZABÓ László szobrászművész bibliográfiája. [Kész.: Bálintné Hegyesi Júlia.] Szo. Jász-Nagykun-Szolnok M. Múz. Ig. 1998. 76 p.

677 Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzatának második négy éve 1994-1998. Szerk.: Kuknyó János. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Közgyűlés. 1998. 259. p.

A megye társadalmi és gazdasági életének változásai.

678 Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Füzetek 1. Előadások a történeti segédtudományok köréből. Szerk. Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. Lev. 1998. 98. p.

Szabolcs és Szatmár megye földrajzi képe a XVIII. sz. végéig.

679 SZÁLLÁSI Árpád: Debrecen első orvos-akadémikusa. Török József (1813–1894). (Db.) DOTE. 1998. 131 p.

Életrajz.

680 Számvetés. Debrecen megyei jogú város önkormányzatának négy éve (1994–1998). (Főszerk.: Csefkó Ferenc. Szerk.: Baranyi Béla, Grasselli Gábor.) Db. (Önkorm.) 1998. 347 p.

A választási ciklus eredményei, a testület és a polgármesteri hivatal munkája.

681 SZATHMÁRY György: Sejtések könyve. Versek és műfordítások. Bp. Stádium. 1998. 219 p.

A költő gyökerei Szolnokhoz kötődnek.

682 SZATHMÁRY Tibor: Térképincsek Kalocsán. A Főszékesegyházi Könyvtár atlaszai, térképei, városképei. (Fotó: Vékás Magdolna.) Kalocsa, Főszékesegyh. Kvt. 1998. 149 p. ill. (Miscellanea 3.) – Bibliogr. 141-142. p.

Katalógus. Névmutatóval, angol nyelvű összefoglalóval.

683 Szegedi grafikusok, iparművészek. (Szerk.: Tandi Lajos. Kiad.: Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata.) Szeged, 1998. 139 p. részben színes ill.

A kortárs szegedi képzőművészetet bemutató sorozat harmadik tagja. Életrajzok, reprodukciók. Bevezető tanulmányok: Tandi Lajos, Tóth Attila.

684 Szegedi tanárképző főiskola, 1873-1998. Történet. Almanach. (Szerk.: Apróné Laczó Katalin, Pitrik József.) Sze. (Juhász Gyula Felsőoktatási K.) 1998. 577 p. ill. – Bibliogr. 333-339. p.

Képzés- és intézménytörténet. Tanárok, adatai 1928-tól napjainkig. Névmutatóval, fotókkal.

685 SZÉKELYHIDI Ágoston: Változatok a valóságirodalomra. Esszék, jegyzetek, bírálatok. Mis. Felsőmagyarország K. 1998. 162 p.

Hajdú-bihari vonatkozású írások: Mocsár Gábor, Zám Tibor, Veres Péter, Kiss Tamás, Szabó Magda Debrecen-képe, a régió irodalma.

686 SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona: Kecskemét anno...Képek a régi Kecskemétről. Bilder über das alte Kecskemét. Kecskemét as it used to be. (Reprod.: Kiss Béla. Kiad.: Bács-Kiskun M. Önkorm. Katona József Múz.) Ke. 1998. 191 p. [1] t. fol. ill. – Bibliogr. 184-185. p.

Magyar, angol és német nyelven.

687 SZEKERES Gyula: 'A két Híres Zsiványok' Sós Pesta' és az' Rossz Sónagó Jankó betyárok 's egyéb Társai viselt dolgainak története. Hajdúböszörmény, (Szabadhajdú K.) 1998. 114 p.

Néprajzi, történeti monográfia.

688 SZENTI Ernő: Édes bosszantás. Mis. Felsőmagyarország. K. 1998. 97 p. ill.

Kisújszállási költő, művésztanár. Saját illusztrációkkal.

689 SZILÁGYI Ferenc: "Az Ész világa mellett..." Tanulmányok a magyar felvilágosodás irodalmáról. Bp. Mundus Magyar Egyetemi K. 1998. 610 p. 16 t. (Mundus - új irodalom)

Témák: Barta Boldizsár, Bessenyei György, Földi János, Fazekas Mihály, Csokonai Vitéz Mihály.

690 SZILVÁSSY László: Helytörténeti ez meg az Szarvasról. Szarvas, Mikroszoft Bt. 1998. 186 p.

Válogatás a szarvasi lapokban 1880 és 1910 között megjelent írások (tudósítások, tárcák, megemlékezések, versek stb.) között.

691 SZURMAY Ernő: Számvetés. Szurmay Ernő írásairól. Szo. Verseghegy Ferenc M. Kvt. 1998. 199 p.

Személyi bibliográfiával. Könyvtár, művelődés, ismeretterjesztés. Könyv és színház. Publicisztika. Oktatás, nevelés. Irodalom.

692 SZLABODA István: A magyar asztaliteniszezés története III. Bajnoki címek, pontok – színes érmék. Mis. 1998. 220 p.

Magyar bajnokságok. Budapesti és országos vidéki bajnokságok. A magyar asztalitenisz mini-kronológiája.

693 Szegedi olvasókönyv. Vál., előszó: Apró Ferenc. Sze. Gradus ad Parnassum, 1998. 263 p. ill.

„A Szegedről szóló legérdekesebb, legszebb, legizesebb prózai írások gyűjteménye.” Fotókkal, névmutatóval.

694 TAAR Ferenc: Híres debreceni cigányprímások. (Db. Szerző.) 1998. 98 p.

A cigányzene helyi múltja és jelene.

695 Táj, ember, gazdaság: Földrajzi tanulmányok. Szerk.: Boros László. Nyh. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkorm. M. Ped. Int. és Továbbképző Kp. 1998. 153 p.

696 Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 26. (Szerk.: Blazovich László. Kiad.: Csongrád Megyei Levéltár.) Sze. 1998. 289 p. ill. 1 térk. – Bibliogr. a lábjegyzetekben.

Történelem: településhálózat, úthálózat, néprajz, oktatástörténet.

697 Tanulmányok Debrecen városföldrajzából 3. Szerk.: Süli-Zakar István. Db. KLTE Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszéke. 1998. 305 p.

A város, mint regionális (kistérségi, tiszántúli) központ, nemzetközi kapcsolatok.

698 Tanulmányok Nyírbátor monográfiájához. Szerk.: Dám László, Újváry Zoltán. Db. Ethnica. 1998. 378 p.

A város földrajzi képe, gazdaságának és társadalmának átalakulása.

699 Tanulmányok a Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei nemzetközi migráció második világháború utáni történetéből. Szerk.: Szászi Ferenc. Nyh. Stúdium K. 1998. 223. p. ill. (A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének közleményei)

700 Tárgyalkotó népművészet. Bp. Planétás. cop. 1998. 431 p. ill. (Jelenlévő múlt) - Bibliogr. a fejezetek végén és 422-424. p.

Válogatott írások monográfiákból, folyóiratcikkekből.

701 TERCZY Péter: A szív virágai. Portrék, interjúk. Hajdúböszörmény, Aranyceruza K. [1998.] 79 p.

Elsősorban hajdú-bihari kiállításokról, alkotókról.

702 TIBORI János: A Debreceni Református Lelkészképző Intézet története 1914–1950. A Debreceni Református Kollégium Tanítóképző Intézetének története 1925–1952. A Debreceni Református Kollégium ifjúsági telepítési akciója 1938–1944. Db. (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levél.) 1998. 238 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani 7.)

703 TIBORI János: A Tiszántúli Református Egyházkerület története 1966–1975. Db. (Szerző.) 1998. 238 p. (Magyar református egyháztörténeti dolgozatok 1.)

Háromrészes értekezés harmadik kötete. A szerzővel készített interjúval.

704 TÓTH Endre: Gyermekkorom krónikája. (Visszaemlékezések.) (Bp.) Hét Krajcár K. (1998.) 191 p.

A debreceni költő élményei.

705 TROGMAYER Ottó: „...Messzelátó hegy gyanánt szolgált...”. Szer. monostor templomának építéstörténete. (Kiad.: Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Kht.) Sze. 1998. 136 p. – Bibliogr. 83-95 p.

Az írott források, ásatások, leletek összefoglalása. Német nyelvű összefoglalóval.

706 Tűzoltóság '97. Szerk.: Heizler György.[Bp.] Kiad.: Bleszity János. 1998. 184 p. ill.

A hivatásos és önkéntes tűzoltóságok együttműködésének fejlődése. Fotókkal, grafikonokkal, térképrajzokkal, táblázatokkal.

707 Az újrászületés krónikája. Tíz év (és ami megelőzte) a magyar népfőiskolai mozgalom történetéből. Az emlékezetben, a sajtó tükrében, a dokumentumok tanulsága szerint. Bp. Magyar Népfőisk. Társ. 1998. 448 p. – Bibliogr. 427-439 p.

Összefoglaló angol nyelven.

708 Üzleti katalógus. Békés megye. Békés Megye Területfejlesztési Konceptiója. Business catalogue of Békés County. Regional Development Concept of Békés County. Geschäftskatalog von Komitat Békés. Konzeption für die Gebietsentwicklung vom Komitat Békés. Szerk.: N. Krausz Tamás. Kiad.: Kramon Bt. Bcs. 1998. 136 p. színes ill.

709 VARSÁNYI Péter István: Kossuth Lajos és a hódmezővásárhelyiek 1848-49-ben. Kiad.: Csongrád Megyei Levéltár hódmezővásárhelyi fiók. Hmvh. 1998. 84 p. (Vásárhelyi Téka 12.)

Névmutató. Német, angol, francia nyelvű tartalmi összefoglaló.

710 Vásárhelyi Almanach. Városismertető és ki kicsoda Hódmezővásárhelyen 1997. Szerk.: Majtényiné Túri Katalin, Borus Gábor. Kiad.: Németh László Városi Könyvtár és a Servió Rendezvényszervező Bt. Hmvh. 1998. 513 p.

Várostörténet. Természeti értékek, műemlékek. Intézmények, szolgáltatások, pártok, civil szerveződések, egyházak, alapítványok adattára.

711 VÉGH Károly: A megtartó közösség. Szabó Pál faluképe. Bp. Magyar Irodalomtörténeti Társaság. 1998. 88 p. (A Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiskönyvtára 15.)

712 Vendégségben Szabolcs-Szatmár-Beregben. Szerk.: Madár János, Czagány Gizella. Nyh. Rím K. 1997. 415. p.

713 VERES Péter: Számadás. Önéletrajz. Bp. Püski, 1998. 667 p.

714 VERASZTÓ Antal: 50 éve meghúzott csavarok. (A Vasműanyag története.) Kiad.: Orosházi Vas-Műanyag és Karsai Ipari Részvénytársaság. Orosháza, 1998. 298 p. ill. – Bibliogr. 228. p.

Az Orosházi Kisiparosok Vas- és Fémipari Kisipari Termelő Szövetkezet története.

715 Who is Who in Biomedical sciences? At the 80th anniversary of medical education in Debrecen. (Senior editor László Fésüs.) Db. University Medical School of Debrecen. 1998. 365 p.

A DOTE oktatóinak és kutatóinak személyi adattára.

716 ZSADÁNYI Lajos: Zsadányi zsombéktól hadházi homokig. Tárcák, esszék, riportok, visszaemlékezések. Hajdúhadház, (Szerző.) 1998. 213 p.

Megyeszékhelyek rövidítései a megjelenési adatok között:

Bcs.	= Békéscsaba	Mis.	= Miskolc
Db.	= Debrecen	Nyh.	= Nyíregyháza
Hmh.	= Hódmezővásárhely	Sze.	= Szeged
Ke.	= Kecskemét	Szo.	= Szolnok

Szerkesztette: T. Gémes Tünde

Az alföldi megyei könyvtárak közreműködő munkatársai: Árvainé Zsíros Eszter (Jász-Nagykun-Szolnok megye), Bényei Miklós (Hajdú-Bihar megye), Grósz Mihály (Békés megye), Guszmanné Nagy Ágnes (Heves megye), László Gézané és Magyarai Béláné (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), Kőszegfalvi Ferenc és Lovászi Józsefné (Csongrád megye), Pethő Németh Erika (Pest megye), Székelyné Forintos Judit (Borsod-Abaúj-Zemplén megye), Zobokiné Szabó Anetta (Bács-Kiskun megye).

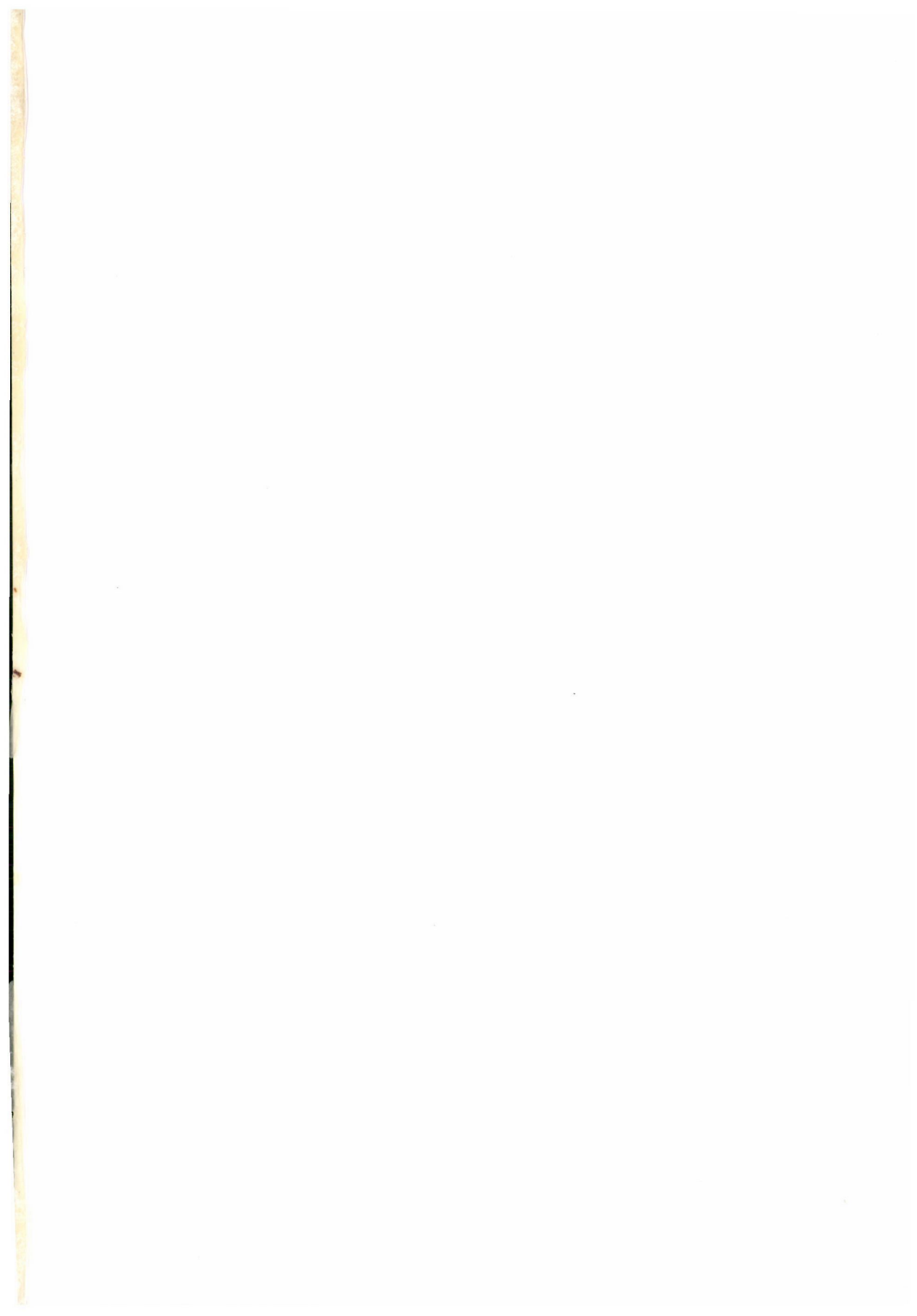
A szerkesztő jegyzete

A megyei könyvtárak támogatását, és a közreműködő kollégák munkáját megköszönjük. Az előző évhez hasonlóan, a tételek között ezúttal is válogatásra kényszerültünk. A füzetes anyag egy része, kevés kivétellel a kéziratok, az egyre gyarapodó kalendáriumok leírásai nem szerepelnek a bibliográfiában.

Az 1996-os összeállításban található *Helyismereti tanulmányok, dokumentumok* szerkezeti egységet, a tételek közötti könnyebb tájékozódás érdekében most nem alkalmazzuk.

A Könyvek az Alföldről, 1995. 1996. tételszámozását azzal a szándékkal folytattuk, hogy a bibliográfiához öt évenként mutató készülhessen.

Bízunk abban, hogy az Alföld könyvtermésének áttekintésére irányuló törekvéseinket hasznosnak ítélik.

960,- Ft

